

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ Δ. ΔΟΥΚΑΚΗ
Πρόην Γυμνασιάρχου καὶ Ἐπιθεωρητοῦ.

1902
ΔΟΥ
157

Μυρ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΠΡΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΝ
ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΚΑΙ ΠΑΡΘΕΝΑΓΩΓΕΙΟΙΣ

ΕΚΔΟΣΤΑΙ
ΥΙΟΙ ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

Ανεστ. Κωνσταντινίδου

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
“ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ,”

1902

Πᾶν ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Συγγρα-
φέως καὶ τὴν σφραγίδα τῶν Καταστημάτων μας.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΙΤΑΛΙΑΣ

Ἀπὸ τῶν νοτίων κλιτύων τῶν Ἄλπεων εἰσχωρεῖ βαθέως ἐντὸς τῆς Μεσογείου ἐν σχήματι ὑψηλοῦ ὑποδήματος ἱππέως ἡ Ἰταλικὴ χερσόνησος, ἣτις δικαίως ὀνομάζεται ὁ κήπος τῆς Εὐρώπης. Αὕτη πρὸς δυσμὰς μὲν ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ Λιγυστικοῦ καὶ Τυρρηνικοῦ πελάγους, ὅπερ σχηματίζει χαριέντας κόλπους καὶ ὄρμους — πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὑπὸ τοῦ τρικυμιώδους Ἀδριατικοῦ. Διασχίζει δὲ τὴν χώραν κατὰ μῆκος ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον ἡ ὄροσειρὰ τῶν Ἀπεννίνων διαιρουμένη εἰς θμῆρη, τὰ βόρεια, μέσα καὶ νότια Ἀπέννινα. Τὰ βόρεια Ἀπέννινα ἐκφυόμενα ἀπὸ τῶν Ἄλπεων, αἵτινες ἐν σχήματι ὑπερμεγέθους τόξου περιβάλλουσι τὴν βόρειον Ἰταλίαν, φθάνουσι μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ ποταμοῦ Ἄρνου, ὅθεν ἄρχονται τὰ μέτα Ἀπέννινα. Τὰ δὲ νότια Ἀπέννινα κατέχοντα τὸ νότιον μέρος τῆς χερσονήσου διχάζονται εἰς τὸ ἄκρον καὶ σχηματίζουσι ἀνατολικῶς μὲν τὴν νῦν χερσόνησον Ἀπουλίαν (τὴν ἀρχαίαν Καλαβρίαν), δυτικῶς δὲ τὴν νῦν Καλαβρίαν (τὸ πάλαι Λευκανίαν καὶ Βρεϊτίαν).

Ἐπειδὴ δὲ αὕτη ἡ ὄροσειρὰ κεῖται ἐγγύτατα πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν, μόνον ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ ὑπάρχουσι ποταμοὶ ἔχοντες ὅπως ὅποτε μῆκος ἐκτὸς τοῦ κυριωτάτου ποταμοῦ τῆς χώρας, τοῦ Πάδου (Πῶ) ὅστις ρεῖ ἐν τῇ ἄνω ἢ βορείῳ Ἰταλίᾳ, δεχόμενος τὰ ὕδατα τῶν νοτίων κλιτύων τῶν Ἄλπεων. Πηγάζων δὲ οὗτος ἐκ τοῦ ὄρους Βίζου τῶν Ἄλπεων καὶ διασχίζων ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν χύνεται διὰ πολλῶν στεμίων εἰς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Ἐχει δὲ ὁ Πάδος πολλοὺς παραποτόμους, ὧν ὁ Τίκινος καὶ ὁ Τρεβιάσειναι οἱ μᾶλλον ἀξιοσημείωτοι. Ἐκ δὲ τῶν ἄλλων τῶν ὀπωσοῦν ἀξίων λόγου ποταμῶν τῆς Ἰταλίας ρεῖουσι πρὸς δυσμὰς μὲν ὁ Μάκρης, ὁ Ἄρνος, ὁ Τίθερις καὶ ὁ Σίταρος, πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ βραχεῖς ἀγγιχάλοι ποταμοὶ Ρουβίκων, Μέταυρος, Φρέντων καὶ Αὐφίδος.

Κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους τὸ ὄνομα Ἰταλία δὲν ἐξετείνετο ἐφ' ὅλης τῆς χερσονήσου. Ὡς ἐν Ἑλλάδι, οὕτω καὶ ἐν Ἰταλίᾳ διὰ τῶν ὀρέων καὶ ποταμῶν ἐσχηματίσθησαν φυσικῶς πολλὰ

κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων χώραι, ἐξ ὧν ἐκάστη ἔφερεν ἴδιον ὄνομα. Οὕτως Ἰταλία κατ' ἀρχὰς ὠνομάζετο μικρά τις χώρα κειμένη κατὰ τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς χερσονήσου. Ὑστερον δέ, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεκράτησαν, τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπέξετάθη εἰς ἅπασαν τὴν χερσονήσον. Οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ ὠνόμαζον τὴν Ἰταλικὴν χερσονήσον καὶ Ἐσπερίαν, διότι ἔκειτο πρὸς δυσμὰς τῆς χώρας αὐτῶν.

Ἡ Ἰταλία διαιρεῖται εἰς 3 μέρη· τὴν ἄνω ἢ βόρειον Ἰταλίαν, ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τῶν ποταμῶν Ῥουβίκωνος καὶ Μάκρου· τὴν μέσην Ἰταλίαν ἀπὸ τῶν ποταμῶν τούτων μέχρι τοῦ Σιλάρου καὶ Φρέντωνος· τὴν κάτω Ἰταλίαν, ἀπὸ τῶν ποταμῶν τούτων μέχρι τῶν νοτίων ἀκρωτηρίων.

1. — Ἡ ἄνω Ἰταλία περιελαμβάνει 1. τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων *Γαλατίαν* (*Gallia cisalpina*). Ταύτην τὴν χώραν ὁ Πάδος διήρει εἰς δύο μέρη, τὴν ἐκείθεν τοῦ Πάδου *Γαλατίαν* (*Gallia transpadana*) ἣς ἐπιστημότεραι πόλεις ἦσαν Τρογέστη, Ἀκνήλη, Παταούσιον (Πάδουα), Οὐηρών (Βερώνη), Μάντουα — Κρεμόνη, Μεδιόλανον, Αὐγούστα τῶν Ταυρίνων (Τουρίνον) κτλ. καὶ τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Πάδου *Γαλατίαν* — (*Gallia cispadana*) ἣς λόγου ἄξια πόλεις ἦσαν Ράβεννα, Βονωνία, Μουτίνη (Μόδενα), Πάρμα, Πλακεντία κτλ. Αἱ πλείσται τούτων τῶν πόλεων ἦσαν ἀποικίαι Ῥωμαϊκαί. —

2. Τὴν *Διγυσικὴν* (Διγυρίαν), τὴν ὠραιστάτην παράλιον χώραν μεταξὺ τοῦ ἄνω Πάδου καὶ τοῦ κόλπου τῆς Γενούης. Ἐξετείνετο δὲ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Οὐάρου πρὸς δυσμὰς μέχρι τοῦ Μάκρου νοτιοανατολικῶς. Αἱ σπουδαιότεραι πόλεις ταύτης ἦσαν ἡ *Γενοῦη* καὶ ἡ *Νίκαια*.

II. Ἡ μέση Ἰταλία, ἐν ᾗ κυρίως ἔδρασαν οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι, κατέχει τὸ κέντρον τῆς χώρας. Ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ κεῖνται ἐξ ἡμερῶν χώραι. Πρὸς δυσμὰς μὲν τῶν Ἀπεννίνων ἦτο ἡ *Εἰρουρία*, τὸ *Λάτιον* καὶ ἡ *Καμπανία*, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ἡ *Ομβρική*, ἡ *Πικεντίνη* καὶ ἡ *Σαρνίτις* ἢ τὸ *Σαύνιον*, ἡ χώρα τῶν πολεμικῶν Σαρνιτῶν.

1. Ἐν τῇ *Εἰρουρίᾳ* (ἣτις ἄλλως ὠνομάζετο *Τυρρηρία* ἢ *Τουσκία*, ἐξ ἣς τὸ σημερινόν ὄνομα *Τουσκάνη*) ἐπιστημότεραι πόλεις ἦσαν ἡ Φλωρεντία, τὸ Κλουσίον, οἱ Οὐησίσι, τὸ Φαλέριον κτλ. 2. Ἐν τῇ *Λατίᾳ* (=εὐρὴν πεδίῳ) ἡ **Ῥώμη**, ἡ Ὤστια, τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥώμης εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως, τὰ Τίβουρα (Τίβολι), τὸ Τουσκιλον ἢ Τουσκιλάνον, ἡ Ἄλθα-Λόγγα, τὸ Λαθίνιον, οἱ Γάθιοι, ἡ Ἄρπινα ἢ τὸ Ἄρπινον. — 3. Ἐν τῇ *Καμπανίᾳ* τῇ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ Λερίδος μέχρι τοῦ Σιλάρου ἐκτετατωμένη ὠραιστάτῃ χώρᾳ, ἦν οἱ Ῥωμαῖοι ὠνόμαζον εὐδαίμονα, ἔκειντο αἱ πόλεις Καπύη, Κύμη, Νῶλα, Ἡράκλειον, Περμπηία, Σταβία, Βάτσι — Σάλερνον, Νεάπολις κτλ. — 4. Ἐν τῇ *Ομβρική*, κυριώτεραι πόλεις ἦσαν τὸ Ἄρμινον (Ῥίμινι) καὶ Σπολήτιον. — 5. Ἐν τῇ *Πικεντίνῃ* ἡ σπου-

δαία παράλιος πόλις Ἀγκών.—6. Ἐν δὲ τῷ Σαυνίῳ, χώρα ὀρεινῇ, ἐπισημότεραι πόλεις ἦσαν τὸ Βενέβεντον πρότερον Μαλέβεντον καὶ τὸ Καύδιον.

III. Ἡ κάτω Ἰταλία ἔνεκα τῶν πολλῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ὠνομάζετο καὶ μεγάλη Ἑλλάς. Περιελάμβανε δὲ πρὸς δυσμὰς μὲν τὴν Λευκαρίαν καὶ τὴν Βρεϊτίαν, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Ἀπουλίαν καὶ Καλαβρίαν—1. Ἐν τῇ Λευκαρίᾳ κυριώτεραι πόλεις ἦσαν τὸ Ηἰστόν ἢ Ποσειδωνία, ἢ Ἡράκλεια, τὸ Μεταπόντιον, ἢ Σύβαρις οἱ Θούρις κλ., αἱ πλεῖστοι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι.—2. Ἡ Βρεϊτία περιελάμβανε τὰς πόλεις Κουσεντίαν, Ῥήγιον, Κρότωνα, Λοκροὺς ἐπιζεφυρίους κλ.—3. Ἡ Ἀπουλία περιελάμβανε τὰς πόλεις Λουκερίαν, Ἀσκλον ἢ Ἀσκουλον, Κάννας, Οὐενουσίαν κλ.—4. Ἡ Καλαβρία, ἢ ἀνατολικὴ χερσόνησος, ἀπολήγουσα εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἰαπύγιον, περιελάμβανε τὰς πόλεις Βρενδῆσιον καὶ Τάραντα, ἧτις ἦν ἀποικία τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἡ Ἰταλία περικυκλοῦται ὑπὸ πολλῶν νήσων. ὧν αἱ μέγισται εἶναι αἱ ἑξῆς.—1. Ἡ Σικελία ἧτις ἔνεκα τοῦ τριγωνικοῦ αὐτῆς σχήματος ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Τρινακρία. Ὁ πορθμῶς, ὅστις χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, ἔχει πλάτος 4 περίπου μιλίων, κατὰ δὲ τὸ στενότατον μέρος μόνον $\frac{1}{4}$ μιλ. Ἐνταῦθα δὲ πάλαι ποτὲ θά συνεδέετο βεβαίως ἡ Σικελία μετὰ τῆς Ἰταλίας. Οὗτος ὁ πορθμῶς (ὁ καλούμενος νῦν Σικελικὸς ἢ τῆς Μεσσηνίας) ἦτο ἄλλοτε ἔνεκα τῶν σκοπέλων καὶ τῶν δινῶν, τὰς ὁποίας οἱ ἀρχαῖοι ποιηταὶ ἐφαντάζοντο ὡς δύο θαλάσσια τέρατα ὀνομαζόμενα Σκύλλαν καὶ Χάρυβδιν, εἰς τοὺς θαλασσοπόρους λίαν ἐπικίνδυνος. Ἡ Σικελία τὸ πάλαι ἦτο εὐφωροτάτη, πρὸ πάντων δὲ εἰς σιτηρά. Ἐνεκα δὲ τούτου οἱ Ῥωμαῖοι ἐκάλουν αὐτὴν σιταποθήκην. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας ἢ πρότερον τόσον ἀκμάζουσα νῆσος ἔνεκα τῶν πολλῶν πολέμων καὶ πρὸ πάντων ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν δασῶν κατέστη κατὰ τὸ πλεῖστον ἄφορος. Ἡ Αἴτην μὲ τὸν μοναδικὴν τῆς κῶνον ὑψοῦται μεγαλοπρεπῶς ὡς κεφαλὴ τῆς νήσου εἰς ὕψος 3300 μ. ἐν ᾧ ὁ Οὐδεσούβιος παρὰ τὴν Νεάπολιν ἔχει ὕψος 1140 μ. Διαιρεῖται δὲ ἡ Αἴτην εἰς 4 οὕτως εἰπεῖν ζῶνας τὴν κατωτάτην πλήρη ἀμπέλων καὶ κήπων, τὴν μετ' αὐτὴν κατάσκιον ἐκ δασῶν, τὴν τρίτην ἔχουσαν μόνον χιόνια καὶ πάγους καὶ τὴν ἀκροτάτην ἔξερειύγουσαν καπνὸν καὶ φλόγας. Αἱ σπουδαιότεραι πόλεις αὐτῆς ἦσαν αἱ Συρακοῦσαι, ἢ Μεσσηνή, ὁ Ἀκράγας, ἢ Κατάνη, τὸ Λιλυθαῖον, ἅπασαι Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, ἢ Πάνορμος, ἀποικία τῶν Φοινίκων—καὶ τὸ Δρέπανον—ἀποικία τῶν Καρχηδονίων.

2.—Ἡ Σαρδῶ ἢ Σαρδηρία, νῆσος ὀρεινῇ, ἧς ἡ σπουδαιότερη πόλις ἦτο ἡ Κάραλις.

3. — *Ἡ Κόρνος* (Κορσική). Ἡ νῆσος χωρίζεται ἀπὸ τῆς Σαρδηνίας διὰ πορθμοῦ στενοῦ (2 μιλίων), ὅστις νῦν ἐνομάζεται πορθμὸς τοῦ ἁγίου Βενιφατίου. Εἶναι καὶ αὕτη ὄρεινὴ καὶ δασώδης.

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΡΩΜΑΙΟΙ

Σπουδαιότης καὶ ιδιότητες τοῦ λαοῦ

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς Ἰταλικῆς Χερσονήσου κατῴκουν ἐν τῇ ἀρχαιότητι οἱ ἐνδοξοὶ καὶ ἰσχυροὶ Ρωμαῖοι. Οὗτοι ἐκ τῶν ἐθνῶν τῆς εἰδωλοκρατικῆς ἀρχαιότητος κατέχουσι πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς τὴν πρώτην θέσιν, πρὸς δὲ καὶ ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ἐθνῶν τῶν μετέπειτα αἰῶνων μέχρι σήμερον οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τοὺς. Ἐκ μικρῶν ἀρξάμενοι ἐξέτεινον σὺν τῷ χρόνῳ τὰ ὄριά των ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον, ὑπέταξαν τὴν Ἰταλίαν καὶ πάσας τὰς χώρας τῆς Μεσογείου καὶ ἐκυριάρχησαν σύμπαντος τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Τοῦτο δὲ ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ μόνον λαὸς κεκοσμημένος μὲ ἐξόχους ἀρετάς. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ οἱ Ρωμαῖοι εἶχον ταύτας εἰς ἀνώτατον βαθμὸν. Ἄπλοῖ, αὐστηροὶ, ἀνδρεῖοι, ἐκυχῶντο ὡς υἱοὶ καὶ ἀπόγονοι τοῦ φεβερῶ θεοῦ τοῦ πολέμου, τοῦ Ἄρεως (Mars). Ἐχθροὶ πάσης εὐζωίας καὶ μαλθακότητος, ἐζῶν ἐπὶ αἰῶνας μετὰ τῆς μεγίστης μετριότητος ὡς πρὸς ὅ,τι ἀπέβλεπον αὐτοὺς. Πάντες οἱ ἀγῶνες καὶ αἱ προσπάθειαι αὐτῶν ἀπέβλεπον τὴν Πατρίδα. Χάριν αὐτῆς οὐδεμίαν θυσίαν ἤτο βαρεῖα· ὅλη ἡ δραστηριότης των πρὸς αὐτὴν ἀνεφέρετο· ὅλαι αἱ εὐαίσθηται χορδαὶ τῆς καρδίας ἐσίγων ὁσάντις ἐπρόκειτο περὶ ἀγαθοῦ τῆς Πατρίδος καὶ περὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς νόμους αὐτῆς· ἔθεν ὁ πατὴρ κατεδικάζε τὸν υἱὸν εἰς θάνατον, ἐὰν οὗτος ἐνήργει παρὰ τὰς διατάξεις τοῦ Κράτους. Ἄλλ' ἐκ τοῦ ὑπερηφάνου χαρακτῆρος αὐτῶν προήλθε σκληρότης, περιφρόνησις τῶν ἄλλων καὶ ψυχρὸς ἐγωϊσμός, ἐξ ὧν πολλὰ ὑπέστησαν ἐν ταῖς μετέπειτα χρόνοις πολλοὶ λαοί. Περὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ καλῶν τεχνῶν οἱ σοβαροὶ καὶ αὐστηροὶ Ρωμαῖοι ἐπὶ πολὺν χρόνον οὐδόλως ἐφρόντιζον. Μόνον δὲ εἰς τὴν πολεμικὴν τέχνην, εἰς ἣν ἐντὸς ὀλίγου ἐγένοντο οἱ μέγιστοι διδάσκαλοι, ἐπέδειξαν κλίσιν· ἐτι δὲ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, εἰς ἣν τόσον πολὺ πρόωδεν, ὥστε πολλὰ διατάξεις τοῦ Ρωμαϊκοῦ δικαίου ἰσχύουσι καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Ἡ θρησκεία τῶν Ρωμαίων πολὺ ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῶν συγγενῶν αὐτῶν Ἑλλήνων. Βραδύτερον δὲ ὅτε ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ παιδεία εἰσῆχθη παρὰ Ρωμαίους, ἀπεδέχθησαν οὗτοι τόσον ἐντελῶς τὰ τῆς θρησκείας ἐκείνων, ὥστε δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι οἱ θεοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀλύμπου μετώκησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Μόνον δὲ κατ' ὄνομα διαφέρουσιν αἱ θεότητες τῶν δύο λαῶν· οὕτω ὁ Ζεὺς ταυτίζεται τῷ Jupiter, ὁ Ποσειδῶν τῷ Neptunus, ὁ Ἄρης τῷ Mars· ὡσαύτως οἱ ἄλλοι θεοὶ καὶ θεαὶ τῶν Ἑλλήνων ταυτίζονται τοῖς τῶν Ρωμαίων. Τοῦτο δ' ὅμως ἴσχυε παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις· διότι ὁ λαὸς καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάτρευε τὰς Ἰταλικὰς τοπικὰς θεότητας. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς οὐχὶ μετ' ἑφορτασίμου χαρᾶς ὡς οἱ παιδοὶ Ἑλληνες, ἀλλὰ μετὰ σεβασμοῦ καὶ φόβου. Ἡ εὐσέβεια ἦτο ὁ κύριος χαρακτήρ τούτου τοῦ λαοῦ. Ὁ Ρωμαῖος ἐπίστευεν ὅτι πανταχοῦ παρίστατο ὁ θεός. Διὰ τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῶν ἀστραπῶν, διὰ τῆς πτήσεως πτηνῶν τινῶν, διὰ σημείων ἐν τοῖς ἐντοσθίοις τῶν θυμάτων καὶ δι' ἀπειρῶν ἄλλων μέσων ἐδήλουν οἱ θεοί, ὡς ἐπίστευον οἱ Ρωμαῖοι, τὴν θέλησίν των εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Χωρὶς γὰ ἐρωτήσῃ τοὺς θεοὺς οὐδέποτε ἐπεχειρεῖ ὁ Ρωμαῖος σπουδαῖον ἔργον καὶ ἀμέσως ἀπέιχεν ἔργου, ὅπερ ἤρχισεν, εὐθὺς ὡς ἐνόμιζεν ὅτι διὰ σημείου τινὸς ἀπετρέπετο ὑπὸ τῶν θεῶν.

Αἱ εἰρημνίαι κύριαι ἰδιότητες τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ συνίσταν τὴν περιφρμον Ρωμαϊκὴν ἀρετὴν (virtus Romana). Καὶ τῇ ἀληθείᾳ διὰ τῶν ἰδιοτήτων τούτων καὶ διὰ τῆς ἀσιτηρότητος τῶν ἠθῶν, τῆς ἀνδρείας, τῆς φιλοπαιρίας καὶ τῆς εὐσεβείας ἀπὸ μικρᾶς ἀρχῆς προήχθησαν εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν· ὕστερον δ' ὅμως μετὰ τῶν θησαυρῶν καὶ τοῦ πλοῦτου τῆς οἰκουμένης εἰσέφρρυσαν εἰς τὴν κοσμοκράτειραν Ρώμην καὶ τὰ ἐλαττώματα, ἧτοι ἡ ἔκλυσις τῶν ἠθῶν, ἡ μαλθακότης, ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ ἀσέβεια, ἅτινα συνέτριψαν τὴν δύναμιν τῶν πρότερον κοσμοκρατόρων καὶ ὑπεδούλωσαν εἰς ἄλλους λαοὺς οὕπω ἐκτεθλαμμένους.

Διαιρέσεις τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας.

Ἐν τῷ παρόντι ἐγχειριδίῳ διηρέσαμεν τὴν Ρωμαϊκὴν ἱστορίαν εἰς 3 μεγάλας περιόδους.

1. Ἀπὸ κτίσεως τῆς Ρώμης μέχρι καταλύσεως τῆς βασιλείας (753—510 π. X.)
2. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς δημοκρατίας μέχρι τῆς καταλύσεως αὐτῆς (510—31 π. X.)
3. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τῆς μεταθέσεως τῆς ἑδρας τοῦ κράτους εἰς Κωνσταντινούπολιν (31 π. X.—330 μ. X.)

Χρόνοι προϊστορικοί.

Ὁ ἡρωϊκὸς βωμαϊκὸς λαὸς ἀπὸ εὐτελοῦς ἀρχῆς ὀρμηθεὶς ὑψώθη

εἰς κολοσσιαίαν δύναμιν. Ἐν τῇ χώρᾳ Λατίῳ ἔκειτο ὄρεινὴ ἐπι-
 μήκης πόλις, Ἄλθα Λόγγα ὀνομαζομένη, ἣτις, ὡς λέγεται, ἐκ-
 τίσθη ὑπὸ τοῦ Ἀσκανίου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰνείου, καὶ ἄλλων φυ-
 γάδων Τρώων. Αὕτη ἡ πόλις κατὰ τοὺς παλαιωτάτους χρόνους
 ἦτο ἡ ἐδρα τῶν Λατίνων βασιλέων, ἐξ ὧν μόνον ὀλίγων τὰ ὀνό-
 ματα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν. Δέκατος τέταρτος δὲ ἐν τῇ σειρᾷ
 ταύτῃ τῶν βασιλέων ἀναφέρεται ὁ Πρόκας. Οὗτος κατὰ τὴν πα-
 ράδοσιν κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τοὺς δύο αὐτοῦ υἱούς Νου-
 μήτορα καὶ Ἀμοῦλιον, ἵνα ἀπὸ κοινοῦ βασιλεύσωσιν. Ἄλλ' ὁ φί-
 λαρχος Ἀμοῦλιος, ὅστις ἐπέδωκε νὰ καταλάβῃ μόνος τὸν θρόνον,
 ἐξέβαλε τῆς ἀρχῆς τὸν πρεσβύτερον αὐτοῦ ἀδελφόν καὶ ἐφείσθη
 μὲν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐφόνευσεν δ' ὅμως τὸν υἱόν του, τὴν δὲ θυγα-
 τέρα του Ῥέα Σιλβίαν κατέστησεν Ἐστιάδα ἥτοι ἱέρειαν τῆς
 θεᾶς Ἐστίας, ὅπως διαμείνῃ ἄγαμος καὶ οὕτω ἐξασφαλίσῃ τὸν
 θρόνον ἀπὸ παντός μνηστήρος ἐν τῷ μέλλοντι.— Ἄλλ' ὅμως ἡ
 Ῥέα Σιλβία, παραβάσα τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην, ἔτεκεν ἐκ τοῦ
 Ἄρεως τὰ δίδυμα τέκνα Ῥωμύλον καὶ Ῥέμον. Ὑπὸ τοιοῦτου
 δὲ φόβου κατελήφθη ὁ Ἀμοῦλις ἐνεκα τούτου, ὥστε ἀπεφάσισε
 τὸν ὄλεθρον τῆς μητρὸς καὶ τῶν τέκνων. Τὴν μὲν Ῥέα ἔρριψεν
 εἰς τὸν ποταμὸν Τίβεριν, ὅστις ὑποδεχθεὶς αὐτὴν κατέστησε σύ-
 ζυγόν του, τὰ δὲ βρέφη διέταξε νὰ θέσωσιν ἐντὸς σκάφης καὶ νὰ
 ρίψωσι καὶ αὐτὰ εἰς τὸν ποταμὸν. Ἀλλὰ κατ' εὐτυχίαν σύμπτω-
 σιν ὁ ποταμὸς εἶχε πλημμυρῆσῃ κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ὥστε
 οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πραγματικὴν κοίτην. Ἐνεκα δὲ
 τούτου οἱ ὑπῆρξαν τοῦ Ἀμουλίου ἐναποθέσαντες τὴν σκάφην ἐπὶ
 τοῦ ἐκτὸς τῆς κοίτης ὕδατος ἀνεχώρησαν. Ἡ σκάφη μετὰ τῶν
 κλαυθμηριζόντων βρεφῶν ἐφέρετο ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ ὕδατος,
 ἕως οὗ τέλος ἀποχωρήσαντος τούτου ἐμεινεν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς.
 Λύκαινα δὲ διψῶσα καὶ τρέχουσα πρὸς τὸ ὕδωρ, ἤκουσε τὸν κλαυθ-
 μηρισμὸν τῶν παιδιῶν καὶ προσελθοῦσα ἐθῆλασεν αὐτά. Ἐν ταύτῃ
 δὲ τῇ καταστάσει εὗρεν αὐτὰ ὁ ποιμὴν Φυστύλος, ὅστις εὐσπλαγχνι-
 θεὶς τὰ παιδιά, μετέφερεν εἰς τὴν καλύβην του καὶ παρέδωκεν εἰς
 τὴν σύζυγον αὐτοῦ. Ἐν τῇ καλύβῃ τοῦ ποιμένος οἱ διασωθέντες
 ἀδελφοὶ ἠλικιωθήσαν καὶ ἐγένοντο βωμαλέοι νεανίαι. Ζῶντες δὲ
 ὡς ποιμένες ἄλλοτε μὲν ὠδήγουν τὸ ποιμνιον εἰς τὴν βοσκὴν, ἄλ-
 λοτε δὲ κατεδίωκον ἀνὰ τὰ ὄρη καὶ τὰς κοιλάδας τοὺς ληστὰς
 καὶ τὰ θηρία, ἅτινα ἀπεδεκάτιζον τὰ ποιμνία. Οὕτω δὲ καὶ τὸ
 φρόνημα αὐτῶν ἐκραταιοῦτο. Φιλόνοι οὖν ὄντες, πολλάκις συνε-
 πλέκοντο μετὰ τῶν ποιμένων τοῦ Νουμήτορος, οἵτινες ἐπὶ τέλους ἀ-
 παυδήσαντες ἐκ τῶν συχνῶν ἐνοχλήσεων τῶν ἐξ ὀπιθιάσων ἀδελ-
 φῶν καὶ τῶν συντρόφων των συνέλαβον τὸν Ῥέμον καὶ ἔσυραν
 πρὸ τοῦ κυρίου αὐτῶν εἰς Ἄλθαν Λόγγαν. Ὁ Νουμήτωρ πεισθεὶς

εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Φαυστύλου ἀνεγνώρισε τὸν ἐγγονόν του καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτὸν τὴν ἀπάνθρωπον διαγωγὴν τοῦ Ἀμουύλου. Ὅτε δὲ χαίρων ἠνώθη ὁ Ῥέμος μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ῥωμύλου, ὅστις ἐν τῷ μεταξύ ἔμαθε παρὰ τοῦ Φαυστύλου τὰ τῆς καταγωγῆς των, οἱ δύο ἀδελφοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν ἀσπλαχνικὸν καὶ ὠμὸν μέγαν θεῖόν των, τὸν Ἀμούλιον. Προσλαβόντες λοιπὸν καὶ ἄλλους τολμηροὺς συντρόφους εἰσῆλθασαν εἰς τὴν πόλιν καὶ συλλαβόντες τὸν Ἀμούλιον ἀπέκτειναν, ἐπὶ δὲ τοῦ θρόνου ἐπανήγαγον τὸν ἐκδιωχθέντα Νουμήτορα. Εὐγνωμονῶν δ' ἐπὶ τούτῳ ὁ Νουμίτωρ ἐπέτροσεν εἰς αὐτοὺς νὰ κτίσωσι πόλιν ἐπὶ τοῦ μέρους ἐκείνου ἔνθα εἶχον σωθῆ.

Παρὰ τὸν Τίβεριν λοιπὸν ἐπὶ τοῦ λόφου Παλατίου ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥέμος μετ' ἄλλων κατοίκων ἐκ τῶν περίξ ἐν ἔτει 753 π. Χ. ἔθηκαν τὰ θεμέλια τῆς πόλεως, ἐξ ἧς κατόπιν προήλθεν ἡ κραταιὰ Ῥώμη. Ἡ ἔκτασις τῆς πόλεως καθωρίσθη τοῦ Ῥωμύλου διαγράψαντος αὐλακα περὶ τὸν Παλάτιον λόφον καὶ διὰ τῶν ἐξορυχθέντων χωμάτων ὑψώσαντος χαμηλὸν τείχος. Μετ' ὀλίγον δὲ ὁ ἐσωτερικὸς χώρος ἐπληρώθη ἀθλίων καλυθῶν ἐστεγασμένων διὰ καλάμων, καὶ ἀχύρων. Εὐθύς δὲ ἐξ ἀρχῆς ἠγγέθη ἔρις μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν, πῶς ἔπρεπε νὰ ὀνομασθῆ ἡ πόλις καὶ τίς θὰ ἦτο ὁ βασιλεὺς. Τέλος ἀπεφάσισαν νὰ θέσωσι διαιτητὰς τοῦ ζητήματος αὐτοὺς τοὺς θεοὺς. Ὅστις δηλ. ἐκ τῶν δύο θὰ ἔβλεπε πρῶτος αἰσίους οἰωνοὺς, θὰ ἔδιδε τὸ ὄνομα εἰς τὴν πόλιν καὶ θὰ ἐνίγνετο βασιλεὺς. Πρὸς τοῦτο μετέβη ὁ μὲν Ῥωμύλος ἐπὶ τοῦ Παλατίου λόφου, ὁ δὲ Ῥέμος ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίνου. Μετ' ὀλίγον ὁ Ῥέμος παρετήρησεν ἐξ γύπας, ἀλλὰ μόλις ἀνήγγειλε τὸν αἶσιον τοῦτον οἰωνόν, ὁ Ῥωμύλος βλέπει διερχομένους 12 γύπας. Ἐνεκα δὲ τούτου ἠγγέθη νέα ἔρις· διότι ὁ μὲν Ῥέμος ἰσχυρίζετο ὅτι αὐτὸς ἔπρεπε νὰ γίνῃ βασιλεὺς, ἐπειδὴ εἰς αὐτὸν πρῶτον ἐνεφανίσθησαν οἱ γύπες, ὁ δὲ Ῥωμύλος τούναντίον ἀναφέρετο εἰς τὸν διπλάσιον ἀριθμὸν τῶν γυπῶν. Ἐλθόντων δ' ἔνεκα τούτου εἰς χεῖρας, ἐφρονεῦθη ὁ Ῥέμος. Οὕτω διηγοῦνται τινες τὴν ὑπόθεσιν. Ἄλλοι δὲ τούναντίον ἰσχυρίζονται ὅτι ὁ Ῥέμος πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπήδησεν ὑπεράνω τοῦ ὑψωθέντος ἐκχώματος τείχους τῆς πόλεως, ὁ δὲ Ῥωμύλος ἐξοργισθεὶς ἐκ τούτου ἐφρόνευσεν αὐτὸν ἀναφωνήσας «Οὕτως (θ' ἀποθάνῃ) καὶ πᾶς ἄλλος ὅστις ἤθελε τολμήσῃ νὰ ὑπερβῆ τὰ τείχη μου». — «Sic deinde quicumque alius transiliet moenia mea» Liv. I. 7, 3. Ὅπως δὲ ποτε ὁ Ῥωμύλος ἔμεινε πλέον μόνος βασιλεὺς. Ἀπ' αὐτοῦ δ' ἄρχεται ἡ σειρά τῶν 7 Ῥωμαίων βασιλέων, περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τῶν ὁποίων οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς ἀναφέρουσι μὲν ἀσφα-

λαῖς τινας εἰδήσεις, εἰς ἃς δ' ὅμως ἐνώρως προσετέθησαν ποικίλαι παραδόσεις καὶ ἐκκοσμήθησαν αὐταὶ διὰ μύθων.

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. — ΒΑΣΙΛΕΙΑ ΕΝ ΡΩΜῃ

(753—510 π. Χ.)

Οἱ τέσσαρες πρότεροι βασιλεῖς.

1. **Ῥωμύλος.** — Οἱ πρότεροι βασιλεῖς τῆς Ῥώμης εἶχον τριπλοῦν ἀξίωμα, πρότερον μὲν ἦσαν ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ ἐν καιρῷ πολέμου, δευτέρον δὲ ἀνώτατοι ἱερεῖς καὶ τρίτον ἀνώτατοι δικασταί.

Εἰς τὸν Ῥωμύλον ἀποδίδεται οὐχὶ μόνον ἡ κτίσις καὶ ἐπέκτασις τῆς Ῥώμης, ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαιόταται διατάξεις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτεύματος. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀποτελούμενοι ἐκ 3 λαῶν, διηρέθησαν εἰς 3 φυλάς. Ἐκάστη δὲ τῶν 3 τούτων φυλῶν (*tribus*) ὑποδιηρέθη εἰς 10 φράτρας (*Curiae*), ὧν ἐκάστη πάλιν ὑποδιηρέθη εἰς 10 γένη (*gentes*). Οὕτω δὲ αἱ μὲν φράτραι ἦσαν 30, τὰ δὲ γένη 300. Ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἐπιφανεστάτων ἀρχηγῶν τῶν οἰκογενειῶν ὁ Ῥωμύλος καθήρτισε τὴν Σύγκλητον (*senatus*), ἥτις κατ' ἀρχὰς μὲν ἀπετελεῖτο ἐξ 100 μιλῶν, βραδύτερον δὲ προστεθεισῶν νέων φυλῶν ἐκ 300. Οἱ συγκλητικοὶ συνδισκέπτοντο ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ ὅλων τῶν ζητημάτων καὶ τῶν ὑποθέσεων τῶν φυλῶν καὶ θεωροῦντο ὡς οἱ πατέρες (*Patres*) αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὅλους τοὺς προέχοντας πολίτας ὠνόμαζον *Πατρικίους*. — Ὡσαύτως δὲ τὰ μέλη τῶν φρατριῶν συνήρχοντο ἐνίοτε ὅπως σκεφθῶσι καὶ ἀποφασίσωσι περὶ ὑποθέσεων τῶν φρατριῶν. Αἱ συνελεύσεις δ' αὐταὶ ὠνομάζοντο *φρατρικαὶ ἐκκλησίαι* (*Comitia curiata*). Εἰς τὸν στρατὸν ἕκαστον γένος (*gens*) ἀπέστειλεν ἀνὰ 1 ἵππεα καὶ 10 πεζοὺς, οὕτως ὥστε ἡ Ῥωμαϊκὴ λεγεὼν ἀρχικῶς ἀπετελεῖτο ἐκ 300 ἵππέων καὶ 3000 πεζῶν. Οἱ ἵππεῖς ἀπέτελεσαν βραδύτερον ἰδίαν τάξιν τὴν τῶν ἵππέων.

Ὁ Ῥωμύλος, ἵνα αὐξήσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ῥώμης, λέγεται ὅτι κατέστησεν αὐτὴν ἄστυον ὅπου οὐ μόνον ἀτυχεῖς καταδιωκόμενοι ἀλλὰ καὶ ἐξόριστοι ἐγκληματίαι ἠδύναντο νὰ καταφύγωσι καὶ τύχωσι προστασίας. Οὕτω δὲ ἠύξησε μὲν ὑπερβολικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἐλλείψις γυναικῶν. Πρὸς θεραπείαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης ἀπέστειλεν ὁ βασιλεὺς πρέσβεις πρὸς τοὺς γείτονας λαοὺς καὶ παρεκάλεισεν αὐτοὺς νὰ συνάψωσι γάμους μετὰ τῶν ὑπηκῶν του. Ἀλλὰ πανταχόθεν

ἀπεπέμφθησαν, τινές δὲ μάλιστα καὶ σαρκαστικῶς ἠρώτησαν αὐτοὺς διατὶ δὲν καθίσταται ἡ πόλις ἄσυλον καὶ εἰς τὰς φαύλας γυναικάς, ἵνα πληρωθῇ ἡ ἄλλειψις αὐτῆ. Τότε κατέφυγεν ὁ Ῥωμύλος εἰς ἕλαιον ὄλον. Ἀνήγγειλεν ὅτι πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τῆς θαλάσσης Ποσειδῶνος (Neptunus) θὰ τελέσῃ ἐν Ῥώμῃ πανηγυρικοὺς ἀγῶνας. Τοῦτο δὲ προσείλκυσε τοὺς περιοικοῦντας λαοὺς, οἵτινες ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἤθελον νὰ ἴξωσι καὶ τὴν νέαν πόλιν. Πρὸ πάντων δὲ οἱ Σαβῖνοι προσῆλθον πολυάριθμοι μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ θυγατέρων των. Τελειομένης δὲ τῆς ἑορτῆς οἱ Ῥωμαῖοι προσεκάλουν αὐτοὺς εἰς τὰς διακεκοσμημένας καλύβας των καὶ φιλοφρονῶς ἐπεδείκνυσον εἰς αὐτοὺς τὴν νέαν πόλιν. Οἱ ξενιζόμενοι δὲ ἠδύνατο ἀρκούντως νὰ θαυμάσωσιν αὐτήν. Ἐπισκέφθησαν τὰ πάντα ἀκριβῶς καὶ προσῆλθον ἔπειτα προθύμως εἰς τοὺς ἀγῶνας. Ἐν ᾧ δὲ πάντων τὰ ὄμματα ἦσαν ἐστραμμένα εἰς τοὺς ἀγῶνας, θεσθέντος σημείου ὤρμησαν οἱ νέοι Ῥωμαῖοὶ ἔνοπλοι εἰς τὸ μέσον τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἀρπάσαντες ἕκαστος ἀνὰ μίαν παρθένον μετέφερον εἰς τὰς καλύβας των. Θρηγνύοντες δὲ οἱ ἐκπεπληγμένοι γονεῖς ἀπῆλθον.

Αἱ μὲν ἀρπαγεῖσαι δὲν ἤργησαν νὰ καταπραυνῶσιν ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τῶν συζύγων των, ἀλλ' οἱ γονεῖς αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ τιμωρήσωσι τοὺς Ῥωμαίους διὰ τὴν προσγενομένην ἕβριν. Καὶ ἐὰν μὲν ἐπετίθεντο πάντες οἱ πολῖται τῶν διαφόρων πόλεων ἠνωμένοι κατὰ τῆς Ῥώμης, αὐτὴ θὰ διέτρεχε μέγαν κίνδυνον. Ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς ἐκδικήσεως ἀποτυφλωθέντες καὶ μὴ ἀναμένοντες οἱ πολῖται τῆς μιᾶς πόλεως τὴν προετοιμασίαν τῆς ἄλλης, ἀλλ' ἰδίᾳ ἕκαστος ἐπιτιθέμενος, ἀπεκρούσθησαν εὐκόλως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Ἐπικινδυνωδέστεροι πάντων τῶν γειτάνων ἦσαν οἱ πολεμικοὶ Σαβῖνοι, οἵτινες καλῶς προπαρασκευασθέντες ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Ῥώμης ὑπὸ τὸν βασιλεῖα αὐτῶν *Τίτον Τάτιον*. Μετὰ πολλὰς ἀψιμαχίας συνήφθη τέλος ἀποφασιστικὴ μάχη ἐν τῇ κοιλάδι τῇ μετὰ τοῦ Παλατίου καὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου. Ἐνῶ δὲ τὰ βέλη ἵπταντο ἐναντίον ἀλλήλων καὶ οἱ ἄνδρες ἐπιπτον, αἰφνης ὤρμησαν αἱ ἀρπαγεῖσαι θυγατέρες τῶν Σαβίνων μὲ λελυμένην κόμην καὶ ἐσχισμέναι τὰ ἱμάτια καὶ βίβησαι εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἐχθρικῶν στρατῶν ἰκέτευσον ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς συζύγους νὰ μὴ καταστήσωσιν αὐτὰς ὄρφανὰς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοὺς γονεῖς νὰ μὴ καταστήσωσιν αὐτὰς χήρας. Τοῦτο συνεκίνησε τοὺς ἀντιπάλους στρατοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καὶ κατέθεσαν τὰ ὄπλα. (1). Ἐπηρεοσύθη βαθεῖα

(1) Ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τῆς εὐγενοῦς ταύτης πράξεως τῶν συζύγων τῶν Ῥωμαίων καὶ τῆς συμφιλιώσεως ὁ Ῥωμύλος κατέστησεν τὴν ἑορτὴν τὰ *Matronalia*.

σιγή, ἐν ἄκρᾳ δὲ συγκινήσει οἱ δύο βασιλεῖς προεχώρησαν εἰς τὸ μέσον τῶν δύο στρατῶν καὶ συνήψαν εἰρήνην καὶ φιλίαν. Ἐκτοτε δὲ οἱ δύο λαοὶ ἠνώθησαν, ἡ διοίκησις ἀνετέθη ἀπὸ κοινοῦ εἰς τοὺς δύο βασιλεῖς, εἰς δὲ τὴν ὑπὸ τοῦ Ῥωμύλου ἰδρυθεῖσαν σύγκλητον ἐξ 100 Ῥωμαίων, προσετέθησαν 100 Σαθῖνοι. Ὁ Κυρίσιος καὶ ὁ Καπιτώλιος λόφος, ἡ νέα κατοικία τῶν Σαθῖνων, συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν πόλιν, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι καὶ Σαθῖνοι ἀπετέλουν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν (populus Romanus), ὅστις προσωναμάσθη (populus Romanus Quiritium ἢ Quirites) ἀπὸ τὰς Κύβρις τὴν πρωτεύουσαν τῶν Σαθῖνων (1). Ἄλλ' ἡ διπλῆ βασιλεία δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺ, τοῦ Τατίου φρονεθέντος μετὰ 6 ἔτη κατὰ τινα ἑορτὴν ἐν Λαθινίῳ. Ἴσως καθ' ὑποκίνησιν τοῦ Ῥωμύλου. Ἄλλὰ καὶ οὗτος δὲν ἐπέζησε πολὺν χρόνον. Ἐν ᾧ ἐπεθεώρει ἡμέραν τινα τὸν στρατὸν πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ῥώμης καταγίγς αἴφνης ἐκραγεῖσα διεσκόρπισε τὸ πλῆθος. Ἐν ταύτῃ τῇ ταραχῇ ὁ Ῥωμύλος ἐξήφανίσθη. Ὁ λαὸς ἀνησυχήσας ἐζήτησε παρὰ τῶν Συγκλητικῶν λόγον περὶ τοῦτου. Οὗτοι δ' ἔπλασαν τὸν μῦθον ὅτι ὁ Ῥωμύλος ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ καταγίγδι ἀνελήφθη εἰς τὸν οὐρανὸν ἐν μέσῳ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν. Συγκλητικὸς δὲ τις ὀνομαζόμενος Πράκλος Ἰούλιος ἐβεβαίωσεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Ῥωμύλου τὴν πρωίαν ἐμφανίσθεν εἰς αὐτὸν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐν θεῖᾳ δόξῃ προανήγγειλεν εὐτυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν καὶ ἀπήτησε νὰ ἀναγνωρίσωσιν αὐτὸν ὡς θεὸν καὶ νὰ τιμῶσιν ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρίνον (Liv. I. 16, 6). Οἱ Ῥωμαῖοι πιστεύσαντες ἐλάτρευον αὐτὸν ἕκτοτε ὡς θεὸν «Κυρίνον». Οὕτω δὲ διεσκεδάσθη πᾶσα ὑπόψια περὶ θεοφρονίας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν φιλάρχων συγκλητικῶν.

2.—Νουμᾶς Πομπήλιος (715—672).—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ῥωμύλου ἀνέλαθον ἐπὶ ἐν ἔτος οἱ Συγκλητικοὶ τὴν ἀρχήν. Ἐκαστος δ' αὐτῶν ἐξετέλει τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως ἐπὶ 5 ἡμέρας, ἔχων πλήρη βασιλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπολαμβάνων πασῶν τῶν βασιλικῶν τιμῶν. Ἐὰν ἐσιώπα ὁ λαὸς οὐδέποτε ἤθελεν ἐκλεχθῆ νέος βασιλεὺς ἐπειδὴ οἱ φιλάρχοι συγκλητικοὶ εὐχαρίστως διεχειρίζοντο τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ἄλλ' εἰς τὸν λαόν δὲν ἤρρεσεν ἡ κατάστασις αὕτη προτιμῶντα νὰ ἔχη ἓνα δεσπότην ἀντὶ πολλῶν. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπῆλθε ἐπιμόνως βασιλεῖα. Ὡς τοιοῦτος δ' ἐξελέγη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων (2) ὁ *Νουμᾶς Πομπήλιος*, Σαθῖνος τὴν κατα-

(1) Ὀλίγον δ' ὕστερον προσετέθη εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ Καίλιος λόφος ἐρ' οὗ εἶχον ἰδρυθῆ ἀποικία Λατίνων ἐξ Ἄλθας Λόγκας ἢ καὶ Ἐτρούσκων. Ἐκ τούτου δὲ ἴσως καὶ ἡ ἀρχαία διαίρεσις τῶν Ῥωμαίων εἰς Ramnes, Tities, Luceres.

(2) Κατὰ τὰ συνομολογηθέντα ὄφειλε νὰ ἐκλέγωσιν ἐναλλάξ τὸν βασιλεῖα οἱ Ῥωμαῖοι ἢ οἱ Σαθῖνοι, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐτέρου ἔθνους, ἦτοι οἱ Ῥωμαῖοι Σαθῖνον οἱ δὲ Σαθῖνοι Ῥωμαῖον.

γωγὴν καὶ γαμβρὸς τοῦ Τίτου Τατίου, ἀνὴρ γνωστός ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ διὰ τὴν εὐσέβειαν— τὴν σεφίαν καὶ τὴν δικαιοσύνην.

Ὡς εἰς τὸν πρῶτον βασιλέα ἀποδίδεται ἡ πολιτικὴ νομοθεσία, εὐτὼ ὁ δεῦτερος θεωρεῖται ὡς διαφύβησας καὶ διατάξας τὰ τῆς θρησκείας. Ὁ Νουμᾶς ἠγάπα τὴν εἰρήνην καὶ ἐπεδίωξε νὰ ἐξημερώσῃ τὰ βάρβαρα ἦθη τοῦ λαοῦ διὰ σεφῶν διατάξεων. Πρὸ παντός δ' εἰσήγαγε τὰς ἱεροτελεσίας, ἔχων ὡς ἐλέγετο εἰς τοῦτο σύμβουλον καὶ ὁδηγὸν τὴν φίλα αὐτῷ φρονούσαν νύμφην Ἡγερίαν. Ἀνήγειρε δὲ θωμους καὶ ναοὺς, ὧν ἐπισχημότερος ἦτο ὁ ναὸς τοῦ Ἰανοῦ μετὰ τοῦ ἀγάλματος τοῦ θεοῦ, ὅστις ἐν πολέμῳ ὤφειλε νὰ μένῃ ἀνοικτός, νὰ κλείῃ δ' ἐν εἰρήνῃ¹. Ὁ βασιλεὺς πρὸς τοῦτοις εἰσήγαγε θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ θυσίας καὶ ἐζήτησε νὰ καταστήσῃ τὸν λαὸν φιλήσυχον ἀναπτύσσων τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τοῦτοις ἀποδίδεται εἰς αὐτὸν ἡ σύστασις πολλῶν ἱερατικῶν σωματείων. Τὸ περιφημότερον δὲ τούτων ἦν τὸ τῶν Ἀρχιερέων, ὧν ὁ ἀνώτατος ἐκαλεῖτο μέγιστος ἀρχιερεὺς (Pontifex maximus). Εἶχον δ' οὗτοι τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν τῆς θρησκείας, ἐκανόνιζον τὸ ἡμερολόγιον καὶ συνέτασσαν τὰ χρονικά, ἦτοι τὴν καταγραφὴν τῶν σπουδαιότερων γεγονότων.— Μετὰ τοῦτους εἶπετο τὸ σωματεῖον τῶν Φητιαλῶν *Εἰρηνοδικῶν*—*Fitiales*), ὧν ἔργον ἦτο ἡ κατὰ ἰδιόρρυθμα ἔθιμα κήρυξις τοῦ πολέμου καὶ ἐν ὀνόματι αὐτῶν συνωμολογεῖτο ἡ εἰρήνη. Οἱ Σάλιοι ἦσαν αἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ τοῦ πολέμου, ἐφύλαττον δὲ τὴν ἐξ οὐρανοῦ καταπεσοῦσαν ἱερὰν τοῦ Ἄρεως ἀσπίδα⁽¹⁾ καὶ ἐλάτρευον τοὺς θεοὺς ἄδοντες παναρχαίους ὕμνους καὶ ὀρχοῦμενοι ἔνοπλοι. — Ἐκ δὲ τῶν ἱερείων αἱ ἐπιφανέσταται ἦσαν αἱ ἐξ Ἑστιάδων παρθένου, ἱερεῖαι τῆς θεᾶς Ἑστίας, αἵτινες ὤφειλον νὰ διατηρῶσιν ἄσβεστον τὸ ἱερὸν πῦρ ἐν τῷ ναῷ τῆς θεᾶς· ἀλλοίμονον δ' εἰς ἐκείνην, ἥτις ἄφινεν αὐτὸ νὰ σβεσθῇ· διότι τὸ ἱερὸν πῦρ ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ σύμβολον τῆς ζωῆς τῆς πολιτείας, ἡ σβέσις δ' αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ προμῆνυμα τῆς καταστροφῆς τῆς Ῥώμης. Ἡ Ἑστίας, ἥτις ἡμέλει τῆς διατηρήσεως τοῦ πυρός, ἐμαστιγοῦτο ἀνιλεῶς, τὸ δὲ πῦρ ἦναπτον πάλιν διὰ συγκεντρωτικῶν φακῶν ἐκ τοῦ ἡλίου. — Πλὴν δὲ τῶν σωματείων τούτων ὁ Νουμᾶς ἐγκαθίδρυσε καὶ τοὺς λεγομένους *Φλάμεις*, ἦτοι τοὺς τρεῖς σπουδαιστάτους ἱερεῖς τῶν ἐθνικῶν θεοτήτων, Διός, Ἄρεως

1 Ὑποσημ. Ὁ ναὸς οὗτος ἔκλεισε κατὰ τὸ διάστημα 700 ἐτῶν τρεῖς μόνον πρῶτον ἐπὶ Νουμᾶ, δευτέρον μετὰ τὸν πρῶτον Καρχηδονικὸν πόλεμον καὶ τρίτον ἐπὶ Δυόστου μετὰ τὴν ναυμαχίαν παρὰ τὸ Ἄκτιον.

(1) Αὕτη κατέπεσεν ἐπὶ Νουμᾶ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ ταύτης ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία τῆς Ῥώμης (ὡς ἐκ τοῦ Παλλαδίου ἢ σωτηρία τῆς Τροίας) ὁ Νουμᾶς διέταξε καὶ κατεσκευάσθησαν 11 ὄμοια, ἵνα μὴ ἡ εὐκολὸς ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἀληθοῦς καὶ κλοπῆ ταύτης.

καὶ Κυρίνου, οἵτινες ἐτέλουν τὰς θυσίας εἰς αὐτοὺς καὶ ἀντε-
προσώπευον τὸν βασιλέα ὡς τὸν ἀρχιερέα τῆς πολιτείας. Ὡσαύ-
τως ἤρξθησε τὸν ἀριθμὸν τῶν *Οἰωνοπόλων* (*Augures*), οἵτινες
ὑπῆρχον μὲν καὶ ἐπὶ Ῥωμύλου, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Νουμᾶ ἐπολλα-
πλασιάσθησαν. Οὗτοι ἦσαν μεγίστης σημασίας παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις
διότι ἐκ τῶν πολυειδῶν φυσικῶν φαινομένων προέλεγον τὴν θέλη-
σιν τῶν θεῶν. Ἐκ τῆς ἀστραπῆς καὶ τοῦ κεραυνοῦ, ἐκ τῆς πτήσεως
καὶ τῶν φωνῶν πτηνῶν τιῶν καὶ ἐκ τῆς συναντήσεως τετραπό-
δων ἐνόμιζον οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι ἠδύνατο νὰ συμπεράνωσι τὴν γνώ-
μην καὶ θέλησιν τῶν θεῶν. Ἄπας λοιπὸν ὁ θρησκευτικὸς ὀργανι-
σμὸς τῶν Ῥωμαίων καὶ αἱ διαφοροὶ περὶ τούτου διατάξεις ἀποδί-
δονται εἰς τὸν βασιλέα Νουμᾶν, ὅστις ὡς σοφὸς καὶ εἰρηνικὸς ἡγε-
μὼν μετὰ σεβασμοῦ ἀνεφέρετο ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ κατὰ τοὺς μετα-
γενεστέρους χρόνους.

3. — **Τύλλος Ὀστίλιος** (672—640). Ὁ Τύλλος Ὀστί-
λιος, ὁ διαδεχθεὶς τὸν εἰρηνικώτατον Νουμᾶν, ἦτο τὰ μάλιστα
πολεμικὸς. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἡ ἀντιζηλία, ἥτις πρὸ πολ-
λοῦ ὑφίστατο μεταξὺ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς μητροπόλεως ταύτης,
τῆς Ἄλθας — Λόγγας, ἐξερράγη εἰς πόλεμον, καὶ ἐπρόκειτο νὰ
κριθῇ διὰ τῶν ὀπλῶν, τίς ἐκ τῶν δύο πόλεων θὰ ἦτο ἡ κυρίαρ-
χος. Ὁ Ἄλθανὸς στρατηγὸς Μέττιος Φουφέτιος ἐλθὼν ἐστρατο-
πέδευσεν οὐκὶ μακρὰν τῆς Ῥώμης μετὰ στρατοῦ ἄριστα ἐξω-
πλισμένου. Κατ' αὐτοῦ δ' ἀντιπαρετάχθη ὁ Τύλλος. Ἄλλ' ὀλί-
γον πρὸ τῆς μάχης ὁ Μέττιος προελθὼν εἰς τὸ μέσον τῶν δύο
ἐχθρικῶν στρατῶν ἐκάλεσε τὸν Τύλλον εἰς συνέντευξιν.
«Δὲν δυνάμεθα νὰ ἀποκριθῶμεν» εἶπεν, «ὅτι ἀπλῆ ἀντιζηλία φέ-
ρει τοὺς δύο συγγενεῖς λαοὺς ἐναντίον ἀλλήλων. Διαπὶ νὰ ζητῶ-
μεν νὰ ἀδυνατήσωμεν ἀλλήλους καὶ ἐξησθημένοι νὰ περιέλθωμεν
εἰς τὴν διάκρισιν τῶν ἐχθρῶν μας : Ἄς μεταχειρισθῶμεν καλύ-
τερα ἐν μέσῳ, ὅπερ ἄνευ μεγάλης ἀπωλείας αἵματος καὶ ἀνθρώ-
πων μέλλει νὰ ἀποφασίσῃ ὁπότερος τῶν δύο λαῶν πρέπει νὰ ἄρχῃ
τοῦ ἐτέρου». Δεκτῆς δὲ γενομένης τῆς προτάσεως ὑπὸ τοῦ Τύλλου,
ἡ τύχη παρέσχε μέσον πρὸς λύσιν τῆς διαφορᾶς.

Μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων στρατιωτῶν ἦσαν οἱ τριδύμοι ἀδελφοὶ
Ὀράτιοι, μεταξὺ δὲ τῶν Ἄλθανῶν οἱ τριδύμοι Κουριάτιοι. Οὗ-
τοι λοιπὸν ὑπεδείχθησαν παρ' ἑκατέρων πρὸς μονομαχίαν. Ἐρω-
τηθέντες δὲ ἐὰν ἐδέχοντο νὰ μονομαχήσωσι χάριν τῆς κυριαρχίας
τῆς πατρίδος τῶν προθύμως συγκατένευσαν.

Δοθέντος ἐπισήμως τοῦ ὅρκου περὶ τῆς τηρήσεως τῆς συμβά-
σεως ταύτης, οἱ τριδύμοι ἀδελφοὶ ὑπὸ τὰς παροτρύνσεις καὶ ἐνθαρ-
ρύνσεις τῶν συμπολιτῶν τῶν προέβησαν εἰς τὸ μέσον τῶν δύο ἀν-
τιπάλων στρατοπέδων. Ἐδῶ μὲν ἴσταντο οἱ Ῥωμαῖοι ἐκεῖ δὲ οἱ

Ἄλθανοί πρὸ τῶν στρατοπέδων τῶν ἐναγωνίως περιμένοντες τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης, ἥτις ἐντὸς ὀλίγου ἐμελλε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς δεσπότας ἢ δούλους τῶν ἄλλων. Τὸ σημεῖον ἐδόθη, οἱ τρεῖς ἐκπύρωθεν νεανίαι ἐπιπίπτουσι κατ' ἀλλήλων καὶ ὁ ἀγὼν ἀρχεται. Τὰ ξίφη ἀπαστράπτουσι καὶ κροτοῦσι συγκρούμενα πρὸς ἀλλήλα. Μετ' ὀλίγον πίπτει νεκρὸς εἷς Ρωμαῖος, τούτον δὲ μετ' ὀλίγον παρακολουθεῖ καὶ ὁ δεύτερος. Κραυγαὶ χαρᾶς ἐκπέμπονται κατὰ τὴν πτῶσιν αὐτῶν ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἄλθανῶν, ἀθυμία δὲ καταλαμβάνει τοὺς Ρωμαίους. Ἀλλὰ βαρέως πληγωμένοι εἶναι καὶ οἱ τρεῖς Ἄλθανοί, ὁ δὲ μόνος ἐναπομείνας Ὀράτιος διατηρεῖται ἀβλαβῆς καὶ ἀκμαῖος. Οὗτος αἰφνης προσποιεῖται ὅτι τρέπεται εἰς φυγὴν καὶ ἀναγκάζει τοὺς Κουριατίους νὰ καταδιώξουσιν αὐτόν. Διὰ τοῦ στρατηγήματος τούτου χωρίζει τὴν ἠνωμένην δύναμιν τῶν τριῶν, ὁρθῶς προϋποθέσας ὅτι οὗτοι θὰ παρακολουθήσωσιν αὐτόν ὡς ἐπέτραιπεν εἰς ἕκαστον ἢ ἐξασθενίζουσα τὰς δυνάμεις του πληγῆ. Μετὰ βραχεῖαν φυγὴν ἴσταται καὶ στρέφει τὸ βλέμμα περὶ ἑαυτόν. Βλέπει τοὺς Κουριατίους κεχωρισμένους ἀλλήλων καὶ τὸν μὲν ἕνα πλησίον αὐτοῦ. Ἐπιπίπτει πρῶτον κατὰ τοῦ πλησιεστέρου καὶ ἐνῶ ὁ Ἄλθανικός στρατὸς προτρέπει τοὺς Κουριατίους νὰ βοηθήσωσι τὸν ἀδελφὸν καταβάλλει αὐτόν· κατόπιν ἐπιπίπτει καὶ κατὰ τοῦ δευτέρου καταφθάσαντος καὶ φονεύει καὶ τούτον· τελευταῖον ἄνευ πολλῆς δυσκολίας καταβάλλει καὶ τὸν τρίτον ἐκ τῶν πληγῶν ἐξησθενημένον τρίτον Κουριατίον. Ἐν μέσῳ βροντωδῶν ἐπευφημιῶν οἱ Ρωμαῖοι συνωθοῦνται περὶ τὸν νικητὴν, ὅπως συγχαρῶσιν αὐτῷ.

Περιχαρῆς ἐπανήρχετο ὁ Ὀράτιος μετὰ τῶν σκύλων τῶν φονευθέντων ἐχθρῶν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνευφημούντων αὐτόν συμπολιτῶν εἰς τὴν Ρώμην. Πρὸ τῆς πύλης τῆς πόλεως προσήλθεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ, ἥτις ἤτο μεμνηστευμένη μεθ' ἐνὸς τῶν τριῶν Κουριατίων. Ἰδοῦσα δὲ μεταξὺ τῶν λαφύρων τοῦ ἀδελφοῦ τῆς καὶ τὸν χιτῶνα, ὃν αὐτὴ κατεσκεύασε διὰ τὸν μνηστῆρά τῆς, ἤρξατο θρηγοῦσα γοερῶς, τίλλουσα τὴν κόμην καὶ ἀναφωνοῦσα τὸ ὄνομα τοῦ φονευθέντος μνηστῆρος. Οὗτος ὁ θρήνος τῆς ἀδελφῆς κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς τόσο ἐνδόξου νίκης του καὶ κατὰ τὴν γενικὴν ἀγαλλίασιν ἐξώργισε τὸν νεανίαν. Διὰ τοῦτο ξιφουλκήσας ἐφόνευσεν αὐτὴν εἰπὼν, «Ὑπαγε μετὰ τοῦ ἀκαίρου ἔρωτός σου πρὸς τὸν μνηστῆρά σου, ἀφοῦ λησμονῆς τοὺς ἀδελφοὺς σου, τοὺς τε νεκροὺς καὶ τὸν ζῶντα, καὶ τὴν πατρίδα σου. Οὕτω δὲ ἀπόλοιτο τοῦ λοιποῦ πᾶσα Ρωμαία, ἥτις θρηγεῖ τὸν ἐχθρόν!» Ἡ αἰματηρὰ αὕτη πρᾶξις διέκοψεν ἀποτόμως τὴν γενικὴν χαρὰν. Ὁ ἀδελφοκτόνος συλληφθεὶς ἀπήχθη πρὸ τοῦ δικαστηρίου, ἀλλὰ διέφυγε τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου, ἧς ἐγένετο ἄξιος, μόνον ἕνεκα τῶν ὑπηρεσιῶν του

πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τῶν δεήσεων καὶ τῶν δακρύων τοῦ πατρὸς των, ὅστις ἐμελλε πρὸς τὰ τρία πέννα νὰ ἀπολέσῃ καὶ τὸ τελευταῖον— Ὑπεχρεώθη δ' ὅμως πρὸς ἐξίλασμον νὰ διέλθῃ ὑπὸ δοκῶν κεκαλυμμένος τὴν κεφαλὴν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μέττιος Φουρέτιος οὐδὲν ἄλλο ἐσκέπτετο, εἰμὴ τίνι τρόπῳ θὰ ἤλευθέρου τοὺς Ἄλθανοὺς ἀπὸ τῆς μισητῆς τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίας. Ἐξήρέθισε δὲ τοὺς γείτονας Φιδηναίους καὶ Οὐγεντανοὺς νὰ κηρύξωσι πόλεμον κατὰ τῆς Ῥώμης, ὑποσχεθεὶς ὅτι αὐτὸς ἐγκαίρως θὰ ἤνοῦτο μετ' αὐτῶν. Οὗτοι δὲ πιστεύσαντες ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ Τύλλος ἀντεπεξῆλθε κατ' αὐτῶν καὶ καλέσας ἐν τάχει τοὺς Ἄλθανοὺς εἰς βοήθειαν, ἔταξεν αὐτοὺς ὑπὸ τὸν Μέττιον κατὰ τῶν Φιδηναίων, αὐτὸς δὲ ἐστράφη κατὰ τῶν Οὐγεντανῶν. Ἀλλὰ μόλις ἦλθον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς χεῖρας μετ' αὐτῶν, ὁ ἄπιστος Μέττιος πολὺ δειλὸς δὲν ἠνώθη μὲν φανερά μετὰ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ἀπεσύρθη μετὰ τῶν ὑφ' αὐτὸν Ἄλθανῶν ἐπὶ γειτονικοῦ λόφου, ἵνα ἐκείθεν κατοπτεύῃ τὴν μάχην. Ὁ σκοπὸς δ' αὐτοῦ ἦτο τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ στραφῇ κατ' ἐκείνου, ὃν ἤθελε ἐγκαταλίπῃ ἢ τύχῃ. Τότε προσῆλθε καλπάζων ἵππεὺς τις πρὸς τὸν Τύλλον ἀγγέλλων ὅτι οἱ Ἄλθανοὶ μεταβαίνουσιν ὀπισθεν τοῦ ὄρους πρὸς τοὺς ἐχθροὺς. Ὁ Τύλλος κατεταράχθη, ἀλλ' ἐγκαίρως συγκρατήσας ἑαυτὸν, ἔκραξε μετὰ φαινομενικῆς χαρᾶς μεγαλοφώνως, ἵνα ἀκουσθῇ παρὰ τῶν ἐχθρῶν. «Ὡραιότατα, τοιαύτην διαταγὴν ἔδωκα, ὀφείλουσι νὰ καταλάβωσι τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ». Τὸ τέχνασμα τοῦτο ἐπέτυχεν. Οἱ Φιδηναῖοι, φοβηθέντες μήπως προσβληθῶσιν ἐκ τῶν ὀπισθεν ὑπὸ τῶν ἀπίστων Ἄλθανῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν συμπαράσυραντες καὶ τοὺς Οὐγεντανοὺς.

Μετὰ τὴν φυγὴν τῶν ἐχθρῶν ὁ δόλιος Μέττιος κατελθὼν εἰς τὴν πεδιάδα ἔδραμεν πρὸς τὸν Τύλλον καὶ συνεχάρη διὰ τὴν νίκην. Ὁ Τύλλος ἀπέκρυψε τὴν ὀργὴν του καὶ ἠὲ χαρίστησε τὸν προδότην φιλοφρόνως. Ἐκάλεσεν δὲ τὸν λαὸν εἰς τὴν ἀγορὰν τὴν ἐπιούσαν, ὅπως ἀναγγείλῃ αὐτῷ σπουδαῖόν τι. Συγχρόνως δὲ ἔδωκε μυστικὰς διαταγὰς εἰς τινὰς τῶν ἀνδρῶν του. Τὴν πρῶταν Ἄλθανοὶ καὶ Ῥωμαῖοι προσῆλθον εἰς τὸν ὀρισθέντα τόπον καὶ ἐτάχθησαν ἐν κύκλῳ περὶ τὸν βασιλεῖα Τύλλον. Οἱ Ἄλθανοὶ ἐκ περιεργίας εἶχον παραταχθῆ ἑγγύτατα. Τότε ἀφηγήθη οὗτος τὴν ἀπιστίαν καὶ προδοσίαν τῶν Ἄλθανῶν, ὅτινας οὐχὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἐποίησαν τὴν κίνησιν ἐκείνην ἀλλ' ἐπὶ τῷ σκοπῷ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν ἐχθρῶν. «Ἄλλ' ὅμως» ἐξηκολούθησεν, «ὃν ἐπιρρίπτω τὴν εὐθύνην εἰς τὸν στρατὸν διότι ἐξετέλει ἀπλῶς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ των. Ὁ Μέττιος εἶνε ὁ ἀρχηγός, ὁ Μέττιος εἶναι μόνος ὁ προδότης. Τώρα λοιπὸν εἶπε στραφεῖς πρὸς τὸν Μέττιον πρέπει νὰ διαμειρασθῇ τὸ σῶμά σου, ὡς πρὸ ὀλίγου

διεμοίρασας τὸ φρόνημά σου μεταξύ τῆς Ῥώμης καὶ τῶν Φιδηνῶν». Εἰς ἕν νευμά του ἐκομίσθησαν δύο τέθριπποι ἄμαξαι, μεταξύ τῶν ὀπίων προσεδέθη ὁ Μέντιος. Κατόπιν δὲ μαστιγωθέντες οἱ ἵπποι ἔβρησαν κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν καὶ ὁ δυστυχὴς Μέντιος διεσχίσθη οἰκτρότατα.

Μετὰ ταῦτα ἀπεστάλησαν ἵππεῖς εἰς τὴν Ἄλθαν—Λόγγαν ἐξαναγκάσαντες τοὺς κατοίκους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν καὶ νὰ μεταικήσωσιν εἰς Ῥώμην, ἐγκαθιστάμενοι ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου. Ἡ δ' Ἄλθα—Λόγγα κατεστράφη ἐκ θεμελιῶν.

4.—**Ἄγκος Μάρκιος** (640—616 π. χ.).—Ὁ τέταρτος οὗτος βασιλεὺς ἦτο φιλερηνικώτερος τοῦ θείου του Νουμᾶ, οὐχ' ἦπτον ἐν ἀνάγκῃ ἐγνώριζε νὰ χειρίζηται ἄριστα τὸ ξίφος. Ὅτι οἱ Λατῖνοι ἐζήτησαν νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ εἰσέβαλον λεηλατοῦντες εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν ἔδαφος, ὁ Ἄγκος ἀπέκρουσεν αὐτοὺς, κατέστρεψε πολλὰς πόλεις αὐτῶν καὶ ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ μεταικήσωσιν εἰς Ῥώμην ἐπὶ τοῦ Ἀβεντίου λόφου. Ἐκ τῶν μετοίκων δὲ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων ἐσχηματίσθη ἐν Ῥώμῃ νέα τάξις πολιτῶν, οἵτινες ὠνομάσθησαν *πληβεῖοι*. Οὗτοι δὲ οἱ πληβεῖοι ἢ νέοι πολῖται δὲν εἶχον μὲν τὰ δικαιώματα τῶν ἀρχαίων πολιτῶν, ἦτοι τῶν πατρικίων (*populus Romanus*), οἵτινες μόνοι ἐκυθέρων τὴν πολιτείαν καὶ κατεῖχον πάσας τὰς θέσεις καὶ πάντα τὰ ἀξιώματα, εἶχον ὅμως προσωπικὴν ἐλευθερίαν.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν ἀρχαίων πολιτῶν καὶ πληβείων, ἐξ ὧν κυρίως ἀποτελεῖτο ὁ Ῥωμαϊκὸς λαός, ὑπῆρχε καὶ τρίτη κλάσις κατοίκων, οἵτινες ἐκαλοῦντο *πελάται* (*clientes*). Ἦσαν δ' οὗτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ καθυποταχθέντες ἀρχαῖοι κάτοικοι τῆς χώρας. Οὗτοι διετέλουν ὑπὸ τὴν προστασίαν πολίτου τινός, ὅστις ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ταύτην ἐκαλεῖτο *πάτρων* (*patronus*). Ἀπῆλαιον δ' οἱ πελάται οὗτοι τῆς προστασίας τῶν νόμων ἐμμέσως διὰ τῶν ἐκπροσωποῦντων αὐτοὺς πατρῶνων ἀλλὰ δὲν ἐκέκτηντο οὐδὲν δικαίωμα. Ἦσαν δ' ὑποχρεωμένοι νὰ ἀπονέμωσιν ἕκαστος εἰς τὸν πάτρωνά του τὸ προσήκον σέβας καὶ νὰ τὸν βοηθῶσιν εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας. Οἱ δὲ πάτρωνες ἐφέροντο πρὸς τοὺς πελάτας τῶν κατὰ τοὺς καλοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους ὅπως πατρικῶς.

Ὁ Ἄγκος ἐπεξέτεινε τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἔκτισεν ἐνταῦθα κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως τὴν εὐλίμενον πόλιν Ὠστίαν, ἣτις κατέστη τὸ ἐπίνειον τῆς Ῥώμης καὶ σπουδαιστάτη πηγὴ πλοῦτου δι' αὐτήν.

Οἱ τρεῖς τελευταῖοι βασιλεῖς τῆς Ῥώμης.

5.—**Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος** (616—578).—Κατὰ

τὴν βασιλείαν τοῦ Ἄγκου Μαρκίου μετόκησεν εἰς Ῥώμην ἐκ τῆς γείτονος Ἑτρούριας πλοῦσις τις καὶ εὐγένης ἀνὴρ, ὀνόματι Λουκούμων. Ἦτο δὲ υἱὸς τοῦ Δημαράτου, ἐπιφανοῦς ἐκ Κορίνθου ἀνδρός, ὅστις ἔνεκα ἐμφυλίων ταραχῶν φυγὼν ἐξ Ἑλλάδος ἐγκατέστη ἐν Ταρκύνιοις τῆς Ἑτρούριας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του μετέβη ὁ Λουκούμων μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Τανάκυλας, εὐγενοῦς καὶ φιλοδόξου Ἑτρούσσης εἰς Ῥώμην, ἐλπίζων ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἤθελον πληρωθῆ ἅπαντες αὐτοῦ οἱ πόθοι. Ἐν Ῥώμῃ ἀπέκτησε τὰ ἀστυκὰ δικαίωματα καὶ μετωνομάσθη Ταρκύνιος. Διὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς εὐφύας του ἐφείλκυσε τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐκτιμήσας αὐτὸν πολὺ ἔνεκα τῆς συνέσεώς του πολλάκις συνεβουλεύετο αὐτὸν καὶ ἀνάδειξε μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου του κηδεμόνα τῶν δύο ἀνηλικῶν τέκνων του. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἄγκου, ὁ Ταρκύνιος τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἔμελλε νὰ συνέλθῃ ὁ λαὸς πρὸς ἐκλογὴν νέου βασιλέως, ἀπέστειλε τὰ τέκνα τοῦ Ἄγκου εἰς τὸ ἱερὸν ἄστυ. Αὐτὸς δὲ μεταβὰς εἰς τὴν συνέλευσιν καὶ ἀπαριθμήσας τὰς εὐεργεσίας του πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὰς ὑπηρεσίας, αἱ προσήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν, παρεκάλει νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸν τὸ βασιλικὸν ἄξιωμα. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ὁ νέος βασιλεὺς ὠνομάσθη Ταρκύνιος, βραδύτερον δὲ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ προσωμιμα τοῦ πρεσβυτέρου (priscus), πρὸς διάκρισιν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Ῥώμης, ὅστις ὠνομάζετο ὡσαύτως Ταρκύνιος.

Ὡς οἱ πρότερον βασιλεῖς ἐφρόντιζον μᾶλλον διὰ τὴν ἐπέκτασιν καὶ ἐξασφάλισιν τῆς χώρας, οὕτω ὁ Ταρκύνιος, ὁ καλαισθητὸς Ἕλληνας, πρὸ παντὸς ἐζήτησε νὰ ἐξωραίσῃ τὴν πόλιν. Ἐκ τῶν λαφύρων, ἅτινα ἀπεκόμισεν ἐκ δύο εὐτυχῶν πολέμων κατὰ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ἑτρούσκων, ἤρξατο νὰ ἀνεγειρῇ ἐκ λίθων τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἅτινα ὅμως ἀπεπερατώθησαν ὑπὸ τῶν διαδόχων του. Ἐκόσμησε μὲ στοὰς τὴν μεταξὺ τῶν λόφων Παλατίου καὶ Καπιτωλίου δημοσίαν πλατείαν, ἣτις ὠνομάζετο ἀγορὰ (forum) καὶ ἐχρησίμευεν ὡς τόπος συνελεύσεως τοῦ λαοῦ. Ἔθηκε δὲ τὰ θεμέλια τοῦ μεγάλου ἵπποδρόμου (circus maximus) δι' ἵππικούς δημοτελεῖς ἀγῶνας καὶ ἄρματοδρομίας, ὡς καὶ τὰ θεμέλια ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου λόφου τοῦ περιωνύμου Καπιτωλίου, ὅστις ἦν γὰρ τοῦ Διὸς καὶ ἀκρόπολις ἐν ταύτῃ.

Ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου ἄξια θαυμασμοῦ εἶνε αἱ Ἀμάραι (cloacae) ἧσαν δ' αὗται μέγιστοι ὑπόγειοι ὄχετοί, δι' ὧν αἱ ἀκαθαρσίαι τῆς πόλεως διωχέτευοντο εἰς τὸν Τίβεριν. Εἶναι δὲ τόσον στερεῶς φεκοδομημέναι, ὥστε ὑπεβάσταξουσὶ τοὺς μεγίστους ἐπ' αὐτῶν βραδύτερον οἰκοδομηθέντας πύργους καὶ ἀνάκτορα καὶ

σώζονται μέχρι σήμερα. Αἱ ἀμάραι ἦσαν λίαν ἀναγκαῖαι εἰς τὴν Ῥώμην ἐπειδὴ ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ λόφων καὶ ἐν καιρῷ τῶν βροχῶν καθίσταντο ἀδιάβατοι αἱ ὁδοί, μάλιστα εἰς τὰς μεταξὺ τῶν λόφων κοιλότητας ὅπου συνηθροίζοντο τὰ ὕδατα.

Ἐπὶ τούτου τοῦ βασιλείως τὰ μέλη τῆς Συγκλήτου ἠξήθησαν εἰς 300, πολλὰ δὲ γένη πληθείων κατετάχθησαν εἰς τὴν τάξιν τῶν πατρικίων. Ἄλλ' οἱ υἱοὶ τοῦ πρότερον βασιλέως Ἄγκου δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσωσιν, ὅτι ὁ Ταρκύνιος ἦτο ὁ ἄρπαξ τοῦ πατρικοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο ἐπεδίωκον κατάλληλον εὐκαιρίαν νὰ φονεύσωσιν αὐτόν. Καθ' ὑποκίνησιν λοιπὸν αὐτῶν δύο ποιμένες κρατοῦντες πελέκεις εἰσῆλθον ἐρίζοντες καὶ θορυβοῦντες εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ βασιλέως ὅπως λύσῃ οὗτος τὴν δῆθεν διαφορὰν τῶν. Ἐνῶ δὲ ὁ βασιλεὺς ἤκουε μετὰ προσοχῆς τὴν πλαστὴν διήγησιν τοῦ ἐνός, ὁ ἕτερος κατέφερε κατ' αὐτοῦ τὸν πέλεκυν. Οἱ φονεῖς ἀφῆσαντες τὸν πέλεκυν ἐν τῇ πληγῇ ἔφυγον.

6. Σερούτιος Τύλλιος (578 — 534). — Ἡ ὑπὸ τῶν υἱῶν τοῦ Ἄγκου ὑποκινήθεισα στυγερά πρᾶξις δὲν ἐπέφερε τὸ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενον ἀποτέλεσμα. Μετὰ τὸν φόνον ἡ βασίλισσα Τανακίλλα διέταξε νὰ κλείσωσι τὸν βασιλικὸν οἶκον, εἰς δὲ τὸν λαόν, ὅστις ἀθρόος προσέδραμε πρὸ τῶν ἀνακτόρων ἀκούσας τὸ κακούρηγμα, εἶπεν ὅτι ὁ Ταρκύνιος ζῆ καὶ ὠνόμασεν ἀντικαταστάτην μέχρι τῆς ἀναρρώσεώς του τὸν Σερούτιον Τύλλιον. — Ὁ ἐξαίρετος οὗτος ἡγεμὼν, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ κυρίως ἰδρυτὴς τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας, λέγεται ὅτι ἐγεννήθη μὲν δούλος, ἀλλὰ κατήγετο ἐκ βασιλικοῦ οἴκου. Ἐγένετο δὲ γαμβρὸς τοῦ Ταρκυνίου ἕνεκα τῶν μεγάλων προτερημάτων του. Γνωσθέντος ὅτι ὁ Σερούτιος ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν, οἱ υἱοὶ τοῦ Ταρκυνίου ἐδραπέτευσαν, ἀφοῦ μάλιστα ἔμαθον, ὅτι ἐπροδόθησαν ὑπὸ τῶν δολοφόνων. Ὁ δὲ Σερούτιος ἐνεφανίσθη μετὰ τῶν βασιλικῶν παρασήμων καὶ ἔτυχεν εὐμενοῦς ὑποδοχῆς ὡς ἀντιβασιλεύς. Ὅτε δὲ ἐβεβαιώθη περὶ τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ ἐφάνερωσε τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως καὶ παραγκωνίσας τοὺς υἱοὺς τοῦ Ταρκυνίου συγκαταθέσει τῆς Συγκλήτου ἐξηκολούθησε βασιλείων.

Ὁ Σερούτιος Τύλλιος ἐγένετο πρὸ πάντων περιώνυμος διὰ τὴν εἰσαγωγὴν νέου πολιτεύματος, ὅπερ ἐξ αὐτοῦ ὠνομασθήσαν *Σερούτιανόν*. Ὡς ὁ Σόλων ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ὁ Σερούτιος ὄρισε τὰ καθήκοντα καὶ δικαιώματα τῶν πολιτῶν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀτομικῆς ἐκάστου περιουσίας. Ὅστις ἐκέκτητο πολλὰ ἔπρεπε νὰ προσφέρῃ πολλοὺς φόρους καὶ πολλὰς ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα, ἀπῆλauen ὅμως διὰ τοῦτο καὶ περισσοτέρων προνομίων τῶν ὀλιγώτερον πλουσίων, εἰς οὓς ἐπεβάλλοντο ὑπὸ τῆς πολιτείας

ὀλιγώτερα βάρη καὶ μικρότεραι ὑπηρεσίαι. Διήρесе λοιπὸν τοὺς πολίτας ἀναλόγως τῆς περιουσίας εἰς 6 κλάσεις ἢ συμμορίας. Ἐν τῇ πρώτῃ κλάσει κατετάχθησαν οἱ ἔχοντες περιουσίαν 100000 ἀσαρίων¹. Ὀνομάζοντο δὲ οἱ ἐν τῇ κλάσει ταύτῃ ἀνήκοντες κατ' ἐξοχὴν **κλασσοικοί**, ἐντεῦθεν δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο σημαίνει μέχρι σήμερον πᾶν τὸ ἐξοχόν, τὸ ἄριστον. Εἰς τὴν δευτέραν ἀνήκον οἱ ἔχοντες περιουσίαν 75000 ἀσαρίων, εἰς τὴν τρίτην 50000, εἰς τὴν τεταρτὴν 25,000, εἰς τὴν πέμπτην 12000.

Ἐκάστην δὲ κλάσιν διήρσεων εἰς **λόχους** (*centuria*), ὧν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνδρῶν δὲν ἦτο ὠρισμένος, προΐσταντο δ' αὐτῶν οἱ Κεντυριῶνες. Ἡ πρώτη κλάσις, εἰς ἣν ἀνήκον οἱ πλουσιώτατοι καὶ ἐπιφανέστατοι πολῖται, ἐσχημάτιζε μόνῃ αὐτῇ 80 λόχους πεζῶν καὶ 18 λόχους ἰππέων, ἧτοι ἐν ὅλῳ 98 αἱ δὲ 4 ἄλλαι κλάσεις ὁμοῦ 90 μόνον, εἰς ἃς προστεθήσαν πιθανῶς καὶ 5 λόχοι ἐκ τῶν ἐκτός τῶν κλάσεων πολιτῶν. Ἐπομένως ὁ ὅλικός ἀριθμὸς τῶν λόχων ἀνήρχετο εἰς 193. Κατὰ τὴν κλάσιν δέ, εἰς ἣν ἕκαστος πολῖτης ἀνήκεν, ἐκανονίζετο τὸ ποσὸν τῶν φόρων οὓς κατέβαλλεν, ἢ συμμετοχὴ του εἰς τὴν ψήφοφορίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ αἱ ὑποχρεώσεις του ἐν τῷ πολέμῳ. Ἰππρέτει δ' ἕκαστος ἐν τῷ στρατῷ ἰδίαις δαπάναις. Ἡ πρώτη κλάσις παρεῖχε τοὺς ὀπλίτας καὶ τοὺς ἰππεῖς, οἵτινες διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν καὶ τὴν συντήρησίν των ἐν πολέμῳ εἶχον τὰς μεγαλυτέρας δαπάνας. Ἐκάστη δὲ τῶν λοιπῶν 4 κλάσεων ἦτο σχετικῶς πρὸς τὴν πρώτην ἐλαφρότερον ὀπλισμένη καὶ ἐπομένως ἐχρειάζετο ὀλιγώτερα ἔξοδα· οἱ δ' ἀκτήμονες ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ προσεκαλοῦντο ὡς χωροφυλακῆ.

Ἡ δὲ ψήφοφορία περὶ τῶν δημοσίων ὑποθέσεων ἐγένετο ἐκτοτε κατὰ λόχους. Ἐνεκα δὲ τούτου αἱ ἐκκλησίαι τῶν πολιτῶν ὠνομάσθησαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης *Comitia centuriata* (λοχιτίδες ἐκκλησίαι). Ἐκαστος τῶν 193 λόχων εἶχεν μίαν ψῆφον, ἢ δὲ πλειονοψηφία ἀπεφάσιζεν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ πρώτη κλάσις περιεῖχε μόνῃ 98 λόχους, ἧτοι ἦτο πολυαριθμοτέρα τῶν ἄλλων ὁμοῦ, ἐν ἐκάστῳ ζητήματι εἶχον τὴν νικῶσαν ψῆφον οἱ πλούσιοι. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἐπὶ τῇ ὀρθῇ προϋποθέσει ὅτι τὸ συμφέρον τῶν πλουσίων ἦτο νὰ προβαίνωσιν εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν λίαν περισκεμμένως, διότι ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀκινήτου περιουσίας των τὰ συμφέροντα αὐτῶν ἦσαν στενωτάτα συνδεδεμένα μὲ τὴν εὐχμερίαν τῆς πολι-

¹ ὕποσημ. Ἀς ἀρχικῶς μία λίτρα χαλκοῦ, ἦτο ῥωμαϊκὸν χαλκοῦν νόμισμα οὐ ἢ ἀξία ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἡλαττοῦτο.

τείας. — Διὰ τοῦ πολιτεύματος λοιπὸν τοῦ Σερούτου τὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα τῶν πολιτῶν ἐσταθμίσθησαν ὡς οἷόν τε δικαιοτέρον πρὸς ἄλληλα.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ περιουσία τῶν πολιτῶν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπέκειτο εἰς αὐξήσιν ἢ ἐλάττωσιν, ἐγίνετο κατὰ πᾶν πέμπτον ἔτος ἐν Ῥώμῃ νέα ἐκτίμησις (census) αὐτῆς, καθ' ἣν ἐξετελεῖτο θρησκευτικός τις ἐξαγνισμὸς καὶ καθαρμὸς. Ἡ τελετὴ αὕτη ὠνομάζετο *Lustrum*, ἥτις λέξις καθιερώθη νὰ σημαίνη καὶ χρονικὸν διάστημα 5 ἐτῶν. Κατὰ τὴν πρώτην ἀπογραφὴν εὐρέθησαν, ὡς λέγεται, 80000 στρατεύσιμοι. Τούτους διήρесе κατὰ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς των εἰς 30 μοίρας (*regiones*) ὧν 4 μόνον ἦσαν ἀστυκαὶ (*urbanae*) αἱ δὲ λοιπαὶ ἀγροτικαὶ (*rusticae*): διότι οἱ πλοῦσιοι Ῥωμαῖοι προσετίμων τὴν ἐκτὸς τῆς πόλεως κατοικίαν. Ὅθεν ὕστερον ἐθεωρεῖτο ὡς τιμωρία ἢ μετάθεσις ἐξ ἀγροτικῆς μοίρας εἰς ἀστυκὴν.

Ἐπὶ Σερούτου προσετέθησαν εἰς τοὺς μέχρι τοῦδε 5 κατωκήμενους λόφους καὶ οἱ δύο τελευταῖοι τῆς Ῥώμης, ὁ Οὐμίναλιος καὶ ὁ Ἡστυλῖνος, καὶ οὕτω κατέστη ἡ πόλις ἐπτάλοφος¹. Μετὰ δὲ τῶν γειτόνων λαῶν, τῶν Σαβίνων καὶ Λατίνων, συνήψεν ὁ Σερούτιος συμμαχίαν χάριν τῆς ὁποίας κατ' ἔτος ἐτελοῦντο κοινὰ ἑορταὶ ἐν Ῥώμῃ ἐν τῷ νεοδμήτῳ ναῶ τῆς Ἀρτέμιδος ἐπὶ τοῦ Ἀθεντίνου λόφου.

Τοῦ Σερούτου Τυλλίου αἱ ὑπηρεσίαι ἦσαν πολλαὶ καὶ μεγάλαι, τὸ τέλος ὅμως τῆς ζωῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν οἰκτρὸν. Οἱ παραγκωνισθέντες δηλ. υἱοὶ τοῦ Ταρκύνιου, Ἄρων καὶ Λεύκιος Ταρκύνιος, δὲν ἔπαυσαν караδοκοῦντες κατάλληλον εὐκαιρίαν ἵνα καταλάβωσι τὸν θρόνον. Ὁ δὲ Σερούτιος, ἐνθυμούμενος τὸν θάνατον τοῦ προκατόχου του, πρὸ πολλοῦ ἐπεδίωξε νὰ συμφιλιωθῇ μετ' αὐτῶν καὶ διὰ τοῦτο ἔδωκε πρὸς αὐτοὺς συζύγους τὰς δύο αὐτοῦ θυγατέρας. Ἡ νεωτέρα θῆγάτηρ Τυλλία ἦτο δοξομανὴς καὶ ἀγρίων ἐνστικτων, ὡς ὁ Λεύκιος Ταρκύνιος, ἡ δὲ πρεσβυτέρα, Τυλλία ὠσαύτως ὀνομαζομένη, ἦτο ἠπία καὶ ἀγαθὴ ὡς ὁ Ἄρων Ταρκύνιος. Ὁ Σερούτιος, νομίζων ὅτι θὰ καταπραΰνη τοὺς ὄξεις χαρακτήρας ἐνῶν αὐτοὺς μετὰ τῶν ἠπίων, ἔδωκε τὴν νεωτέραν θυγατέρα εἰς τὸν Ἄρωνα, τὴν δὲ πρεσβυτέραν εἰς τὸν Λεύκιον. Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες του διεψεύσθησαν. Ἡ νεωτέρα Τυλλία ἐφόνευσε τὸν σύζυγόν της, ὁ δὲ Λεύκιος τὴν συζυγόν του. Συνελθόντες δὲ κατόπιν οὗτοι εἰς γάμον ἐπεδίωκον ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταλάβωσι

1 Ὑποσημ. Τὰ ὀνόματα τῶν 7 λόφων ἦσαν *Capitolinus, Palatinus, Aventinus, Quirinalis, Viminalis, Esquilius, Caelius*

τὸν θρόνον. Διέβαλλον τὸν ἐκ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς θλίψεως κατα-
 θεβλημένον Σερούιον καὶ ἐξήγειρον διὰ δώρων τοὺς γερούσιαστὰς
 καὶ τὸν λαόν. Ἡμέραν δὲ τινα ὁ Λεύκιος πεισθεὶς ὑπὸ τῆς γυναικὸς
 του ἐνεφανίσθη εἰς τὴν γερούσιαν μεθ' ὄλων τῶν σημάτων τοῦ
 βασιλικοῦ ἀξιώματος, ἐκρήμισε τὸν ἐπερχόμενον κατ' αὐτοῦ γέ-
 ροντα Σερούιον κατὰ τῆς λιθίνης κλίμακος καὶ διέταξε τοὺς δορυ-
 φόρους του νὰ τὸν φονεύσωσι. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ὁδῶν, ἣν διήρχετο
 ἐποχουμένη ἡ Τυλλία, ὅπως χαιρετίσθη τὸν σύζυγον της ὡς βασιλέα,
 ἔκειτο ὁ φονευθεὶς Σερούιος. Ἡ δὲ θηριώδης κόρη διήλθεν ὑπεράνω
 τοῦ ἀσπαίροντος ἔτι πτώματος τοῦ πατρός, τοῦ ὁποίου τὸ αἷμα
 ἐκηλίδωσε τὴν ἄμαξαν καὶ αὐτὴν τὴν ἰδίαν. Ἡ ὁδὸς ἐν ἣ διε-
 πράχθη αὕτη ἡ ἀποτρόπαιος πράξις ἔφερεν ἕκτοτε τὸ ὄνομα ὁδὸς
 τῆς βδελυγμίας.

7. Ταρκύνιος ὁ υπερήφανος (534—509). — Ἐνεκα
 τοῦ βιαίου καὶ αὐθαιρέτου τούτου βασιλέως, καὶ διότι ὁ θρόνος
 οὗς ἐκηλιδώθη ὑπὸ αἵματος, κατέστη γενικῶς μισητὴ ἡ βασιλεία
 ἐν Ῥώμῃ. Ὁ Ταρκύνιος οὔτε τὰ δικαιώματα τῆς Συγκλήτου
 ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει, τῆς ὁποίας τὰ μέλη παντοιοτρόπως ἐξεδίωκε
 καὶ ἠφάνιζεν, οὔτε τῶν συγγενῶν αὐτοῦ ἐφείσθη ὥστε καὶ τὸν ἀνε-
 ψιὸν ἐφόνευσε. Οὐχί δ' ἀδικῶς ὁ βασιλεὺς οὗτος ὠνεμάσθη ὑπὸ τοῦ
 λαοῦ **υπερήφανος (superbus)**. Θέλων δὲ νὰ καταστῇ ἀπόλυτος
 κυρίαρχος προσέλαβεν ἐντὴ ὑπηρεσίᾳ του ἄλλοδαποὺς σωματοφύ-
 λακας, τὸν δὲ λαὸν παντοιοτρόπως κατεπίεζεν ἐπιβάλλον βαρεῖς
 φόρους καὶ ἀγγαρείας διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν μεγάλων οἰκοδο-
 μημάτων. Διότι ὁ τυρανικὸς καὶ ὠμός οὗτος ἡγεμὼν ἐφρόντισε νὰ
 ἐξωραίσῃ τὴν πόλιν διὰ λαμπρῶν καὶ ὠφελίμων κτιρίων. Διε-
 κόσμησε τὸν μέγαν Ἰππόδρομον καὶ ἀπεπεράτωσε τὴν κατασκευὴν
 τῶν Ἀμαρῶν, τῶν ὑδραγωγείων καὶ τοῦ Καπιτωλίου. Ἐν τινι
 δὲ σταῦ τοῦ ναοῦ τούτου κατετέθησαν πρὸς φύλαξιν τὰ **σιβυλλικὰ**
βιβλία. Ἐμπεριεῖχον δὲ ταῦτα προφητικοὺς χρησμούς περὶ σπου-
 δαίων γεγονότων τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας καὶ ἠγοράσθησαν ὑπὸ
 τοῦ Ταρκυνίου παρὰ τῆς Κυμαίας Σιβύλλης ἀντὶ μυθώδους τιμῆς.
 Περὶ τούτου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς παράδοσις. Ἄγνωστος τις γυνὴ
 πρεσβύτις προσῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα καὶ προέτεινε εἰς αὐτὸν νὰ
 ἀγοράσῃ 9 βιβλία ἀντὶ μυθώδους τιμῆς. Ὁ βασιλεὺς ἀπέπεμψε
 τὴν γραῖαν ἄλλ' αὕτη καύσασα τὰ τρία προσῆλθεν ἐκ νέου καὶ ἐζή-
 τει διὰ τὰ ὑπολειπόμενα ἕξ τὴν αὐτὴν τιμὴν. Ὁ βασιλεὺς καὶ πάλιν
 ἀπέπεμψε ἀποτομώτερον ταύτην. Ἄλλ' αὕτη καύσασα πάλιν
 τρία ἐπανῆλθε ζητοῦσα διὰ τὰ ὑπολειπόμενα τρία τὴν αὐτὴν τι-
 μὴν. Τότε ἀπορήσας ὁ βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἐμπείρους ἄνδρας εἰς οὗς
 παρέδωσε τὰ βιβλία πρὸς ἐξέτασιν. Μαθῶν δὲ ὅτι περιεῖχον λίαν

ἀξιολόγους προφητείας ἠγόρασε τὰ τρία βιβλία εἰς τὴν ἀρχικῶς διὰ τὰ 9 ζητηθεῖσαν τιμὴν. Εἰς ταῦτα κατέφευγον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν καιρῷ ἀνάγκης καὶ κινδύνου.

Καὶ οἱ εὐτυχῶν δὲ πολέμων ὁ Ταρκύνιος ἐδόξασε τὰ Ῥωμαϊκὰ ὄπλα καὶ ἀνύψωσε τὴν δύναμιν τῆς Ῥώμης. Οἱ Λατῖνοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναγνωρίσωσι τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, οἱ δὲ Ουόλσκοι καὶ Ῥουτοῦλοι κατετροπώθησαν ὡσαύτως. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ πολέμου πρὸς τοὺς τελευταίους, συνέθι γαγονός τι, ὅπερ ἐπέφερε τὴν πτώσιν καὶ ἐξορίαν τοῦ τυράννου καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ.

Πολιορκοῦντος δηλονότι τοῦ βασιλέως τὴν Ἀρδέαν, πόλιν ἰσχυρὰν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Ῥουτοῦλων, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σίξτος ἐξεληθὼν δεῖπνον τινὸς καὶ ἰππεύσας μετέθι ἐκ τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν μικρὰν πλησίον τῆς Ῥώμης κειμένην πόλιν *Κολλατίαν*. Ἐκεῖ δὲ ὁ ἀσελγὴς νέος ἠτίμασε τὴν ἐκτάτως ὠραίαν καὶ γενικῶς ἐκτιμωμένην Λουκρητίαν, τῆς ὁποίας ὁ σύζυγος Κολλατῖνος ἦτο ἐν τῇ πρὸ τῆς Ἀρδέας στρατοπέδῳ. Ἡ ὕβρισθεῖσα γυνὴ μὴ δυναμένη νὰ ὑπερέβη τὸ ὄνειδος τοῦτο καλέσασα τὸν πατέρα τῆς ἐκ Ῥώμης καὶ τὸν σύζυγον μετὰ τινῶν πιστῶν φίλων ἐκ τοῦ στρατοπέδου νὰ ἔλθωσι κατεσπευσμένως διηγήθη εἰς αὐτοὺς κλαίουσα τὴν ὕβριν ἣν ὑπέστη καὶ μετὰ ταῦτα ἠτύχησάνησε. Τότε πρὸς γενικὴν ἐκπληξιν ἠγέρθη ὁ *Ιούλιος Βροῦτος*, ἀνεψιὸς τοῦ βασιλέως, ὅστις μέχρι τούδε ὑπεκρίνετο τὸν ἡλίθιον ἐκ φόβου πρὸς τὸν τυράννον. Ἐνῶ δὲ πατὴρ καὶ σύζυγος ἐθρήνευον, ἀποσπᾷ τὸ ἐγχειρίδιον ἐκ τῆς πληγῆς, ἐκθέτει πρὸς θεῶν τὴν νεκρὰν ἀμυσία ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ὀμνύει νὰ ἐκδικηθῇ τὸν ἀκόλαστον βιαστὴν καὶ ἅπασαν τὴν οἰκογένειάν του. Ἀμέσως κλείει τὰς πύλας τῆς Κολλατίας, ἀπεύδει κατόπιν εἰς τὴν Ῥώμην, κατορθώνει ἐνταῦθα νὰ ἐγείρῃ τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν καὶ νὰ κηρυχθῇ ἐκπτώτος ἡ βασιλεία. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς ἐσπευσε μετὰ τοῦ στρατοῦ εἰς Ῥώμην, ἵνα καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' εὐρών τὰς πύλας τῆς πόλεως κλειστάς, ἠναγκάσθη νὰ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐξορίαν μετὰ τῶν υἱῶν του. Ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ ἀπεφασίσθη νὰ τελεῖται κατ' ἔτος ἑορτὴ ἐπὶ τῇ φυγῇ τοῦ βασιλέως.

Ὁ Ταρκύνιος ἐξεδιώχθη ἐν ἔτει 510, καθ' ὃν δηλονότι χρόνον ἐξωρίζετο καὶ ὁ Ἰππίας ἐξ Ἀθηνῶν. Δύο δὲ καὶ ἡμισυ σχεδὸν αἰῶνας διήρκεσεν ἡ Ῥωμαϊκὴ βασιλεία. Κατὰ τὸ χρονικὸν δὲ τοῦτο διάστημα ἀναμφιβόλως συνετελέσθησαν πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ἐτέθησαν τὰ θεμέλια τῆς μελλούσης Ῥωμαϊκῆς κοσμοκρατορίας. Ἀλλ' ἡ παράδοσις καὶ ἡ ποιήσις ἐκόσμησαν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον ταύτην τὴν ἀρχαιοτάτην περίοδον τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΝ ΡΩΜΗΙ
(510 — 31 π. Χ.)

Τὴν μακρὰν ταύτην περίοδον τῆς ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ὑποδιαιροῦμεν χάριν εὐκολίας εἰς τρία μέρη. 1. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 510 — 266 ἦτοι μέχρι τῆς πλήρους ὑποδουλώσεως τῆς Ἰταλίας. 2. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 266 — 133, ἦτοι μέχρι τῆς ὑποδουλώσεως τῶν κυριωτέρων χωρῶν τῆς Μεσογείου. 3. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 133 — 31, ἦτοι τὸν αἰῶνα τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

**Πρῶτη ὑποδιαίρεσις. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως
τῆς δημοκρατίας μέχρι τῆς πλή-
ρους ὑποδουλώσεως τῆς Ἰταλίας.**
(510 — 266)

(Περιεχόμενα : Μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος. Οἱ πρῶτοι πόλεμοι τῆς νέας δημοκρατίας. Ἐρίδες μεταξὺ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων. Πόλεμοι πρὸς κατάρτησιν τῆς Ἰταλίας.

Μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος. — Καταλυθεῖσης τῆς βασιλείας ἐγένετο ἐν Ῥώμῃ δημοκρατία. Ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων ἐξελέγοντο κατ' ἔτος δύο ἄνδρες, οἵτινες εἶχον τὴν προεδρίαν τῆς Συγκλήτου, διώκουν τὸν λαὸν ἐν εἰρήνῃ καὶ ὠδήγουν εἰς τὴν μάχην ἐν πολέμῳ. Οἱ αὐτοὶ προΐσταντο τῶν δικαστηρίων. Ὀνομαζόντο δὲ Ὑπατοί. Ἡ διάρκεια τῆς ἐξουσίας αὐτῶν ὄρισθη εἰς ἓν ἔτος, ἵνα μὴ δύνανται οὗτοι νὰ καταχωρῶνται τὴν ἐξουσίαν των ἐπὶ βλάβῃ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ. Πρῶτοι δ' Ὑπατοὶ ἐξελέγησαν ὑπὸ τοῦ εὐγνωμονοῦντος λαοῦ οἱ ἐλευθερωταὶ τῆς πατρίδος ἀπὸ τοῦ τυράννου Ἰούλιος Βροῦτιος καὶ Ταρκύνιος Καλλαίνιος. — Τὸ ἀξίωμα δὲ τοῦ ἀνωτάτου ἱερέως τῆς πολιτείας, ὅπερ πρὶν ἐκέκτητο ὁ βασιλεὺς, ἀνετέθη εἰς ἴδιον ὑπάλληλον (τὸν rex sacrorum ἢ sacri-
ficulus.)

Ἡ σύγκλητος, ἥτις ἀπεθεκατίσθη ἐπὶ τοῦ Ταρκυνίου, συνεπληρώθη, ὁ δὲ κύκλος τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἐγένετο εὐρύτερος ἢ ἐπὶ τῶν βασιλείων. Πρὸ πάντων ἐκ τῶν τῆς ἐσωτερικῆς διοικήσεως ἀνετέθη εἰς αὐτὴν ἡ ἐποπτεία ἐπὶ τῆς θρησκείας, ἡ διαχείρισις τῶν δημοσίων προσόδων καὶ ἡ προπαρασκευὴ τῶν νόμων. Ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ λοχίτιδες ἐκκλησίαι (comitia centuriata) διετηρήθησαν καὶ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας. Ἀνετέθη δὲ ἴδιως εἰς αὐτὰς ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀνωτάτων ὑπάλληλων, ἡ ψήφισις ἢ μὴ τῶν ὑπὸ τῆς Συγκλήτου προτεινομένων νόμων καὶ τὸ ἀποφασίζειν περὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ἄν καὶ οἱ πληθεῖοι συμμετεῖχον τῶν ἐκκλησιῶν τούτων, τὴν πλειονοψηφίαν εἶχον καὶ νῦν ὡς καὶ πρότερον οἱ πατρικιοί.

Πόσον σπουδαίως ἐσκέπτετο ἡ νέα δημοκρατία περὶ διατηρήσεως τῆς νέας καταστάσεως τῶν πραγμάτων καὶ πόσον ἐφρόντιζε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον τῆς βασιλείας καταδεικνύεται ἐκ τῶν ἐξῆς δύο συμβάντων. Ὁ πρῶτος ὑπάτος Κολλατῖνος ὡς καταγόμενος ἐκ τοῦ γένους τῶν Ταρκυνίων ἐπέισθη ὑπὸ τοῦ συνάρχοντος του Βρούτου καὶ τῶν πρώτων τῆς πολιτείας οὐ μόνον νὰ καταθέσῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἀλλὰ καὶ νὰ ἀπέλθῃ τῆς Ῥώμης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τῶν ὑπαρχόντων του. Ὁ δὲ ἕτερος τῶν πρώτων ὑπάτων ὁ Βρούτος κατεδίκασε τοὺς υἱοὺς τοῦ ἀποδειχθέντος ὅτι συμμετεῖχον συνωμοσίας γανομένης ὑπὸ νέων εὐγενῶν πρὸς ἐπάνοδον τοῦ Ταρκυνίου καὶ παρέστη κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς.

Πρῶτοι πόλεμοι τῆς δημοκρατίας.

Ὁ πόλεμος κατὰ Πορσήνα. — Ἡ νέα δημοκρατία εἶχε νὰ διεξαγάγῃ δυσχερεῖς ἀγῶνας, οὐστὶνας ἢ παράδοσις ἀποδίδει κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸν ἐξόριστον Ταρκύνιον. Κατὰ πρῶτον οὗτος ἐξηρέθησεν, ὡς λέγεται, ἐναντίον τῆς Ῥώμης τὸν κραταῖον βασιλεῦα τοῦ Κλουσίου ἐν Ἐτρουσκίᾳ Πορσήναν, ὅστις ἐπέλθων μετὰ πολυαριθμοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Ῥώμης, προσχώρησε μέχρι τοῦ Τιθέρεως, ἐφ' οὗ ἦτο κατεσκευασμένη ξυλίνη γέφυρα, ἥτις ἤγε πρὸς τὴν πόλιν. Οἱ ὀλίγοι ἄνδρες, οἵτινες εἶχον τοποθετηθῆ ἐνταῦθα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς γεφύρας, εὐχερῶς ἀπεκρούσθησαν πέραν ταύτης. Μετὰ δὲ τῶν φευγόντων Ῥωμαίων θὰ εἰσῆρχετο καὶ ὁ ἐχθρὸς εἰς τὴν πόλιν, ἐὰν μὴ ἀνεχαιτίζετο ὑπὸ τοῦ ἥρωϊκοῦ Ὁρατίου Κόκκλητος. «Τί θὰ ὠφελήσῃ ἡ φυγή, ἐκραύγασεν οὗτος πρὸς τοὺς συμπολίτας του, ἐὰν ἀφήσῃτε τὴν γέφυραν. Καταστρέψατε λοιπὸν αὐτὴν διὰ τοῦ πυρός, τοῦ σιδήρου ἢ ὅπως δύνασθε. Ἐγὼ ἐν τῷ μεταξὺ θὰ ἐμποδίσω τὴν διάβασιν ὅσον δύναται νὰ πράξῃ τοῦτο εἰς μόνος». Οὕτω δὲ καὶ συνέβη. Σταθεῖς οὗτος πρὸ τῆς γεφύρας μετὰ δύο ἄλλων στρατιωτῶν κατόρθωσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ, μέχρις ὅτου οἱ Ῥωμαῖοι κατέστρεψαν ὀπισθεν τὴν γέφυραν. Ὅτε ἐπλησίαζε νὰ καταπέσῃ ἡ γέφυρα ἐκάλεσαν αὐτοὺς οἱ συμπολίται τῶν καὶ οἱ μὲν δύο ἄλλοι διέβησαν αὐτὴν ἀλλ' ὁ Κόκκλης ἤμυνετο ἕως οὗ κατέπεσεν ἐντελῶς καὶ τότε βίβηθεις εἰς τὸν ποταμὸν ἔνοπλος καὶ κολυμβῶν ἐφθασεν ἀβλαβῆς ἐν μέσῳ χαλάζης βελῶν εἰς τὴν ἀντίπεραν ὄχθην, ἔνθα οἱ εὐγνωμονοῦντες συμπολίται του ἐδέχθησαν αὐτὸν ὡς σωτῆρα.

Μούκιος Σκαιοῦλας. — Διὰ τῆς τόλμης τοῦ Ὁρατίου Κόκκλητος ἡ Ῥώμη ἐσώθη πρὸς στιγμὴν, ἀλλ' ὁ κίνδυνος δὲν ἐξέλιπε. Διότι ὁ Πορσήνας ἐπολιόρχησε τὴν πόλιν στενωῶς, ὅπως διὰ τῆς πείνης

ἐξαναγκάσει τοὺς κατοίκους εἰς παράδοσιν. Ὅτε δὲ ἡ ἀπελπισία εἶχε φθάσει εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, εἰς νέος, ὁ Γάιος Μούκιος Σκαϊόλας (= ἀριστερόχειρ, *Scaevola*), προσέβη εἰς τὸ παράτολμον διάθημα νὰ φονεύσῃ τὸν Πορσήναν ἐν αὐτῷ τῷ στρατοπέδῳ του. Ἐνδύθει λοιπὸν ἐτρουσκικὰ ἐνδύματα καὶ κρύψας ὑπ' αὐτὰ ἐγχειρίδιον, ὑπεισηλθεν ἀπαρατήρητος εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ἀναμιχθεὶς μετὰ τῶν στρατιωτῶν κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ μέχρι τῆς βασιλικῆς σκηνῆς, ἔνθα τὴν ὥραν ἐκείνην ἐπληρῶνεν ὁ μισθὸς τῶν στρατιωτῶν ὑπὸ τοῦ γραμματέως, ὅστις ἐκάθητο πλησίον τοῦ βασιλέως φορῶν τὸ αὐτὸ ἐνδύμα. Βλέπων δὲ ὁ Μούκιος ὅτι πάντες ἐστρέφοντο πρὸς τὸν γραμματέα καὶ ἐκλαβὼν τοῦτον ὡς βασιλέα καὶ φοβούμενος νὰ ἐρωτήσῃ μήπως ἀνακαλυφθῇ, ἐνέπηξεν εἰς τοῦτον τὸ ἐγχειρίδιον. Συλληφθεὶς καὶ ἀφελπισθεὶς ἠρωτήθη τίς ἦτο καὶ εἰς τί ἀπέβλεπεν. «Εἶμαι Ῥωμαῖος πολίτης καὶ ὀνομάζομαι Μούκιος,» ἀπεκρίθη ἀπαράχως· «Ὡς ἐχθρὸς ἤθελον νὰ φονεύσω τὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος μου, οὐδ' ὅμως δὲ φοβούμαι τὸν θάνατον, διότι ἴδιον τῶν Ῥωμαίων εἶναι νὰ ἐνεργῶσιν ἀνδρείως καὶ νὰ ὑπομένωσιν ἀνδρείως (*et facere et pati fortia Romanum est*) Liv. II. 12, 40). Μάθε δ' ὅτι πλὴν ἐμοῦ ἔχρυσι συνωμότη πολλοὶ νέοι Ῥωμαῖοι κατὰ τῆς ζωῆς σου, εἰς πᾶσαν δὲ στιγμήν σὲ καιροφυλακτεῖ καὶ εἰς συνωμότης.» Ἡ εὐθαρσὴς αὕτη ἀπάντησις ἐξώργισε τὸν βασιλέα, ὅστις ἠπέιλησε ὅτι θὰ καύσῃ αὐτὸν ζῶντα, ἐὰν δὲν ἀπεκάλυπτεν ἀμέσως τὰ τῆς συνωμοσίας. «Ἴδὲ καὶ μάθε» ἀνέκραξεν ὁ Μούκιος ἀπαθῶς, «πόσον ὀλίγον φοβούνται τὸν θάνατον ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐπιδιώκουσι μεγάλην δόξαν» καὶ ἐξέτεινε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ χεῖρα ἐπὶ τῆς ἐγγυὲς καιρμένης πυρᾶς.¹ Φρίκη κατέλαβε πάντας, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκπληκτος ἀνεπήδησεν ἐκ τῆς ἐδρᾶς τοῦ καὶ ἀποσύρας αὐτὸν μακρὰν τοῦ πυρός, ἐχάρισεν αὐτῷ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Τότε ὁ πονηρὸς Ῥωμαῖος εὐγνωμονῶν δέθεν διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν μεγαθυμίαν εἶπεν αὐτῷ. «Τριακόσις νέοι συνωμώσαμεν νὰ σὲ φονεύσωμεν, εἰς ἐμέ δὲ ἔλαχεν ὁ κληρὸς τὸ πρῶτον. Οἱ ἄλλοι θὰ μὲ ἀκολουθήσωσι κατὰ σειρὰν ἕκαστος». Ὁ δὲ Πορσίνας ἀποβαλὼν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ πολέμου πρὸς τοιοῦτους ἐχθροὺς ἔλυσε τὴν πολιερχίαν καὶ συνμορολόγησας εἰρήνην παρήτησε τὴν ἐπάνοδοσιν τοῦ Ταρκυνίου εἰς Ῥώμην.

Τοιαῦτα ὠραῖα κοσμήματα συνύφαναν οἱ μεταγενέστεροι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολέμου τούτου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀληθῶς οἱ Ῥωμαῖοι

¹ Οὕτω ὁ Μούκιος ἀπολέσας τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπωνομάσθη Σκαϊόλας.

ἐταπεινώθησαν μεγάλας, διότι οὐ μόνον ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσι μέρος τῆς χώρας τῶν εἰς τὸν νικητὴν ἐχθρὸν, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ταπεινωτικούς ὄρους νὰ παραδεχθῶσιν.¹

β) **Ὁ πόλεμος πρὸς τοὺς Λατίνους.** (646). — Μεθ' ὅλας τὰς ἀποτυχίας ὁ Ταρκύνιος δὲν ἀπέβαλε τὴν ἐλπίδα νὰ ἀνακτήσῃ τὸν ἀπολεσθέντα θρόνον· ὅθεν ἕνα λαὸν μετὰ τὸν ἄλλον προσεπάθει, ὡς λέγεται, νὰ ἐξεγείρῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων, τελευταῖον δὲ ἐξήγειρε τοὺς Λατίνους. Παρὰ τὴν λίμνην Ῥηγίλλην συνεκροτήθη ἐν ἔτει 496 μετὰξὺ τούτων καὶ τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τὸν Αὐλον Προστύμιον αἱματηρὰ καὶ πεισματώδης μάχη, ἐν ἣ, ὡς ἐν τῷ Τρωϊκῷ πολέμῳ, οἱ μὲν ἀρχηγοὶ ἑμονομάχησαν, ἔλαβον δὲ μέρος καὶ θεοί, οἱ Διόσκουροι Καστωρ καὶ Πολυδεύκης. Ἐπὶ τέλους ἠνίκη ἀπέθῃ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων. Τότε κατέφυγεν ὁ Ταρκύνιος, ἀποβαλὼν πλέον πᾶσαν ἐλπίδα, εἰς Κίρην τῆς Καμπανίας καὶ ἐκεῖ ἐτελεύτησεν.

γ) **Οἱ πόλεμοι πρὸς τοὺς Οὐνητανούς.** — Κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς δημοκρατίας οἱ Ῥωμαῖοι ἠπειλοῦντο μὲν ἀπὸ νότον ὑπὸ τῶν γειτόνων φυλῶν τῶν Αἰκανῶν καὶ Οὐόλσκων, ἠνωχλοῦντο δὲ συχνὰ ὑπὸ τῶν Ἑτρούσκων καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν Οὐνητανῶν. Ἡ μεγάλη αὐτῶν πόλις Οὐήϊσι ἀπέιχε 3 ὥρας μόνον ἀπὸ τῆς Ῥώμης. Κειμένη δ' ἐπὶ κρηνωδῶν βράχων ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, διότι ἦτο ἰσχυρὰ, πλουσιωτάτη καὶ ἐμίσει πολὺ τὴν Ῥώμην. Ἦδη εἶχον ἔλθει πολυλάκις εἰς χεῖρας οἱ πολῖται τῶν δύο ἀντιζήλων πόλεων, ὅτε τέλος τὸ πολυάριθμον καὶ εὐγενὲς γένος τῶν Φαβίων ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν μακροχρόνιον ἀγῶνα δι' ἰδίων δυνάμεων. Στρατοπεδεύσαντες λοιπὸν οἱ Φάβιοι ἐπὶ τοῦ ποταμίσκου Κρεμέρα, ἐλεηλάτου ἐντεῦθεν τὴν χώραν τῶν Οὐνητανῶν. Ἀλλὰ μεταβαίνοντες ποτὲ ἄοπλοι εἰς Ῥώμην, ἵνα προσφέρωσιν ἐκεῖ θυσίαν, ἐπέπεσον εἰς ἐνεδραν τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐφονεύθησαν πάντες 306 τὸν ἀριθμὸν.

1 Κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ἕτερα οὐχ ἦττον ἀξία θαυμασμοῦ πράξις ἔλαβε χώραν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον, συντελεσθεῖσα ὑπὸ Ῥωμαίων παρθένων. Μεταξὺ τῶν ὁμήρων, οἵτινες ἐδόθησαν τῷ Πορσῆνῃ κατὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης, ἦτο καὶ ἡ Κ λ ο ι λ ί α, εὐγενὴς παρθένος, μετὰ πολλῶν ἄλλων συνομηλικῶν παρθένων. Ἀφικθεῖσα εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑτρούσκων διέλαβε τὴν προσοχὴν τῶν φυλάκων καὶ διακολυμθήσασα μετὰ τῶν ἄλλων παρθένων αἰχμαλώτων τὸν Τίβεριν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἀβλαβής. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι ἀπίστευαν πάλιν ταύτην πρὸς τὸν Πορσῆναν, ὅστις καταληφθεὶς ὑπὸ θαυμασμοῦ ἐπὶ τῇ γυναικείᾳ τόλμῃ ἀπένειμεν εἰς τὴν Κλοιλίαν οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν ἀλλὰ καὶ τὴν ἄδειαν νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτῆς καὶ τινὰς ἐκ τῶν συντρόφων τῆς. Ἡ Κλοιλία ἐξέλεξε τὰς νεωτέρας καὶ ἐπανῆλθε μετ' αὐτῶν εἰς τὴν Ῥώμην.

Μόνον δὲ εἰς παῖς ἐκ τοῦ ἡρωικοῦ τούτου γένους, ὅστις τότε ἦτο ἐν Ῥώμῃ, ἐπέζησε τῆς καταστροφῆς τοῦ οἴκου του, ἵνα συνεχίσῃ τὰ ἐνδοξόν ἐκεῖνο γένος. Μετὰ τοῦτο οἱ Οὐγεντανοὶ προβάντες μέχρι τῆς Ῥώμης ἀπεκρούσθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ συνεμολογήσωσιν εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων (474 π. Χ.). Πολλάκις καὶ μετὰ ταῦτα οἱ Οὐγεντανοὶ ἦλθον εἰς σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους, μέχρις οὗ τέλος ἐπῆλθεν ὁ κρίσιμος ἀγὼν, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ 405—396 π. Χ.¹ Ἐν ἔτει 405 π. Χ. ἤρξατο ἡ πολιορκία τῆς πόλεως Οὐζῶν, ἣτις ἦτο ἔργον δυσχερέστατον, διότι ἔκειτο, ὡς εἴπομεν, ἐπὶ ἀποκρήνου βράχου καὶ ἦτο ὀχυρωτάτη. Περὶ ταύτης τῆς πολιορκίας οἱ Ῥωμαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται ὅσα οἱ Ἕλληγες περὶ τοῦ Τροϊκοῦ πολέμου. Κατὰ τὴν πολιορκίαν δὲ ταύτην ἐγένετο τὸ πρῶτον χρῆσις πολιορκητικῶν μηχανημάτων καὶ ἡ πολιορκία τῆς δὲν διεκόπτετο τὸν χειμῶνα.² Οὐχ ἤττον ἡ πόλις ἐκυριεύθη μόλις κατὰ τὸ δέκατον ἔτος ὑπὸ τοῦ δικτάτορος Καμίλλου. Ὁ μέγας οὗτος πολεμικὸς ἀνὴρ διέταξε νὰ κατασκευάσωσιν ὑπόνυμον ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Ἐν ᾧ δὲ οὗτος ἔξωθεν ἐφόρμησε κατὰ τῶν τειχῶν, εἰσῆλθον διὰ τῆς ὑπόνυμου ἐντὸς τῆς πόλεως τεθωρακισμένοι ἄνδρες καὶ ἠνέφωσαν τὰς πύλας εἰς τοὺς ἐφορμῶντας. Ἄπειρα ἦσαν τὰ λάφυρα ἅτινα εὗρον εἰς Οὐζῶν. Ὁ δὲ νικητὴς ἐτέλεσε κατὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς Ῥώμην μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον. Ἀνήλθε δὲ εἰς τὸ Καπιτώλιον

1 Μεταξὺ τῶν προηγουμένων ἐπαλειημμένων συγκρούσεων ἐν ἔτει 474 καὶ 438 καὶ τοῦ τελευταίου κρίσιμου ἀγῶνος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Οὐγεντανούς (405—396), παρενέπεσαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι μικρότεροι πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς διαφόρους λαούς. Οὗτω ἐν ἔτει 460 περιεπλάκησαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Οὐόλσκους, καθ' ἣν ἐνίκηθησαν πεπόντος ἐν τῇ μάχῃ καὶ τοῦ ὑπάτου Οὐαλερίου. Ἄλλ' ὁ ἕτερος ὑπάτος Κίγκινάτος, ἀνὴρ ἀρχαίων αὐστηρῶν ἠθῶν καὶ πατριωτικώτατος, ἐκστρατεύσας κατ' αὐτῶν ἠδυνήθη νὰ τοὺς κατατροπώσῃ. Πολεμοῦντες δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἔτει 458 κατὰ τῶν Σαβίνων καὶ Αἰκανῶν, οἵτις, μάλιστα κατάρθρωσαν νὰ περικυκλώσωσι τὸν κατ' αὐτῶν σταλέντα ὑπάτον Μινούκιον, μετεκάλωσαν τὸν ἐν τῷ μεταξὺ ἀναχωρήσαντα ἐκ τῆς ἀρχῆς Κιγκιννάτον καὶ ἀποσυρθέντα εἰς τὸν ἀγρόν αὐτοῦ πλησίον τῆς Ῥώμης, ὃν μόνος ἐκαλλιέργει. Ὁ Κιγκιννάτος ἀφήσας τὸν ἄροτρον καὶ δικτάτωρ γενόμενος ἔσπευσε πρὸς τὸ μέρος τοῦ κινδύνου καὶ κατατροπώσας τοὺς Αἰκανούς ἠλευθέρωσε τὸν περικυκλωμένον στρατόν. Μετὰ δὲ τὴν λαμπρὰν ταύτην πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαν ὁ Κιγκιννάτος καταθέσας τὸ δικτατορικὸν ἀξίωμα, ὅπερ μόνον ἐπὶ 16 ἡμέρας εἶχε διατηρήσῃ, ἐπέστρεψε πτωχὸς ὡς καὶ πρότερον εἰς τὸ ἐξοικὸν αὐτοῦ κτήμα.

2 Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἀπεφάσισεν ἡ Σύγκλητος ἵνα δίδωται τοῦ λοιποῦ μισθὸς εἰς τοὺς στρατιώτας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου, ἵνα πείσῃ αὐτοὺς νὰ μένωσιν ὑπὸ τὰ ὄπλα χειμῶνα τε καὶ θέρο.

καθήμενος ἐφ' ἀμάξης συρμενῆς ὑπὸ 4 λευκῶν ἵππων. Τοῦτο δ' ὅμως ἐθεωρήθη ὑπὸ πολλῶν ὡς ἀλαζονεία. ἦν δὲν θὰ ἄφινον ἀτιμώρητον οἱ θεοί· διότι οἱ λευκοὶ ἵπποι ἦσαν ἱεροὶ τοῦ Διὸς καὶ τοῦ θεοῦ τοῦ ἡλίου.

Ὁ Κάμιλλος μικρὸν μετὰ ταῦτα ἐκυρίευσε καὶ τὴν Ἐτρουσκικὴν πόλιν Φαλερίους. Παρὰ πάντα δ' ὅμως ταῦτα ὁ λαὸς ἤρχισεν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον νὰ καταφέρηται κατὰ τοῦ νικηφόρου ἥρωος. Τέλος δὲ κατηγορηθεὶς ὅτι εἶχε σφετερισθῆ μέρους τῶν λαφύρων τῆς πόλεως Οὐζήτων καὶ κληθεὶς νὰ δώσῃ λόγον, ἀπηξίωσεν ἐξ ὑπερηφανείας νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν κατὰ τῆς συκοφαντίας ταύτης καὶ ἀπῆλθεν εἰς Ἀρδέαν. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν λέγεται ὅτι ἠρῆθη εἰς τοὺς θεοὺς, ἵνα οἱ ἀγνώμονες συμπολίται του αἰσθανθῶσι τάχιστα τὴν ἀπουσίαν του. Ἡ δ' εὐχὴ του εἰσηκούσθη.

δ) Ὁ πρὸς τοὺς Γαλάτας πόλεμος (390 π. Χ.). —

Ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ πρὸ μακρῶν χρόνων εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἕξ ἑνος λαός. Γαλάται ἢ Κέλτιοι ὠνομάζετο οὗτος ὁ λαὸς τοῦ ὁποίου τὰ πολυάριθμα φύλα κατεῖχόν ποτε τὴν νῦν Γαλλίαν καὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους. Φιλοπόλεμοι δ' ὄντες δὲν ἠσούχασαν καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ, ἀλλ' ἐπέκειον συχνὰς ἐπιδρομὰς εἰς τὰς γειτονικὰς χώρας. Ὄθεν εἰσελάσαντες καὶ εἰς Ἰταλίαν, πρὸ πάντων οἱ Σέρονες, κατέλαβον τὴν κοιλιάδα τοῦ Πάδου καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης. Ἐν ἔτει 390 π. Χ. οἱ Γαλάται οὗτοι ἐπεξέτειναν τὰς λεηλασίας αὐτῶν ἐκ τῆς ἄνω Ἰταλίας μέχρι τοῦ Κλουσίου, τῆς ἄλλοτε καθέδρας τοῦ Πορρήνα. Ἐν τῇ πλουσίᾳ δὲ ταύτῃ οἰνοφόρῳ καὶ σιτοφόρῳ χώρᾳ ἀπήτησαν τὴν παραχώρησιν χώρας πρὸς μόνιμον ἐγκατάστασιν. Οἱ καταπτοηθέντες κάτοικοι τοῦ Κλουσίου ἐζήτησαν παρὰ τῶν Ῥωμαίων βοήθειαν κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν τούτων, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν πρεσβείαν ἐκ 3 πατρικίων πρὸς αὐτοὺς, ὅπως μεσιτεύσωσι πρὸς συμφιλίωσιν. Οἱ πρέσβεις ἠρώτησαν τὸν Βρέννον—οὕτως ὠνομάζετο ὁ ἀρχηγὸς τῶν Γαλατῶν—ἐν τίνι δικαίωματι εἰσέβαλον εἰς τὴν χώραν ἐλευθέρων ἀνδρῶν. «Τὸ δικαίωμα» ἀπεκρίθη ὁ ὑπερήφανος ἀνὴρ «φέρω ἐν τῇ αἰχμῇ τοῦ ξίφους μου· εἰς τὸν ἀνδρείον ἀνήκει ἡ γῆ.» Διὰ τὴν θρασύτητα ταύτην ἐξοργισθέντες οἱ πρέσβεις ἐτέθησαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Κλουσίων καὶ ἔκαμον ἐξοδὸν κατὰ τῶν Γαλατῶν. Ἐν δὲ τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ εἰς μάλιστα τῶν πρέσβεων ἐφόνευσεν ἓνα τῶν στρατηγῶν τῶν Γαλατῶν.

Τὴν παραβίασιν ταύτην τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ οἱ Ῥωμαῖοι. Μετὰ μεγάλου στρατοῦ ὁ Βρέννος ἐπελθὼν κατὰ τῆς Ῥώμης, συνεπλάκη πρὸς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ τὸν ποταμὸν Ἀλλίαν, 6 ὥρας μακρὰν τῆς πόλεως (390). Ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν

Γαλατῶν καὶ τοῦ παραδόξου αὐτῶν ὀπλισμοῦ καταληφθέντες ὑπὸ φόβου οἱ Ῥωμαῖοι διεσκορπίσθησαν πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, ὀλίγιστοι δ' ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ῥώμην. Θεωροῦντες δὲ τὴν πόλιν ὡς ἀπολεσθεῖσαν καὶ τὰς ἐλπίδας αὐτῶν στηρίζοντες ἐπὶ μόνου τοῦ Καπιτωλίου, τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ῥώμης, ἀνῆλθον ἐπ' αὐτοῦ συκομίζοντες καὶ τὰ πολύτιμα αὐτῶν ἀντικείμενα καὶ ἀναμείνοντες περίτρομοι τὴν ἔλευσιν τῶν ἐχθρῶν. Οὗτοι δὲ ἐλθόντες ἐξεπλάγησαν εὐρόντες τὰς πύλας τῆς πόλεως ἀνοικτάς καὶ ἀφρουρήτους. Ἔνεκα δὲ τούτου φοβηθέντες ἐνεδραν, προεχώρουν βραδέως καὶ μετὰ προφυλάξεως. Ἄλλ' οὐδένα συνήντησαν καθ' ὁδόν, πᾶσαι δὲ αἱ οἰκίαι ἦσαν κλεισταί. Προχωροῦντες φθάνουσιν εἰς τὴν ἀγορὰν. Τότε δὲ ἐπὶ μὲν τοῦ Καπιτωλίου βλέπουσιν τὴν ἔνοπλον φρουρὰν, πρὸ αὐτῶν δὲ ἐν τῇ ἀγορᾷ πολλοὺς σεβασμίους γέροντας, συγκλητικοὺς καὶ ἱερεῖς, περιβεβλημένους τὰς μεγαλοπρεπεῖς αὐτῶν στολὰς, οἵτινες ἐκάθητο ἐπὶ τῶν ἐδρῶν κρατοῦντες τὸ ἐλεφάντινον σκήπτρον καὶ ἀποφασισμένοι νὰ πέσωσιν ὡς ἐξιλαστήριος θυσία χάριν τῆς πατρίδος. Οἱ Γαλάται ἐκπλήσσονται καὶ ἴστανται ἐνώπιον αὐτῶν ὡς πρὸς ἀγαλμάτων θεῶν. Ἐκ περιεργείας δέ, ἐὰν αἱ ἀκλινῆτοι ἐκεῖναι μορφαὶ εἶχον ζωὴν, πλησιάζει Γαλάτης τις πρὸς ἓνα τῶν ἱερέων καὶ ἀπτεται τοῦ πώγωνος αὐτοῦ. Ὁ γέρον ἐξοργισθεὶς καταφέρει κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ αὐθάδους τὸ σκήπτρόν του. Τότε καὶ οὗτος καὶ πάντες οἱ ἄλλοι κατεσφάγησαν. Μετὰ ταῦτα οἱ ἐχθροὶ λεηλατήσαντες τὴν πόλιν, ἐπυροπόλησαν αὐτὴν καὶ μετέβαλον εἰς σωρὸν ἐρείπιων.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἄλλης πόλεως, ὁ Βρέννος ἐπολιόρησε τὸ Καπιτώλιον, ὅπερ καίτοι ἦν ἀπόρθητον ὀλίγον ἔλειψε νὰ κυριευθῆ διὰ δόλου κατὰ τινα νύκτα, ἐὰν μὴ ἐσώζετο ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν χηνῶν. Οἱ Γαλάται ὀηλονότι ἀνακαλύψαντες μυστικῆν τινα ἀνάβασιν, ἀνερριχθήσαν κατὰ τινα σεληνοφώτιστον νύκτα, ὅτε πάντες καὶ αὐτοὶ οἱ κύνας ἐκοιμῶντο ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου. Ἄλλ' αἴφνης αἱ χῆνες, αἵτινες ἐτρέφοντο ἐν τῷ ἱεσῶ τῆς θεᾶς Ἡρας, ἤσχισαν νὰ κραυγάζωσιν. Ἐν τούτῳ δὲ ἀφυπνισθεὶς ὁ συγκλητικὸς Μάλλιος Καπιτωλῖνος καὶ ἀντιληφθεὶς ἀμέσως τοῦ κινδύνου ἐξῆγειρε διὰ φωνῶν τὴν φρουρὰν καὶ σπεύσας ἐκεῖ κατεκρόχημισε διὰ τῆς ἀσπίδος του τὸν πρῶτον ἀνελθόντα Γαλάτην, ὅστις συμπαρέσυρεν ἐν τῇ πτώσει ἅπαντας τοὺς μετ' αὐτοῦ ἀνερχομένους. Οὕτως ἐσώθη τὸ Καπιτώλιον.

1 Ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑπὸ τῶν χηνῶν σωτηρίας διειρηθή μέχρι τῶν ἐσχάτων ἐτῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Κατ' ἔτος ἐτέλουσαν πομπὴν χηνῶν πρὸς τὸ Καπιτώλιον καὶ ἀπεδίωκον τοὺς κύνας.

Ἐπτά σχεδόν μῆνας ἐπολιορκεῖτο τὸ Καπιτώλιον, ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς πείνης ἐσυνθηκολόγησαν μετὰ τοῦ Βρέννου. Οὗτος δὲ προθύμως ἔστερξεν εἰς τοῦτο, διότι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐμικστίζετο ὑπὸ ἐπιδημικῆς νόσου καὶ διότι ἐμάθηναν ὅτι ξένοι ὄρδαί εἰσῆλθασαν εἰς τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν χώραν του. Ἀρκεσθεῖς δ' εἰς τὴν πληρωμὴν χιλίων λιτρῶν χρυσοῦ ἀνεχώρησεν. — Αὕτη εἶναι ἡ ἀληθὴς ἔκθασις τοῦ πολέμου τούτου τοῦ ἀτυχοῦς, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι καὶ μετὰ αἰῶνας αἰσθανόμενοι τὸ ὄνειδος ἠρνοῦντο τὸ γεγονός καὶ ἐζήτησαν νὰ συγκαλύψωσιν αὐτὸ μὲ διαφόρους ὠραίους μύθους. Οὕτω μετὰξὺ τῶν ἄλλων διηγοῦνται ὅτι κατὰ τὴν στάθμισιν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως οἱ Γαλάται μετεχειρίζοντο ψευδῆ βάρη. Παραπονουμένων δὲ διὰ τοῦτο τῶν Ῥωμαίων, ὁ Βρέννος βίβας τὸ ξίφος του ἐπὶ τῆς πλάστιγγος ἀνεφώνησεν. «Οὐαὶ τοῖς ἠττημένοις». Ἀλλὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην κατέφθασεν ὁ Κάμιλλος. Ὁ εὐγενὴς οὗτος ἦρω· συναθροίσας τοὺς διασκορπισθέντας Ῥωμαίους περὶ ἑαυτὸν, εἶχε κατασφάζει οὐχὶ ὀλίγα στίφη Γαλατῶν, οἵτινες ἀμέριμοι περιέτρεχον λεηλατοῦντες τὴν χώραν. Ἐκλεχθεῖς δὲ τότε δικτάτωρ καὶ βλέπων τὴν ἀλαζονικὴν συμπεριφορὰν τῶν Γαλατῶν καὶ ἀγανακτήσας· «Μακρὰν ὁ χρυσός», ἀνεφώνησεν, «ὁ Ῥωμαῖος ἐλευθερώνει τὴν πατρίδα του μόνον διὰ τοῦ σιδήρου». Ὁ Βρέννος ἐπεκαλέσθη τὴν συνθήκην μετὰ τῶν πολιορκουμένων. «Οὐδεμίαν ἰσχὺν ἔχει αὕτη», εἶπεν ὁ Κάμιλλος, «ἐγὼ εἶμαι ὁ δικτάτωρ καὶ οὐδεὶς δύναται ἄνευ ἐμοῦ νὰ συνθηκολογήσῃ». Τότε κατέφυγον εἰς τὰ ὄπλα. Οἱ Γαλάται ἠττήθησαν κατὰ κράτος, ἡ δὲ Ῥώμη ἐξῆλθεν ἐκ τῶν ἐρείπτων πάλιν ἐλευθερία.

Ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἀληθὴς ἔκθασις τοῦ πολέμου τοῦτου ἔφερε τοὺς Ῥωμαίους εἰς τοιαύτην ἀπόγνωσιν, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ καταλίπωσιν τὴν ἐρημωθεῖσαν χώραν καὶ νὰ μετοικήσωσιν εἰς Οὐβίους. Ἀλλ' ὁ Κάμιλλος ἀνεχαίτισε τοὺς ἀπηλπισμένους. Ἠρξισαν λοιπὸν νὰ ἀνοικοδομῶσι τὴν πόλιν καὶ ταχέως ἐξῆλθεν ἐκ τῆς τέφρας νέα Ῥώμη. Ὁ δὲ Κάμιλλος ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν εὐγνωμονούντων Ῥωμαίων νεώτερος Ῥωμύλος, σωτὴρ καὶ πατὴρ τῆς πατρίδος. Τούναντίον δὲ ὁ Μάλλιος, ὁ σωτὴρ τοῦ Καπιτωλίου, δὲν ἀπῆλαυσεν ἐπὶ πολὺ τοὺς καρπούς τῆς ἀνδραγαθίας του, διότι μετὰ ταῦτα κατηγορηθεὶς ὡς ἐπιβουλεύομενος τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ ἐπιδιώκων τὴν τυραννίδα, κατεδικάσθη νὰ κρημισθῇ ἐκ τῶν αὐτῶν βράχων, ἐκ τῶν ὁποίων ἄλλοτε διὰ τῆς χειρὸς του κατεκρημνίσθησαν εἰς τὸ βάραθρον οἱ Γαλάται.

K

**Εριδες μεταξύ τῶν πατρικίων καὶ τῶν πληθείων.
(μέχρι τῆς ἐξίσωσης τῶν δύο τάξεων
ἐν ἔτει 320 π. Χ.).**

Διὰ τῆς ἐξορίας τοῦ Ταρκυνίου δὲν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἡ πεθιγὴ τάξις καὶ ἡσυχία. Μῖσος καὶ διαίρεσις καθίστα ἐχθροὺς τοὺς πολίτας πρὸς ἀλλήλους. Ἄντι τῶν βασιλείων κυβερνῶντες νῦν οἱ πατρίκιοι μετὰ τῶν ἐκ τῆς μερίδος αὐτῶν ἐκλεγμένων ὑπάτων, κατεπείζον παντοιοτρόπως τοὺς πληθείους. Οἱ πατρίκιοι κατεῖχον ἀποκλειστικῶς πάντα τὰ δημόσια ἀξιώματα, αὐτοὶ ἐδίκαζον τὸν λαὸν οὐχὶ κατὰ γραπτοὺς νόμους ἀλλ' αὐθαирέτως καὶ αὐτοὶ ἐνέμοντο τὰ δημόσια κτήματα (ager publicus) δωρεάν. Κατὰ τοὺς συχνοὺς δὲ πολέμους τοὺς μὲν ἀγροὺς τῶν Πατρικίων ἐκαλλιεργοῦν οἱ πελάται, οἱ δὲ πληθεῖοι ἐγκατέλειπον τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν χέρσου, ἢ ἠναγκαζόντο νὰ πωλήσωσιν αὐτοὺς, ἵνα ἐπαρκεῖσωσιν εἰς τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου, διότι διὰ τὸν ὄπλισμόν καὶ τὴν συντήρησιν αὐτῶν κατὰ τὰς ἐκστρατείας ὄφειλε κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους νὰ φροντίζῃ ἕκαστος ἐξ ἰδίων. Ἐπιστρέφοντες δ' οἴκαδὲ ἐκ τοῦ πολέμου νικηταί, εὔρισκον πλεῖστοι πληθεῖοι τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν ἐν ἀγρία καταστάσει καὶ περιήρχοντο μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων των εἰς τὴν ἐσχάτην εἰδειαν. Ἔνεκα δὲ τούτου κατέφευγον εἰς τοὺς πατρίκιοις καὶ ἐδανείζοντο παρ' αὐτῶν χρήματα ἐπὶ ὑποθήκῃ τῶν ἀγρῶν των καὶ πληρώνοντες ὑπερόγκους τόκους, οὗς, εἰάν δὲν κατέβαλλον ἐγκαίρως, ἐστεροῦντο τῶν ἀγρῶν αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὑπαρχόντων. Μὴ ἔχοντες δὲ τι πλεόν νὰ ὑποθηκεύσωσιν, ἐπώλουν οἱ ἄθλιοι πρὸς συντήρησίν των τὰ ἑαυτῶν τέκνα ὡς δούλους καὶ τέλος ἐδανείζοντο ἐπὶ ὑποθήκῃ τῆς προσωπικῆς των ἐλευθερίας. Κατὰ τῆς βδελυρᾶς ταύτης σωματεμπορείας οὐδεὶς νόμος ὑπῆρχεν, οὐδένα δὲ περιορισμὸν ἐγνώριζον ἢ ἀσπλαγχνος πλεονεξία τῶν πλουσίων πατρικίων. Ἐκλείον δὲ τοὺς ὀφειλέτας των εἰς τὰ δεσμωτήρια καὶ κατεδίκαζον αὐτοὺς εἰς ἀναγκαστικά ἔργα, μιστιγοῦντες αὐτοὺς ἀνιλεῶς, ἢ εἰς προσωρινὴν δουλείαν. Αὕτη ἦτο ἡ τύχη τῶν πολεμιστῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ δόξης τῆς πατρίδος, καὶ ἐκείνων ἔτι, ὅτινες γενναίως ἀγωνισθέντες εἰς πολλὰς μάχας, εἶχον δικαίως δοξασθῆναι.¹

¹ Οἱ τέλειοι πολῖται, ἦτοι οἱ πατρίκιοι, εἶχον τὰ ἐξῆς προνόμια.

A) iura publica: 1. ius suffragii, 2. ius honorum, ius sacrorum et auspicioium, 3. ius provocationis, 4. ius possessionis agri publici.

B) iura private: 1. ius connubii, 2. ius commercii.

Οἱ πληθεῖς ἐστεροῦντο 1. τὸ ius honorum, auspicioium, 2. τὸ ius possessionis agri publici καὶ 3. τὸ connubium μετὰ τῶν Πατρικίων.

Ἡ δικτατορία (501 π. Χ.). — Ἡ κοινὴ ἀνάγκη συνέσφιξε τοὺς πληθεῖους στενότερον πρὸς ἀλλήλους. Ὅτε δὲ οἱ Λατῖνοι, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐστράτευσαν κατὰ τῆς Ρώμης, οἱ πληθεῖοι ἐξηγγρωμένοι διὰ τὰς ἀπανθρωπίας τῶν Πατρικίων, ἠρηθήσαν νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, θεωροῦντες ὡς μωρίαν νὰ ἀποσοθήσωσι ἕνα τυραννόν, ἵνα κατόπιν ἔχωσιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς των ἑκατόν τοιούτους. Οἱ πατρίσιοι ἔνεκα τούτου περιήλθον μὲν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀμηχανίαν, ἀλλ' ὅμως κατόρθωσαν νὰ ἐξέλθωσι ταύτης. Οἱ ὑπατοὶ καὶ πάντες οἱ ἐν τέλει κατέθεσαν τὴν ἀρχὴν, ἀντὶ δὲ τούτων ἀνηγορεύθη εἰς Δικτάτωρ μὲ ἀπεριόριστον ἐξουσίαν, ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν πάσας τὰς ἄλλας ἀρχάς τῆς πολιτείας, τὰς πάλιν κατασταθείσας. Ραβδούχοι 24 προηγούντο αὐτοῦ μετὰ ράβδων καὶ πελέκων καὶ καθίστων φανεράν τὴν μεγάλην ἀδιαίρετον ἐξουσίαν αὐτοῦ. Αὐτὸς δὲ ἀνόμαζε τὸν Ἰππαρχον (magister equitum) ὅστις ἐξετέλει τὰς διαταγὰς του. Κατὰ τῶν διαταγῶν τοῦ δικτάτορος δὲν ἐπετρέπετο καθὼς κατὰ τῶν διαταγῶν τῶν ἄλλων ἀρχῶν ἐκκλησιεῖς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ.

Ἡ νέα αὕτη ἀρχὴ ἰδρύθη ἐν ἔτει 501 π. Χ. Πρῶτος δὲ δικτάτωρ ἐγένετο ὁ Τίτος Λάρτιος, ὃν διεδέχθη ὁ Ποστούμιος, ὅστις ἐνίκησεν, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω (β. Πόλεμος πρὸς τοὺς Λατίνους), τοὺς Λατίνους παρὰ τὴν λίμνην Ρηγιλλήν. Πολλάκις δὲ καὶ μετὰπειτα ἐξελέχθη δικτάτωρ καὶ μάλιστα ἐπικειμένου κινδύνου τῆς πολιτείας, ὅποτε ἦτο ἀνάγκη ταχείας ἀποφάσεως καὶ ἐκτελέσεως ταύτης. Οὐδέποτε δ' ὅμως ἡ δικτατορία διήρκει πλέον τῶν 6 μηνῶν, ἐκ φόβου μήπως αὕτη μεταπέσῃ εἰς τυραννίδα.

Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δικτάτορος οἱ πληθεῖοι λαβόντες τὰ ὄπλα ἀπόθησαν τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλ' ἀντὶ ἀμειβῆς διὰ τὰς νέας αὐτῶν ὑπηρεσίας ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος, μετεχειρίζοντο αὐτοὺς σκληρότερον ἢ πρότερον. Ἐνεκα δὲ τούτων προσκλήθησαν νέαι παραχαί ἐν τῇ πόλει. Ταύτοχρόνως οἱ περὶ ὑποταγέντες λαοὶ ἐπανεστάτησαν, πρὸ πάντων δὲ οἱ Ουόλσκιοι, οἵτινες ἤλπισαν ἅτα νῦν ἠδύναντο νὰ ἀνακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Κατὰ τὴν ἐπιδρομὴν τούτων οἱ πληθεῖοι μὴ ἀποκρούποντες τὴν χαρὰν των χλευαστικῶς ἐδήλωσαν εἰς τοὺς πατρικίους, ὅτε οὗτοι προσεπάθειον νὰ ἐπιστρατεύσωσιν αὐτούς, ὅτι δύναται μόνον νὰ πορευθῶσιν εἰς τὸν πόλεμον, ἀφοῦ μόνον αὐτοὶ καρποῦνται τῶν φραθῶν τῆς νίκης. Τοιαύτη γλῶσσα καὶ ὁ ὅλοσεν ἐγγύτερον ἐρχόμενος κίνδυνος ἐτρόμαξε τοὺς πατρικίους. Τότε ἤρχισαν παρακαλοῦντες τὸν στασιάζοντα λαόν καὶ ὑποσχόμενοι ἄφεισιν ὅλων τῶν χρεῶν, ἐὰν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Πεισθεῖς δὲ τότε ὁ λαὸς ἔλαβε προθύμως τὰ ὄπλα καὶ ἀπέκρουσε καὶ πάλιν τοὺς ἐχθρούς. Ἀλλὰ

μόλις απετράπη ὁ κίνδυνος ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οἱ πατρίκιοι ἐλησμόνησαν τὰς δοθείσας ὑποσχέσεις καὶ αἱ παλαιαὶ καταπιέσεις ἀνευρέθησαν βαρύτεραι. Ἡ ἀφόρητος αὕτη κατάστασις καὶ τὰ πρόνοια τῶν πατρικίων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ὁ λαὸς ἐφαίνετο ἐσπερημένος παντὸς δικαίωματος προεκάλεσαν σφοδροὺς ἀγῶνας μεταξύ τῶν πατρικίων καὶ πληθείων, οἵτινες διήρκεσαν σχεδὸν δύο αἰῶνας. Κατὰ τοὺς ἐσωτερικοὺς δὲ τούτους ἀνταγωνισμοὺς, οἵτινες πολλὰκις ἐπέφερον καὶ αἱμακτῆρὰς συγκρούσεις, ὁ λαὸς δὲν ἐπεζήτει τὴν βίαιαν ἀνατροπὴν τοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ μόνον ἐξίσωσιν πρὸς τοὺς πατρικίους. Πρὸς δὲ τούτοις ἐπεζήτει νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς μαστιζούσης αὐτὸν πενίας καὶ τῶν καταθλιπτικῶν χρεῶν. Μετὰ δεινούς δὲ μακροὺς ἀγῶνας κατώρθωσαν μικρὸν κατὰ μικρὸν οἱ πληθεῖσι νὰ ἐπιτύχωσιν ἐλάττωσιν τῶν χρεῶν, συμμετοχὴν εἰς κέρτωσιν τῶν δημοσίων κτημάτων, (ager publicus) γραπτὸς νόμος, εἰσοδὸν εἰς τὰ ὑψίστα ἀξιώματα τῆς πολιτείας ἐν εἰρήρῃ καὶ ἐν πολέμῳ, καὶ εἰς αὐτὰ ἐπὶ τέλους τὰ ἀνώτατα ἱερατικὰ ἀξιώματα. Τὰ σπουδαιότατα δὲ γεγονότα τοῦ μακροχρονίου τούτου ἀγῶνος εἶναι τὰ ἑξῆς. Ἡ ἀποχώρησις τῶν πληθείων ἐκ Ρώμης ἐν ἔτει 494 καὶ ἡ ἕνεκα ταύτης ἰδρυσις τῆς δημοκρατίας· οἱ νόμοι τῶν 12 πινάκων (451 καὶ 450 π. X.)· οἱ νόμοι τοῦ Κανουλιῆου καὶ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ. (444 π. X.)· ἡ ἔγκρισις τοῦ νόμου τοῦ Δικινίου καὶ Σέξτου (366 π. X.)· ὁ νόμος τοῦ Ὀγουλνίου (300 π. X.). Κατὰ τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ἔτος ἐπετεύχθη τέλος ἡ πλήρης ἐξίσωσις τῶν δύο κλάσεων. — Ἐν τοῖς ἐπομένοις θὰ πραγματευθῶμεν λεπτομερέστερον τὰ ἄνω ἀναφερόμενα συμβάντα τοῦ ἀγῶνος τούτου τῶν δύο μερίδων.

Ἡ ἀποχώρησις τῶν πληθείων ἐκ Ρώμης ἐν ἔτει 494 π. X.

Οἱ πολλὰκις ἐξαπατηθέντες καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ πενίᾳ εὐρισκόμενοι πληθεῖσι κατέφυγον τέλος εἰς ἀπελπιστικὰ μέτρα. Ἐνοπλοὶ καὶ προπορευομένων τῶν σημηκίων ἐγκαταλιπόντες τὴν Ρώμην, ἀπεχώρησαν εἰς τὸ ἐν μίλιον ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπέχον ἱερὸν ὄρος, ὅπως ἰδρῶσιν ἐνταῦθα νέαν πατρίδα, ἐντελῶς ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς Ρώμης. Ὅποιος κίνδυνος διὰ τὴν Ρώμην! Οἱ πατρίκιοι καταταραχθέντες καὶ πιεζόμενοι ἕνεκα ἐσωτερικῶν ταραχῶν καὶ ἐξωτερικῶν πολέμων, ἀπεφάσισαν νὰ ἐνδῶσιν. Ἀπέστειλαν λοιπὸν πρεσβείαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν μεταναστευσάντων καὶ ἐπὶ κεφαλῆς ταύτης τὸν Μενήμιον Ἀγρίππαν, ἄνδρα δημοφιλῆ ἵνα πείσῃ αὐτοὺς νὰ ἐπανέλθωσιν, Ὁ δεξιὸς οὗτος ἀνὴρ ἔλαβε τὸν λόγον. «Ἀκούσατε,» εἶπεν, «τὴν ἀκόλουθον ἱστορίαν. Ἐπαναστάτησάν

ποτε τὰ μέλη τοῦ σώματος κατὰ τοῦ στομάχου, παραπονούμενα ὅτι αὐτὰ μὲν ἐργαζόμενα τρέφουσιν αὐτὸν καὶ συγχρόνως ὑποθα-
στάζουσιν, αὐτὸς δὲ καθήμενος ἄεργος ἐν τῷ μέσῳ ἀναπαύεται.

"Ενεκα τούτου ἠρνήθησαν νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτόν. Αἱ χεῖρες ἠρνοῦντο νὰ φέρωσι τὰς τροφὰς εἰς τὸ στόμα, τὸ στόμα δὲν ἐδέχετο αὐτάς, οἱ ὀδόντες δὲν ἤθελον νὰ τὰς μασήσωσι. Τοῦτο δὲ διήρκεσε ἐπὶ τινὰ χρόνον.

Ἄλλὰ ταχέως παρετήρησαν ὅτι διὰ τούτων ἐβλάπτοντο αὐτὰ κυρίως. Ἀνεγνώρισαν δὲ ὅτι ὁ στόμαχος εἶνε ἐκεῖνος, ὅστις διανέμει τοὺς χυμοὺς τῶν προσλαμβανόμενων τροφῶν εἰς ὅλα τὰ μέλη καὶ δίδει ἕνεκα τούτου δύναμιν καὶ ζωὴν εἰς αὐτά.

"Ενεκα δὲ τούτων μεταβαλόντα γνώμην συνεφιλιώθησαν μετὰ τοῦ στομά-
χου.» — Ὁ λαὸς ἀντιληφθεὶς τῆς ἐννοίας τῶν λόγων τούτων, διεῖδεν ὅτι ἡ στάσις καὶ ὁ χωρισμὸς θὰ φέρωσι τὴν αὐτὴν ἀδυνα-
μίαν καὶ ἀσθένειαν. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐδέχθη συμβιβασμὸν ὑπὸ τοῦ ἐξῆς ἄρχου.

Πρῶτον ἐγένετο ἀνακούφισις τῆς τῶν χρεῶν τῆς ὁποίας δὲν εἶνε γνωστὰ αἱ λεπτομέρειαι. Δεύτερον δὲ ἐδόθη τὸ δικαίωμα εἰς τὸν λαὸν νὰ ἐκλέγῃ ἐκ τῆς ἰδίας μερίδος ἀντιπροσώπουι δημάρχους καλουμένους, οἵτινες ἔμελλον νὰ ἐπαγρυπνῶσιν ὑπὲρ τῶν συμφερόν-
των ἐκάστου τῶν πληθείων καὶ νὰ παρακολούσωσι τὰς καταχρήσεις τῆς ἐξουσίας τῶν ὑπάτων.

Βραδύτερον ἐξέτεινον οἱ δήμαρχοι τὰ δι-
καιώματα αὐτῶν οὕτω ὥστε πᾶσαν ἀπόφασιν τῆς Συγκλήτου ἢν ἐθεώρουν ἐπιβλαβῆ εἰς τὸν λαὸν διὰ τῆς λέξεως *velo* (ἀπαγορεύω) ἠκύρουν.

Μετὰ τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον οἱ πληθεῖοι ἐπανήλθον χαίρον-
τες εἰς τὴν Ῥώμην, ὧν ἕνα ἦρατο μεγάλην νίκην κατ' ἐχθροῦ. Καὶ τῷ ὄντι ἡ νίκη δὲν ἦτο ἀσήμαντος, προσελείαινε δὲ ταυτοχρόνως τὴν ὁδὸν πρὸς ἄλλας μεγαλυτέρας, αἵτινες ἀληθῶς ἐπετεύχθησαν μόνον σὺν τῇ παρόδῳ μακροῦ χρόνου καὶ διὰ μεγίστων ἀγώνων.

Κατὰ τὴν μικρὰν δὲ ταύτην καὶ συστηματικὴν πάλιν τῶν πληθείων πρὸς τοὺς πατρικοὺς, οἱ δήμαρχοι ὑπῆρξαν οἱ ἀκόματοι πρόμαχοι ὀδηγήσαντες τοὺς πληθεῖους ἀπὸ ἐπιτυχίας εἰς ἐπιτυχίαν, μέχρις ὅτου κατέπεσε καὶ τὸ τελευταῖον προτεῖχισμα, ὑπὲρ ἐχώριζε τὰς δύο τάξεις. — Κατ' ἀρχὰς οἱ δήμαρχοι ἦσαν δύο, κατόπιν δὲ ἐγένοντο πέντε καὶ βραδύτερον δέκα.

Προσεκολλήθησαν δ' εἰς αὐτοὺς

- δύο βοηθοὶ (*aediles plebis*), ἀγορανόμοι ὀνομαζόμενοι, οἵτινες βραδύτερον εἶχον τὴν ἐποπτείαν ἐπὶ τῶν δημοσίων πλατειῶν, οἰκοδομῶν καὶ ὁδῶν, ὀφείλοντες συνάμα νὰ ἐμποδίζωσι τὴν τοκα-
γλυφίαν καὶ τὴν ὑπερτίμησιν τῶν τροφίμων.

Ἐξετέλουν τρόπον τινὰ ἀστυνομικὰ καθήκοντα, ἵνα μεταχειρισθῶμεν νεωτέραν ἐκ-
φρασίαν.

Καριολιάνος (488 π. Χ.). — Ὁ νέος πατρικὸς **Καριολιάνος**, ἦτο ὁ πρῶτος ὅστις ἐδοκίμασε τὴν δύναμιν τῷ δημόχῳ. Περὶ

τοῦ περιπετειώδους βίου τοῦ ἀνδρός τούτου, ὅστις ἐκοσμήθη μὲ πολλοὺς μύθους καὶ πολλὴν ποίησιν, τὰ ἐξῆς εἶνε τὰ μάλιστα διαδεδομένα. — Ἐνεκα ἀποχωρήσεως τοῦ λαοῦ εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος καὶ τῶν συχνῶν πολέμων ἡ καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν ἐγκατελείφθη, συνεπεία δὲ τούτου ἐνέσκηψεν ἐν Ρώμῃ λιμός. Ἡ Σύγκλητος ἠγόρασεν ὀλίγον σίτον ἐκ τῶν πέριξ, ὅστις δὲν ἦτο ἐπαρκής. Τέλος κατέφθασαν πλοῖα ἐκ Σικελίας κομίζοντα σίτον, ὃν ὁ βασιλεὺς τῶν Συρακουσῶν ἐδώρει εἰς τὴν λιμώττουσαν πόλιν. Τότε ἐγεννήθη ἐν τῇ συγκλήτῳ τὸ ζήτημα πῶς ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ διανομὴ τοῦ σίτου τούτου. Πολλῶν δὲ συγκλητικῶν ὑποστηρίζοντων ὅτι πρέπει νὰ διανεμηθῇ σίτος εἰς τὸν λαὸν ὡρεῶν ἢ ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς, ὁ ὀρμητικὸς Καριολάνος ἐγερεθεὶς προέτεινε νὰ διανεμηθῇ μὲν εἰς τοὺς πληθεῖους, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ σκατατεθῶσιν οὔτοι εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἐημέρων, εἴτινες καθ' ἐκάστην ἐγενοντο ἀπαιτητικώτεροι καὶ φιλοδοξότεροι. « Ἄς ἀποσυρθῶσιν, » ἀνέκραξε σαρκαστικῶς, « οἱ πληθεῖοι πάλιν εἰς τὸ ἱερὸν ὄρος ἢ ἄλλον τινὰ λόφον· θὰ ἴδωμεν τίς τὴν φορὰν ταύτην θὰ ἀνακαλέσῃ αὐτούς ». Οἱ πληθεῖοι τοσοῦτον ἠγανάκτησαν διὰ τὴν πρότασιν ταύτην, ὥστε ἀπήτησαν τὴν τιμωρίαν τοῦ ἀνδρός, ὅστις τόσον προπετῶς ἤθελε νὰ διαταράξῃ τὴν μόλις ἐδραιωθεῖσαν τάξιν. Ἡ ἀγανάκτησις δὲ ἦτο τοιαύτη, ὥστε ὑπῆρχε φόβος μὴ ὁ λαὸς προῆλθῃ εἰς αὐτοδικίαν κατὰ τοῦ Καριολάνου. Πρὸς ἀποφυγὴν τούτου, συγχρόνως δὲ πρὸς κατευνασμόν τῶν ἐξηγμένων πνευμάτων τῶν πληθεῖων, ἔσπευσαν οἱ δῆμαρχοι νὰ καλέσωσιν αὐτὸν ἐν ὠρισμένῃ τινὶ ἡμέρᾳ εἰς ἀπολογία. Εἰς μάτην παρενέβησαν οἱ ἐκ τῶν πατρικίων φίλοι του, προσπαθοῦντες νὰ ματαιώσωσι παντὶ τρόπῳ τὴν δίκην. Ὁ Καριολάνος ἐνέμενεν ἀκαμπτος ἐν τῷ πείσματι καὶ δὲν ἔπαυε χλευάζων τὸν λαόν· ὑπὲρ τὸ μέτρον δ' ὑπερήφανος ἢ ὥστε νὰ ἀναγνωρίσῃ εἰς τὸν λαόν τὸ δικαίωμα νὰ καλῇ πρὸ τοῦ δικαστηρίου ἓνα πατρίκιον, δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν. Τότε ὁ ἐξηγρωμένος λαὸς κατεδίκασεν αὐτὸν εἰς θάνατον.

Ὁ Καριολάνος κατορθώσας νὰ σωθῇ διὰ τῆς φυγῆς καὶ ὑπὸ ἀδυσωπότητος μίσους κατὰ τῶν Ρωμαίων καταληφθεὶς ὠρίσθη νὰ ἐκδικηθῇ κατὰ τῆς πατρίδος του. Μεταβὰς δὲ εἰς τοὺς ἀσπονδότερους ἐχθροὺς τῶν Ρωμαίων, τοὺς Οὐόλσκους, ἐξηρέθισεν αὐτοὺς εἰς νέον κατὰ τῆς Ρώμης πόλεμον. Λαβὼν δὲ αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν καὶ καθυποτάξας πάσας τὰς πέριξ τῆς Ρώμης πόλεις τοῦ Λατίου, ἔστησε τὸ στρατόπεδον πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης, ἣν περιήγαγεν εἰς ἀπόγνωσιν.

Οἱ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀπελπισία διατελοῦντες Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν πρεσβείαν ἐκ τῶν ἐγκριτοτέρων πατρικίων, ἵνα ἰκετεύσῃ τὸν Κο-

ριολάνον νά λύσῃ τήν πολιορκίαν καί ἐπανέλθῃ εἰς Ρώμην· ἀλλ' ὁ ἀδυσώπητος νικητής ἀπέπεμψε τοὺς πρέσβεις τραχέως. Ὡσαύτως δὲ δευτέρα ἐξ ἱερῶν πρεσβεία οὐδὲν κατώρθωσεν. Οἱ ἄνδρες ἔτρεχον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν τειχῶν, αἱ δὲ γυναῖκες συνέρρεον πρὸς τοὺς ναοὺς δεόμεναι γονυπετώσας πρὸ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως. Τέλος ἡ *Οὐετουρία* ἡ μήτηρ τοῦ Καριολάνου, καὶ ἡ *Οὐολομνία*, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, μετὰ τῶν τέκνων του συνοδευόμεναι ὑπὸ τῶν εὐγενεστέρων δεσποινῶν τῆς πόλεως, μετέβησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ τελευταῖον ἀποπειρόμεναι μήπως μαλάξωσι τὴν καρδίαν τοῦ νικητοῦ. Ὅτε ἀνήγγειλαν εἰς αὐτὸν ὅτι πρεσβεία τις γυναικῶν προσήρχετο μετ' ἀγανακτήσεως ἀπεστράφη· ἀλλὰ μαθὼν ὅτι μετ' αὐτῶν ἦτο ἡ μήτηρ του, ἡ σύζυγός του καὶ τὰ τέκνα του ὑπεδέχθη αὐτὰς φιλοφρόνως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἀντίστη εἰς τὰς δεήσεις αὐτῶν καὶ προσεκάλεσε μάλιστα αὐτὰς νά ἐγκαταλείψωσι τὴν ἄπιστον Ρώμην καὶ νά μείνωσι παρ' αὐτῶ. Ἀλλ' ὅτε ἡ μήτηρ αὐτοῦ προσέπεσεν ἐπὶ τῶν γονάτων ἰκέτις, ὅτε ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα ἐνηγκαλίσθησαν κλαίοντα τοὺς πόδας του, τότε ἐνίκησεν ἡ φωνὴ τῆς φύσεως ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ἀτέγκτου ἀνδρός. Συγκεκινημένος καὶ δακρύων ἀνήγειρε τὴν μητέρα του καὶ ῥιφθεὶς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς εἶπε: «Νενίκηκας, ὦ μήτηρ, εὐτυχῆ μὲν τῇ πατρίδι νίκην, ἐμοὶ δὲ ὀλέθριον ἄπειμι γὰρ ὑπὸ σοῦ μόνης ἠττώμενος.» Λύσας δὲ τὴν πολιορκίαν ἀνεχώρησεν ἀπάγων τὸν στρατόν, ἀλλ' ἐφρονεῦθη, ὡς λέγεται, ὑπὸ τῶν Οὐολσκων, ὡς μὴ ἐκτελέσας τὴν ὁθεῖσαν αὐτῷ ὑπόσχεσιν περὶ καταστροφῆς τῆς Ρώμης. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἀνήγειραν ναὸν εἰς τὴν γυναικείαν Τύχην πρὸς ἀνόμνησιν τῆς νίκης τῶν γυναικῶν ἐκεῖ ἐνθα ἐμάλαζαν τὸν ἄνδρα.

Οἱ νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων 451 καὶ 450 π. Χ.

Μόλις ἀπηλλάγησαν οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ κινδύνου, ἤρχισαν ἐκ νέου αἱ ἀρχαῖαι ἐριδες σφοδρότεραι καὶ λυσσωδέστεραι, διότι ὁ λαὸς εἶχεν ἤδη μείζονα συνειδήσιν τῆς δυνάμεώς του. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ὑπῆρχον μέχρι τῆς ἐπιχρῆς ἐκείνης νόμοι γραπτοὶ ἐν Ρώμῃ, οἱ δὲ δικασταί, ὅτινες ἦσαν πατρίκιοι, δὲν ἐδίκαζον κατὰ τὸ δίκαιον, ἀλλ' ὅπως αὐθαίρετως καὶ κατὰ τὸ συμφέρον τῆς τάξεώς των, οἱ πληθεῖοι ἀπήτησαν νά συνταχθῶσι γραπτοὶ νόμοι ἵνα τεθῇ φραγμὸς εἰς τὰς δικαστικὰς ἐκείνας αὐθαιρέσις. Ἀλλ' ὅτε ὁ δήμαρχος *Ταρτελίλιος* Ἀρσας εἰσήγαγε τὴν πρότασιν ταύτην, οἱ πατρίκιοι κατεπολέμησαν αὐτὴν μετὰ λύσσης καὶ ἀσυνέτου πλεισμονῆς. Ἐνεκα δὲ τούτου προσεκλήθησαν καὶ πάλιν μεταξύ τῶν δύο κρι-

μάτων ἔριδες καὶ βιαιοπραγίαι. Κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς δὲ ταραχὰς εἰς Σαβίνους, ὁ Ἄππιος Ἐρθόσιος, ἀκολουθούμενος ὑπὸ ἑμάδος πελατῶν καὶ ἐξορίστων, κατέλαβεν ἐξ ἀπροόπτου τὸ Καπιτώλιον καὶ ἐγένετο κύριος αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸ θρασὺ τόλμημα ἀπέτυχε τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ἐρθόσιου καταβληθέντων, αὐτοῦ δὲ συλληφθέντος καὶ φονευθέντος. — Τέλος ἀπεφασίσθη νὰ ἀποσταλῶσι τρεῖς ἄνδρες εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε ἦσαν ἐν μεγίστῃ ἀγμῇ (ἐπὶ Περικλέους), ἵνα ἐκ τῶν σύνεγγυς μελετήσαντες τὴν νομοθεσίαν τῶν Ἑλληνικῶν πολιτειῶν ἔχωσιν αὐτὴν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύνταξιν τῶν Ῥωμαϊκῶν νόμων. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν ἐξελέγησαν 10 ἄνδρες (δέκαρχοι) ἐκ τῆς τάξεως τῶν πατρικίων (451) ὅπως καταρτίσωσι τοὺς νόμους. Εἰς τούτους λοιπὸν ἀνετέθη, καταργιθέντων πάντων τῶν ἄλλων ἀξιαμάτων καὶ τῆς ἐκκλησίως εἰς τὸν δῆμον, ἡ ἀνωτάτη ἀρχὴ ἵνα κατὰ τὰ ὑπεδείγματα ἐκείνων τῶν ξέων νόμων καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐθῶν συντάξωσι νόμους καταλλήλους διὰ τοὺς Ῥωμαίους². Κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους οἱ 10 ἄνδρες ἐπαρουσίασαν 10 πίνακας χαλκίους, ἐφ' ὧν ἦσαν ἀναγεγραμμένοι οἱ συνταχθέντες νόμοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἐφάνησαν ἀτελεῖς, ἐξελέγησαν διὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐκ τοῦ 10 ἄνδρες πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν. Οὗτοι δὲ προσέθησαν δύο εἰσέτι πίνακας. Οἱ δώδεκα δὲ πίνακες, αἵτινες ἐστήθησαν ἐν τῇ ἀγορᾷ (forum) ἐθα εὐρίσκοντο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας, περιελάβανον τὸ δημόσιον, ἰδιωτικὸν καὶ θρησκευτικὸν δίκαιον τῶν Ῥωμαίων. Ἐκ τῶν ἀρχικῶν δὲ τούτων νόμων, οὓς ἐν ἐτόμων νὰ θίξωσι, προήλθε διαρκῶς συμπληρούμενον καὶ διαφοροῦμενον κατὰ τὴν πάρεδον τῶν χρόνων τὸ καὶ νῦν ἔτι ἰσχύον Ῥωμαϊκὸν δίκαιον.

Ἄλλ' οἱ νέοι 10 ἄνδρες ἐν εἶχον ὄρεξιν νὰ καταθέσωσι τὴν ἀρχὴν, ἣτις καθίστα αὐτοὺς τοὺς πρώτους καὶ ἰσχυροτάτους δεσπότης τῆς Ῥώμης. Οὐδόλωσ δὲ μεριμνῶντες περὶ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ λαοῦ, διετήρησαν αὐθαίρετως τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν ἔτει 449. Μάλιστα δὲ ὁ Κλαύδιος Ἄππιος, ὅστις ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς δεκανδρίας, ἐφαίνετο σκοπῶν νὰ σφετερισθῇ αὐτὸς ἐπὶ τέλους ἡ-

1) Ὑποσημ. Ἐκαστος πολίτης καταδικαζόμενος εἰς θάνατον ἢ εἰς ὀρισμένην τινα χρηματικὴν ποινὴν ὑπὸ τῶν ἀρχῶν, εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ ἐκκλησίαν (ἔφεστιν, provocatio) τῆς ἀποφάσεως ταύτης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ἀναφωνῶν τὴν λέξιν provoco (= ἐκκαλοῦμαι εἰς τὸν δῆμον).

2) Liv. III, 32: placet creari decemviro sine provocatio-
ne et ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerentur
ne beii, controversia aliquamdiu fuit; postremo concessum patribus.

πασαν τὴν ἐξουσίαν ἀναδεικνύμενος τύραννος. Ἡ διαγωγὴ αὐτῶν εἶχεν ἐξοργισμὸν καὶ τοὺς Πατρικίους καὶ τοὺς Πληθεῖους. Τέλος ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ἐξεργάγη ἕνεκα πράξεως φαυλοτάτης τοῦ Ἀππίου. Ὁ ἀνήθικος οὗτος καὶ αὐθαδέστατος ἀνὴρ ἤθελε νὰ ἀποσπάσῃ βιαίως τὴν κόρην πολίτου τινὸς Βιργινίου *Βιργινίαν*, ἣτις ἦτο ἤδη μνηστὴ ἄλλου. Ἰσχυρισθεὶς δ' ἀυσστόλως, ὅτι ἡ Βιργινία ἀνήκειν εἰς αὐτὸν ὡς κόρη μιᾶς τῶν δούλων αὐτοῦ καὶ συλλαβὼν αὐτὴν ἐν μέσῃ ὁδῷ ἔσυρε πρὸ τοῦ δικαστηρίου, ζητῶν νὰ ἐπιδικασθῇ αὐτῷ. Βλέπων δ' ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ὅτι ἡ κόρη δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῇ ζῶσα ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ κτηνώδους ἀνδρός, ἔλαβεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τὴν μάχαιραν ἐκ τινος ἐκεῖ που πλησίον εὐρισκόμενου σφαγείου καὶ ἐνέπηξεν αὐτὴν εἰς τὸ στήθος τῆς ἀναφωνῶν, «ὕπαγε εἰς τοὺς προγόνους σου, Βιργινία, ἀγνή καὶ ἐλευθέρα τὴν μόνην ὁδὸν τῆς τιμῆς σου». Ὑψώσας δ' ὡς ἄλλοτε ὁ Βροῦτος τὴν ἀχνίζουσαν ἐξ αἱμάτων μάχαιραν πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐκάλει τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους πρὸς ἐκδίκησιν. Ὁ λαὸς στασιάσας ἐζήτησε τὴν τιμωρίαν τῶν μισητῶν τυράννων. Καὶ ὁ μὲν Ἀππίος συλληφθεὶς καὶ βιβθεὶς εἰς τὸ δεσμωτήριον ἠτύχησεν, οἱ δὲ λοιποὶ ἔφυγον ἐκ τῆς Ῥώμης. Οὗτω δὲ κατελύθη ἡ ἀρχὴ τῶν Δεκαρχῶν κατὰ τὸ τρίτον ἔτος, οἱ δ' ὕπατοι καὶ οἱ δήμαρχοι ἐπανήλθον εἰς τὴν ἀρχήν.¹

Οἱ νόμοι τοῦ Κανουλιῖου (444 π. Χ.).

Οἱ νόμοι τῶν 12 πινάκων δὲν ἐπήνεγκον τὴν προσδοκωμένην ὁμόνοιαν καὶ εἰρήνην μεταξὺ τῶν πολιτῶν. Εἰσέτι ἴσταντο ἀντιμέτωποι πρὸς ἀλλήλους οἱ πατρικίαι καὶ οἱ πληθεῖοι, ἐκεῖνοι μὲν ὀδηγούμενοι ὑπὸ τῶν ὑπάτων, οὗτοι δ' ὑπὸ τῶν δεκαρχῶν. Ἡδύνατο δὲ τις νὰ προῖδῃ ὅτι ἡ ἔρις δὲν θὰ κατέπαυε ποῖν νὰ καταπέσῃ ὅλοσχερῶς τὸ ἀρχαῖον διάφραγμα, ὅπερ ἐχώριζε τὰς δύο ταύτας τάξεις τῶν πολιτῶν καὶ ἐπέλθῃ πλήρης ἐξίσῳσις τῶν πληθείων καὶ τῶν πατρικίων. Ἐνεκα τούτου ὁ δραστήριος δήμαρχος Κανουλιῆς ἐζήτησε τὴν κατάργησιν τῆς καὶ ἐν ταῖς δώδεκα

¹ Φαίνεται ὅτι οἱ Πατρικίαι ἠθέλησαν νὰ ἐπωφεληθῶσι τῆς δεκαρχίας ἵνα καταλύσωσι τὴν δημαρχίαν. Ἄλλ' ὁ λαὸς (διὰ νέας ἀποχωρήσεως ἐκ τῆς Ῥώμης;) ἐπέτυχεν τὴν κατάλυσιν τῆς δεκαρχίας καὶ τὴν ἀποκατάστασιν ὅλων τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν δεκαρχῶν. Πρὸς ἀποτροπὴν νέων αὐθαρεισιῶν κατὰ τοῦ λαοῦ ἐπέτυχεν τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐκκλήσεως (*provocatio*) ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων ὅλων τῶν τε ὑφισταμένων καὶ μελλόντων ἀρχόντων (*Leges Horatiae Valeriae Liv.* III. 55).

πίναξιν ἐμπεριεχομένης διατάξεως, καθ' ἣν οἱ γάμοι μεταξὺ πατρικίων καὶ πληθείων δὲν ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἔγκυροι. Οἱ πατρικιοὶ ἤναγκάσθησαν νὰ ἐνδώσωσιν, ὥρισθη δὲ ἵνα τὰ ἐκ τῶν τοιούτων γάμων τέκνα ὑπάγονται εἰς τὴν τάξιν τοῦ πατρὸς (445 π. Χ.). Ὁ αὐτὸς δὲ δῆμαρχος ἤξιωσε προσέτι ἵνα συμμετέχωσι καὶ οἱ πληθεῖοι εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα. Ἐπὶ τούτῳ ἐθρουβήθησαν οἱ πατρικιοὶ. Διδίδον ὅτι ὁ λαὸς ἐπέδωκε τὴν κατάργησιν τῶν ἐπὶ ἐκατοναστηρίδας προνομίων τῶν ὅθεν ἐπὶ 80 ἔτη κατεπολέμου τὴν ἀξίωσιν ταύτην καὶ παρεχώρου μικρότερα προνόμια ἵνα τὰ μεγαλύτερα σώσωσιν. Ἐδέχθησαν λοιπὸν ὅτι δύνανται νὰ ἐκλέγωνται ἀντὶ τῶν ὑπάτων τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ ἔτους *χιλίαρχοι* ὑπαυικὴν ἔχοντες ἐξουσίαν καὶ ὅτι τοιοῦτοι ἠδύναντο ἀλλὰ δὲν ἐπεβάλλετο νὰ εἶναι καὶ πληθεῖοι. Ὡς ἀντιστάσιμα δὲ διὰ τὴν παραχώρησιν ταύτην ἰδρύθη ἡ νέα ὄλιγῶς ἀρχὴ τῶν *Τιμητῶν* (444), ἣν μόνον πατρικιοὶ ἠδύναντο νὰ καταλάβωσι. Οἱ *Τιμηταὶ* ἦσαν δύο καὶ ἐξελέγοντο τὸ πρῶτον μὲν κατὰ πενταετίαν (ἐν *Lustrum*), βραδύτερον δὲ κατὰ ἓν καὶ ἡμισυ ἔτος. Τὰ καθήκοντα δ' αὐτῶν κατ' ἀρχὰς μὲν ἦσαν νὰ ἐξακριβώνωσι τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως καὶ ἐκτιμῶσι καὶ ἀπογράφωσι τὴν περιουσίαν ἐκάστου πολίτου. Βραδύτερον δ' ἀνέλαβον καὶ τὴν ἐπισπετίαν τῶν δημοσίων ἡθῶν (*censura morum*) καὶ τὴν τιμωρίαν εἰασδήποτε παρεκτροπῆς. Αἱ ἐπιβαλλόμενα τιμωρία ἦσαν ἀτιμία καὶ στέρησις τῶν ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ὑστερον δὲ οἱ *τιμηταὶ* εἶχον καὶ τὸ δικαίωμα νὰ συμπληρῶσι τὰς κενὰς θέσεις τῆς *Συγκλήτου*.

Τελικὴ νίκη τῶν πληθείων.

Νόμοι Λικινίου καὶ Σεξτίου. Νόμος Οἰουλνίου.

Τὸ θανάσιμον κτύπημα κατὰ τῆς δυνάμεως τῶν πατρικίων κατήνεγκον ἐν τῇ μετὰ τὸν Γαλατικὸν πόλεμον ἀνοικοδομηθεῖσῃ Ῥώμῃ οἱ δῆμαρχοι *Λικίνιος* καὶ *Σέξτιος*, ὑπεβαλόντες ἐν ἔτει 376 π. Χ. τὰς ἐξῆς τρεῖς προτάσεις. 1. Οἱ ὑπὸ τῶν ὀφειλειῶν πληρωθέντες μέχρι τοῦδε τόκοι ν' ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῶν ὀφειλομένων κεφαλαίων, τὸ δ' ὑπόλοιπον νὰ ἐξοφληθῇ ἐπιτὸς 3 ἐτῶν καὶ εἰς ἴσας δόσεις. 2. Οὐδεὶς πολίτης νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ κατέχη πλέον τῶν 500 πλέθρων δημοσίας γῆς, τὸ δ' ὑπόλοιπον νὰ διανεμηθῆται μεταξὺ τῶν πτωχῶν. 3. Νὰ καταργηθῇ ἡ ἀρχὴ τῶν *χιλίαρχων*, ἀντ' αὐτῶν δὲ νὰ ἐκλέγωνται ἐκ νέου ὑπατοὶ ὧν ὁ ἕτερος ἐκ τῶν *πληθείων*.¹ — Αἱ προτάσεις αὗται ἐπολεμήθησαν

¹ Liv. VI. 35. 1) un a m (sc. lexem promulgaverunt) de a e r e

λυσσώδῶς ὑπὸ τῶν πατρικίων, μεταχειρισθέντων πολλὰ μέσα, ἵνα παρεμποδίσωσιν αὐτάς. Παραπεισθέντες δ' ὑπ' αὐτῶν οἱ λοιποὶ δήμαρχοι ἐκόλωσαν ὡς εἶχον βεβαίως δικαίωμα, ἐκφωνοῦντες τὴν λέξιν *Veto*, τὴν ψηφοφορίαν ἐπὶ τῶν προτάσεων τούτων. Οἱ δὲ Λικίνιος καὶ Σέξτιος ἀφ' ἐτέρου ἀνταποδίδοντες τὰ ἴσα, ἐκόλωσαν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων τῆς πολιτείας. Οὕτως ἡ Ῥώμη ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐστερεῖτο ὑπάτων ἢ χιλιάρχων. Μετὰ μακρὰν δὲ καὶ πείσμονα ἀντίστασιν ἐνέδωκαν ἐπὶ τέλους οἱ πατρίκιοι, οἱ δὲ πληθεῖοι ἔσχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἐκλέξωσιν ἐκ τῆς μερίδος αὐτῶν πρῶτον ὑπατον τὸν ἀκόματον πρωταθλητὴν Σέξτιον (366 π. Χ.). Ὡσαύτως δ' ὁ ἀγροτικὸς νόμος ἐγένετο ἀποδεκτός. Ἡ συμφιλίωσις δὲ τῶν δύο τάξεων κυρίως ὀφείλεται, ὡς λέγεται, εἰς τὸν ἀρχαῖον δικτάτορα Κόμιλλον. Τὸ μόνον δ' ὅπερ περισσώθη ἐκ τῆς κατασυντριβείσης δυνάμεως τῶν πατρικίων ἦτο ὅτι ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀφηρέθη ἀπὸ τῶν ὑπάτων καὶ ἀνετέθη εἰς ἰδιαιτέρον ὑπάλληλον, τὸν Πραίτωρα, ὅστις ἐξελέγετο ἐκ τῆς μερίδος τῶν πατρικίων μόνον.

Αἱ δύο μερίδες ἐπανηγγύρισαν τὴν τελικὴν συμφιλίωσιν διὰ μεγάλων τετραήμερων ἑορτῶν. Κατὰ παλαιὸν ἔθος ἐν ταῖς ἡμεροσίναις ταύταις ἑορταῖς ἐτελοῦντο ἀγῶνες, ὧν τὴν διοργάνωσιν εἶχον οἱ ἀγορανόμοι, λαμβάνοντες πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐλάχιστα χρήματα. Ἀρνηθέντων δὲ τούτων νὰ καταβάλωσιν ἐξ ἰδίων τὰ περιπλέον, προσεφέρθησαν πατρίκιοι τινες εἰς τὴν καταβολὴν αὐτῶν. Τοῦτο δ' ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐκλεχθῶσιν ἰδιαιτέροι ἐκ πατρικίων ἀγορανόμοι, οὗς ὠνόμαζον ἀγορανόμους ὑπαικοῦ ἀξιώματος (*aediles curules*), διότι ὡς οἱ ὑπατοι, οἱ τιμηταὶ καὶ οἱ πραιῖτωρες, ἐν καιρῷ ὑπηρεσίας ἐκάθηντο ἐπὶ ἰδίων ἐδρῶν (*sella curulis*): οἱ δ' ἄλλοι ἀγορανόμοι ὠνομάζοντο πληθειοί.

Ἀφ' οὗτου ἀπὸ τῶν πατρικίων ἀφηρέθησαν πάντα τὰ ἄλλα ἀρχαῖα προνόμια αὐτῶν, ἦτο ζήτημα πλέον χρόνου ἢ πλήρης ἐξίσωσις τῶν πληθειῶν μετ' αὐτῶν. Μετὰ δύο μόλις ἔτη, ἦτοι τῷ 364, κατέστη αὐτοῖς προσίτον τὸ ἀξίωμα τῶν ὑπαικοῦ ἀξιώματος ἀγορανόμων, τῷ 355 τὸ τοῦ δικτάτορος, τῷ 350 τὸ τῶν τιμητῶν, τῷ 336 τὸ τοῦ πραιῖτωρος. Ὅτε δ' ἐν ἔτει 300, κατὰ

a l i e n o' ut deducto eo de capite, quod usuris pernumeratum esset, id quod superesset triennio aequis portionibus persolveretur.

1) *a l t e r a m d e m o d o a g r o r u m' ne quis plus quingenta iugera agri (sc. publici), possideret.*

2) *tertiam' ne tribunorum militum comitia fierent, consulumque utique alter ex plebe crearetur.*

πρότασιν τοῦ Ὁγουλνίου, ἐγένοντο εἰς τοὺς πληθεῖους προσιτὰ καὶ τὰ ἱερατικὰ ἀξιώματα, τότε ἐξέλιπε πλέον πᾶσα διαφορὰ. Τὸ διάφραγμα, ὅπερ ἐχώριζεν ἐπὶ τόσον χρόνον τὰς δύο τάξεις κατέπεσεν ἐξ ὀλοκλήρου, ὁ δὲ λαὸς ἐξήλθε νικητὴς ἐκ τοῦ διακοσιετοῦς κατὰ τῶν πατρικίων ὑπὲρ τῆς ἐξισώσεως ἀγῶνος.¹

Οἱ πόλεμοι τῆς Ῥώμης πρὸς κατάκτησιν τῆς Ἰταλίας.

Μετὰ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν δύο μερίδων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν πλήρους ἁρμονίας μεταξύ τῶν πολιτῶν, οἱ Ῥωμαῖοι ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἀντεπεξέρχωνται ἐρρωμενέστερον κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ νὰ ἐπεκτείνωσι τὰς κατακτήσεις των. Ἐκ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης πέντε πόλεμοι ὑπήρξαν ἰδίως ἀξιοσημείωτοι, διότι ἔνεκα τῆς εὐτυχῆς αὐτῶν ἐκβάσεως, οἱ Ῥωμαῖοι ἐγένοντο κύριοι τῆς πλείστης Ἰταλικῆς χερσονήσου. Οἱ πόλεμοι οὗτοι εἶνε οἱ ἑξῆς. 1. Ὁ πρῶτος πρὸς τοὺς Σαμνίτας πόλεμος (342—340 π. X.). 2. Ὁ τελευταῖος πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμος (339—337 π. X.). 3. Ὁ δεῦτερος πρὸς τοὺς Σαμνίτας πόλεμος (325—304 π. X.). 4. Ὁ τρίτος πρὸς τοὺς Σαμνίτας πόλεμος (298—290 π. X.). 5. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς πόλεως Τάραντος καὶ τοῦ Ἡύρου.

Ὁ πρῶτος πρὸς τοὺς Σαμνίτας πόλεμος (342—340 π. X.). — Σπουδαιότερος πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διεξαχθέντων πολέμων, ἦσαν οἱ κατὰ τοῦ μαχίμου, ὀρεινοῦ λαοῦ τῶν Σαμνιτῶν μακροχρόνιοι ἀγῶνες, οἵτινες ἔφερον εἰς ἐπαφὴν τοὺς Ῥωμαίους πρὸς ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς κάτω Ἰταλίας. Ἀφορμὴ δὲ τοῦ πρώτου Σαμνιτικοῦ πολέμου ἦτο ἡ ἑξῆς. Οἱ Σιδικῆνοι, μικρὰ φυλὴ ἐν τῇ βορείῳ Καμπανίᾳ, ἐνοχλοῦμενοι ὑπὸ τῶν Σαμνιτῶν ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων. Ἐπειδὴ δ' οὗτοι ἔνεκα ὑφισταμένης συνθήκης μετὰ τῶν Σαμνιτῶν ἠρνήθησαν αὐτοῖς τὸ πρῶτον οἰανδήποτε συνδρομὴν, ἠναγκάσθησαν οἱ Σι-

¹ Οἱ πληθεῖοι ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς δραστηρίους καὶ φιλοδόξους δημάρχους κατώρθωσαν πρὸς ταῖς ἀνωτέρω ἐπιτυχίαις νὰ ἀναλάβωσιν εἰς χεῖράς των ἅπασαν τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν, ἣτις ἀνετέθη εἰς τὰς συνελεύσεις (concilia plebis tributa). Ἡ δ' ἐξωτερικὴ πολιτικὴ διευθύνετο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου, ἣτις ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ ἔδειξεν ὅλον αὐτῆς τὸ μεγαλεῖον. Οἱ ὕπατοι, ὧν πολλὰ καθήκοντα, ἅτινα ἀρχικῶς ἐπέκτεινον, ἀνετέθησαν μετὰ ταῦτα εἰς ἰδιαιτέρους ὑπαλλήλους, ἀπέβησαν βραδύτερον τὸ ἐκτελεστικὸν μόνον ὄργανον τῆς πολιτικῆς τῆς συγκλήτου.

δικίνοι νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς καὶ τὰ ἑαυτῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι, οἵτινες πλέον ἐπρόκειτο νὰ ὑπερασπισθῶσιν οὐχὶ ξένην, ἀλλ' ἰδίαν χώραν, ἐκήρυξαν πρὸς τοὺς Σαμνίτας τὸν πόλεμον, ὅστις διήρκεσε δύο ἔτη καὶ διεξήχθη μετὰ μεγάλης λύσσης ἐκατέρωθεν. Συνεκροτήθησαν δὲ δύο αἰματηραὶ μάχαι, ἡ μὲν πρώτη παρὰ τὸ ὄρος *Γαῦρον*, ἡ δὲ δευτέρα παρὰ τὴν *Σουεσούλην*. Ἀμφότεραι ἀπέβησαν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου κατέρωθωσαν νὰ ἀσφαλίσωσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν κατοχὴν τοῦ ὠραιότερου μέρους τῆς Καμπανίας μετὰ τῆς πρωτευούσης *Καπύης*.

Ὁ τελευταῖος πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμος (339—337 π.Χ.). — Ὡς ὀμόφυλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων οἱ Λατῖνοι ἀπήτησαν παρ' αὐτῶν πλήρη πολιτικὴν ἐξίσωσιν καὶ συμμετοχὴν εἰς ἅπαντα τὰ ἀξιώματα τῆς πολιτείας μὴδὲ τῆς Συγκλήτου μὴδὲ τῆς Ὑπατείας ἐξαιρουμέων. Ἡ ἀπόκρουσις τῆς ἀπαιτήσεως ταύτης προεκάλεσε πόλεμον, ὅστις ἦτο ἐπικινδυνωδέστατος εἰς τοὺς Ῥωμαίους· διότι εἶχον νὰ παλαίσωσι νῦν πρὸς ἐχθρὸν ἰσόπαλον. Μόνον δὲ ὁ ἠρωϊσμός καὶ ἡ αὐταπάρνησις τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ἤδυνάτο νὰ σώσῃ τὴν Ῥώμην. Καὶ τῷ ὄντι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐπέδειξαν οἱ Ῥωμαῖοι τὰς καλλίστας αὐτῶν ἀρετάς· φιλοπατρίαν, ἀνδρείαν, αὐταπάρνησιν καὶ αὐστηροτάτην πειθαρχίαν. Παρὰ τὸ ὄρος *Βεσούβιον* συναντηθέντες τὸ πρῶτον οἱ ἐχθροὶ συνεκρότησαν φοβερὰν μάχην. Βλέπων δ' ὁ ὕπατος *Λέκιος Μῦς* ὅτι αὕτη ἐκκλινεν ὑπὲρ τῶν Λατίνων, καθιερωθεὶς εἰς τοὺς καταχθονίους θεοὺς, ὤρμησεν εἰς τὰ πυκνότετα στίφη τῶν ἐχθρῶν, καὶ αὐτὸς μὲν ἔπεσε θῦμα, ἀλλ' ἡ πράξις αὐτοῦ αὕτη ἐνέπνευσε τὸ θάρρος τῆς ἀπελπισίας εἰς τοὺς στρατιώτας καὶ ἔσωσε τὴν πατρίδα. — Δεῖγμα δὲ τῆς ἀνάμπτου αὐστηρότητος, μεθ' ἧς ἐφέροντο οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ, παρέσχεν ὁ ὕπατος *Μάλλιος Τορκουάτιος*. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ εἰς οὐδένα Ῥωμαῖον ἐπετρέπετο νὰ δεχθῇ τὴν πρὸς μονομαχίαν πρόκλησιν Λατίνου τινός. Ἡμέραν τινὰ ὁ υἱὸς τοῦ ὕπατου ἐξελθὼν πρὸς κατόπτεισιν μετ' ἄλλων συστρατιωτῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἀποσπάσματος ἰππέων, συνητήθη μετ' ἐχθρικοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ ὁποῖου ὁ ἀρχηγός προεκάλεσεν αὐτὸν εἰς μονομαχίαν. Ὁ νέος *Μάλλιος* ἐδέχθη τὴν μονομαχίαν καὶ καταβαλὼν τὸν ἀντίπαλον ἐπανήρχετο εἰς τὸ στρατόπεδον περιχαρῆς. Ἐνταῦθα ὁ ὕπατος, ὁ πατὴρ του, συνεχάρη μὲν αὐτὸν διὰ τὸ ἀνδραγάθημα, ἀλλὰ κατεδίκασεν αὐτὸν συγχρόνως εἰς θάνατον ὡς καταφρονήσαντα τὴν περὶ μονομαχίας ἀπαγόρευσιν. — Ὁ πόλεμος ἔληξεν ἠττηθέντων τῶν Λατί-

νων κατὰ κράτος καὶ διαλυθείσης τῆς Λατινικῆς ὁμοσπονδίας. Οἱ δ' ἀπαρτίζοντες αὐτὴν ὑπετάγησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑπὸ διαφόρους ὄρους.

Ὁ δεῦτερος Σαμνιτικὸς πόλεμος (325—304 π. Χ.). — Ὁ πόλεμος οὗτος ἐπεξετάθη ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς Ἰταλίας, διότι καὶ οἱ Ἐτροῦσκοι, οἱ Ὀμβροὶ, οἱ Μάρσοι κτλ. ἔλαβον μέρος ἐπὶ τέλους ὑπὲρ τῶν Σαμνιτῶν ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὴν αὐξάνουσαν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων καὶ φόβου μήπως καὶ οὗτοι περιέλθωσι βραδύτερον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν αὐτῶν. Ἐκάτερος δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐκέκτητο ἐπιφανεῖς στρατηγούς, οἱ μὲν Ῥωμαῖοι τὸν Παπύριον Κούρσορα καὶ Φάβιον Μάξιμον, οἱ δὲ Σαμνῖται τὸν τολμηρὸν Πόντιον. Οὗτος κατόρθωσε νὰ περικλείσῃ ἐν ἔτει 321 μέγαν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἐκ 40000 ἀνδρῶν εἰς τὰ Καῦδια λεγόμενα σιενὰ (furculae Caudinae), πορευόμενον ἵνα σώσῃ τὴν ἐν Ἀπουλίᾳ πόλιν Λουκερίαν. Ὁ Πόντιος ἀπέστειλε νὰ ἐρωτήσῃ τὸν πολυπειρον αὐτοῦ πατέρα τί νὰ κάμῃ τὸν συλληφθέντα στρατὸν. Οὗτος δὲ συνεβούλευσεν αὐτὸν ἢ νὰ φονεύσῃ ἅπαντας τοὺς Ῥωμαίους μέχρι τοῦ τελευταίου στρατιώτου, ἢ ν' ἀφήσῃ αὐτοὺς ν' ἀπέλθωσιν ἀνενόχλητοι καὶ ἀβλαβεῖς. Ὁ Πόντιος πρὸς οὐδεμίαν τῶν συμβουλῶν τούτων συνεμορφώθη. Καὶ ἐφείσθη μὲν τῆς ζωῆς τῶν συλληφθέντων ἐχθρῶν, ἀλλ' ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ διέλθωσιν ὑπὸ τὸν ζυγόν. Οἱ Ῥωμαῖοι βαρέως φέροντες τὸν ἐξευτελισμὸν κατελήφθησαν ὑπὸ λύσης ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὅθεν μὴ ἀναγνωρίσαντες τὴν συνθήκην, ἣν οἱ ὕπατοι ὑπέγραψαν μετὰ τοῦ Ποντίου, ἐπανέλαβον τὰς ἐχθροπραξίας, ἀποστέλλοντας κατ' ἔτος τοὺς στρατηγούς αὐτῶν μετὰ νέων στρατευμάτων εἰς τὴν χώραν τῶν Σαμνιτῶν καὶ τὴν τῶν συμμάχων αὐτῶν. Παρὰ τὴν Καπύην δὲ τὸ πρῶτον, βραδύτερον παρὰ τὴν Φαδιμώνιον λίμνην καὶ τέλος ἐν ἔτει 305 ὑπὸ τὰ τείχη τῆς σαμνιτικῆς πρωτεύουσας Βοβιάνης συνεκροτήθησαν αἰματηραὶ μάχαι, ἐν αἷς ἐνίκησαν παντοῦ οἱ Ῥωμαῖοι. Ἐνεκα τούτου ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους οἱ Σαμνῖται νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν εἰρήνην (304 π. Χ.) ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ διατηρήσωσι μὲν τὴν ἀνεξαρτησίαν των, ἀλλὰ νὰ παραιτηθῶσι πασῶν τῶν κτήσεων, αἳ εἶχον πέραν τῶν ὀρίων τῆς χώρας των.

Ὁ τρίτος Σαμνιτικὸς πόλεμος (298 — 290 π. Χ.). — Ἡ μόνη σκέψις καὶ ὁ διακαὴς πόθος τοῦ ἠττηθέντος ὀρεινοῦ λαοῦ ἦτο ἡ ἐκδικησις κατὰ τῆς μισητῆς Ῥώμης. — Ἐξῆρον δὲ οἱ Σαμνῖται νέους συμμάχους τοὺς Γαλάτας, οἵτινες ὄκουν ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ. Οὕτω δὲ ἡ Ῥώμη δεινῶς ἠπειλεῖτο ταυτοχρόνως ἀπὸ νότου καὶ βορρᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ κρίσει

ταύτη περιστάσει ἡ τύχη ἠνένησε τοὺς Ῥωμαίους. Παρὰ τὸ Σεν-
τινον συγκροτηθεῖσης ἐν ἔτει 295 φονικωτάτης μάχης, ἦε ἡ ἔκ-
θασις κατ' ἀρχὰς ἐφάνετο ἀμφίβολος, ὁ ὕπατος Δέκιος Μῦς, ὁ
υἱὸς τοῦ ἥρωος ἐκείνου διὰ τοῦ ἔκουσίου θανάτου τοῦ ὁποίου ἐνι-
κήθησαν ἄλλοτε οἱ Λατῖνοι, καθιερωθεὶς ἔκουσίως εἰς τοὺς κατα-
χθονίους θεοὺς, ὤρμησε κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἔπαιε
ἥρωϊκῶς μαχόμενος, ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν τὸ φρόνημα διὰ τοῦ
παραδείγματος τούτου ἀνεζωπυρήθη, κατόρθωσαν νὰ νικήσωσι
τοὺς ἐχθρούς. — Τὸν μακρὸν αἵματηρὸν ἀγῶνα ἔφερεν εἰς πέρας ὁ
Κούριος Δεντάιος, ἀνὴρ μεγάλης ἀνδρείας, τιμιώτατος καὶ ἀπλῆ-
κώτατος τὰ ἦθη. Πρὸς αὐτὸν ἦλθον ποτὲ πρέσβεις Σαμνῖται ὅπως
ἐπιτύχωσι δι' αὐτοῦμετρίους ὄρους εἰρήνης. Εὖρον δ' αὐτὸν ἐν τῇ πε-
νιχρᾷ αὐτοῦ κατοικίᾳ καθήμενον παρὰ τὴν πυρὰν καὶ ἀσχολούμενον
πρὸς παρασκευὴν εὐτελοῦς γεύματος. Ἐνεκα δὲ τούτου ἐπίστευ-
σαν οἱ πρέσβεις ὅτι προσφέροντες πλοῦσια δῶρα θὰ κατορθώσωσι
νὰ ἐξαγοράσωσι τὴν εὐνοίαν τοῦ πτωχοῦ στρατηγοῦ. Ὁ Κούριος
καταφρονήσας τὰ δῶρα, ἀπέπεμψεν αὐτοὺς ἐπειπὼν τοὺς ἐξῆς ὑ-
περηφάνους λόγους: «Προτιμῶ νὰ ἄρχω πλουσίαν ἢ νὰ ἦμαι ἐγὼ
πλούσιος». Ἐν ἔτει δὲ 290 καθυπέταξεν ὀλοσχερῶς τοὺς
Σαμνίτας, συγκροτήσας τελευταίαν μάχην ἔναντι αὐτοῦ. Ἐκ
τῶν πλουσίων δὲ λαφύρων αὐτὸς ἔλαβε μόνον μικρὸν τεμάχιον
γῆς, ὡς ὁ ἐλάχιστος πολίτης, ὅπερ ἐκαλλιέργει διὰ τῶν ἰδίων
χειρῶν.

**Πόλεμος πρὸς τοὺς Ταραντίνους (282 — 272 π.
Χ.). — Πύρρος.** — Μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σαμνιτῶν οἱ Ῥωμαῖοι
διενοήθησαν νὰ καθυποτάξωσι καὶ τὰς πλουσίας χώρας τῆς κάτω
Ἰταλίας. Αἱ χώραι αὗται κατεῖχοντο ἀπὸ αἰῶνων ὑπὸ τῶν ἀό-
κνων καὶ ἐπιχειρηματικῶν Ἑλλήνων, οἵτινες εἶχον κτίσῃ ἐνταῦθα
λαμπρὰς πόλεις. Ἡ μερίστη δὲ καὶ πλουσιωτάτη αὐτῶν ἦτο ἡ
παράλιος πόλις Τάρας, πρὸς ἣν οἱ Ῥωμαῖοι τὸ πρῶτον περιήλθον
εἰς ἔριδας. Οἱ Ταραντῖνοι ἀσυνέτως φερόμενοι ἐξώρρισαν τοὺς
Ῥωμαίους συλλαβόντες Ῥωμαϊκὸν πλοῖον καὶ δημοσίᾳ ὑβρίσαντες
κατὰ τρόπον ἀναίσχυντον τὸν Ῥωμαῖον πρέσβυν *Ποστούμιον*, στα-
λέντα ἵνα ζητήσῃ παρ' αὐτῶν ἱκανοποίησιν διὰ τὴν παρὰ τὸ δῆ-
καιον σύλληψιν τῶν Ῥωμαϊκῶν πλοίων.

Οἱ κάτοικοι τῆς πλουσίας ταύτης πόλεως φιλήθονοι καὶ μαλθακοὶ
ὄντες δὲν ἐτόλμων νὰ ἀναλάβωσι μόνον τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν ἐσκλη-
ραγωγημένων, πολεμικωτάτων Ῥωμαίων. Ἐκάλεσαν λοιπὸν τὸν
Πύρρον, τὸν βασιλέα τῆς Ἠπείρου, εἰς βοήθειαν. — Ὁ Πύρρος ἦτο εἰς
τῶν διασημοτέρων στρατηγῶν τῆς ἐποχῆς του. Κατεχόμενος δ' ὑπὸ
τῆς φιλοδοξίας νὰ ἐξισωθῇ πρὸς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, πρὸς ἕν

συνεδέετο δια συγγενείας, καὶ ἐπιθυμῶν νὰ ἰδρῶσῃ ἐν τῇ δύσει ὡς ἐκεῖνος ἐν τῇ ἀνατολῇ μέγα κράτος, ἔχων ὀρηκτῆριον τὴν μεγάλην Ἑλλάδα, ὡς ἐλέγετο ἢ κάτω Ἰταλία, πρὸς ὑποταγὴν τῶν Ῥωμαίων καὶ τὴν Σικελίαν πρὸς ὑποταγὴν τῶν Καρχηδονίων, προθύμως ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν τῶν Ταραντίνων, ἧτις ἐξυπηρέτει τοὺς σκοποὺς του. Ὄθεν μετέβη εἰς Ἰταλίαν μετὰ 25000 λαμπρῶς ἡσχημένων ἀνδρῶν καὶ εἴκοσι πρὸς πόλεμον γεγυμνασμένων ἐλεφάντων.

Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον διεξαγάγῃ μέχρι τοῦδε πολέμους πρὸς λαοὺς ὀλίγον ἐξησχημένους· ἤδη δὲ τὸ πρῶτον ἐπρόκειτο νὰ μετρηθῶσι πρὸς ἄριστον διοργανωμένον καὶ ἐμπειροπόλεμον ἐλληνικὸν στρατόν. Οὐχ ἤττον οὐδόλως διστάσαντες ἔλαβον πάντα τὰ κατάλληλα μέτρα ἵνα ἀντιμετωπίσωσι τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον. Τὸ ταμίειον τοῦ πολέμου ἐπληρώθη, ὁ στρατὸς ἠξήθη, πόλεις ἀμφιβόλου πίστεως ἐξησφαλίσθησαν διὰ φρουρῶν καὶ μάλιστα ἐν τῇ Πραινήστῃ ἐτιμωρήθησαν διὰ θανάτου ἐπίσημοὶ τινες πολῖται ὑπόπτου διαγωγῆς. Μετὰ δὲ τὰ μέτρα ταῦτα ἀπεδύθησαν θαρροῦντες εἰς τὸν πόλεμον, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἀληθῶς ὑπέστησαν δύο σπουδαίας ἤττας, ἀλλ' ἐπὶ τέλους κατώρθωσαν νὰ καταστρέψωσιν ἅπαντα τὸν στρατὸν τοῦ Πύρρου.

Μάχη παρὰ τὴν Ἡράκλειαν (280 π. Χ.).—Οἱ Ῥωμαῖοι ἀντεπεξελθόντες κατὰ τοῦ Πύρρου καὶ συναντήσαντες αὐτὸν παρὰ τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λευκανίας συνεκρότησαν φονικωτάτην μάχην πρὸς αὐτόν, ἧτις ἐπὶ πολλὴν ὥραν ἦτο ἀμφίροπος. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐμάχοντο μετὰ μεγίστης ἀνδρείας κατὰ τῆς πολεμικῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων καὶ βεβαίως ἢ νίκη θ' ἀπέβαινεν ὑπὲρ αὐτῶν, εἰάν ὁ Πύρρος ἐπὶ τέλους δὲν ὠδήγει εἰς τὴν μάχην τοὺς ἐλέφαντας. Ὡς μινύμενα ἐφόρμησαν τὰ πελώρια ταῦτα ζῶα εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐχθρῶν, φέροντα ἐπὶ τῶν νώτων ξυλίνοὺς πύργους πλήρεις πολεμιστῶν. Ἀπερίγραπτος ὑπῆρξε τότε ὁ φόβος καὶ ἡ σύγχυσις τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες πρῶτην φορὰν ἐθεῶντο τοιαῦτα τέρατα. Καὶ οἱ ἵπποι δὲ τρομάξαντες ἔρριπτον κατὰ γῆς τοὺς ἀναβάτας. Ὅσοι δὲ τότε δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς, κατεπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἐλεφάντων ἢ ἐφρονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πύργοις στρατιωτῶν. Ἡ ἤττα τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξε λίαν φονικὴ— 7000 ἐξ αὐτῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πύρρος λίαν ἀκριβῶς ἐπλήρωσε τὴν νίκην. Αὐτὸς οὗτος διέτρεξε μέγιστον κίνδυνον, οἱ δὲ ἄριστοι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, 4000 τὸν ἀριθμὸν, κατέκειντο νεκροί. Διὰ τοῦτο κατελήφθη ὑπὸ τοσοῦτου θαυμασμοῦ ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ἀ-

νέκραζεν. « Ἄν εἶχον τοιοῦτους στρατιώτας θὰ ἐκυρίευσον τὸν κόσμον ».

Μετὰ τὴν ἤτταν ταύτην ἤλπιζεν ὁ Πύρρος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι προθύμως θὰ ἐδέχοντο τὴν εἰρήνην. Ὁθεν ἀπέστειλε τὸν Κινέαν, ἐπιτήδειον πολιτικὸν καὶ εὐφραδῆ ῥήτορα, ὅστις, ὡς ὁ βασιλεὺς διετέλετο, εἶχε κυριεύσει περισσοτέρας πόλεις διὰ τῆς γλώσσης του ἢ αὐτὸς διὰ τοῦ ξίφους του, εἰς Ῥώμην, ὅπως προῆλθον εἰς διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ὁ διαπρεπὴς οὗτος Ἕλλην τὰ πάντα ἐπειράθη, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν του. Προσέφερε δὲ καὶ πλοῦσια δῶρα, ἅτινα ἀπερρίφθησαν. Ὅτε δὲ διὰ τῆς εὐγλωττίας αὐτοῦ ἐπεισε πολλοὺς συγκλητικούς νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, ἐνεφάνισθη εἰς τὴν σύγκλητον ὁ γέρον συγκλητικὸς Ἄππιος Κλαύδιος, ὅστις ἐνεκα ἀδυναμίας καὶ τυφλότητος πρὸ πολλοῦ δὲν συμμετεῖχε τῶν συνεδριάσεων τῆς συγκλήτου, ὀδηγούμενος ἐπὶ φορείου. « Μέχρι τοῦδε », εἶπεν ἐν ἀγκυρακτῆσει, « ἐλυπούμενη διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν ὀφθαλμῶν μου, ἀλλὰ νῦν ἐπεθύμουν νὰ ἤμην καὶ κωφὸς ἵνα μὴ ἀκούω τὰς ἀναξιοπρεπεῖς ἀποφάσεις, ἃς ὑπαγορεύει ὑμῖν ἡ δειλία σας. Αὐταὶ λοιπὸν ἦσαν αἱ κομπορημισαῖαι ὑμῶν περὶ τοῦ κλέους τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὀνόματος, ἵνα τρέμητε πρὸ ἀνθρώπων, οἵτινες ὑπῆρξαν πάντοτε λεία τῶν Μακεδόνων ; » — Οἱ λόγοι οὗτοι ἠνάγκασαν τοὺς συγκλητικούς ν' ἀποπέμψωσι τὸν Κινέαν, ὑποδεικνύοντες αὐτῷ, ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἠδύναντο νὰ προβῶσι διαπραγματεύσειν, πρὶν ὁ Πύρρος ἐγκυκαταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Κινέας ἐκθέτω ταῦτα εἰς τὸν Πύρρον προσέθηκεν, « ἡ σύγκλητος μοὶ ἐφάνη ὅτι ἦτο συνέδριον βασιλέων, ὁ δὲ λαὸς πολυκριθμότητος καὶ εἰς ἄκρον φιλοπόλεμος ».

Ἐπεισθὴ δ' ὁ Πύρρος λίαν ταχέως περὶ τούτου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεμψαν πρέσβεις πρὸς αὐτὸν ὅπως ἐνεργήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων, προιστάμενος δὲ τῆς πρεσβείας ἦτο ὁ Φαβρίκιος. Ὁ περιώνυμος οὗτος ἀνὴρ, ὅστις ὠνομάσθη ὁ Ἄριστειδης τῆς Ῥώμης, διετέλει ἐν τῇ ἐσχάτῃ πενίᾳ, ἃν καὶ εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Οὐδὲν ἄλλο πολῦτιμον οἰκιακὸν σκεῦος εἶχεν ἢ ἐν μικρὸν ἀργυροῦν ποτήριον, τὸς δὲ κόρας του ἐπρόκεινεν ἡ σύγκλητος ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Ὁ Πύρρος δεξιωθεὶς τὸν εὐγενῆ πρέσβυν μετὰ σεβασμῷ, προσήνεγκεν αὐτῷ μέγα χρηματικὸν ποσόν, ὅπερ ὁ Φαβρίκιος ἀπέκρουσε. Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν θέλων νὰ δοκιμάσῃ ὁ βασιλεὺς τὴν ἀφοβίαν τοῦ ἀνδρός, ἔφερεν ἐν τῇ σκηνῇ, ἐν ἣ ἐπρόκειτο νὰ συνομιλήσῃ μετὰ τοῦ Φαβρικίου, τὸν μέγιστον τῶν ἐλεφάντων του, ὃν ἐκρυψεν ὀπίσθεν παραπετάσματος. Ὁ Φαβρίκιος ἀφίχθεις ἔλαβε τυχαίως τοιαύτην θέσιν, ὥστε εἶχε ἐστραμμένα τὰ νῶτα πρὸς

τὸ παραπέτασμα. Ἐν ὠρισμένῳ χρόνῳ καταπεσόντος τοῦ παραπετάσματος τὸ πελώριον ζῶον δεινῶς μυκώμενον ἐξέτεινε τὴν προβοσκίδα αὐτοῦ ὑπεράνω τῆς κεφαλῆς τοῦ Φαβρίκιου. Ἀπαθέστατος ἐστράφη οὗτος καὶ κατόπιν μειδιῶν εἶπε πρὸς τὸν Πύρρον. «Ὅσον μ' ἐδέλεξε χθὲς τὸ χρῆμά σου, τόσον μὲ τρομάζει σήμερον ὁ ἐλέφας σου»¹. Ὁ Πύρρος θαυμάσας τὸ θάρρος καὶ τὴν ἀταραξίαν τοῦ ἠρωϊκοῦ ἀντιπάλου, ἐπεθύμει τὸ ταχύτερον νὰ κλείσῃ εἰρήνην πρὸς λαόν, οὗ προϊστάντο τοιοῦτοι ἄνδρες. Ἐνεκα τούτου ἀποκρούσας τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων πρότεινεν ἐκ νέου τὴν εἰρήνην καὶ ἔδωκεν εἰς τοὺς αἰχμαλώτους τὴν ἄδειαν νὰ πορευθῶσι μετὰ τῶν πρέσβειων εἰς Ῥώμην, ἵνα πανηγυρίσωσι μετὰ τῶν συμπολιτῶν τῶν ἐπικειμένην τινα ἑορτήν. Καὶ ἂν μὲν ἡ σύγκλητος ἐδέχετο τὰς προτάσεις του, οὗτοι θὰ ἦσαν ἐλεύθεροι, ἄλλως ὀφείλον νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν. Πάντες ὁ' ἐπανήλθον, τῶν προτάσεων ἀπορριφθεῖσων ὑπὸ τῆς συγκλήτου.

Μάχη παρὰ τὸ Ἄσκιον (279 π. Χ.). — Ἴνα ἐξαναγκάσῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ δεχθῶσι τέλος τὴν δις ἀπορριφθεῖσαν εἰρήνην, ὁ Πύρρος εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Συνάψας δὲ δευτέραν πεισματώδη μάχην ἐν ἔτει 279 παρὰ τὸ Ἄσκιον, κατόρθωσε μὲν νὰ νικήσῃ πάλιν τῇ βοήθειᾳ τῶν ἐλεφάντων, ἀλλὰ τοσοῦτον σημαντικὰς ζημίας ὑπέστη καὶ αὐτός, ὥστε ἀνέκραξε μετὰ μεγίστης θλίψεως, «ἂν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς». — Τὸ ἀκόλουθον ἔτος στρατηγὸς τῶν Ῥωμαίων ἦτο ὁ γνωστὸς Φαβρίκιος. Λαβὼν δὲ παρὰ τοῦ ἱατροῦ τοῦ Πύρρου ἐπιστολήν, ἐν ἧ οὗτος ὑπέσχετο νὰ δηλητηριάσῃ τοῦτον ἐπ' ἀμειβῆ, ὑπὸ τοσαύτης κατελήφθη ἀγανακτήσεως ἐπὶ τῇ μυσαρᾷ ταύτῃ προτάσει τοῦ προδότου, ὥστε οὐ μόνον ἀπέριψεν αὐτὴν μετ' ἀποστροφῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πύρρον κατέστησε γνωστήν. Οὗτος δὲ συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ μεγαλοφροσύνῃ ταύτῃ τοῦ ἐχθροῦ, ἀνέκραξεν, «εὐκολώτερον θὰ ἦτο νὰ μετατρέψῃ τις τὸν ἥλιον ἀπὸ τῆς τροχιάς αὐτοῦ, ἢ τὸν Φαβρίκιον ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς». Καὶ τὸν μὲν ἀσυνείδητον ἱατρὸν διέταξε νὰ κατακομήσωσιν, ἀπέστειλε δὲ πάντας τοὺς αἰχμαλώτους εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἄνευ λύτρων καὶ ἐπρότεινε ἐκ νέου τὴν εἰρήνην. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἔλαβε τὴν αὐτὴν ἀπάντησιν, ὅτι πρέπει προηγουμένως νὰ καταλίπῃ τὴν Ἰταλίαν. Ἄντὶ δὲ τῶν ἀπελευθερωθέντων αἰχμαλώτων οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέστειλαν ἰσαριθμούς αἰχμαλώτους ἐχθρούς.

Ὁ ἄκαμπτος χαρακτήρ τῶν Ῥωμαίων ἔφερε τὸν Πύρρον εἰς

¹ Οὔτε χθὲς τὸ χρυσίον ἐκίνησεν οὔτε σήμερον τὸ θηρίον Πλουτ. Βίος Πύρρου XX.

δεινὴν ἀμυχανίαν. Ἄφ' ἐνὸς μὲν δὲν ἐτόλμα νὰ συγκροτήσῃ νέαν μάχην, ἥτις θ' ἀφήρει μέγα μέρος τοῦ στρατοῦ του, ἀφ' ἑτέρου δ' ἐθεώρει ὡς αἰσχος νὰ ἐπανακόμψῃ ἄπρακτος αἰκάδε. Ἐκ ταύτης τῆς ἀμυχανίας ἐξήγαγεν αὐτὸν πρόσκλησις τῶν Συρακουσίων νὰ μεταβῆ εἰς Σικελίαν καὶ συνδράμῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν Καρχηδονίων. Ὁ Πύρρος προθύμως δεχθεὶς τὴν πρόσκλησιν καὶ μεταβὰς ἐκεῖσε, ἠδυνήθη ταχέως διὰ τῆς γοητείας τοῦ ἡρωϊκοῦ ὀνόματός του νὰ ἐνώσῃ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του τὰς σπουδαιότερας ἐλληνικὰς πόλεις καὶ νὰ καθαρῶσιν σχεδὸν πᾶσαν τὴν νῆσον ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων. Ἄλλ' ἔνεκα τῆς δυσφορίας τῶν κατοίκων διὰ τὴν αὐστηρὰν πειθαρχίαν τοῦ ξένου συμμάχου ὁ Πύρρος ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ μετὰ διετῆ διαμονὴν τὴν νῆσον καὶ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς Ἰταλίαν κατὰ θερμὴν παράκλησιν τῶν δεινῶς πιεζομένων Ταραντίνων. Ἀναχωρῶν δ' ἐκ τῆς Σικελίας ἐξήνεγκε τὴν ἐξῆς ἀξιοσημείωτον προφητείαν, « εἶαν ἀπολείπεμεν, ὦ φίλοι, Καρχηδονίους καὶ Ῥωμαίους παλαιστραν.

Μάχη παρὰ τὸ Βενεβέντον (273 π. Χ.—Οἱ Ῥωμαῖοι ἔστειλαν κατὰ τοῦ ἐπανελθόντος ἐχθροῦ τοὺς δύο ὑπάτους, ὧν ὁ εἰς ἦτο ὁ ἔνδοξος Κούριος Δεντᾶτος. Εἶχον δὲ καλῶς παρασκευασθῆ ἔπωφεληθέντες τῆς εἰς Σικελίαν ἀπουσίας αὐτοῦ· ὑπέταξαν μὲν πάλιν τὰς ἀποστάσας φυλάς καὶ πόλεις καὶ συνεπλήρωσαν τὰ κενὰ τοῦ στρατοῦ, ἀνέλαβον δὲ θόρρος. Οὕτω ἐπανελθὼν ὁ Πύρρος εὔρε τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων μᾶλλον καθ' ἑαυτοῦ· ὅθεν περὶ φροντικῶς ἀπέβλεπε πρὸς τὴν ἐπικειμένην μάχην. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ κρίσιμῳ μάχῃ παρὰ τὸ Βενεβέντον ὁ Πύρρος ἐστήριξε τὰς ἐλπίδας του πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐλέφαντας αὐτοῦ. Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἐπινοήσῃ κατ' αὐτῶν εὐφυὲς μέσον, ῥίπτοντες κατὰ τῶν πελωρίων θηρίων ἀνημμένας δᾶδας καὶ στεφάνους ἐκ πίσσης. Ἐκ τούτου τὰ ζῶα ταῦτα ἐξαγριούμενα ὠπισθοχώρου ἐν τάχει, φέροντα ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν εἰς αὐτὸν τὸν στρατὸν τοῦ Πύρρου. Ἡ δύναμις αὐτοῦ συνετρίβη καθ' ὀλοκληρίαν, τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐκυριεύθη, αὐτὸς δ' ἐσώθη μετ' ὀλίγων ἵππέων τραπεῖς εἰς φυγὴν. Ὁ Κούριος Δεντᾶτος, ὁ νικητὴς, ἤγαγε λαμπρὸν θρίαμβον ἐν ᾧ παρέλασαν καὶ 4 ἐλέφαντες οὗς οἱ Ῥωμαῖοι μὲ ἄπληστον ὄφθαλμὸν ἐβλεπον Ὀλίγας ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἀτυχῆ ταύτην μάχην ὁ Πύρρος κατέλιπε τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος καὶ ἐπανήλθε μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Ἥπειρον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἄφηνεν αὐτὸν νὰ ἡσυχάσῃ ἢ φιλοδοξία του καὶ ἡ φιλοπόλεμος ὁρμή. Περιπλακεῖς εἰς νέους πολέμους ἐφρονεύθη ἐν τῇ Πελοποννήσῳ μετ' αὐτὸν πολὺ ὁ τυχοδιώκτης ἤρως πολιορκῶν τὸ Ἄργος (272 π. Χ).—Ὁ Τάρας πολιορκούμενος κατὰ ζήρην μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ἀπὸ τῆς θαλάσσης δὲ ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, παρεδόθη κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος

(272) εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Μετὰ τοῦ Τάραντος ὑπεδουλώθη καὶ πᾶσα ἡ κάτω Ἰταλία. Οὕτω δὲ πᾶσα ἡ μέση καὶ νότιος Ἰταλία ἀπὸ τῶν νοτιωτάτων ἄκρων, τοῦ Ῥηγίου καὶ τῆς Λεύκας, μέχρι τῶν ποταμῶν Ῥουθίκωνος καὶ Μάκρου περιήλθεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων. (266)

Ὁ πρὸς τὸν Πύρρον πόλεμος ἐχρησίμευσεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὡς ἄριστον σχολεῖον τῆς πολεμικῆς τέχνης, τὸ δὲ στρατόπεδον αὐτοῦ ὡς ὑπόδειγμα περιχαρᾶκώσεως καὶ ὀχυρώσεως τῶν στρατοπέδων. Ἐν γένει δὲ παρ' αὐτοῦ ἐδιδάχθησαν τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν πολεμικὴν τέχνην, δι' ἧς 50 ἔτη πρότερον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἐκυρλεύσε τὸ ἥμισυ τῆς γῆς. Τῆς κάτω δ' Ἰταλίας κατοικουμένης ὑφ' Ἑλλήνων, μεθ' ὧν οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον νῦν εἰς ἐπικοινωνίαν, ἑλληνικὴ παιδεία καὶ ἑλληνικὰ ἤθη ἤρξαντο ἀπὸ τοῦδε διαδιδόμενα ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ πολιτείᾳ. Τὰ πολύτιμα ἀγγεῖα, αἱ εἰκόνες, οἱ ἀνδριάντες καὶ ἄλλα καλλιτεχνήματα, ἅτινα μετηνέχθησαν ἐκ τῶν κυριευθεισῶν πόλεων εἰς Ῥώμην καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ Τάραντος, ἐχρησίμευσαν πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ διακρόφωσιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος τῶν Ῥωμαίων, Ἕλληνες δὲ δοῦλοι ἀνέλαβον τὴν διδασκαλίαν τῆς Ῥωμαϊκῆς νεότητος. Ὡς δ' ἡ Ῥώμη ἐδοξάσθη διὰ τῶν πολεμικῶν ἔργων, οὕτω διέλαμψε καὶ ἐν τῷ σταδίῳ τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν, εἰς ὃ εἰσήλθεν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὑποτάξαντες ἅπασαν τὴν μέσην καὶ κάτω Ἰταλίαν ἐπεδίωξαν νὰ ἐξασφαλίσωσιν ἑαυτοῖς τὰς κτήσεις ταύτας διαρκῶς διὰ τριῶν κυρίων μέτρων. Τὸ πρῶτον μέτρον συνίστατο εἰς τὴν ἀνισον παροχὴν τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα παρεχώρου εἰς τοὺς διάφορους ὑποταχθέντας λαούς. Διαίρει καὶ βασιλεύει (divide et impera) ἦτο ἡ ἀρχὴ αὐτῶν, διὰ τῆς ὁποίας προεκάλου τὴν ζηλοτυπίαν καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀποξένωσιν τῶν ἠττημένων λαῶν, ἧτις ἠμπόδιζεν αὐτοὺς νὰ συνασπισθῶσι κατὰ τῆς Ῥώμης· διότι εἰς ἄλλους μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπένειμαν πλήρη τὰ δικαιώματα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ἄλλους δὲ κατέστησαν ὑπήκοους. Οἱ δὲ τελευταῖοι πάλιν δὲν κατετάχθησαν πάντες εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν, διότι εἰς τοὺς μὲν, τοὺς συμμάχους (Socii), ἀπενεμήθησαν τοὐλάχιστον περιορισμένα τὰ δικαιώματα, εἰς ἄλλους δὲ (de diticii), ἐνῶ ἐπεβλήθησαν ἅπαντα τὰ βάρη καὶ ἰδίως οἱ φόροι καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑποχρέωσις, οὐδὲν δικαίωμα Ῥωμαίου πολίτου παρεχωρήθη. Αὕτη δὲ ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων σκοπίμως ἐφαρμοσθεῖσα ἀνισότης καθίστα τοὺς μεταξὺ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν δεσμοὺς ὡς οἷόν τε χαλαροὺς καὶ παρεκώλυε τὴν κατὰ τῆς Ῥώμης συμμαχίαν.—Τὸ δεύτερον μέτρον, ὕπερ ἐφηρμόζετο ὑπὸ τῶν νικητῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεων ἦτο ἡ ἰδρυσις ἀποικιῶν. Ἐπεκράτει

ἐκπαλαί συνήθεια παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις μέρος τῶν πολιτῶν καὶ ἰδίως ἐκ τῆς πτωχοτέρας τάξεως νὰ ἀποστέλλωσιν ὡς ἀποίκους εἰς τὰς κατακτιωμένας πόλεις. Ἐνταῦθα δ' αὐταὶ ἀπετέλουν τρόπον τινὰ διαρκῆ φρουράν, ἣτις ὑπερήσπιζε τὴν πόλιν καὶ τὴν χώραν καὶ ἐπέβλεπε τὴν πίστιν τῶν νέων ὑπηκόων. Αὐταὶ δὲ αἱ Ῥωμαϊκαὶ στρατιωτικαὶ ἀποικίαι, αἱ δυνάμεθα νὰ παραβάλωμεν πρὸς φρούρια καὶ αἵτινες ἦσαν ὅλως διάφοροι τῶν Ἑλληνικῶν ἐμπορικῶν ἀποικιῶν, συνεικοινῶσιν πρὸς ἀλλήλας ταχέως καὶ ἀσφαλῶς δι' ἀρίστων στρατιωτικῶν ὁδῶν. Ἡ κατασκευὴ δὲ τοιούτων στρατιωτικῶν ὁδῶν ἀπετέλει τὸ τρίτον μέρος πρὸς διαρκῆ ἐξασφάλισιν τῶν ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεων. Περιώνυμος μεταξύ τῶν ὁδῶν τούτων ἦτο ἡ ἐν ἔτει 312 π. Χ. κατασκευασθεῖσα, βασιλὴς τῶν ὁδῶν (via Appia) ὑπὸ τοῦ τιμητοῦ Ἀππίου Κλαυδίου, αὐτοῦ ἐκεῖνου τοῦ ἀνδρός, ὅστις βραδύτερον ἀπέβριψε τὰς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Κυνέου. Ἡ ὁδὸς αὕτη ἔφερεν ἐκ τῆς Ῥώμης εἰς τὴν Καπύην καὶ βραδύτερον προεξετάθη μέχρι Βρενδῆσιου. Ἐκ τῆς στερεᾶς, εὐρείας ὁδοῦ, ἣτις ἦτο ἐπεστρωμένη ὑπὸ μεγάλων τετραγωνικῶν λίθων, διατηρεῖται μέρος καὶ μέχρι σήμερον. — Μικρὸν κατὰ μικρὸν κατεσκευάσθησαν πλείσται τοιαῦται ὁδοὶ ἀκτινοειδῶς ἀπὸ τῆς Ῥώμης, αἵτινες διέσχίζον τὴν Ἰταλίαν κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις καὶ συνέδεον μετ' αὐτῆς πάσας τὰς μεγαλοπόλεις. Κατὰ δὲ τὴν μετὰ ταῦτα ἐποχὴν τῆς αὐτοκρατορίας τοιαῦται περίφημα Ῥωμαϊκὰ ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν πρὸς ὅλας καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς μᾶλλον ἀπομακρυσμένας ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ καθίστατο δυνατόν εἰς τὰς Ῥωμαϊκὰς λεγεῶνας νὰ καταφθάνωσι μετὰ θαυμαστῆς ταχύτητος εἰς τὰ μᾶλλον ἀπόκεντρα σημεῖα τοῦ ἀπεράντου κράτους καὶ νὰ καθιστῶσι τὸ ὄνομα τῆς Ῥώμης πανταχοῦ σεβαστόν.

Δευτέρα ὑποδιαίρεσις. Ἀπὸ τῆς ὑποδουλώσεως τῆς Ἰταλίας μέχρι τῆς καθυποτάξεως τῶν σπουδαιότερων χωρῶν τῆς Μεσογείου. (266—133 π. Χ.)

(Περιεχόμενον Οἱ τρεῖς Καρχηδονικοὶ πόλεμοι. Οἱ σύγχρονοι πόλεμοι ἐν Συρίᾳ, Μακεδονίᾳ, Ἑλλάδι καὶ Ἰσπανίᾳ.)

Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος (264—241 π. Χ.)

Καθυποτάξαντες οἱ Ῥωμαῖοι τοὺς τελευταίους μέχρι τοῦδε ἐλευθέρους λαοὺς τῆς κάτω Ἰταλίας ἐν ἔτει 266 π.Χ. καὶ γινόμενοι κύριοι πλέον ὅλης τῆς χερσονήσου, περιήλθον εἰς ἔριδας πρὸς ἐξωτερικοὺς λαοὺς. Πρὸς νότον κατέλαβε μετ' οὐ πολὺν χρόνον

μέρος τῆς βορείου παραλίας τῆς Ἀφρικής, πρὸς δυσμὰς δ' ἐν τῇ Πυρηναικῇ χερσονήσῳ καὶ πρὸς ἀνατολάς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπολέμουν νικηφόροι· καὶ ἐν Ἀσία δ' εἰσεχώρησαν ὡς κατακτηταί. Οὕτω δὲ κατὰ τὰ ἐπόμενα 150 ἔτη ἐγένοντο κύριοι τῶν τότε σπουδαιότατων χωρῶν τῆς Μεσογείου. Μεταξὺ δὲ τῶν πολέμων, οὐς πρὸς τοῦτο διεξήγαγον, οἱ σπουδαιότατοι εἶναι οἱ τρεῖς Καρχηδονικοὶ πόλεμοι κατὰ τῆς ἐμπορικωτάτης καὶ ἰσχυροτάτης Καρχηδόνας.

Ἐν τῇ θελικτικῇ καὶ πλουσίᾳ νήσῳ Σικελίᾳ εἶχον κατὰ τοὺς παλαιότατους χρόνους ἰδρύσῃ ἀποικίας οἱ Φοίνικες, οὐς βραδύτερον ἐμιμήθησαν οἱ Ἕλληνες, ἰδρύσαντες καὶ οὗτοι πολλὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἡ σπουδαιότατη ἦτο αἱ Συρακοῦσαι, ἧτις κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς ὑπερέβαλε καὶ αὐτὴν τὴν Ῥώμην κατὰ τὸ μέγεθος. Οἱ κάτοικοι αὐτῆς κατὰ μικρὸν ἐγένοντο κύριοι τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τῆς νήσου, τὸ δὲ δυτικὸν μέρος κατέλαβον οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ ἀπόγονοι τῶν Φοινίκων.

Ἡ Καρχηδὼν ἔκειτο ἐν τῇ βορείῳ παραλίᾳ τῆς Ἀφρικής, οὐχὶ μακρὰν τῆς σημερινῆς Τύνιδος. Ἐκτίσθη δὲ κατὰ τὸν 9 π. χ. αἰῶνα ὑπὸ τῆς φοινίκιας βασιλείσσης Διδουῆς, ἧτις ἀπέδρα ἐκ τῆς πατρίδος τῆς φεύγουσα τὸν ὄμιον ἀδελφὸν αὐτῆς Πυγμαλίωνα, τὸν φονέα τῆς συζύγου τῆς. Ἀποβίθασθεῖσα δ' ἡ φυγὰς βασιλίςσα ἐν τῇ ἀκτῇ ταύτῃ ἐν ἣ προὔπῃρχον φοινικιαὶ ἀποικίαι καὶ φιλοξένως δεκτὴ γενομένη, ἐξήτησε παρὰ τῶν κοιτικῶν τόσῃ μόνον χώραν, ὅσην δύναται νὰ καλύψῃ δέρμα βοῆς. Οἱ Ἀφρικανοὶ ἐνέκριναν τὴν φαινομένην ἀσήμαντον ταύτην παράκλησιν, ἀλλὰ πόσον ἐξεπλάγησαν, ὅτε ἡ Διδὼ ταμοῦσα τὸ δέρμα εἰς στενοτάτας λωρίδας περιέβαλε δι' αὐτῶν μεγάλην ἔκτασιν γῆς. Ἐπὶ τοῦ χώρου δὲ τούτου, ὡς λέγεται, ἔκτισεν ἡ Διδὼ ἀκρόπολιν, ἧτις ὠνομάσθη Βύρσα (= δέρμα βοῆς). Ἀπὸ ταύτης τῆς εὐτελοῦς ἀρχῆς ἀνεπτύχθη κατὰ μικρὸν ἐνεκα τῆς ἐπικαιροτάτης θέσεως καὶ τῆς ζωηρᾶς ἐμπορίας κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἡ πανίσχυρος καὶ θαλασσοκράτωρ Καρχηδὼν, ἧτις ἀριθμοῦσα κατὰ τοὺς λαμπροὺς αὐτῆς χρόνους 700000 κατοίκους, ὑπερέβαλε πάσας ἀνεξαιρέτως τὰς πόλεις τῆς ἀρχαιότητος κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸν πλοῦτον, ὅστις ἀπέφθεν οὐ μόνον ἐκ τοῦ παγκοσμίου ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων πηγῶν, οἷον φέρων πολλῶν ὑποτελῶν πόλεων, μεταλλείων, δασμῶν κλ. Μεγαλοπρεπῆ δ' ἀνάκτορα ἐκόσμουσιν τὴν πλουσίαν παράλιον πόλιν, τῆς ὁποίας αἱ κυριώτεροι ὁδοί, εὐθυγραμμώταται οὔσαι, ἔφερον πᾶσαι πρὸς τὴν ὑπερέχουσαν ἀκρόπολιν Βύρσαν καὶ ἦσαν κατελιγμέναι ὑπὸ ὑψηλοτάτων ἐξαιρώφων οἰκοδομῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς φοινικιαῆς αὐτῶν καταγωγῆς οἱ Καρχηδόνιοι, ὠνομάζοντο Φοίνικες καὶ κατὰ παραφθορὰν *Παῖνοι* ἢ *Πούνοι*. Τὸ

κύριον ἔργον αὐτῶν ἦτο τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, δι' ὧν ἐντός ὀλίγον ἐγένοντο θαλασσοκράτορες. Αἱ πόσοδοι ταύτης τῆς παγκοσμίου πόλεως ἐκ τοῦ μεγάλου ἐμπορίου, τῶν ἐπικερδῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων, τῶν φόρων τῶν πολυαριθμῶν ὑποτελῶν πόλεων, τῶν τελωνειακῶν δασμῶν, τῶν μεταλλείων, τῶν ἐγγείων φόρων καὶ τῶν συγκομιδῶν τῶν ἀπεράντων ἀγρῶν ἦσαν ἀμετροί. Οὐδεμία πόλις τῆς ἀρχαιότητος δυνατὰ καὶ πόρωθεν νὰ ἐξισωθῆ κατὰ τὰ πλοῦτη πρὸς τὴν Καρχηδόνα ἀκμάζουσαν. Πλὴν δὲ τῶν ἐν Ἀφρικῇ κτήσεων οἱ Καρχηδόνοι ἐγένοντο κύριοι τῆς Σαρδηνίας, μέρους τῆς Ἰσπανίας καὶ Σικελίας, καὶ κατὰ μικρὸν κατέλαβεν πάσας τὰς ἀποικίας καὶ τὰ ἐμπορεῖα τῶν ὁμοφύλων Τυρίων ἐν ταῖς ἀκτοῖς καὶ ταῖς νήσοις τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Ἐποφθαλμιῶντες δὲ καὶ τὴν ἀνθοῦσαν πόλιν Τάραντα ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ, ἀπέστειλαν ἐκεῖσε μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἰσχυρὸν στόλον πρὸς κατάκτησιν αὐτῆς. Ἀλλὰ προελήφθησαν, ὡς εἶπμεν ἀνωτέρω, ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ἀπὸ δὲ ταύτης τῆς ἐποχῆς ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν δύο τούτων ἰσχυρῶν λαῶν ἐγένετο ἡμέρα τῇ ἡμέρα οὐδέτερος καὶ προσέβλεπον ἀλλήλους μὲ φθονερὸν ὄμμα. Ἀμφοτέρωι οἱ λαοὶ ἐπωφθαλμίων τὴν πλουσίαν νῆσον Σικελίαν, ἥτις ἔκειτο ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν. Αὕτη ἡ λεία ἐφαίνετο ὅτι δὲν θὰ διέφευγε τοὺς Καρχηδόνιους· διότι μεγίστη ἦτο ἡ πολεμικὴ αὐτῶν δύναμις κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν, διαθέτοντες πολυάριθμα πολεμικὰ πλοῖα καὶ στρατὸν κραταϊότατον, ὃν ἀπετέλουν μισθοφόροι ἐκ τῶν διαφόρων ὑποτελῶν λαῶν. Μετὰ φθόνου δὲ καὶ ζηλοτυπίας προσέβλεπον οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ τοῦ ἐσαεὶ ἀναπτυσσομένου μεγαλείου τῆς φοβερᾶς ἀντιζήλου. Ἐν τοιαύτῃ δὲ τῶν πνευμάτων διαθέσει ἠδύνατο τὸ ἐλάχιστον νὰ γείνη ἀφορμὴ πολέμου. Καὶ τῷ ὄντι λίαν ταχέως ἐπληρώθη ἡ ἀξιοσημείωτος ἐκείνη προφητεία τοῦ Πύρρου. Οἱ Καρχηδόνοι καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἀναμιχθέντες εἰς τὰς ἐρίδας τῶν κατοίκων τῆς Σικελίας, ἤλθον αὐτοὶ οὗτοι ἐπὶ τέλος εἰς χεῖρας.

Πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος.— Μισθοφόροι ἐκ Καμπανίας, εἴτινες ὠνόμαζον ἑαυτοὺς ἐνεκα τῆς ἀνδρείας τῶν Μαρμερτίνοις, ἦτοι τέκνα τοῦ Ἄρως (Ἄρης λατ. Mamers, Mars), ὑπηρετοῦν ὡς μισθωτοὶ ὑπὸ τὸν Ἀγαθοκλέα, τὸν ἄθλιον τύραννον τῶν Συρακουσῶν. Θανόντος τοῦ Ἀγαθοκλέους ἀπελύθησαν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ταύτης καὶ ἔκτοτε ἐπλανῶντο ὡς ἄτακτα στίφη ληστεύοντες καὶ κακουργοῦντες· τέλος δὲ καταλαβόντες τὴν πόλιν Μεσσήνην διέπραξαν ἐνταῦθα ἀνηκούστους βιαιοπραγίας. Τότε προσδραμῶν ὁ Συρακούσιος στρατηγὸς καὶ βραδύτερον βασιλεὺς Ἰέρων ὁ Β'. ἐπολιόρχησε αὐτοὺς ἐκεῖ. Ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ τῶν ἐπεκαλέσθησαν οἱ πολιορκούμενοι, διαφωνοῦντες πρὸς ἀλλήλους, οἱ μὲν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων οἱ δὲ τῶν Καρχηδο-

νίων. Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἐθεώρησεν ὡς μέγα αἴσχος νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν ληστρικῶν τούτων ὄρδων· ἀλλ' ἐπὶ τέλος υπερίσχυσε τῆς πρώτου ἐναρέτου ὀρυθῆς ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ κέρδους. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως οἱ Καρχηδόνιοι γενόμενοι δεκτοὶ ὑπὸ τῆς ἐτέρας μερίδος τῶν Μαιμερτινῶν κατέλαβον τὴν Μεσσηνήν. Οὕτω δὲ ἐδέσποζον τοῦ Σικελικοῦ πορθμοῦ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες κατεῖχον ἐπὶ τῆς Ἰταλικῆς ἀκτῆς τὸ Ῥήγιον. Μὴ δυνάμενοι δὲ οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀνεχθῶσι τοῦτο, ἀπεφάσισαν νὰ ἀποδιώξωσι τοὺς Καρχηδόνιους ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. Διαπεραιωθέντες λοιπὸν διὰ τοῦ πορθμοῦ κατόρθωσαν νὰ καταλάβωσι τὴν Μεσσηνήν διὰ προδοσίας καὶ νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Καρχηδόνιους (264 π.χ.). — Οὕτω δ' ἐξεβράχῃ ὁ πρῶτος Καρχηδονικὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσεν 23 ὀλόκληρα ἔτη, καὶ ὅστις καλεῖται προσέτι ὑπὸ τῶν ἀρχαίων καὶ Σικελικὸς· διότι ὡς ἄθλον τοῦ ἀγῶνος ἐπρόκειτο ἡ νῆσος Σικελία.

Ἀλλὰ τῆς Καρχηδόνης ναυτικῆς δυνάμεως οὐσης, τοῦ δὲ ἀγῶνος ἐν τῇ θαλάσῃ μέλλοντος νὰ διεξαχθῇ, ἠδύνατό τις νὰ προεικόσῃ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἠττῶντο· διότι ὅσον φοβεροὶ ἦσαν οὗτοι ἐν τῇ ξηρᾷ, τόσον καθυστέρουν εἰσέτι ἐν τῇ θαλάσῃ οὐδέποτε μέχρι τοῦδε πολεμήσαντες ἐν ἀνοικτῷ πελάγει. Ἀντιμέτωπον δ' εἶχε τὸν μέγαν Καρχηδονικὸν στόλον ὅστις ἐκέκτητο τοὺς ἐμπειροτάτους ναύτας. Ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι οὐδαμῶς ἐδίστασαν. Κατὰ τὸ ὑπόδειγμα δὲ καρχηδονικῆς τινος πεντήρους ἐξοκειλάσης εἰς τινα παραλίαν αὐτῶν κατεσκευάσαν ἐν διαστήματι 60 ἡμερῶν στόλον ἐξ 120 πολεμικῶν πλεῖων.

Ἡ κατὰ θάλασσαν νίκη τοῦ Δουιλίου (260 π.χ.) — Βλέπων ὁ ὕπατος Γάιος Δουίλιος ὅστις κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διώκει τὸν Ῥωμαϊκὸν στόλον, ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν ἀσυγκρίτως ὑπέρτεροι κατὰ θάλασσαν ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις, ἐπενόησε σιδηροῦν τι μηχανήμα, κόρακα ὀνομαζόμενον, δι' οὗ συλλαμβανομένων τῶν ἐχθρικῶν πλοίων καὶ καθισταμένων ἀκινήτων, μετεβάλλετο ἡ ναυμαχία εἰς πεζομαχίαν, ἐν ᾗ ἦσαν ὑπέρτεροι οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ δὲ τούτου τοῦ μηχανήματος κατόρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι ἐν ἔτει 260 νὰ νικήσωσι παρὰ τὰς Μυλάς, πλησίον τῆς Μεσσηνίας, τὸ πρῶτον τοὺς κυριάρχους τῆς θαλάσσης. Αὕτη ἡ ἀπροσδόκητος νίκη ἐπροξένησεν ἐν Ῥώμῃ ἀπερίγραπτον ἐνθουσιασμόν, ἀσυνήθεις δὲ τιμαὶ ἀπεδόθησαν εἰς τὸν Δουίλιον ἐπανεληθόντα. Πρὸς τιμὴν αὐτοῦ ἀνήγειραν μαρμαρίνην στήλην ἐν τῇ ἀγορᾷ κεκοσμημένην διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν κυριευθέντων πλοίων. Ὅσακις δὲ τὴν νύκτα ἐπανήρχετο ἐκ τινος δαίπνου εἰς τὴν οἰκίαν του, συνωδεύετο πάντοτε ὑφ' ἐνὸς αὐλητοῦ καὶ ἐνὸς λαμπηφόρου.

Αίχμαλωσία τοῦ Ῥηγούλου (255 π. Χ.). — Μετὰ τὴν πρῶτην ταύτην ἐπιτυχῆ ἀπέπειραν κατὰ θάλασσαν, οἱ Ῥωμαῖοι ἐπεχείρησαν δευτέραν, πολὺ τολμηροτέραν. Ἀπέστειλαν ὀχλοῦς ὅτι τοὺς ὑπάτους αὐτῶν εἰς Ἀφρικὴν, ἵνα προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Καὶ ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιστάσει ἡ τύχη κατ' ἀρχὰς ἐφάνη αὐτοῖς εὖνους. Συναντήσαντες κατὰ τὸν πλοῦν παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἐκνομον τῆς νοτίου Σικελίας ἐν ἔτει 256 μέγαν Καρχηδονικὸν στόλον, ἐπήνεγκον εἰς αὐτὸν μεγάλην φθοράν. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ ὑπατοὶ ἀκωλύτως πλείον ἀπεβιάσθησαν εἰς τὰ ἀφρικανικὰ παράλια καὶ κυριεύοντες τὴν μίαν πόλιν μετὰ τὴν ἄλλην, ἔφθασαν ἐντὸς ὀλίγου πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Καρχηδόνος, ἣν παρεσκευάζοντο νὰ πολιορκήσωσιν. Ὁ εἰς τῶν ὑπάτων μετὰ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ στόλου ἐπανήλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἀπέμεινε δ' ὁ ἕτερος, ὁ Ἀτιλίος Ῥήγουλος, ἵνα ἐξαναγκάσῃ τοὺς Καρχηδόνιους πρὸς τελείαν ὑποταγὴν. Ἀπῆλθει δὲ παρὰ τῶν ἐπανειλημμένως ἠττηθέντων καὶ πεφοβισμένων ἐχθρῶν τὴν ἐκκένωσιν τῆς Σικελίας καὶ Σαρδηνίας καὶ τὴν παράδοσιν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τοῦ στόλου. Ταύτας τὰς ἀμέτρους ἀπαιτήσεις οἱ Καρχηδόνιοι ἀπέρριψαν μετ' ἀγανακτήσεως καὶ συγκεντρώσαντες νέον στράτευμα κατώρθησαν ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἐμπειροπολέμου Σπαρτιάτου Ξανθίππου νὰ καταστρέψωσι παρὰ τὴν Τύνδα τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν (255 π. Χ.), καὶ συλλαθόντες νὰ ἀπαγάγωσιν εἰς Καρχηδόνα αἰχμάλωτον καὶ αὐτὸν τὸν Ῥήγουλον. Οὕτω δ' ἡ ἰσορροπία μεταξὺ τῶν δύο ἀντιπάλων δυνάμεων ἀποκατεστάθη ἐκ νέου καὶ ἡ Σικελία ἐγένετο πάλιν τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ἐνταῦθα δ' οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τὴν σπουδαίαν πόλιν Πάνορμον (254), τὸ κέντρον τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τῶν Καρχηδονίων, καὶ ἐν ἔτει 250 ἐνίκησαν λαμπρὰν νίκην ὑπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ταύτης, συνεπεῖα τῆς ὁποίας ὀλόκληρος ἡ Σικελία περιήλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Στενοχωρούμενοι πάλιν οἱ Καρχηδόνιοι ἀπέστειλαν πρεσβείαν εἰς Ῥώμην, ἵνα διαπραγματευθῇ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν αἰχμαλώτων καὶ εἰ δυνατόν συνεμολογήσῃ εἰρήνην. Μετὰ δὲ τούτου τοῦ γεγονότος μεταγενέστεροι Ῥωμαῖοι ἱστοριογράφοι, θέλοντες νὰ ἐξάρωσιν ἔτι μᾶλλον τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ καὶ ἀμαυρώσωσι τοὺς μισητοὺς Καρχηδόνιους, συνέδεσαν τὴν ἐξῆς διήγησιν. Ὁ αἰχμάλωτος Ῥήγουλος ἀπετέλει μέρος τῆς πρεσβείας ταύτης, ὅπως ἐν Ῥώμῃ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του δ' ὅμως ἔδωκεν ἑνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ἐπανήρχετο καὶ πάλιν, εἰάν αἱ ἐνέργειαι του ᾔθελον ναυαγήσῃ. Ἄλλ' ἀντὶ ἐν Ῥώμῃ νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῆς εἰρήνης, τοῦναντίον πρεέτρεψε τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον νὰ ἐξακο-

λουθήσει τὸν πόλεμον, ἀποδείξας ὅτι στενοχωρία καὶ ἀδυναμία ἀναγκάζει τοὺς Καρχηδόνιους νὰ ζητῶσιν εἰρήνην. Συνεβούλευε δὲ τοῦτο ὁ Ῥήγουλος, καίτοι ἤξευρεν ὅτι τούτου ἕνεκα ἀνέμενον αὐτὸν δεῖναι βιάσασθαι ἐν Καρχηδόνι. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος πεισθεῖσα εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἀνδρὸς ἀπέριψεν τοὺς ὄρους τῆς εἰρήνης. Ὁ δὲ Ῥήγουλος πιστὸς εἰς τὸν ὄρκον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Καρχηδόνα παρὰ τὰς παρακλήσεις καὶ παραστάσεις τῶν συμπολιτῶν καὶ παρὰ τὰ δάκρυα καὶ ἰκεσίας τῆς συζύγου του, τῶν τέκνων καὶ τῶν οἰκείων του. Ἐνταῦθα δέ, ὡς λέγεται, ὑπεβλήθη εἰς δεινὰς βασάνους· τοῦτο δ' ὅμως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐπλάσθη ὑπὸ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ μίσους κατὰ τῶν Καρχηδόνιων.

Τελευταία περίοδος τοῦ πολέμου καὶ συνομολόγησις εἰρήνης. (241 π. Χ.).— Μετ' οὐ πολὺ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου μετηνέχθη εἰς τὰς βορειοδυτικὰς ἀκτὰς τῆς Σικελίας, ἐνθα ἐκείντο τὰ τελευταῖα ἐρείσματα τῶν Καρχηδόνιων, τὸ *Διλυβαῖον* καὶ τὸ *Δρέπανον*. Οἱ Ῥωμαῖοι προσεπάθουν πρὸ πάντων νὰ ἀφαιρέσωσιν ἐπὶ τῶν Καρχηδόνιων τὸ παράκτιον φρούριον *Διλυβαῖον*. Ἡτοιμάζετο δὲ νὰ ἀποπλευσῇ ἐκεῖσε μέγας Καρχηδονικὸς στόλος, ἠγκυροβολημένος παρὰ τὸ *Δρέπανον*. Ὁ ἀκατάσχετος Ῥωμαῖος ὑπατος *P. Κλαύδιος Πούλχερος* ἐπέμενε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ, ἂν καὶ οἱ οἰωνοσκόποι ἦσαν τιποῦντο ἀγγέλοντες, ὅτι αἱ ἱεραὶ ὄρνιθες δὲν ἤθελον νὰ φάγωσιν, ὅπερ ἐσήμαινε δυστυχίαν. Ἄλλ' ὁ ὑπατος λαβὼν τὰς ὄρνιθας ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν φωνῶν χλευαστικῶς, «εἰάν αἱ ὄρνιθες δὲν θέλωσι νὰ φάγωσιν, ἄς πῶσι τοὺλάχιστον». Ἐπιτεθεὶς δὲ μετὰ τοῦτο κατὰ τῶν ἐχθρῶν ὑπέστη δεινὴν ἤτταν παρὰ τὸ *Δρέπανον* (249 π. Χ.).— Καὶ κατὰ ζηρὰν δὲ ἡ τύχη ἤρξατο εὐνοοῦσα τοὺς Καρχηδόνιους, ἀφ' οὗτου ὁ γενναῖος *Ἀμίλκας Βάρκας*, ὁ πατὴρ τοῦ περιδόξου *Ἀννίβα* ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν. Ἐπὶ ἕξ ἔτη ἐποίησε ἐκ τῶν ὀρέων τῆς Σικελίας καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ὄρους *Ἐρυκος* μετὰ μεγίστου θάρρους ἐπιτυχεῖς κατὰ τῶν Ῥωμαίων ἐπιδρομὰς, καὶ μάλιστα προέβη εἰς τὸ νὰ λεηλατῇ τὰ παράλια αὐτῆς τῆς Ἰταλίας διὰ πειρατικῶν πλοίων. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, ἵνα θέσωσι τέρμα εἰς τὴν ἀπελπιστικὴν ταύτην κατάστασιν, προέβησαν εἰς μέτρον, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν ἑκτακτον αὐτῶν φιλοπατρίαν. Συνελθόντες δήλον ὅτι οἱ πλούσιοι πολῖται τῆς Ῥώμης ἀπεφάσισαν νὰ ναυπηγήσωσιν ἐξ ἰδίων νέον στόλον, ὅστις ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ *Λουιαίου Καιούλου* ἀπέπλευσεν εἰς Σικελίαν. Συναντήσας δ' ὁ στόλος οὗτος παρὰ τὰς *Αἰγούσας* νήσους, ἀπέναντι τοῦ *Διλυβαίου* τὸν Καρχηδονικὸν καὶ συνάψας μετ' αὐτῶν ναυμαχίαν, ἐνίκησεν αὐτὸν κατὰ κράτος (241 π. Χ.).— Τότε οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ συνθηκολογήσωσι μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὄρους : α' Ἡ Σικελία καὶ αἱ μεταξύ αὐτῆς

καὶ τῆς Ἰταλίας κείμεναι νῆσοι νὰ παρεχωρηθῶσιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἐντὸς δὲ 10 ἐτῶν νὰ πληρώσωσιν οἱ Καρχηδόνιοι πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 3200 ταλάντων». Ταύτην τὴν εἰρήνην διακρίων ὑπέγραψεν ὁ ἄνδρσις Ἀμίλλας. Οὕτω δὲ ἡ ὠρὰ τῆς Σικελίας, πλὴν τῶν Συρακουσῶν ἀνεκέρησα ὁ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων Ἰέρων ἐγένετο ἔκτοτε ἡ πρώτη ἡ Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ἀπεδίδετο ἔκτοτε εἰς πάσας τὰς ἐκτὸς τῆς Ἰταλίας κατακτημένας χώρας, εἰς αἷς ἡ σύγκλητος ἐπέμπε κατ' ἔτος ἓνα *Πραιῶρα*, ἔχοντα τὴν ἀνωτάτην πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἓνα *Ταμίαν* πρὸς εἰσπραξίν τῶν φόρων.

Τὰ μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου συμβάντα.

Μετὰ τὸν πρῶτον καρχηδονικὸν πόλεμον οἱ Ῥωμαῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ ἀσθέστου κατακτητικῆς διψῆς.

Κατάκτησις τῆς Σαρδηνίας καὶ τῆς Κορσικῆς. — Μετὰ τὴν συνολογήσιν τῆς εἰρήνης ἐξερράγη ἐν Καρχηδόνι φοβερὰ στάσις τῶν μισθοφορικῶν στρατευμάτων. Ὁ στρατὸς αὐτῶν δηλονότι συνίστατο τὸ πλεῖστον ἐκ μισθωτῶν ἀνδρῶν, οἵτινες στεροῦμενοι τῆς φιλοπατρίας ἐλευθέρων πολιτῶν, εὐκόλως ἐστασίαζον, ὡσάντις καθυστερεῖτο ὁ μισθὸς αὐτῶν δι' ὃν ἐπολέμουν. — Κατὰ τὸν ἄγριον τοῦτον μισθοφορικὸν πόλεμον (238 π.χ.) οἱ Ῥωμαῖοι ἀφῆρσαν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων, ὧν αἱ χεῖρες ἕνεκα τοῦ πολέμου κατὰ τῶν ἀνταρτῶν ἦσαν δεδεμέναι, παρὰ τὰ νόμιμα τὴν νῆσον Σαρδηνίαν, ἐν ἣ ἐμάχιντο ὡσαύτως ἡ ἀνταρσία. Ἐνώσαντες δ' αὐτὴν μετὰ τῆς βραδύτερον κυριευθείσης Κορσικῆς, ἀρχαίως κήσεως τῶν Ἐτρούσκων, ἐποίησαν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν. Ὅτε δὲ οἱ Καρχηδόνιοι παρεπονέθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ τῇ ἐπονειδίστω ταύτῃ ἀρπαγῇ, οὗτοι ἠπέλησαν αὐτοὺς μετὰ πόλεμον καὶ τοὺς ἠνάγκασαν μάχιστα νὰ πληρώσωσι τὰ ἐξοδα τῆς εἰς Σαρδηνίαν ἐστρατείας. Οἱ Καρχηδόνιοι τὴν ἀνάγκην φιλοτιμίαν ποιούμενοι ὑπεχώρησαν, ἀλλὰ διεφύλαζαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν μῖσος, ὅπερ ταχέως ἢ ἀργὰ ἐμελλε νὰ προκαλέσῃ νέον πόλεμον.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Ἰλλυριοὺς (229 π.Χ.). — Οἱ Ἰλλυροὶ, οἵτινες κατόικουν παρὰ τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος πρὸς ἠνατολάς μέχρι τῆς Μακεδονίας, ἦσαν ἐπικίνδυνοι πειραταὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ὅτε δὲ ἀπεσταλμένος τῆς Ῥώμης ἐποίησε σφοδρὰς παραστάσεις ἐπὶ τούτῳ εἰς τὴν βασιλισσαν αὐτῶν *Τεύταν* καὶ ἀπήτησε τὴν ἄρσιν τοῦ κακοῦ, αὕτη διέταξε νὰ φονευθῇ δολοφονικῶς ὁ ἀπεσταλμένος. Ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλησις ἀπήτησεν ἰκανοποίησιν. Ἀνοηθείσης δὲ τῆς βασιλισσῆς ἤρξατο ὁ πόλεμος. Οἱ Ἰλλυρικοὶ ἐκδιώ-

χθέντες πανταχόθεν ἐκ τῶν κρυπτόνων αὐτῶν διὰ 200 ῥωμαϊκῶν πλοίων καὶ κατατροπωθέντες ἠναγκάσθησαν νάποδεχθῶσι βαρυτάτην εἰρήνην. Ἐπεβλήθη εἰς αὐτοὺς νάποδώσωσι τὰ ληφθέντα παρὰ τῶν Ῥωμαίων ἐμπόρων καὶ νά ὑποσχεθῶσιν ὅτι οὐδέποτε εἰς τὸ μέλλον θὰ πλέωσιν ἐν τῇ Ἰονίῳ πελάγει μετὰ πλειοτέρων τῶν δύο πλοίων. Κατέλαβον δὲ καὶ πολλὰ παράλια μέρη ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἀκταῖς τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπερ ἦτο σπουδαιότατον ἀπόκτημα διὰ τοὺς Ῥωμαίους. — Ἀντίγραφον δὲ τῆς συνθήκης ταύτης ἀπέστειλαν οἱ νικηταὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Οὗτοι δὲ καταληφθέντες ὑπὸ χαρᾶς, (διότι συχνὰ ἠνωχλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἰλλυριῶν), ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐξ εὐγνωμοσύνης νά συμμετέχωσι τῶν ἐθνικῶν αὐτῶν ἀγῶνων, οὐδόλως φαναζόμενοι ὅτι ταχέως οἱ νικηταὶ θὰ ἐνεφανίζοντο καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτῶν ὡς δεσπόται καὶ κατακτηταί.

Πόλεμος πρὸς τοὺς Γαλάτας (225 π. Χ.). — Οἱ Γαλάται ἀπὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Βρέννου δὲν ἔπαυσαν ποιοῦντες συχνὰς ἐπιδρομὰς ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ Πάδου εἰς τὴν χώραν τῶν Ῥωμαίων, ἐν ἔτει δὲ 225 εἰσεχώρησαν μετὰ μεγάλων δυνάμεων μέχρι τοῦ Κλουαίου τῆς Ἐτρουρίας. Ἀλλὰ ἠττηθέντες εἰς τρεῖς μάχας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἠναγκάσθησαν νά ἐκχωρήσωσιν εἰς αὐτοὺς ὁλόκληρον τὴν ἄνω Ἰταλίαν μετὰ τοῦ Μεδιολάνου καὶ τῶν ἄλλων πόλεων. Αἱ εὐφοροὶ χῶραι ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Πάδου ἀπετέλεσαν τοῦ λοιποῦ ῥωμαϊκῆν ἐπαρχίαν, τὴν ἐντὸς τῶν Ἑλληνικῶν *Γαλατίας*. (Gallia cisalpina).

Δεύτερος Καρχηδονικὸς πόλεμος (218 - 201 π. Χ.).

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου καὶ τὴν ὑποταγὴν τῶν στασιασάντων μισθοφορικῶν στρατευμάτων οἱ Καρχηδόνιοι δὲν ἐδίστασαν νάποστείλωσιν εἰς τὴν Ἰσπανίαν τὸν στρατηγὸν Ἀμίλικαν Βάρκαν, ὅπως διὰ τῆς κατακτήσεως τῆς πλευσίας ταύτης χώρας, ἐν ἣ ὁ πρόγονος αὐτῶν Φοίνικες ἀπὸ μιᾶς χιλιετηρίδος συνήθροισαν θησαυροὺς, ἀποζημιωθῶσι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν Ἰταλικῶν νήσων. Μετὰ ἐπταετείς δ' ἐπιτυχεῖς ἀγῶνας, ὁ Ἀμίλικας ἐφανεύθη ἥρωϊκῶς μαχόμενος ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Μετ' αὐτὸν δὲ ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ Ἀσδρούβας ἐξακολουθήσας τὸ ἔργον μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας, ἔδρυσεν καρχηδονικὸν κράτος ἐν Ἰσπανίᾳ. Ὑπ' αὐτῷ δ' ἐκτίσθη καὶ ἡ παράλιος πόλις *Νέα Καρχηδὼν* (Καρθαγένη). Αὗται αἱ πρόδοι τῶν Καρχηδονίων διήγειρον τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὸν φόβον τῶν Ῥωμαίων καὶ διὰ τοῦτο ἔσπευσαν νά συμμαχήσωσι μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν καὶ ἰδίως μετὰ τῆς ὀχυρᾶς Ζα-

κάντης (νῦν Σάγουντον) καὶ ὤρισαν εἰς τοὺς Καρχηδόνιους τὸν ποταμὸν Ἰθηρα ὡς τὸ βόρειον ὄριον, ὅπερ δὲν ὤφειλον νὰ ὑπερβῶσιν, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει θὰ ἐθεώρουν τοῦτο ὡς αἰτίαν πολέμου. Οἱ Καρχηδόνιοι ἠγανάκτησαν ἐπὶ τούτῳ, ἀλλ' ἀπέφυγον πᾶσαν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σύγκρουσιν· διότι ἡ πατρίς αὐτῶν εἶχεν ἀνάγκην εἰσεῖτι ἡσυχίας καὶ περισυλλογῆς.

Ἀννίβας. — Καὶ τοῦ Ἀσδρούβᾶ δὲ τὸ ἡρωϊκὸν στάδιον ἐν Ἰσπανίᾳ ὑπῆρξε βραχύ· διότι ἄθλιός τις δολοφόνος ἐβήκε τέρμα εἰς τὴν ζωὴν τοῦ γενναίου ἀνδρός (221). Ὁ θάνατος δ' αὐτοῦ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τῆς σκηπτικῆς ἐνα τῶν μεγίστων στρατηγῶν τοῦ κόσμου, τὸν νέον μάλιστα 25ετῆ Ἀννίβαν, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀμίλκα· Ὀμοφώνως ἀνεκηρύχθη ὑπὸ τοῦ ἀπορραπισθέντος στρατοῦ ὁ Ἀννίβας ἀρχιστράτηγος. Πρὸ πολλοῦ δ' εἶχε καταστῆ αὐτόχρομα τὸ εἶδωλον τῆς λατρείας τῶν στρατιωτῶν καὶ πρὸ πολλοῦ ἦτο ἐχθρὸς κεκηρυγμένος τῶν Ῥωμαίων. Ὅτε ἄλλοτε ὁ Ἀμίλκας ἐμελλε νὰ διαπεραιωθῆ εἰς Ἰσπανίαν, παρεκάλεσεν αὐτὸν θερμῶς ὁ μάλιστα ἐνναετής Ἀννίβας νὰ συμπαραλάβῃ αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ. Ὁ πατὴρ εἰσήκουσε τὸν παῖδα, ἀλλ' ὤρισεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ βωμοῦ νὰ παραμείνῃ αἰώνιος ἐχθρὸς τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ἀληθῶς οὐδέποτε ἄλλοτε ἐτηρήθη ὄρκος πιστότερον· διότι πλὴν τῆς τέχνης τοῦ πολέμου ὁ πατὴρ ἐφρόντισε νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τὸν θερμὸν παῖδα καὶ τὸ ἀσπονδὸν μῖσος, ὅπερ ἔτρεφε κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ἦδη δὲ στρατηγὸς ἀναδειχθείς συνέλαβε μεγάλα σχέδια πρὸς ἀνύψωσιν τῆς πατρίδος του. Ἦτο δ' ὁ Ἀννίβας ἱκανὸς νὰ ἐκτελέσῃ τὰ μελετηθέντα. Οὐδεὶς κίνδυνος ἠδύναντο νὰ κλονήσῃ ποτὲ τὸ θάρρος του, οὐδεμία ταλαιπωρία νὰ καταβάλῃ τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμά του. Πρὸς τὸ ψῦχος δὲ καὶ τὸν καύσωνα ἦτο ἀναίσθητος, ἀδιάφορος δὲ πρὸς πᾶσαν σωματικὴν ἀπόλαυσιν καὶ οὐδέποτε εἶχεν ὀρισμένην ὥραν πρὸς ὕπνον. Κατ' οὐδὲν ἤθελε νὰ πλεονεκτῆ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, συχνὰ δ' ἐκοιμάτο μετὰ αὐτῶν, τετυλιγμένος ἐν τῷ μανδίᾳ του, κατὰ γῆς. Μόνον δὲ τὰ ὄπλα του καὶ οἱ πολεμικοὶ του ἵπποι ἤθελε νὰ ἐξέχωσιν. Ἦτο δὲ πάντοτε ὁ πρῶτος ἐν τῇ μάχῃ καὶ ἀπεσύρετο τελευταῖος ἐκ ταύτης. Λαμπραὶ δὲ σωματικαὶ καὶ πνευματικαὶ ιδιότητες ἐκόσμουσαν τὸν νέον στρατηγόν, ὃν διεκρίνε μεγάλη δεξιότης, ἐγκράτεια, ἐγκαρτέρησις, τόλμη καὶ σύνεσις· τὸν δὲ ψυχρὸν ὑπολογισμὸν καὶ τὴν ἀποφασιστικότητα διετήρει καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις κινδύνουσι.

Ἀνὴρ τοιοῦτος, ἔχων τόσας ἀρετάς καὶ κατεχόμενος ὑπὸ μόνης τῆς σκέψεως πῶς νὰ ἀποπλῦνῃ τὸ ἐγκολασθὲν εἰς τὴν πατρίδα του οὐείδος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ προκαλέσῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς πόλεμον, ὅπως κορέσῃ τὸ πρὸς αὐτοὺς ἀσπονδόν

μίσος του. — Παρά τὴν ὑφισταμένην γνωστὴν συνθήκην ὁ Ἀννίβας ἐπετέθη κατὰ τῆς συμμάχου τῶν Ῥωμαίων πόλεως Σαγούντου. Διαρκούσης δὲ τῆς πολιορκίας ταύτης τῆς πόλεως, ἀνηγγέλθη αὐτῷ ὅτι ἀφίκοντο Ῥωμαῖοι ἀπεσταλμένοι ἵνα ζητήσωσι λόγον διὰ τὴν παράβασιν τῆς συνθήκης. Ὁ Ἀννίβας οὐδὲ ἤξιώσε νὰ δεχθῆ αὐτούς, ἀλλὰ παρήγγειλεν εἰς αὐτούς δι' ἀντιπροσώπου ν' ἀπέλθωσιν ὡς τάχιστα· διότι ἕνεκα τοῦ ἐρεθισμοῦ τῶν Καρχηδονίων ἡ ζωὴ αὐτῶν δὲν εἶναι ἀσφαλῆς ἐν τῷ στρατοπέδῳ· ἔχει δὲ καὶ ἄλλα σπουδαιότερα νὰ πράξῃ ἢ νὰ δέχηται πρεσβείας. — Ἐξωργισμένοι ἐκ τῆς ἀπαντήσεως ταύτης μετέβησαν οἱ πρέσβεις εἰς Καρχηδόνα ἀπαιτοῦντες τὴν ἐκδοσιν τοῦ Ἀννίβου. Τῶν δὲ Καρχηδονίων ἀποκρουσάντων τὴν αἴτησιν ταύτην, ἐπανῆλθον οἱ Ῥωμαῖοι πρέσβεις οἴκαδε. Μετ' ὀλίγον ἐτέρα πρεσβεῖα ἐλθοῦσα εἰς Καρχηδόνα ἐζήτησεν ἐξηγήσεις παρὰ τῶν ἀρχόντων. Οἱ Καρχηδόνιοι ἀπέφυγεν νὰ δώσωσιν ὠρισμένην ἀπαντησιν. Τότε ὁ Ῥωμαῖος Φάβιος, ὅστις βραδύτερον ἐγένετο διάσημος ὑπὸ τὸ ἐπώνυμον Cunctator (=μελλητής, βραδύς), προχωρήσας καὶ συμπύξας τὸν μανδῦαν του ἐφώνησε τὸς τοὺς Καρχηδόνιους, «ἐντὸς τῶν πτυχῶν φέρω τὸν πόλεμον καὶ τὴν εἰρήνην· ἐκλέξατε». «Δὲν ἐκλέγομεν», ἀπαντῶσιν οἱ Καρχηδόνιοι, «ὅς ὅ,τι σοὶ ἀρέσκει». «Λάβετε λοιπὸν τὸν πόλεμον», ἀνταπαντᾷ ὁ Φάβιος σκυθρωπὸς καὶ ἀνεπέτασε τὸν μανδῦαν του. — Οὕτως ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν Καρχηδόνι, ὁ Ἀννίβας δὲν ἐκάθητο κορμός. Ἐπιτεθεὶς σφοδρῶς κατὰ τοῦ Σαγούντου, κατῴρθωσε τέλος μετ' ὀκτάμηνον ἀπελπιστικὴν ἀντίστασιν τῶν κατοίκων νὰ κυριεύσῃ τὴν πόλιν, ἣν ἐν μέρει κατέστρεψε. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ κεφαλῆς 50000 πεζῶν, 9000 ἵππέων καὶ 37 ἐλεφάντων διέβη τὸν Ἰθῆρα, καταλιπὼν ἐν Ἰσπανίᾳ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀσδρούβαν πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κεκτημένων. Ὡς δὲ πρότερον οἱ Ῥωμαῖοι ἐλυμήναντο τὴν πατρίδα αὐτοῦ, οὕτω νῦν ἤθελεν νὰ μεταφέρῃ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου εἰς Ἰταλίαν καὶ νὰ πατάξῃ τὸν θανάσιμον ἐχθρὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χώρᾳ. Εἰσβαλὼν δὲ διὰ τῶν Πυρηνναίων εἰς Γαλλίαν, διέβη τὸν Ροδανόνκαϊτὸν πέμπτον μῆνα μετὰ τὴν προέλασιν αὐτοῦ ἐκ τῆς νέας Καρχηδόνας Ἰστατο, ἐνισχυθεὶς ὑπὸ πολλῶν Γαλατικῶν ἡγεμόνων, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων. Ἐνταῦθα δ' ὅμως ἐφαίνετο ὅτι ἡ φύσις ἤθελεν νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν νικηφόρον αὐτοῦ πορείαν.

ὑπερβασις τῶν Ἀλπεων. — Ἐπὶ τῶν μεθοριῶν τῆς Ἰταλίας καὶ Γαλλίας πυργοῦνται εἰς φοβερόν ὕψος αἱ Ἀλπεις, ὡς ἀνυπερέβλητον προτείχισμα μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν.

Ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν αὐτῶν τὸ πᾶν ναρκῦται ἐκ τῆς χιό-
 νος καὶ τοῦ πάγου, οὐδεμία δὲ βατὴ ὁδὸς ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρ-
 χαιοτάτῃ ἐπὶ τοῦ ἐρήμου ὄρους. Πρώτην δὲ ταύτην φορὰν ἐπε-
 χεῖρει ὁλόκληρος στρατός, ἄνδρες, ἵπποι, ἐλέφαντες, ὑποζύγια καὶ
 ἄποσκευαί, νὰ ὑπερβῇ τοῦτο καὶ μάλιστα ἐν τῇ ψυχρᾷ φθινο-
 πωρινῇ ὥρᾳ. Ἐπι δὲ μᾶλλον ὀφείλει τις νὰ θαυμάσῃ ἀναλογι-
 ζόμενος ὅτι ὁ στρατός οὗτος κατήγετο ἐκ τῆς καυστικῆς Ἀφρι-
 κῆς καὶ τῆς θερμῆς Ἰσπανίας. Οἱ ἄνδρες ἐμβρόντητοι πρὸ τῆς
 θέας ἐσταμάτησαν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ πελωρίου ὄρους. Μό-
 νον δ' ὁ Ἀννίβας δὲν ἀπεθαρρύνθη. Συναγείρας δὲ τοὺς στρα-
 τιώτας ἐξεφώνησε πρὸς αὐτοὺς λόγον, ὅστις διεσκόρπισε πάντα
 δισταγμὸν. Ἐνθαρρυσθέντες ἤρξαντο τὴν ἀνάβασιν. Ἄλλ' ὅσον
 ὑψηλότερα ἀνῆρχοντο, τόσοι αἱ ταλαιπωρίαι ἐγένοντο μεγαλεί-
 τεραι. Ἐπὶ τῶν ὀλισθηρῶν πλακῶν τοῦ πάγου δὲν ἠδύνατο νὰ
 βαδίωσιν ἀσφαλῶς, ὅτε μὲν ὠλισθαίνεν ὁ εἰς, ὅτε δ' ὁ ἕτερος
 καὶ κατεκρημνίζετο εἰς τὰ βάθη. Ἄλλοτε ἐνόμιζον ὅτι πατῶσιν
 ἐπὶ ἀσφαλοῦς ἐδάφους, ἀλλ' αἴφνης ἐθραύετο ὁ πάγος, ὅστις
 ἐκάλυπτε βριθύτατον βάραθρον καὶ οἱ δυστυχεῖς κατέπιπτον ἐν-
 τὸς αὐτοῦ. Ἐνταῦθα καταπίπτει εἰς ἐλέφας, παρέκει κυλιέται
 ἄμαξα καὶ συμπαρασύρει πάντας τοὺς ὀπισθεν αὐτῆς εἰς τὸν ὄλε-
 θρον. Ὡς δὲ νὰ μὴ ἤρκουσαν πάντα ταῦτα τὰ βάσανα, συχνὰ οἱ
 ἄγριοι κάτοικοι τοῦ ὄρους ἐξορμῶντες ἐκ τῶν κοιλωμάτων καὶ
 τῶν σπηλαίων, ἐπέπιπτον κατὰ τῶν ἐξηγητλημένων ἀναβατῶν.
 Ἀπελπισία ἦτο ἐξωγραφισμένη ἐπὶ τοῦ προσώπου πάντων. Ὁ
 Ἀννίβας τρέχων δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἐνέπνευε θάρρος εἰς πάντας.
 «Μετ' ὀλίγον φθάνομεν εἰς τὴν κορυφὴν ἢ κατὰβασιν θὰ εἶναι εὐ-
 χερεστέρα». Μετὰ μυρίας κακουχίας ἔφθασαν τέλος ἐπὶ τῆς κο-
 ρυφῆς τοῦ ὄρους. Ἐπὶ τῶν χιονωδῶν δ' ἐνταῦθα πεδιάδων ὁ
 Ἀννίβας ἐσταμάτησεν, ἵνα ἀναπαυθῶσιν ἐπ' ὀλίγον οἱ λιμοκτο-
 νοῦντες καὶ σχεδὸν πεπηγότες στρατιῶται. Μὲ νέον θάρρος καὶ
 μὲ καλλιτέρας ἐλπίδας ἤρξαντο κατόπιν τῆς καθόδου. Ἄλλ' οἱ
 πλυσιδεῖς κίνδυνοι, αἱ στερήσεις καὶ αἱ καταστροφαὶ ἦσαν με-
 γαλύτεραι ἢ κατὰ τὴν ἄνοδον. Τέλος μετὰ πορείαν 15 φοβερῶν
 ἡμερῶν, οἱ ἐξηγητλημένοι πολεμισταὶ ἐπάτησαν τὴν πεδιάδα τῆς
 ἄνω Ἰταλίας. Ἀλλὰ πλέον τοῦ ἡμίσεως τοῦ στρατοῦ ἀπωλέσθη
 καθ' ὁδόν. Διεσώθησαν δὲ μόνον 26000 ἄνδρες καὶ ὀλίγοι
 ἐλέφαντες. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀννίβας προσελκύσας τοὺς ἐν τῇ πε-
 διάδι ταύτῃ οἰκοῦντας Γαλάτας, οἵτινες ἦσαν ἐχθροὶ τῶν Ρω-
 μαίων, ἐνίσχυσε δι' αὐτῶν τὸν στρατὸν του.

Νίκαι του 'Αννίβα ἐν 'Ιταλίᾳ (218 - 215 π. Χ.)

Μάχη παρὰ τὸν ποταμὸν Τίκινον (218 π. Χ.). — Οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἠδύνατό ποτε νὰ φαντασθῇ, ὅτι ὁ νέος Καρχηδόνιος, ἂν καὶ ἦτο γνωστός ὡς ἀτρόμητος ἥρωα, θὰ ἐπεχειρεῖ μεθ' ὀλοκλήρου στρατοῦ νὰ ὑπερβῇ ἐν τῇ ψυχρᾷ ταύτῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους τὰς Ἄλπεις, τὰς ὁποίας ἄνευ ὁδηγοῦ, καὶ ἐν ὥρᾳ θέρους ἀκόμη, μόλις θὰ ἠδύνατο νὰ διέλθῃ εἰς μόνος ἄνθρωπος. Πρὸς προῦπάντησιν αὐτοῦ ἔσπευσεν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν ὁ ὕπατος Κορνῆλιος Σκιπίων μετὰ στρατοῦ. Πρὸς βορρᾶν δὲ τοῦ Πάδου παρὰ τὸν ποταμὸν Τίκινον (Τεσσῖνον), οἱ ἐχθροὶ συναντηθέντες συνήψαν τὴν πρώτην πεισματώδη ἵππομαχίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκηθησαν καὶ αὐτὸς ὁ στρατηγὸς βαρέως πληγῶθεις μόλις ἐσώθη διὰ τῆς ἀνδρείας τοῦ μόλις 17ετοῦς υἱοῦ του, τοῦ μετέπειτα τῶσον ἐνδόξου Ἀφρικανοῦ.

Μάχη παρὰ τὸν ποταμὸν Τρεβίαν (218 π. Χ.). — Ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης μάχης ἐξέπληξε μὲν τοὺς Ῥωμαῖους, ἀλλὰ δὲν ἀπεθάρρυνεν αὐτούς· διότι ταχέως βαδίζων ἐπορεύετο κατὰ τοῦ Ἀννίβου ὁ ἕτερος τῶν ὑπάτων Σεμβρόνιος, ὅστις, ὡς ἠλπίζετο, θὰ κατάρθου νὰ ἀπωθῆσθαι τὸν παράτολμον ἀναβάτην τῶν Ἀλπεων πρὸς τὸ ὄρος καὶ ἐκεῖ νὰ καταστρέψῃ αὐτὸν μετὰ τοῦ ἐξηντλημένου στρατοῦ του. Ἀλλὰ πόσον ἠπατήθησαν! Παρὰ τὸν Τρεβίαν, ἓνα τῶν ἐκ δεξιῶν παραπόταμων τοῦ Πάδου ὁ πονηρὸς Καρχηδόνιος κατάρθωσε νὰ καταλάβῃ τοιαύτην θέσιν ἀπέναντι τῶν Ῥωμαίων, ὥστε κατὰ τὴν μάχην ὁ πνέων ψυχρὸς ἀήρ καὶ ἡ χιών ἐπιπτε κατὰ τοῦ προσώπου αὐτῶν. Ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ κατασυνετρίβη. Ὀλόκληρος δὲ ἡ ἄνω Ἰταλία ἀπεστάτησε πρὸς τὸν νικητὴν, ὅστις ἐγνώριζε νὰ κατακτᾷ τὴν ἀγάπην τῶν ἀνθρώπων μᾶλλον διὰ τῆς εὐγενείας καὶ μελιχιότητος ἢ διὰ τῶν ὀπλων.

Μάχη παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην (217 π.Χ.). — Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους 217 ὁ Ἀννίβας εἰσέβαλεν εἰς τὴν μέσην Ἰταλίαν εἰς τὴν ποταμίαν τοῦ Ἄρνου. Οὗτος εἶχεν ὑπερχειρίσθαι καὶ κατακατάκλυσθαι τὴν χώραν. Τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας ὁ τῶν Καρχηδονίων στρατὸς ἐβυθίζετο εἰς τὸ ὕδωρ. Τῶν ἵππων ἐπιπτον οἱ ὄνυχες τὰ δὲ ὑποζύγια προσεκολλῶντο ἐν τῇ ἰλύϊ. Καὶ αὐτὸς ὁ Ἀννίβας ἔχασε τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἐξ ὀδονηρᾶς φλογώσεως. Μόλις δὲ ἐξῆλθον εἰς ξηρὸν μέρος ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν πολυπληθὴς Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν ὕπατον Φλαμίιον. Ὁ Ἀννίβας προσποιηθεὶς ὅτι τρέπεται εἰς φυγὴν, προσέλιкуσε τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν εἰς τὴν ὑπὸ ὀρέων περικυκλωμένην κοιλάδα παρὰ τὴν λίμνην Τρασιμένην, τῆς ὁποίας ἡ ὀμίχλη ἀπέκρυπτε τὴν ἐνεδραν.

Ὁ Ὑπατος βέβαιος πλέον περὶ τῆς νίκης καὶ ἀπερισκέπτως σπεύδων ἐνέπεσεν εἰς τὴν ἐνεδραν ἐν ἣ ὑπέστησαν οἱ Ρωμαῖοι μεγάλην καταστροφήν φονευθέντος τοῦ ὑπάτου καὶ 15 χιλιάδων, 10 δὲ χιλιάδων αἰχμαλωτισθεισῶν. Τόση δὲ ἦτο λύσσα τῶν ἀντιπάλων στρατῶν ὥστε δὲν ἤσθάνθησαν ἀμφοτέρω ἰσχυρὸν σεισμόν, ὅστις διαρκούσης τῆς μάχης, ἔσεισε τὸ Ἰταλικὸν ἔδαφος. Μετὰ ταύτην τὴν νίκην ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν Ῥώμην ἦτο ἐλευθέρα εἰς τὸν νικητὴν. Ἄλλ' ὁ Ἀννίβας προτίμησε νὰ διευθυνθῆ πλαγίως εἰς τὴν Πικεντίαν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Σαρνίου νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν Ἀπουλίαν· διότι ἤθελε προηγουμένως νὰ καθυποτάξῃ πάσας τὰς περὶ τὴν Ῥώμην χώρας καὶ καθιστῶν αὐτὰς συμμάχους νὰ ἐπιτεθῆ ἐπὶ τέλους κατ' αὐτῆς.

Ἐν τῇ κρίσειμῃ ταύτῃ καταστάσει οἱ Ῥωμαῖοι προσέβησαν εἰς τὴν ἐκλογὴν δικτάτορος, ἀνακηρύξαντες τοιοῦτον τὸν Φάβιον ὡς τὸν συνειτώτατον καὶ ἐμπειρότατον τῶν στρατηγῶν. Οὗτος ἀπεφάσισε νὰ διεξαγάγῃ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ πανούργου ἀντιπάλου ἀμυντικῶς· ὅθεν ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἐστρέφετο ὁ Ἀννίβας δεξιὰ ἢ ἀριστερά, πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἢ ὀπίσω, παντοῦ ἐνεφανίζετο πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ὁρέων ὁ Φάβιος ὡς νέφος καταιγίδος ἀλλ' οὐδέποτε παρῆσύνετο νὰ κατέλθῃ εἰς τὰ πεδινὰ ὅπως συνάψῃ μάχην. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται εἰθισμένοι νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ἐχθρῶν, ἐβαρύνθησαν τὴν ἀνιάραν καὶ παθητικὴν ταύτην τακτικὴν, τὸν ἀνὰ τὰ σύννεφα περίπατον ὡς ἐν ἀθυμίᾳ ἀπεκάλου τὸ πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Φαβίου, καὶ κατηγόρου τὸν στρατηγὸν ἐπὶ δειλία ὀνομάσαντες αὐτὸν σκωπτικῶς *cunctator* (μελλητὴν.) Μάλιστα δὲ οἱ νέοι προπετεῖς ἀξιωματικοὶ ἔσκωπτον διὰ τὰς ὥραιας θέας ἃς παρεῖχεν αὐτοῖς ὁ Φάβιος καὶ ἔλεγον ὅτι ὠδήγει τὸν στρατὸν εἰς τὸν οὐρανόν· διότι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλλὰ τὸν Φάβιον οὐδόλως ἐτάρασσον αἱ μεμφιμοίραι αὐταὶ προτιμῶντα νὰ κρατῆ διαρκῶς ἐν ἀνησυχίᾳ τὸν συνετὸν ἐχθρὸν ἢ νὰκούῃ ἐπαίνους παρὰ τοῦ μωροῦ ὄχλου. Ἠλπίζε δὲ ὅτι ὁ θερμὸς Καρχηδόνιος καταπονούμενος τέλος ὑπὸ τῆς τακτικῆς ταύτης τοῦ ἀντιπάλου του, θὰ ἐγίνετο ὀλιγώτερον προφυλακτικὸς καὶ θὰ ἐξετιθετό που. Τοῦτο δὲ καὶ συνέβη. Χαρὶς νὰ ἐνόησῃ περιεκλείσθη ἐν τινι στενῇ κοιλάδι, τὰς ἐξόδους τῆς ὁποίας κατέλαβεν ὁ Φάβιος. Οὕτω δὲ ὁ Ἀννίβας, ὡς πρὸ ἐνὸς ἔτους ὁ Φλαμίνιος ἐνέπεσεν ἐν τῇ παγίδι, ἐξ ἧς ὅμως αὐτὸς ἐσώθη δι' εὐφυοῦς στρατηγήματος. Συναθροίσας δηλαδὴ δύο χιλιάδας βόας διέταξε νὰ προσδέσῃσι μεταξὺ τῶν κεράτων φρύγανα, ἐπελθούσης δὲ τῆς νυκτὸς ν' ἀνάψῃσι ταῦτα καὶ νὰ τρέψῃσι τοὺς οὕτως ἐξηγριωμένους βόας πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατεχόμενα ὑψώματα. Οἱ βόας ἐξεμάνησαν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν κεφαλῶν των ἀνημμένων δά-

δων και ὤρμησαν μετὰ φοβερῶν μυκητῶν πρὸς τὰ ὑψώματα τοῦ δάσους. Κατ' ἀρχὰς οἱ Ῥωμαῖοι στρατιῶται οἱ κατέχοντες τὰ στενά ἐνόμισαν ὅτι ὁ ἐχθρὸς περιεκύκλωσεν αὐτοὺς και ἐγκατέλιπον τὰς θέσεις των κατόπιν δὲ ἰδόντες ὅτι δὲν ἦσαν Καρχηδόνιοι οἱ φέροντες τὰς δάδας ἀλλὰ βόες και φοβηθέντες ὄλον τινὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐφοβήθησαν ἔτι μᾶλλον και ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγήν. Οὕτω δὲ κατώρθωσεν ὁ Ἀννίβας νὰ ἐξέλθῃ νύκτωρ ἐκείθεν διὰ τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν διόδων. Τὴν πρώτην τῆς ἐπομένης ἡμέρας παρετήρησεν ὁ Φάβιος, πῶσον ἠπάτησεν αὐτὸν ὁ πονηρὸς ἀντίπαλος. Ἐπὶ τούτῳ ἐγόγγυζον ἔτι μᾶλλον οἱ Ῥωμαῖοι, πιστεύοντες μάλιστα ὅτι ὁ Φάβιος εἶχε μυστικὰς συννενοήσεις μετὰ τοῦ Ἀννίβα· διότι ἐνῶ οὗτος ἐκράτει τὰ ὑψώματα, ὁ Ἀννίβας κατέστρεψε πᾶσαν τὴν χώραν περὶ τὴν Ῥώμην, φειδόμενος μόνον τῶν ἀγρῶν τοῦ Φαβίου, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν ὑποπτον. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι διώρισαν συστράτηγον τοῦ Φαβίου τὸν Ἰπαρχον Μινούτιον, ὅστις συνεμερίζετο τὴν γνώμην τοῦ στρατοῦ και μεγαλαυχῶν κατηγορεῖ τὸν Φάβιον ἐπὶ δειλία, βεβαιῶν ὅτι αὐτὸς ἐὰν ἦτο ἀρχηγὸς θὰ ἐνίκα πάντως τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Φάβιος ὑπέμεινε τὴν ὕβριν μετ' ἀδιαφορίας, οὐχ' ἤττον διένειμε τὸν στρατὸν εἰς δύο ἴσα μέρη ἵνα μὴ ἐν ἀποτυχίᾳ καταστραφῇ ὅλος ὁ στρατὸς διὰ μιᾶς. Ὁ Μινούτιος ἐξ ἐγωῖσμοῦ ἠταιμάσθη νὰ προσβάλλῃ τὸν Καρχηδόνιον, ὅστις παρατηρήσας τοῦτο ἐχάρη και προσεποιήθη ὅτι φεύγει. Ὁ Μινούτιος ἐκλαδῶν τοῦτο ὡς πραγματικὴν φυγὴν ἔσπευσε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐρέθη περικυκλωμένος χωρὶς ν' ἀντιληφθῇ πῶς. Τότε μετεμελήθη και ἐπόθησε τὸν Φάβιον. Τῷ ὄντι δὲ θὰ κατεστρέφετο μετὰ παντὸς τοῦ στρατοῦ, ἐὰν δὲν ἔσπευδεν εἰς βοήθειαν τοῦ ὀφίλοκερδῆς Φάβιος, ὅστις ἐγκαίρως ἀντελήφθη τοῦ κινδύνου. Ὁ Ἀννίβας ἰδὼν προσερχόμενον τὸν Φάβιον ὑπεχώρησε και εἶπεν. Ἐπὶ τέλους ἐξερράγη ἡ καταγίγξ, ἣν τὸ ἐπὶ ὀρέων νεφὸς ἠπεῖλει πάντοτε. «Οὐκ ἐγὼ προύλεγον ὑμῖν πολλάκις τὴν ἐπὶ τῶν ἄκρων ταύτην καθημένην νεφέλην ὅτι μετὰ ζάλῃς ποτὲ και καταγίγξων ὄμβρον ἐκρήξει ;» Πλουτ. βίος Φαβ. XII.

Ὁ διασωθεὶς Μινούτιος ἀνεγνώρισε καθησχυμένος τὸ σφάλμα του και εἶπε συγκεκριμένος πρὸς τοὺς στρατιώτας του. «Ὁ Φάβιος ἔσωσεν ἡμᾶς και ἄς ὑπάγωμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν αὐτὸν ὡς σωτήρα ἡμῶν και πατέρα». Οὕτω δὲ ἐπανήλθον πάντες εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Φαβίου ὅστις μεγαλοφρόνως ἐδέχθη αὐτοὺς πάλιν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του. Ἐκτοτε δὲ ὁ Φάβιος τὴν χλευαστικὴν προσωνομίαν Cunctator διετήρησεν ὡς τιμητικὸν τίτλον.

Μάχη ἐν Κάναις (216 π.Χ.).— Τὸ ἐπόμενον ἔτος 216 οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέλεξαν ὑπάτους τὸν Αἰμίλιον Παῦλον και τὸν Τερέντιον Οὐάρωνα, ὅστις ἦν ἀνὴρ θρασύς, κομπορρήμων και διίσχυρι-

ζητο ὅτι θὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὸν πόλεμον διὰ μιᾶς μεγάλης μάχης. Ὀρμητικὸς δ' ὢν ἔσπευσε νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν Καρχηδονίων, παρὰ τὴν γνώμην τοῦ συνετοῦ καὶ πεπειραμένου Αἰμίλιου. Ὁ Ἀννίβας ἀντιλήφθεις τοῦτο, ἀντεπεζῆλθε κατ' αὐτοῦ. Παρὰ τὰς ὄχθας δὲ τοῦ ποταμοῦ Αὐφλίδου (Ὀφάντο) καὶ παρὰ τὴν κωμόπολιν Κάννας τῆς Ἀπουλίας συνήφθη μάχη, ἡ φοβερωτάτη ὄλου τοῦ πολέμου. Θαυμασία ἦτο ἡ παράταξις τοῦ μεγάλου Καρχηδονίου. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠγωνίζοντο ἀπελπιστικῶς καὶ πρῶτος πάντων ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος, ἀλλ' εἰ μόχθοι αὐτῶν ἦσαν μάταιοι. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀννίβου περιζώσας αὐτοὺς ὡς σιδηροῦς δακτύλιος, ἀπέκοψε πᾶσαν ὑποχώρησιν. Ἀνοικτιμῶνως δὲ τὸ Καρχηδονικὸν ἱππικὸν ἔκαμιν ἐπέλασιν κατὰ τῶν πυκνῶν συνεστραμμένων Ῥωμαίων, οἵτινες ἕνεκα τοῦ συνωστισμοῦ παρακαλύοντες ἀλλήλους, σχεδὸν ὡς θύματα προσεφέροντο εἰς τοὺς μαινομένους νικητάς. Ὑπὲρ τὰς 70000 Ῥωμαίων ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, μεταξύ δ' αὐτῶν 80 Συγλητικὸι καὶ ὄλον τὸ ἄνθος τῶν ἱππέων. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος ἐπληγῶθη θανασίμως. Ὅτε δὲ οἱ διασωθέντες Ῥωμαῖοι ἔφρουγον ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες, Ῥωμαῖος ἱππεὺς καλπάζων εἶδε τὸν αἰμόφυρτον στρατηγὸν καθήμενον ἐπὶ λίθου. Βαθέως συγκινηθεὶς ἠθέλησε νὰ σώσῃ αὐτὸν καὶ τῷ προσέφερε τὸν ἵππον του. Ἀλλ' ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν εἰπὼν, «ἐν τῷ γενικῷ ὀλέθρῳ τῶν ἀγωνιστῶν μου ἄφες νὰ ποθάνω καὶ ἐγώ, ἵνα μὴ ἀναγκασθῶ καὶ γίνω ὁ κατήγορος τοῦ συναδέλφου μου». Μόλις ἐπρόφθασε νὰ εἰπῇ ταῦτα ἐπελθόντες οἱ Καρχηδόνιοι ἐφόνευσαν αὐτόν, μὴ γινώσκοντες τίς ἦτο. Ὁ δ' ἕτερος ὕπατος Τερέντιος Οὐάρρων ἐσώθη διὰ ταχείας καὶ ἀνάνδρου φυγῆς. Τόση δ' ἦτο ἡ καταστροφή τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ, ὥστε ὁ Ἀννίβας ἐπεμψεν εἰς Καρχηδόνα 3 σάκκους χρυσοῦν δακτυλίων, εὗς εἶχεν ἀφαιρέσῃ ἐκ τῶν δακτύλων τῶν φονευθέντων ἱππέων μόνον. Καὶ μετ' αἰῶνας ἐτι ἐσημεῖον οἱ Ῥωμαῖοι ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς μάχης τῶν Καννῶν ὡς καὶ τὴν ἡμέραν τῆς παρὰ τὸν Ἀλλίαν ποταμὸν ἦττης ὡς ἀποφράδας ἡμέρας.

Ἡ εἰδήσις περὶ τῆς φοβερᾶς ἦττης ἐνέσπειρεν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν πανικὸν καὶ ἐβύθισε τοὺς πολίτας εἰς πένθος. Οὐδέμια δ' οἰκία ὑπῆρχεν, ἥτις δὲν ἐθρήνηι οἰκεῖον πεσόντα ἐν ταύτῃ τῇ μάχῃ. Πάντες δ' ἐφοβοῦντο ὅτι ὁ Ἀννίβας θὰ ἐπήρξαιτο ἤδη κατὰ τῆς Ῥώμης. Καὶ ἀληθῶς ὁ δέξυς Μαχαρβάλ, ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἱππέων, προέτρεψεν εἰς τοῦτο τὸν Ἀννίβαν, ἀλλ' οὗτος ἀπέρριψε τὴν συμβουλὴν. Τότε δ' ὁ Μαχαρβάλ (ὁ Βάρκας ὁ Καρχηδόνιος κατὰ Πλούταρχον), ἀνέκραξεν ἐν ἀγανακτήσει, «σὺ νικᾷν οἶδας νίκη δὲ χρῆσθαι οὐκ οἶδας» (Πλουτ. Β. Φαβ. XVII). Ὁ Ἀννίβας ἐξηκολούθει νὰ θε-

ωρῆ τὴν Ῥώμην ἰσχυρὰν καὶ τοὺς Ῥωμαίους εἰσέει οὐχί τόσον συν-
 τετριμμένους, ὥστε νὰ δυνηθῆ νὰ καθυποτάξῃ αὐτοὺς ἀμέσως μετὰ
 τῶν ἐξηγητλημένων αὐτοῦ στρατιωτῶν καὶ μετὰ πορείαν τὰ μά-
 λιστα κοπιώδη ἐν τῇ θερμῇ ταύτῃ ὥρᾳ τοῦ ἔτους. Ἔνεκα δὲ τού-
 του προὔτιμησε νὰ προσελκύσῃ πρῶτον πρὸς ἑαυτὸν τοὺς λαοὺς ἐ-
 κείνους τῆς Ἰταλίας, οἵτινες ἐπεζήτησαν εὐκαιρίαν νὰ ἀποτινάξωσι
 τὸν ζυγὸν τῆς Ῥώμης. Πολλοὶ δὲ συνεμάχησαν μετ' αὐτοῦ καὶ
 μεταξύ τούτων ἡ πλουσία Καπύη, ἡ πρώτη μετὰ τὴν Ῥώμην
 πόλις τῆς Ἰταλίας, ἠνοιξεν αὐτῷ τὰς πύλας. Ἐνταῦθα ἀνέπαυσε
 τὸν ἑαυτοῦ στρατὸν κατὰ τὸν ἐπόμενον χειμῶνα, ἵνα ἀρχομένου τοῦ
 ἔαρος ἐξακολουθήσῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον. Πλὴν δὲ τούτου ἀνέμενεν ἐν-
 ταῦθα καὶ τὰς ἐκ τῆς πατρίδος του αἰτηθείσας ἐπικουρίας, ὧν εἶχεν
 ἀπόλυτον ἀνάγκην. Ἄλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν οὐδεμίαν ἐκεί-
 θεν ἔλαβε συνδρομὴν. Ἐν Καρχηδῶνι ἴσχυεν κατ' ἐκείνην τὴν ἐπο-
 χὴν ἡ ἰσχυρὰ μὲν πλὴν μικρόψυχος ὑπὸ τὸν μέγα δυνάμενον Ἄν-
 νονα μερίς, ἣτις ἀντιστρατευομένη εἰς τὰς μεγάλας βλέψεις τοῦ
 στρατηγοῦ καὶ ἀρνούμενη αὐτῷ νέαν ἀποστολὴν χρημάτων καὶ ἀν-
 ὄρων ἐζήτηε νὰ παραλύσῃ αὐτόν. Ἐγκαταλειφθεὶς λοιπὸν ὑπὸ τῶν
 ἀμβλυωπούντων συμπολιτῶν του, ἐπεδύωξε νὰ ἐνισχυθῆ διὰ τῆς
 συμμαχίας ξένων λαῶν, ἰδίως δὲ τῶν Συρακούσιων καὶ τοῦ Φιλίπ-
 που Γ', τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων.

Αἱ ἀμφιπλανατεύσεις τῆς τύχης (215 — 207). Ἄφ' ὅτου ὁ Καρ-
 χηδόνιος ἤρως ἀπῆλθεν ἐκ τοῦ χειμερινοῦ ἐν Καπύῃ στρατοπέδου,
 ἡ πρότερον τύχη ἤρξατο νὰ ἐγκαταλίπη αὐτόν. Οἱ Ῥωμαῖοι, εὐθὺς
 ὡς παρήλθον αἱ πρῶται τῆς συμφορᾶς ἐκείνης ἐντυπώσεις, ἤρξαντο
 πυρρετωδῶς προετοιμαζόμενοι πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου καὶ
 καὶ καταρτίζοντες νέον στρατὸν, εἰς ὃν ἐγένοντο δεκτοὶ καὶ δοῦλοι.
 Στρατηγὸν δ' ἐξέλεξαν ἄνδρα ἐπιφανῆ καὶ ἐμπειροπόλεμον, ὅστις
 εἶχε μεγάλως δοξασθῆ ἐν τῷ πρὸς τοὺς Γαλάτας πολέμῳ, τὸν Μάρ-
 κελλον. «Ὁ Φάβιος εἶναι ἡ ἀσπίς ἡμῶν, ὁ δὲ Μάρκελλος τὸ ξίφος»
 συνείθιζον νὰ λέγωσι. Καὶ πραγματικῶς τὸ κοπτερόν ξίφος τοῦ Μαρ-
 κέλλου ἐπέφερε μεγάλην τροπὴν τῶν πραγμάτων ὑπὲρ τῶν Ῥω-
 μαίων, ἰδίως δ' ἐν τῇ μάχῃ παρὰ τὴν Νόλαν (215 π.χ.), ἐνθα
 ὁ Ἀννίβας πρῶτην ταύτην φορὰν ἠττήθη.

Ὁ Μάρκελλος κυριεύει τὰς Συρακούσας (212 π.χ.). — Ἄλλὰ
 πάντα ταῦτα τὰ πλεονεκτήματα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀντισταθμίσῃσι
 τὴν ἀπώλειαν τῶν Συρακούσων, τῆς ἰσχυρᾶς πρωτεύουσος τῆς Σι-
 κελίας ἣν ὁ Ἀννίβας κατώρθωσε νὰ ποσπάσῃ ἀπὸ τῆς φιλίας τῶν
 Ῥωμαίων καὶ καταστήσῃ σύμμαχον. Ἔνεκα τούτου ὁ Μάρκελλος
 μετέβη εἰσπευμένως εἰς τὴν νῆσον, ἵνα ἐκ νέου καθυποτάξῃ τὴν
 σπουδαιοτάτην πόλιν. Ἐπετέθη δ' ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ ἀπὸ τῆς
 ξηρᾶς τόσον ὑψηλῶς κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ θαλάσσιου ἐπιπέδου ἕπιπτεν

ἐὰν δὲν εὐρίσκετο ἐντὸς αὐτῆς εἰς ἀνὴρ, ὅστις ἐπὶ 3 ἔτη ἔματάου τοὺς ἀγῶνας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ περιώνυμος μαθηματικός Ἀρχιμήδης, ὅστις ἕως τότε εἶχε ζῆσῃ ἐν ἀπομονώσει καλλιεργῶν τὴν ἐπιστήμην καὶ εἶχε κάμῃ πολλὰς καὶ θαυμαστὰς ἀνακαλύψεις, ἀλλὰ τότε ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῇ τὰς γνώσεις του πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος του. Στήσας λοιπὸν ὀπισθεν τῶν τειχῶν μηχανὰς, ὑπ' αὐτοῦ ἐπινοηθείσας, ἐξεσφενδόνιζε κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου ὀγκωδεστάτους λίθους, δι' ὧν κατεβύθιζε τὰ πλοῖα. Δι' ἄλλων δὲ μηχανῶν, αἵτινες ἐκίνουν ἰσχυροὺς δοκοὺς ἀποληγούσας εἰς ἀρπάγας σιδηρᾶς, ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ὠνομάζουσι σιδηρᾶς χεῖρας, συνελάμβανε τὰ πλοῖα τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀφοῦ ἀνετίνασσε τοὺς ἐν αὐτοῖς ἀνδρας εἰς τὸν ἀέρα, ἔθραυεν αὐτὰ κατόπιν κατὰ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Τιοιοῦτος δὲ τρόμος εἶχε καταλάβει τοὺς Ῥωμαίους, ὥστε ἐτρέποντο εἰς ταχίστην φυγὴν μόλις ἤθελε φανῆ ἐπὶ τῶν τειχῶν μηχανήμα τι.

Ὁ Μάρκελλος ἠναγκάσθη ἕνεκα τούτου νὰ ἀποστῇ τῶν κατὰ τῆς πόλεως ἐφόδων καὶ νὰ ἀρκεσθῇ νὰ περικλείσῃ αὐτὴν μακρόθεν. Ἄλλ' ἡ δειλία αὐτῆ τῶν Ῥωμαίων καταστῆσασα τοὺς Συρακουσίους ἀμερίμους, ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Κατὰ τινα νύκτα, ἐνῶ οἱ κάτοικοι, οἵτινες τὴν ἡμέραν εἶχον τελέσῃ ἐορτὴν τινα, ἐκοιμῶντες βαθύτατον ὕπνον, στρατιῶται Ῥωμαῖοι αναρριχηθέντες τῇ συνδρομῇ προδότου ἐπὶ τῶν τειχῶν ἠνοιξαν τὰς πύλας, δι' ὧν εἰσώρμησαν ἅπαντες οἱ λοιποὶ ἐντὸς τῆς πόλεως. Οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων ἀπεσφάγησαν μεταξύ δ' αὐτῶν καὶ ὁ Ἀρχιμήδης, ὅστις κατὰ τὴν στιγμήν τῆς ἀλώσεως τόσον ἦτο προσηλωμένος ἐπὶ τῶν μαθηματικῶν αὐτοῦ σχημάτων, ἅτινα ἐσοχεδίαζεν ἐπὶ τῆς ἄμμου, ὥστε οὐδόπως ἀντελήφθη τοῦ θορύβου. Ὅτε δὲ ἀγορικός τις Ῥωμαῖος στρατιώτης εἰσῆλθεν εἰς τὸ σπουδαστήριόν του ἵνα τὸν φωνάσῃ, ὁ Ἀρχιμήδης μὴ γνωρίζων περὶ τίνος πρόκειται, ἀνεφώνησε πρὸς αὐτὸν «μὴ μου τοὺς κύκλους τάραττε». Ὁ δὲ Μάρκελλος ὅστις ἐτίμα τὸν Ἀρχιμήδην καὶ ἐσκόπει νὰ παραλάβῃ μεθ' αὐτοῦ εἰς Ῥώμην, ἐκίδευσεν αὐτὸν μεγαλοπρεπῶς. Ἡ πτώσις τῶν Συρακουσῶν (212 π. Χ.) ἐπέφερε τὴν ὑποταγὴν ὅλης τῆς νήσου, ἧτις ἔκτοτε ἐγένετο σύμπασα ρωμαϊκὴ ἐπαρχία.—Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ Μάρκελλος ἀπέθανεν ἐνδόξως. Ἐπανελθὼν δηλαδὴ εἰς Ἰταλίαν ἐποίησε κατοπτεύσεις εἰς τὰ περίξ τῆς Βενουσίας (208 π. Χ.). Ἐχθρικὸν δ' ἵππικὸν ἐνεδρεῦον ἐκεῖ που, ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν καὶ ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ τὴν ἀκολουθίαν του. Ὁ Ἀννίβας ἐτίμησε τὸν μέγαν ἀντίπαλον καὶ ἀπέστειλε τὴν τέφραν τοῦ νεκροῦ ἐντὸς ἀργυρᾶς θήκης πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ οἰκίους του.

Ἀτυχία τοῦ Ἀννίβα. (207—201 π. Χ.). — Ἡ τύχη, ἧτις προσεμεδίασεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐν Σικελίᾳ, διέμεινεν πιστὴ καὶ Φηφιοποδηθήκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Ἀννίβας ἀπώλεσεν ἐντοῦθα τὴν μίαν πόλιν μετὰ τὴν ἄλλην καὶ ἡ θέσις του ἐγένετο ἡμέρα τῆ ἡμέρα δεινοτέρα. Τότε τέλος ἀπεφάσισαν οἱ Καρχηδόνιοι νὰ πέμψωσιν αὐτῷ ἐπικούρι- ρίας καὶ ἀπέστειλαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀσδρούβαν ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἐκ τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Καὶ οὗτος δὲ μετὰ θαυμαστῆς τόλμης καὶ δεξιότητος καὶ ταχύτερον τοῦ ἀδελφοῦ του, ὑπερέβη τὰς Ἄλπεις καὶ διέσχισε κατεσκευασμένως τὴν ἀνατολι- κὴν Ἰταλικὴν Ἰταλίαν πορευόμενος πρὸς συνάντησιν τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἡ στιγμή αὕτη διὰ τοὺς Ῥωμαίους ἦτο κρίσιμωτάτη. Ἔνεκα δειτούτου οἱ Ῥωμαῖοι κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν, ἀποστέλλαντες δύο στρατοὺς κατ' ἀντίθετον διεύθυνσιν, ὅπως πάσῃ θυσίᾳ μαται- ὤσωσι τὴν ἔνωσιν τῶν δύο ἀδελφῶν. Ὁ δ' ἀπέναντι τοῦ Ἀννίβα ἐστρατοπεδευμένος ὑπατος Κλαύδιος Νέρρων δὲν ἐδίστασε μάλιστα νὰ προβῆ εἰς ἀπονενοημένην πράξιν. ἦτοι νὰ καταλίπη μέρος μέ- νον τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀπέναντι τοῦ Ἀννίβα, μετὰ δὲ τοῦ ἑτέρου νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν τοῦ συναδέλφου τοῦ Λιβίου Σαλινάτωρος καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετ' αὐτοῦ νὰ καταπολεμήσῃ τὸν στρατὸν τοῦ Ἀσδρούβα. Ἡ μάχη δέ, ἥτις συνεκροτήθη παρὰ τὸν ποταμὸν Μείανρον (207), ἐπέφερε τὴν καταστροφὴν εἰς τοὺς Καρχηδόνιους καὶ εἰς τὰς πο- λεμικὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν ἐν Ἰταλίᾳ. Πλέον τῶν 36,000 Καρ- χηδόνιων ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Ἀσ- δρούβας, τοῦ ὁποῦ ἡ αἱματόφυρτος κεφαλὴ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξεσφενδονίσθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα. Λέγεται δὲ ὅτι ὁ ἦρωας ἐπὶ τῆ θέα ταύτης ἀνέκραξε μελαγχολικῶς, «αἰμοί, νῦν βλέπω προσεγγίζοντα τὸν ὄλεθρον τῆς Καρχηδόνας» .

Καὶ τῶνόντι ἡ προφητεία αὕτη ταχέως ἐπληθύνθησεν. Οἱ Ῥω- μαῖοι ἀπέστειλαν τὸν ἄριστον στρατηγὸν *Π. Κορνήλιον Σκιπίωνα*, ὅστις ἔσωσέ ποτε τὸν πατέρα του ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Τικίνου καὶ ἐν ἔτει 210 ἀφῆρσεν ἀπὸ τοῦς Καρχηδόνιους τὴν Ἰσπανίαν καὶ καθυπέταξε τὴν χώραν ταύτην, εἰς τὴν Ἀφρικὴν (204 π. χ.), ἵνα προσβάλωσι τοὺς Καρχηδόνιους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ καὶ οὕτω ἀναγκάσωσι τὸν φοβερὸν Ἀννίβαν νὰ καταλίπη τὴν Ἰτα- λίαν. Οἱ Καρχηδόνιοι καταληφθέντες ὑπὸ φόβου ἀνεκάλεσαν ἐσπευ- σμένως τὸν Ἀννίβαν εἰς Ἀφρικὴν πρὸς σωτηρίαν τῆς κινδυνευού- σης πατρίδος. Μετὰ ψυχικῆς δ' ὀδύνης ἀναχωρῶν ὁ μέγας στρατη- γὸς εἶπε τοὺς ἐξῆς πικροὺς λόγους. «Οὐχί αἱ Ῥωμαῖοι, οὐδ' ἐγὼ ἀρκούντως ἔταπεινώσα, ἐνίκησαν τὸν Ἀννίβαν, ἀλλ' ἡ σύγκλητος τῆς Καρχηδόνας διὰ τοῦ φθόνου καὶ τῶν συκοφαντιῶν. Μετὰ δὲ τοῦτα ἐπέβη τοῦ πλοίου, ὅπου ἔφερεν αὐτὸν μακρὰν τῆς χώρας ἐκείνης, ἐν ᾗ ἐπὶ 16 ὄλα ἔτη ἴστατο ἀκλόνητος πολεμῶν καὶ νι- κῶν. Ἡ ἀναχώρησις αὐτοῦ ἐπανηγορίσθη ἐν Ῥώμῃ διὰ λαμπρῶν ἐορτῶν καὶ θυσιῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἀπεβιβάσθη ὁ Ἀννίβας παρὰ

τὴν Λέπτιν καὶ ἐπάτησε πάλιν αὐτὸς καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ μετὰ μακρὰν ἀπουσίαν τὸ πατρίον ἔδαφος.

Μάχη ἐν Ζάμα (202 π. Χ) — Ἀφικθείς εἰς Καρχηδόνα ὁ Ἀννίβας προσεπάθησε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ ἀναζωπυρώσῃ τὸ καταπεπτωκὸς φρόνημα τῶν συμπολιτῶν του. Συνήγειρε δὲ νέον στρατὸν καὶ ἤλθεν εἰς συμφωνίας μετὰ τῶν γειτονικῶν χωρῶν, ἵνα ἀποστείλωσιν αὐτῷ ἵππους καὶ ἵππεϊ. Ἡ πολεμικὴ μερὶς ἐθριάμβευεν, οἱ πολῖται ἤρχισαν νὰ ναθααρῶσιν. Ἐν τῇ πεποιθήσει δὲ μελλούσης νίκης τόσον ἐγένοντο ἀλαζόνες, ὥστε προσηνέχθησαν ὑβριστικῶς πρὸς Ῥωμαίους πρέσβεις καὶ συνέλαβον Ῥωμαϊκὰ πλοῖα. Ἐξοργισθεὶς ἐπὶ τούτοις ὁ Σκιπίων ἐβάδισε πρὸς τὸν Ἀδρούμητον, ἔνθα ἦν ἐστρατοπεδευμένος ὁ Ἀννίβας, καταστρέφων καθ' ὁδὸν πᾶσαν τὴν περίξ χώραν. Οἱ ἐχθροὶ συνητήθησαν πλησίον τῆς Ζάμας. Ὁ Ἀννίβας διῶδον ἀσφαλῶς, πόσον ὁ Σκιπίων ὑπερτέρει αὐτοῦ, προσεκάλεσεν αὐτὸν εἰς συνέντευξιν καὶ ἐπρότεινεν αὐτῷ τὴν εἰρήνην. Ἐπὶ λόφου μεταξὺ τῶν δύο στρατοπέδων συνήλθον οἱ δύο στρατηγοί. Οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς διηγοῦνται ὅτι ἀμφότεροι ἴσταντο σιωπηλοὶ ἐπὶ σίνα χρόνον θαυμάζοντες ἀλλήλους, ὁ μὲν Σκιπίων ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ βίου καὶ ἐν τῷ κατακορύφῳ τῆς δόξης καὶ τῆς τύχης, ὁ δ' Ἀννίβας ἄγαν περιλυπος. Πρῶτος δ' ὁ Ἀννίβας διακόψας τὴν σιωπὴν προσεπάθησε νὰ πείσῃ τὸν Σκιπίωνα εἰς εἰρηνικὴν λύσιν τοῦ πολέμου, ὑπομιμνήσκων τὸ εὐμετάβολον τῆς τύχης, ὅπερ αὐτὸς ἐδοκίμασεν. Ὡς ὅρον δὲ τῆς εἰρήνης προσέφεραν αὐτῷ τὴν Σικελίαν καὶ πάσας τὰς κῆσους τῆς Μεσογείου. Ἀλλ' ὁ Σκιπίων ἐπέμενε, πεποιθὼς ἐπὶ τῇ νίκῃ, εἰς τὴν ἄνευ ὅρων ὑποταγὴν. Τότε ὁ Ἀννίβας διέκοψε τὰς διαπραγματεύσεις. Τὸ ζῆφος ἔμελλε νὰ ἀποφασίσῃ. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν συνήφθη ἡ μάχη. Ἀμφότεροι οἱ πολέμιοι ἐμάχοντο ἡρωϊκώτατα, ἀλλ' αἱ δυνάμεις αὐτῶν ἦσαν ἄνισαι. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀννίβα συνίστατο πλὴν ὀλίγων παλαιῶν στρατιωτῶν, οὓς ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐξ Ἰταλίας, ἐξ ἀγυμνάστων εἰσέτι μισθοφόρων. Ὁ Ἀννίβας μάτην προσεπάθει νὰ ἐνθαρρύνῃ αὐτούς· ὁ δειλὸς συρφετὸς ἐτρέπετο πανταχόθεν εἰς φυγὴν. Μετὰ καρτερίας ἐμάχοντο μόνον οἱ παλαιοὶ στρατιῶται, οὓς ὁ ἴδιος ὠδήγει, ἰστάμενος ὡς ἄλλοτε ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν καὶ τρέχων πάντοτε ἐκεῖ, ἔνθα ὁ ἀγὼν συνεκροτεῖτο λυσσωδέστερος. Πᾶσαι αἱ ἐπιθέσεις τῶν Ῥωμαίων ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν γενναίων τούτων ἀνδρῶν μετ' ἀκλοῆτου θάρρους. Τέλος δ' ὅμως ἡ ἰσχὺς αὐτῶν ἐκάμφθη. Ὁ Ἀννίβας αὐτὸς κατέφυγε μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν εἰς τὸν Ἀδρούμητον.

Τότε ἡ ταπεινωθεῖσα Καρχηδὼν ἠναγκάσθη νὰ υποκύψῃ εἰς πάντας τοὺς ὄρους, οὓς ὑπηγόρευσεν αὐτῇ ὁ ὑπερήφανος νικητὴς (201

π. Χ.). Ὑπεχρεώθη νὰ καταλίπη τὸ τελευταῖον αὐτῆς στήριγμα, τὴν Ἰσπανίαν, νὰ παραδώσῃ πάντα τὰ πολεμικὰ αὐτῆς πλοῖα, πλὴν δέκα πρὸς ἀποκρούσιν τῶν πειρατῶν, νὰ πληρώσῃ ἐντὸς πεντήκοντα ἐτῶν πολεμικὴν ἀποζημίωσιν 10.000 ταλάντων (60,000,000 δραχμῶν περίπου), καὶ νὰ μὴ ἐπιχειρῇ εἰς τὸ ἐξῆς οὐδένα πόλεμον ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ἄννιβας μετὰ βοήθειας θλίψεως παρέστη μάρτυς τῆς καταβολῆς τῆς πρώτης δόσεως πρὸς συλλογὴν τῆς ὁποίας ἐπεβλήθη βαρὺς κεφαλικὸς φόρος. Ὅτε δὲ πάντες ἐθρήνουν ἐπὶ τούτῳ, ὁ Ἄννιβας πικρῶς μειδιῶν ἔλεγεν· «ἐπρεπε νὰ θρηνηθῆτε τότε, ὅτε ἐφεύγετε πρὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅτε ἀφήρει τὰ ὄπλα καὶ ἔκαιε τὰ πλοῖα σας».

Οὕτω δὲ περατωθέντος καὶ τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου, ὁ Σικιπίων μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐπανῆλθε διὰ τῆς Σικελίας εἰς Ῥώμην. Ἡ διὰ τῆς Ἰταλίας πορεία αὐτοῦ ὁμοίωζε πρὸς συνεχῆ πανήγυριν. Πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἐπληροῦντο ἀνθρώπων, ἐπιθυμούντων νὰ ἴδωσι τὸν ἥρωα, ὅστις ἐταπεινώσε τὸν φοβερώτερον ἐχθρὸν τῆς Ῥώμης καὶ ἐδόξασε τὴν πατρίδα αὐτῶν. Πλησίον δὲ τῆς Ῥώμης ἐξῆλθον εἰς προὔπάντησιν αὐτοῦ σύγλητος καὶ ὁ λαός, εὐχθέντες τὸ ὡς εὖ παρέστη. Μεθ' ὃ ἐτέλεσε τὸν μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον ἐξ ὧσαν εἶδε ποτε ἡ Ῥώμη. Ὅλος ὁ νικηφόρος στρατὸς παρήλασε μετ' αὐτοῦ, ἐπηκολούθουν δὲ τὰ ἄπειρα λάφυρα ἐν πομπῷδε μεγαλοπρεπεῖα. Ἡθέλησαν δὲ νὰ ἐγεῖρωσι καὶ τιμητικὴν στήλην εἰς τὸν ἐνδοξὸν νικητὴν, ἀλλ' οὗτος ἀποκρούσας τὴν τιμὴν ταύτην, ἐδέχθη μόνον τὴν προσωνομίαν τοῦ Ἀφρικανοῦ, ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς νίκης αὐτοῦ.

Αἱ τελευταῖαι περιπέτειαι τοῦ Ἄννιβα.

Ὁ Ἄννιβας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ τὴν ταπεινώσιν τῆς πατρίδος του ἐνεκα τῆς ἀτυχοῦς ἐκβάσεως τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου οὐδὲ ἀπεθαρρύνθη. Ἀναλαθὼν δὲ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν ἐδείχθη ἐξ ἴσου μέγας πολιτικός, ὡς πρότερον μέγας στρατηγός. Ἰπὸ δὲ τὴν σώφρονα διοίκησιν αὐτοῦ ἀναλαβούσα ταχέως ἡ συντετριμμένη πολιτεία, ἤρξατο ἐκ νέου ἀκμαίουςα. Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέβλεπον τὰς προόδους ταύτας καὶ συγχρόνως ἤκουον μεταφύβου ὅτι ὁ μέγας ἀνὴρ ἐμελέτα νέα σχέδια κατὰ τῆς Ῥώμης. Διὰ τοῦτο ἐπεζήτησαν ἀφορμὴν, ὅπως ἐκμηδενίσωσι καθ' ὅλοκληρίαν τὸν μισητὸν ἀντίπαλον. — Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην βασιλεὺς τῆς Συρίας ἦτο Ἀντίοχος ὁ Γ', ὅστις δι' εὐτυχῶν πολέμων εἶχε ἐπεκτείνῃ μεγάλως τὰ ὄρια τοῦ βασιλείου αὐτοῦ. Ζητήσας δὲ νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν του καὶ ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας, διήγειρε τὴν ἀντιζηλίαν τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ὡσαύτως εἶχον στρέψῃ τὰ κατακτητικὰ αὐτῶν βλέμματα πρὸς ἀνατολάς. Διὰ τοῦ βασιλέως

λοιπόν Ἀντίοχου ἐξήτει ὁ Ἀννίβας νὰ πολεμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους, αὐτὸς δὲ θὰ προσήρχετο σύμβουλος πρὸς τὸ ἑνεργητικὸν ἡγεμόνα. Ἀλλὰ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ προδοθέντος ὑπὸ τῶν ἐν Καρχηδόνι ἀντιθέτων εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ἀπαιτησάσης τὴν παράδοσιν αὐτῶν, ὁ Ἀννίβας λαβὼν ἐγκαίρως γνώσιν κατέλιπε κρυφίως τὴν πατρίδα του, καταφυγὼν εἰς Τύρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίοχον. Οὗτος δ' ἐν τῷ μεταξύ εἶχε κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ῥαθυμίας καὶ τῆς ἀνικανότητος ἠττήθη αἰσχροῦς ὑπ' αὐτῶν. Οὕτως ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ ὑπὸ βαρυτάτους ὅρους καὶ ἀποτίσας μεγάλην πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Πρὸς τοῦτοις ὑπεχρεώθη νὰ παραδῶσῃ τὸν Ἀννίβαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἐγκαίρως ἀντιληφθεὶς τοῦτο ὁ Καρχηδόσιος, ἀπέδρα πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἀπειληθεὶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ τὴν σύλληψιν καὶ παράδοσιν αὐτοῦ, ὁ Ἀννίβας πολιορκηθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ του καὶ μὴ δυνάμενος νὰ διαφύγῃ, ἐπιε δηλητήριον, ὅπερ ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ἐν τῷ δακτυλίῳ διὰ πᾶν ἐνδοχόμενον. « Ἄς ἀπαλλάξω τοὺς Ῥωμαίους ἀπὸ τοῦ φόβου », εἶπεν, ἀφοῦ δὲν δύνανται νὰ ναναιμείνωσι τὸν θάνατον ἑνὸς γέροντος ».

Οὕτως ἐτελεύτησεν ἐν ἡλικίᾳ 67 ἐτῶν, τὸ 183 π.χ. ὁ μέγας Ἀφρικανὸς ἥρωας, ὅστις, ὡς ὀλίγοι θνητοί, ἐδοκίμασε τόσον πολὺ τὴν ἀπότομον μεταβολὴν τῆς τύχης. — Νικητὴς τῶν Ῥωμαίων ἀπὸ μάχης εἰς μάχην ὥστε νὰ ἴδῃ καταρρέον πρὸ τῶν ποδῶν του τὸ κράτος τῆς μισητῆς πόλεως ἀπόλεσεν οἰκτρῶς μεταβληθέντων τῶν πραγμάτων οὐχὶ ἐξ ἴδιου αὐτοῦ σφάλματος ὅλους τοὺς καρποὺς τῶν νικῶν του, εἶδε τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα ἠττημένην καὶ ὑποδεδουλωμένην καὶ ἀπέθανεν ἐξόριστος, βίαιον θάνατον, ὡς καταδικωόμενον εὐγενὲς θηρίον, μακρὰν τοῦ πατρίου ἐδάφους. Καὶ ἀποθανόντος δὲ δὲν ἐφείσθησαν αὐτοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν οἱ συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ ἐπὶ αἰῶνας ὕβριζον καὶ ἐχλευάζον τὸν μέγαν Καρχηδόσιον, ὅστις εἶχε ταπεινώσῃ αὐτοὺς ὅσον οὐδεὶς ἄλλος οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον. — Ἀλλὰ καὶ ὁ νικητὴς αὐτοῦ Σκιπίων δὲν ἔδρεψε τοὺς καρποὺς τῶν μεγάλων κατορθωμάτων του. Κατηγορηθεὶς ὕβριστικῶς μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Λευκίου ὑπὸ τῶν Πορκίου Κάτωνος Κενσωρίου, ὅτι ἐδώροδοκῆθη ὑπὸ τοῦ Ἀντίοχου τοῦ Γ' κατὰ τὰς περὶ εἰρήνης διαπραγματεύσεις, ἐγκατέλιπε περιίλυτος τὴν Ῥώμην καὶ μετέβηκεν εἰς τὸ κτῆμα αὐτοῦ παρὰ τὸ Λίτερνον, ἐνθα καὶ ἀπέβιωσε τὸ αὐτὸ ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀννίβα, δοκιμάσας ὁμοίως τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν συμπολιτῶν του καὶ τὸ τυφλὸν μῖσος τῶν ἐχθρῶν.

Συμβάντα μεταξύ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου Καρχηδονικοῦ πολέμου.

Κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς μεταξύ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου Καρχηδονικοῦ πολέμου οἱ ὑπὸ κατακτητικῆς μανίης καταληφθέντες Ῥωμαῖοι δὲν ἀφῆκαν τὰ ὄπλα αὐτῶν νὰ σκωριάσωσιν ἐν ἀδρανεΐα, ἀλλὰ διεξήγαγον πολλοὺς πολέμους ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ καὶ τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ.

Πόλεμος πρὸς τὸν Ἀντίοχον τὸν Γ' τὸν βασιλέα τῆς Συρίας. (192—189 π.χ.) Ἀνωτέρω ἀφηγήθημεν, πῶς ὁ Ἀσιάτης οὗτος κυρίαρχος, ὃν κόλακες ἐπωνόμαζον «τὸν Μέγαν», κατελήφθη ὑπὸ φιλοδοξίας νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ μέρους ὡσαύτως τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἀννίβα νὰ ἐνισχυθῇ ὑπὸ Ἀσιανῶν καὶ Ἑλλήνων συμμάχων καὶ νὰ ἐπιπέσῃ ταχέως κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἐξετέλεσεν ἀστόχως καὶ χαλαρῶς. Ἐνεκὰ δὲ τούτου ὁ ἐν Ἑλλάδι διαπερικαιθεὶς στρατός του ὑπέστη τοιαύτην καταστροφὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ κατεδίωξαν αὐτὸν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Λεύκιον Σκιπίωνα, τὸν βραδύτερον ἐπωνομασθέντα Ἀσιατικόν, ὃν εἰς πᾶσαν σπουδαίαν ἐπιχείρησιν ὑπεβοήθει ὁ περιώνυμος ἀδελφός του, Σκιπίων ὁ Ἀφρικανός. Ἐν ἔτει δὲ 190 π.Χ. οὐ μακρὰν τῆς Σμύρνης παρὰ τὴν Μαγνησίαν τὴν πρὸς Σιπύλῳ, ὑπέστη ὁ Ἀντίοχος τοσαύτην καταστροφὴν, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, νὰ πληρώσῃ ὑπέρογκον πολεμικὴν ἀποζημίωσιν καὶ νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ πλὴν 10 μόνον πλοίων.

Οἱ Μακεδονικοὶ πόλεμοι. — Ἀπὸ τῆς ἐν Κάνναις μάχης οἱ Ῥωμαῖοι ἔτρεφον μῖσος ἄσπονδον κατὰ τῆς Μακεδονίας· διότι ὁ βασιλεὺς αὐτῆς, Φίλιππος ὁ Γ', συνεμάχησεν ἐν ἔτει 215 π.χ. μετὰ τῶν Ἀννίβα κατ' αὐτῶν (ἴδ. σελ. 66). Καὶ τότε μὲν κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι δι' ἐπιτηδεΐας πολιτικῆς, συμμαχῆσαντες μετὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Φιλίππου καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων, νὰ πασχολήσωσιν αὐτὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ, ἀλλὰ νῦν, λήξαντος πλέον τοῦ πρὸς τοὺς Καρχηδόνιους πολέμου, ἀπεφάσισαν οἱ Ῥωμαῖοι (200—197 π.χ.) νὰ τιμωρήσωσι τὴν ἐπιβουλὴν τοῦ ἡγεμόνου ἐκείνου. Ὑπὸ τὸ πρόσχημα δὲ νὰ ποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ ὑπατοὺς Κόιντος Φλαμίνιος μετέβη μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Ἠπειρὸν, προσοικειώθη ἐνταῦθα τοὺς Ἕλληνας, ὑποσχθεὶς αὐτοῖς ἀνεξαρτησίαν, καὶ παρὰ τὰς Κυνὸς κεφαλὰς

τῆς Θεσσαλίας, οὐ μακρὰν τῶν Φαρσάλων, κατετρόπως τὸν Φίλιππον (197). Ὁ ἡττηθεὶς βασιλεὺς ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ, νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν, νὰ πληρώσῃ πολέμικὴν ἀποζημίωσιν χιλίων τάλαντων καὶ νὰ ποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Τελουμένων δὲ τῶν Ἰσθμίων ὁ Φλαμινίος, ἐπιδεικνύμενος ὡς σωτὴρ τῆς Ἑλλάδος, ἀνεκήρυξε τὴν τελείαν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, ὁ δὲ μωρὸς λαὸς δούς πίστιν εἰς τὰς ἐπαγγελίας ταύτας, ὀλίγου δεῖν ἀπέπνιγεν ὑπὸ ἀπεριγράπτου χαρᾶς καὶ ἀγαλλιᾶσεως τὸν ἀποθεωθέντα Ῥωμαῖον. (Ἄλλὰ λίαν ταχέως ἐπίσθησαν ὅτι ἡ τόσον πεμπωδῶς ἀπονεμηθεῖσα ἐλευθερία, οὐδὲν ἄλλο ἦτο εἰμὴ ἀπλουστάτη ἀλλαγὴ κυρίων).

Ἄλλ' ὁ Περσεύς, ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ Φιλίππου, πνέων ἐκδίκησιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ὅτινες κατεκρήμνισαν τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν πατρίδα ἐκ τοῦ ὕψους τῆς δυνάμεως διανοεῖτο νὰ ἐπανακτῆσθαι τὰ ἀπολεσθέντα διὰ νέου πολέμου. Οὕτως ἐξεφάρραγη νέος Μακεδονικὸς πόλεμος, ὅστις διήρκεσε μέχρι τοῦ 168 π.Χ. Ἐπὶ δύο μὲν ἔτη ἐμάχετο νικηφόρος ὁ Περσεύς κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ κατόπιν ἀποσταλέντος εἰς Μακεδονίαν τοῦ ὑπάτου Διμίτρου Παύλου, τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐν Κάνναις πεσόντος στρατηγοῦ, καὶ συγκροτηθείσης παρὰ τὴν Πύδναν τῆς Μακεδονίας φονικωτάτης μάχης, ὑπέστη οὗτος πανωλεθρίαν καὶ ἀπώλεσε τὸν θρόνον καὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἀπαχθεὶς δὲ μετὰ τοῦτο εἰς Ῥώμην, ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ καὶ ἀπέθανε μετὰ πενταετῆ ἀιχμαλωσίαν ἐν Ἀθῆναις. Ἡ δὲ Μακεδονία πρὸ δύο μόλις αἰῶνων ὑφωθεῖσα ὑπὸ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς κοσμοκράτειραν ἐγένετο φρόνον ὑποτελὴς τοῖς Ῥωμαίοις. Μετὰ 20 δ' ἔτη ὑποκινήθεις καὶ τρίτου Μακεδονικοῦ πολέμου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τυχοδιώκτου Ἀνδρῆσκου, ὅστις ψευδῶς ἐκάλει ἑαυτὸν Φίλιππον καὶ υἱὸν τοῦ Περσεῦς (Ψευδοφίλιππος) μετεβλήθη εἰς ἀσημαντὸν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν (148 π.χ.).

Τὴν αὐτὴν δ' ὑπέστη τύχην καὶ ἡ μετὰ τῆς Μακεδονίας συμμάχησασα Ἰλλυρία. Ὁ ἡγεμὼν αὐτῆς Γένθιος συλληφθεὶς ἀπήχθη ἐν θρᾷμβῳ εἰς Ῥώμην ὡς ὁ Περσεύς.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.). — Ἡ αὐτὴ τύχη ἀνέμενε κατόπιν καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Τὸ θανάσιμον δὲ κτύπημα ἐξ ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων κατηνέχθη κατὰ τῆς ἀνθοῦσης πόλεως Κορίνθου ἐν τῷ Ἀχαϊκῷ καλουμένῳ πολέμῳ. Ἡ Κόρινθος δῆλον ὅτι, τὸ κόσμημα τῆς τότε Ἑλλάδος, ἐτόλμησεν ἐνωθεῖσα μετ' ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν Ἀχαϊκὴν ὀμοσπονδίαν, νάντιστῆ κατὰ τῶν

ἀξιώσεων τῆς Ῥώμης. ¹ Ἀλλὰ μετὰ βραχὺν ἀγῶνα οἱ σύμμαχοι κατετροπώθησαν, ἡ δὲ Κόρινθος ἠλώθη ὑπὸ τοῦ ὑπάτου Μομμίου. Ἡ ἀτυχὴς πόλις προωρίσθη ὑπὸ τῶν βαρβάρων νικητῶν νὰ ἐξαλειφθῇ ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Οἱ μὲν ἄνδρες ἐφονεύθησαν, αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες ἐξηνδραποδίσθησαν, ἡ δὲ πόλις λεηλατηθεῖσα παρεδόθη κατόπιν εἰς τὰς φλόγας. Τὰ πολυτιμα ἔργα τῆς τέχνης, ἐξ ὧν ἔβριθεν ἡ Κόρινθος, ἄλλα μὲν ἐπώλησεν ὁ τραχὺς καὶ ἀγροῖκος νικητὴς, ἄλλα δὲ μετέφερον εἰς Ῥώμην φύρδην μίγδην. Ἀγνοῶν δὲ τὴν ἀξίαν των, ἠπείλεισε τοὺς μεταφέροντας ὅτι ἐὰν θραύσωσι τι θὰ ὑποχρεωθῶσι νὰ ἀνανεώσωσιν αὐτὸ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἐν Ῥώμῃ!! Ἐκτοτε δὲ ἡ Ἑλλάς ἀποτελέσασα κατὰ πρῶτον μέρος τῆς Μακεδονικῆς ἐπαρχίας, ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Ῥωμαῖον ἐπαρχὸν τῆς χώρας ταύτης, μετὰ δὲ ταῦτα ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Ὁ δὲ νικητὴς Μόμμιος ἐτέλεσε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ καὶ ἐπεκλήθη τιμῆς ἕνεκα Ἀχαΐκός. Πολλοὶ δὲ τότε Ἕλληνες, ἀκολουθήσαντες τοὺς κατακτητὰς αὐτῶν εἰς Ῥώμην ὡς αἰχμάλωτοι, διέδωκαν τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ διήγειραν τὸν ἔρωτα αὐτῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τέχνην καὶ ἐπιστήμην. Οὕτως ἐπηλήθευσαν οἱ λόγοι τοῦ ποιητοῦ Ὀρατίου.²

Ὁ τρίτος Καρχηδονικὸς πόλεμος (149—146 π. Χ.).

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐφοβοῦντο εἰσεῖτι τὴν Καρχηδόνα καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν καὶ ταπεινώσιν αὐτῆς, ἐπειδὴ ἤρξατο ἐκ νέου ἀχμάλωτον τὸ ἐμπόριόν τῆς καὶ ὁ λαὸς ἀναβαρῶν. Ἦδη δὲ μεταμελοῦντο, διότι μετὰ τὴν μάχην τῆς Ζάμας δὲν κατέστρεψαν αὐτὴν καθ' ὀλοκληρίαν. Πρὸς τοιαύτην τελείαν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνας παρώτρυνε τοὺς Ῥωμαίους πρὸ πάντων ὁ γέρον συγκλητικὸς Κάτων, εἴτε ἐκ μίσους κατὰ τῆς Καρχηδόνας, εἴτε ἐκ φόβου. Λέγεται δὲ μάλιστα ὅτι πάσας τὰς ἐνώπιον τῆς συγκλήτου ἀγορεύσεις

¹(1) Οἱ Ῥωμαῖοι ἐζήτησαν νὰ διαλύσωσι τὴν Ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, ἥτις ἀπετέλει δύναμιν ἰσχυράν.

² Eptst. II. 1,156 Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ φιλολογία ἀπὸ τῆς Ἰταλίας ἐν ἡ ἐγένετο κυρία γλῶσσα ἐξηπλώθη αὐξανούσης τῆς Ῥωμαϊκῆς ἰσχύος ἐφ' ὅλης τῆς τότε γνωστῆς γῆς ἐφ' ἧς ἀπετύπωσεν ἡ Ῥώμη τὴν πολιτικὴν, ἡ δὲ Ἑλλάς τὴν πνευματικὴν μέρφωσιν.

του, περί οὐδὲποτε καὶ ἂν ἐπρόκειτο ζητήματος, ἐπέβαινε προσεπιφωνῶν, «δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι.»¹ Πλουτ. Βίος Κάτωνος XXX.» Ἄλλ' ἢ Καρχηδῶν κατεγίνετο ἤσυχος εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ἀπέφευγε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Οὕτω εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ὁ Μασσανάσης, ὁ βασιλεὺς τῆς Νουμιδίας, φίλος καὶ σύμμαχος τῶν Ῥωμαίων, ἐσφετερίσθη γαίης εὐφορωτάτας, ἀνηκούσας εἰς τὴν Καρχηδόνα. Ἐγνώριζε δ' ὁ βασιλεὺς ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσι πόλεμον ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης. Ἴσως καὶ δὲ παρεκινήθη κρυφίως ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων νὰ παρασκευάσῃ ἀφορμὴν πολέμου κατὰ τῆς Καρχηδόνας πρὸς τελείαν καταστροφὴν αὐτῆς. Καθισταμένου δὲ τοῦ Μασσανάση ὁσημέραι θρασύτερου καὶ αὐθαδεστέρου, οἱ Καρχηδόνιοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' αἱ δεήσεις αὐτῶν δὲν εἰσηκούσθησαν. Τότε δ' ἐν καταστάσει ἀμύνης εὐρισκόμενοι ἔλαβον μόνοι των τὰ ὅπλα κατὰ τοῦ ὑπερφάλου γέιτονος, συγχρόνως δ' ἐπεμψαν εἰς Ῥώμην πρέσβεις, ἵνα δικαιολογήσωσι τὴν στάσιν των ταύτην καὶ βεβαιώσωσι τοὺς Ῥωμαίους περὶ τῆς ὑποταγῆς των. Οὗτοι δ' ἀπήτησαν παρ' αὐτῶν ὡς ἐγγύησιν τῆς εὐλικρινείας των 300 ὁμήρους ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων νέων, οἵτινες καὶ ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοὺς θρήνους καὶ τὰ δάκρυα τῶν γονέων. Καὶ ὅμως οἱ ὕπατοι ἀποπλεύσαντες ἐκ Σικελίας διεπαιώθησαν εἰς τὰς Ἀφρικανικὰς ἀκτὰς. Δευτέρα δὲ τότε πρεσβεῖα ἀποσταλεῖσα ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ υποκύψωσι πρὸς πάσας τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπήτησαν νῦν τὴν παράδοσιν τῶν πλοίων, τὰ ὅποια παραδοθέντα ἐκάησαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ τεταπεινωμένου λαοῦ. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους· διότι εὐθὺς κατόπιν ἀπήτησαν καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ὀπλων καὶ παντὸς τοῦ πολεμικοῦ ὕλικου. Καὶ εἰς τὴν ἀξίωσιν ταύτην μετὰ σιωπηλῆς δόξης ἠναγκάσθησαν νὰ υποκύψωσιν οἱ Καρχηδόνιοι. Ἀφοῦ δὲ οὕτω ἀπεγυμνώθησαν παντὸς μέσου ἀμύνης, ἀνεκινώθη εἰς αὐτοὺς τὸ τελευταῖον φοβερὸν πρόσταγμα, ὅτι ὄφειλον νὰ καταλίπωσι σὺν γυναῖξί καὶ τέκνοις τὴν πόλιν, ἥτις θὰ κατεστρέφετο, καὶ νὰ μετοικήσωσι δύο μίλια μακρὰν τῆς θαλάσσης.

Ἐπὶ τῇ ἀνεπίστῳ καὶ ἀπανθρώπῳ ταύτῃ συμπεριφορᾷ κατέλαβε τοὺς Καρχηδόνιους ἀγανάκτησις καὶ λύσσα καὶ πάντες ὡμοσαν νὰ συναπολεσθῶσι μετὰ τῆς πατρίδος των. Ἀμέσως δ' ἤρχισαν νὰ προπαρασκευάζωνται πρὸς ἄμυναν. Αἱ πύλαι τῆς πόλεως ἐκλείσθησαν, ὁ λιμὴν ἀπεφράχθη δι' ἀλύσεων, αἱ στέγαι τῶν οἰ-

¹ Ceterum censeo, Carthaginem esse delendam.

κιῶν ἀφρήθησαν, χρησιμοποιουμένης τῆς ζυλείας αὐτῶν πρὸς κατασκευὴν πλοίων. ἅπανα δ' ἡ πόλις μετεβλήθη εἰς μέγα ἐργοστάσιον, ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς οὐδὲν ἄλλο ἐβλεπέ τις εἰμὴ ἀνθρώπους πυρρωμένους ἐργαζομένους. Αἱ γυναῖκες προθύμως προσέφερον οὐ μόνον τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ αὐτῶν κοσμήματα χάριν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν κόμην των πρὸς κατασκευὴν σχοινίων καὶ νευρῶν διὰ τὰ τόξα. Ἡμισυ ἑκατομμύριον ἀνθρώπων ἡμιλλᾶτο συνεισφέρειν. Πρὸ τῶν πυλῶν ἴστατο ὁ Ἀσδρούδας μετὰ στρατοῦ, ἀποκρούων ἐπὶ οὗς συνεχῆ ἔτη ἡρωϊκῶς τὰς ἐφόδους τῶν ἐχθρῶν. Τέλος ἀπέστειλαν οἱ Ῥωμαῖοι τὸν Σκιπίωνα Αἰμιλιανόν, τὸν υἱὸν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, τοῦ νικητοῦ τῆς Μακεδονίας, ὁστις κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ ἐξ ἐφόδου τὴν ἐξαντληθεῖσαν πόλιν ἐν ἔτει 146, μετὰ τριετῆ πολιορκίαν. Φοβερά τότε σφαγή, ἐπὶ 6 ἡμέρας διαρκέσασα, ἐπηκολούθησεν ἐν τῇ λιμένι, ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ταῖς οἰκίαις καὶ μεταξὺ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν φλογῶν τῆς πυρπολουμένης πόλεως. Ὅσοι δὲ διέφευγον τὸ ζῆφος τῶν Ῥωμαίων, ἀνεζήτουν μόνον τὸν θάνατον, ριπτόμενοι κατὰ χιλιάδας εἰς τὰς φλόγας. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ τοῦ Ἀσδρούδα ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα, ἐνῶ ὁ ἄθλιος αὐτὸς δὲν ἐδίστασε νὰ προσπέσῃ εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ, ἱκετεύων περὶ τῆς σωτηρίας του. Ὁ εὐγενὴς Σκιπίων συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ ἀπεριγράπτῃ ταύτῃ συμφορᾷ, ἔχυσε θερμὰ θάκρυα, καὶ ἀνεφώνησε, προμαντεύων ἴσως τὴν μέλλουσαν τύχην τῆς πατρίδος του, τοὺς ὁμηρικούς στίχους:

Ἔσσειται ἤμαρ ὅτ' ἂν ποτ' ὀλώλῃ Ἴλιος ἱρή
Καὶ Πριάμος καὶ λαὸς εὐμμελίω Πριάμοιο.

Ἐκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως μόλις διασώθησαν περὶ τὰς 50,000, οἵτινες ἐξηγνῶραποδίσθησαν. Ἀναρίθμητα δὲ λάφυρα μετεκομίσθησαν εἰς Ῥώμην. Ὁ Σκιπίων ἐτέλεσε μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον καὶ τιμῆς ἕνεκεν ἐπωνομάσθη Ἀφρικανός. Ἡ δὲ Καρχηδονικὴ χώρα γενομένη ἐπαρχία Ῥωμαϊκῆ, ὠνομάσθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης Ἀφρική (146 π. Χ.).

Οὕτως ἡ Καρχηδὼν, ἡ πρώτη ἐμπορικὴ πόλις τοῦ τότε κόσμου, ἡ ἀντίζηλος τῆς Ῥώμης διὰ τὴν κοσμοκρατορίαν, μετεβλήθη εἰς σειράν ἐρειπίων! Ἐπὶ τῆς θέσεως δέ, ἔθθα αὕτη ἐπὶ 700 ἔτη ἴσταμένη περιήλθε εἰς μεγίστην ἀκμὴν καὶ δόξαν, φωλεύουσιν ἔκτοτε μέχρι σήμερον θηρία ἄγρια καὶ λαοὶ βάρβαροι. Καὶ αὕτη ἡ θάλασσα ἥτις πάλαι ποτὲ ἔφερε τὸν παρέχοντα τὴν εὐημερίαν στόλον τῆς Καρχηδόνος ἐκαλύπτετο ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ὑπὸ τῶν πειρατικῶν πλοίων τῶν ἀγρίων παραθαλασσίων κατοίκων.

Πόλεμοι τῶν Ρωμαίων ἐν τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ

Οὐτίριαθος. Ἐν οὐδεμιᾷ ἄλλῃ χώρᾳ εὗρον οἱ Ρωμαῖοι τόσην ἐπίμονον καὶ μακροχρόνιον ἀντίστασιν, ὅσην ἐν Ἰσπανίᾳ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου Καρχηδονικοῦ πολέμου κατώρθωσαν νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Καρχηδόνιους ἐκ τῆς ὠραίας χερσονήσου καὶ νὰ καταλάβωσι τὰ εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα μέρη, ἀλλὰ πολὺ ἀπέπαιχον εἰσέτι τοῦ νὰ γείνωσι κύριοι ἀπάσης τῆς χώρας. Οἱ φανατικώτεροι δ' ἐχθροὶ αὐτῶν ἦσαν ἐν μὲν τῇ σημερινῇ Ἰσπανίᾳ οἱ *Κελτιβήρες*, ἐν δὲ τῇ χώρᾳ, ἣτις σήμερον καλεῖται Πορτογαλλία, οἱ *Λυσιτανοί*. Πρὸς αὐτοὺς δ' ἀδιακόπως πολεμοῦντες, ὑπέστησαν ἐπανελλημμένως καταστροφάς, ἀφ' ὅτου ὁ *Οὐτίριαθος* ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν Λυσιτανῶν. Ὁ τολμηρὸς οὗτος πατριώτης, κατ' ἀρχὰς μὲν ποιμὴν, ἔπειτα δὲ κυνηγός, κατώρθωνεν ἐπὶ 10 ἔτη (150—140 π. Χ.) νὰ παρασύρῃ τοὺς κατ' αὐτοῦ ἀποστελλομένους ρωμαϊκοὺς στρατοὺς εἰς τὰ ὄρη καὶ ἐκεῖ ἐπιπίπτων κατ' αὐτῶν ἐξ ἐνέδρας νὰ καταστρέφῃ αὐτούς.

Οἱ Ρωμαῖοι ἠναγκάσθησαν ἐνεκα τούτου νὰ συνομολογήσωσι μετ' αὐτῶν εἰρήνην δυνάμει τῆς ὁποίας αὐτὸς ἔμενε κύριος τῆς χώρας αὐτοῦ. Μόλις ὅμως ὑπεγράφη ἡ συνθήκη, οἱ Ρωμαῖοι, ἀπίστως φερόμενοι, προσέθησαν εἰς δολοφονίαν τοῦ ἀκαταβλήτου ἐκεῖνου ἀνδρός, μεταχειρισθέντες πρὸς τοῦτο φίλους τινὰς καὶ ἐταίρους αὐτοῦ τοῦ ἴδιου. Τότε δὲ μόνον, ὅτε οἱ Λυσιτανοὶ ἐστερήθησαν τοῦ ἡρωικοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ, κατώρθωσαν νὰ καθυποτάξωσι αὐτούς.

*Ἐτι δ' ἀπιστότεροι εἰδείχθησαν οἱ Ρωμαῖοι ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κελτιβήρων καὶ τὴν πόλιν *Νουμαντίαν*, τὴν κειμένην παρὰ τὸν Δούριον ποταμόν, ἐν τῇ σημερινῇ πελοπιᾷ Καστίλιᾳ. Οἱ Νουμαντινοὶ φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Λυσιτανῶν, ἀπέκρουσαν δις τὸν ρωμαϊκὸν στρατόν, ζητοῦντα νὰ πολιορκήσῃ αὐτούς. Ἐπιτεθείς δὲ τρίτην φορὰν ὁ ὕπατος *Ὀστίλιος Μαγλίνας* κατὰ τῆς πόλεως, περιεκυκλώθη ὑπ' αὐτῶν καὶ ἠναγκάσθη, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ὄλεθρον, νὰ συνθηκολογήσῃ μετ' αὐτῶν καὶ ἀπέλθῃ. Οἱ Ρωμαῖοι δ' ὅμως, ὡς ἄλλοτε ἐν Καυδίῳ, διέρρηξαν τὴν ἐπισήμως συνομολογηθεῖσαν εἰρήνην καὶ ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον, ὅστις καὶ πάλιν δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερος εἰς τοὺς Ρωμαίους. Τέλος δ' οἱ Ρωμαῖοι ἀνέθηκαν τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, εἰς τὸν *Σκιπίωνα Αἰμιλιανόν*, τὸν ἐκπορθητὴν τῆς Καρχηδόνας. Ἄλλὰ καὶ οὗτος δὲν κατώρθωσε νὰ γίνῃ κύριος τῆς πόλεως διὰ τῆς βίας, ἀλλ' ἐπολιόρκησεν αὐτὴν στενὰ ὥστε νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς παρά-

δοσιν διὰ τοῦ λιμοῦ. Ὅτε δὲ οὗτοι ἔφθασαν εἰς τοιοῦτον σημεῖον ὥστε νὰ τρώγῃσι καὶ ἀνθρώπινους σάρκας, προσέτειναν οἱ πολιορκούμενοι εἰρήνην. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ῥωμαῖος ὕπατος ἀπήτησε παράδοσιν ἄνευ ὄρων, τοιαύτη ἀπελπισία κατέλαβεν τοὺς ἀτυχεῖς ὥστε οἱ πλείστοι ἐφρονεῦθησαν ἀμοιβαίως μετὰ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν τέκνων τῶν, πλὴν ὀλίγων ὅτινες παρεδόθησαν εἰς τὸν νικητὴν Οὐτῶ δ' ἡ Νουμαντία μετὰ ἐννεατῆ ἀγῶνα κατεστράφη ἐκ θεμελίων (133 π. X.), αἱ ταραχαὶ ἐν τῇ χώρᾳ κατεστάλησαν καὶ ἡ Ἰσπανία ὑπετάγη πάλιν, ἂν καὶ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀπεπειροῦτο ματαίως νὰ ποτινάξῃ τὸν ζυγόν. Ὁ δὲ Σκιπίων προσέλαβεν ἐκ τῆς κατακτῆσεως ταύτης καὶ τὴν προσωνομίαν τοῦ *Νουμαντίνου*.

Τρίτη ὑποδιαίρεσις. Οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι μέχρι τῆς καταλύσεως τῆς δημοκρατίας (133 - 31 π. X.)

(Περιεχόμενα : Ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἱστορία τῆς Ῥώμης κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τῶν ἐξῆς διασπῶν ἀνδρῶν : α) Οἱ δύο Γράκχοι, β) Μάριος καὶ Σύλλας, γ) Πομπήιος καὶ Καῖσαρ, δ) Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανὸς Αὐγούστος).

Οἱ χρόνοι τῶν ἐμφυλίων πολέμων.

Ἐνῶ ἡ Ῥώμη ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς πανταχόθεν, διασκαλεύοντο ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αἱ κοινωνικαὶ βάσεις, ἐφ' ὧν καὶ μόνων πολιτεία τις ἐρείδομένη ἔχει ὑπόστασιν. Τὰ ἀρχαῖα ἀπλᾶ ἤθη τὰ ἀνυψώσαντα τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατωτάτης βαθμίδος εἰς κοσμοκράτειραν ἐξέλιπον ἀφ' ὅτου οἱ Ῥωμαῖοι ἤρξαντο σχετιζόμενοι πρὸς τὸν τρυφηλὸν καὶ ἀνειμένον βίον τῶν Ἀσιτικῶν. Διὰ τῆς συσσωρεύσεως δὲ μεγάλων θησαυρῶν ἐκ τῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν καὶ διὰ τῶν βαρυτάτων φόρων, ὅτινες συνέρρεον ἐκ πολλῶν κατακτηθεισῶν χωρῶν εἰς Ῥώμην, οἱ κάτοικοι τῆς πρωτεύουσῆς ἠδύνατο νῦν νὰ παραδίδωνται εἰς παντὸς εἴδους ἀπολαύσεις καὶ ἀκολασίας. Οἱ ἔκγονοι τῶν ἐσκληραγωγημένων ἐκείνων ἀνδρῶν, ὅτινες μόνον ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν καὶ ἐχειρίζοντο ἐξ ἴσου ἐπιτυχῶς τὸ ἄροτρον καὶ τὴν στραταρχικὴν ράβδον, ἐξετράπησαν εἰς βίον ἄσπτον, οὐδεὶς ἤθελε νὰ ἐργασθῆ ἄλλὰ μόνον νὰ

ἀπολαμβάνη. Ἡ θρησκεία οὐδεμίαν πλέον εἶχεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν πνευμάτων ἐκλιπούσης τῆς εὐσεβείας τῶν πατέρων αὐτῶν. Τὸ δὲ ἐπικινδυνώτατον πάντων ἦτο ὅτι οὔτε ἐν τῇ πόλει, οὔτε ἐν τοῖς ἀγροῖς ὑπῆρχε μέση τάξις ἰσχυρά· διότι εἰς τὴν καταπληκτικὴν πτωχείαν τοῦ λαοῦ, ἥτις ὀσημέραι ἐγένετο μεγαλύτερα, ἀντιτίθετο ὁ μέγας πλοῦτος ὀλίγων οἰκογενειῶν, εἰς ἃς κατὰ μικρὸν περιήλθον ἅπαντα τὰ ἀγροτικὰ κτήματα, πρὸς καλλιέργειαν τῶν ὁποίων μετεχειρίζοντο χιλιάδας δυστυχῶν δούλων. Καὶ ἐκ τῶν ἀξιωμάτων δὲ τῆς πολιτείας ἀπεκλείσθη κατὰ μικρὸν ὁ λαός. Ἀπὸ τῆς καταργήσεως δὲ τῆς διαφοράς μεταξύ τῶν πατρικίων καὶ πληθείων, ἀντὶ τῆς πρότερον ἐκ καταγωγῆς εὐγενούς τάξεως προέκυψεν ἤδη ἐν Ρώμῃ νέα τάξις εὐγενῶν (nobiles, optimates). Ἡ τῶν ἀξιωμάτων, ἥτις βασιζομένη ἐπὶ τοῦ πλούτου μετεβιβάζετο κληρονομικῶς ὡς ἡ ἐκ καταγωγῆς εὐγένεια καὶ εἶχε καταλάβει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Ἡ ἀριστοκρατία δ' αὕτη τῶν ἀξιωμάτων παρηγκωνίζε πάντα ἄλλον πολίτην δεκνύοντα σημεῖα προόδου καὶ ἰκαρπούτο τὰς ὠφελείας πασῶν τῶν νικῶν καὶ κατακτήσεων. Παρ' αὐτῇ δ' ἔζη τὸ μέγιστον μέρος τοῦ λαοῦ ἐν καταθλιπτικωτάτῃ ἐξαρτήσει, πένια καὶ στερήσει. Πρὸς τούτοις δ' ὑπῆρχε μέγιστος ἀριθμὸς δούλων, οἵτινες οὐχὶ ὀλίγον συνέβαλλον εἰς τὴν ἐπιδείνωσιν τῆς πτωχείας τοῦ λαοῦ, καθ' ὅσον οἱ πτωχοὶ πολῖται ἕνεκα τούτων οὐδ' ὡς ἡμερομίσθιοι ἠδύναντο νὰ εὐρωσιν ἐργασίαν. Οὐδόλως ἐπομένως παράδοξον, ἐὰν ὁ ἐπόμενος αἰὼν τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας σχεδὸν μόνον ἐσωτερικὰς διχονοίας καὶ αἱματηροῦς ἐμφυλίου πολέμου εἶχει νὰ ἐπιδείξῃ.

Αἱ ἐπόμεναι ἱστορικαὶ περίοδοι α) οἱ δύο Γράκχοι, β) Μάριος καὶ Σύλλας, γ) Πομπηῖος καὶ Καῖσαρ, δ) Ἀτώνιος καὶ Ὀκταβιανός, ἦσαν χρόνοι βιαίων κλονισμῶν καὶ ἀγρίων ἐσωτερικῶν ταραχῶν.

α) Οἱ δύο Γράκχοι.

Ἡ μεγίστη ἀντίθεσις τοῦ ὑπερόγκου πλοῦτου ὀλίγων οἰκογενειῶν πρὸς τὴν πτωχείαν τοῦ πολλοῦ λαοῦ ἐξ ἀνάγκης θὰ ἐπέφεραν ἐν τῇ μέλλοντι τὴν ἀποσύνθεσιν τῆς πολιτείας. Ἐνεκα τούτου ἀπεφασίσαν δύο εὐγενεῖς καὶ ἐξ ἀγνῆς φιλοπατρίας ἐμπλεοὶ ἀδελφοὶ ἀντὶ πάσης θυσίας νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἐξασφαλίσωσιν εἰς τὴν πατρίδα εὐτυχέστερον μέλλον. Οἱ χρηστοὶ οὗτοι ἄνδρες ἦσαν ὁ Τιβέριος Γράκχος καὶ ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς Γάϊος, τὰ τέκνα τῆς Κορνηλίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ πρεσβυτέρου Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ. Ἡ ἱστορία

τῶν ἀρχαίων χρόνων ὀλίγας γυναῖκας ἔχει νὰ ἐπιδείξη, δυναμένας νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὴν μητέρα τῶν δύο Γράκχων, ἥτις μετὰ τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ χαρακτήρος τοῦ γένους τῶν Σκιπιώνων συνέδεε τὰ τρυφερώτατα αἰσθήματα τῆς γυναικείας φύσεως· ἀφροσίωσιν πρὸς τὸν σύζυγον, σωφροσύνην καὶ εὐσέβειαν, μόρφωσιν ἔξοχον, γυναικεῖαν ἀρετὴν ἑκτακτον καὶ φιλοστοργίαν πρὸς τὰ τέκνα αὐτῆς συγκινητικὴν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συζύγου τῆς Τιβερίου Γράκχου ἐπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀνατροφήν καὶ μόρφωσιν τῶν τέκνων τῆς, ἕτινα διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῆς καθοδηγεῖ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ρωμαϊκῆς ἀρετῆς καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ὅποιαν ἀγάπην ἔτρεφεν ἡ εὐγενὴς γυνὴ πρὸς τὰ τέκνα τῆς, φαίνεται ἐκ τοῦ ἑξῆς περιστατικοῦ. Ἐπιφανῆς τις καὶ πλουσία γυνὴ ἐξ Ἑτρουσκίας ἐπεδείκνυε εἰς τὴν Κορνηλίαν ἡμέραν τινὰ κομπάζουσα τὰ κοσμήματά τῆς καὶ ἀπῆται ἵνα ἴδῃ καὶ τὰ τῆς Κορνηλίας. « Ἴδού ὁ ἔμρός κόσμος » εἶπεν ἡ Κορνηλία δείξασα μετὰ μητρικῆς ὑπερηφανεῖας τοὺς κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν προσελθόντας ἀνθρώπους αὐτῆς νιούς.

Ὅταν οἱ παῖδες ἠνδρώθησαν μίαν μόνην ἐπιθυμίαν εἶχον ἀμφοτέροι, νὰ φερῶσιν πᾶσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀθλίας τύχης τῶν συμπολιτῶν τῶν. Ἀμφοτέροι ἀναγνώρισαν ὅτι τὸ χάσμα τὸ ὅποιον ἠναίγετο μεταξὺ τοῦ ὑπερόγκου πλοῦτου οἰκογενειῶν τινῶν καὶ τῆς μεγίστης πτωχείας τοῦ λαοῦ ἔπρεπε νὰ πληρωθῇ, ὅτι πρὸς σωτηρίαν τῆς ἐν ἀθλιότητι καὶ δυστυχίᾳ βεβηθισμένης κατωτέρας τάξεως ἔπρεπε νὰ ἐξευρεθῇ ριζικόν τι φάρμακον· αἱ σκέψεις δ' αὐταὶ δὲν ἄφινον αὐτοὺς νὰ ἰσχυράζουσι.

Ὁ Τιβέριος Γράκχος, ὁ πρεσβύτερος τῶν δύο ἀδελφῶν, προσέβη ὡς προστάτης τῶν καταπιεζομένων. Ἐν ἔτει 133 π. Χ. ἐζήτησε νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν ἰσχύν αὐτοῦ τὸν ἀρχαῖον ἐκείνον κληρονομικὸν νόμον τῶν δημάρχων Λικινίου καὶ Σεξτίου, ὅστις πρὸ πολλοῦ γενικῶς παραβαινόμενος εἶχε περιπέσῃ εἰς λήθην. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν νόμον οὐδεὶς τῶν πολιτῶν ἠδύνατο νὰ κατέχη πλεονα τῶν 500 πλῆθρων δημοσίας γῆς, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἔπρεπε νὰ διανέμηται εἰς ἴσους καὶ ἀναπαλλοτριώτους κλήρους μεταξὺ τῶν πτωχῶν, εἰς δὲ τοὺς μέχρι τοῦδε κατόχους τῶν γαιῶν τούτων νὰ δοθῇ ἀποζημίωσις διὰ τὰς πρὸς βελτίωσιν τούτων δαπάνας ἐκ τοῦ δημοσίου ταμεῖου. Καὶ ἕτερον δὲ τι πρὸς ὄφελος τῶν πενήτων προέτεινεν ὁ Τιβέριος. Ὁ βασιλεὺς τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Περσῆμου Ἄτταλος ὁ Γ' ἀποθανὼν πρὸ μικροῦ εἶχε καταστήσῃ διὰ διαθήκης κληρονόμον τῆς παμμεγίστης αὐτοῦ περιουσίας τὸν ρωμαϊκὸν λαόν. Ὁ φιλόθρως Τιβέριος εἰσέταγε τότε πρότασιν, ὅπως οἱ θησαυροὶ τοῦ ἠγεμόνος ἐκείνου διανεμηθῶσιν εἰς

τοὺς πτωχοτέρους πολίτας, ἵνα δυνηθῶσιν οὗτοι νὰ ἐγκατασταθῶσι καὶ καλλιεργήσωσιν ἄς ἐμελλον νὰ λάβωσι κατὰ τὸν νέον κληρουκικὸν νόμον γαίας. Ἄλλ' εἰς ἀμφοτέρας τὰς τόσον δικαίας καὶ νομίμους προτάσεις πρὸς ὄφελος τοῦ καταπιεζομένου λαοῦ οἱ πλοῦσιοι ἀντεστάθησαν λυσσώδως. Τὰ μερίδια ἐκεῖνα τῶν δημοσίων ἀγρῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ θὰ παρεχώρουν τὸ πλεῖστον μέρος, παρηνόμως μὲν ἀλλὰ πρὸ μακροῦ χρόνου κατέχοντες καὶ ἀπὸ αἰῶνων οὐδὲν μίσθωμα πληρώσαντες εἰς τὸ δημοσίον ταμεῖον ἐθεώρουν ὡς ἰδιοκτησίαν πλέον. Ἐνεκα τούτου τοσοῦτον δ' ἤγειρε τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀγανάκτησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὥστε οὗτοι ἀπεφάσισαν νὰπαλλαγῶσι διὰ παντός τοῦ ἐπικινδύνου τούτου ἀντιπάλου. Ἐπιπεσόντες δὲ κατ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου, ὅπου μετεῖχεν ἐκλογικῆς συναθροίσεως, ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ 300 ἐκ τῶν ὀπαδῶν του, ἔσυραν τὸ πτώμα αὐτοῦ διὰ τῶν ὁδῶν καὶ κατόπιν ἔρριψαν εἰς τὸν Τίβεριν.

Γάιος Γράκχος. Ἐκλιπόντος τοῦ Τιβηρίου δὲν συνεξέλιπον καὶ αἱ ἰδέαι, ὑπὲρ ὧν οὗτος ἐθυσίασε τὴν ζωὴν του· διότι μετὰ 10 ἔτη ὁ νεώτερος αὐτοῦ ἀδελφὸς **Γάιος Γράκχος**, ἐκλεχθεὶς δήμαρχος, ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ φονευθέντος. Καὶ πρῶτον προέβαινε νὰ χορηγηθῇ καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχους τὸ δικαίωμα τοῦ Ρωμαίου πολίτου, ἐφ' οὗ οὗτοι εἶχον δικαίας ἀξιώσεις ἐνεκα τόσων καὶ τόσων θυσιῶν εἰς χρῆμα καὶ αἷμα. Πλὴν τούτου καὶ ἄλλας μεταρρυθμίσεις ἐπέδωξεν, αἵτινες εἰς τοὺς ἀριστοκρατικούς ἦσαν δυσάρεστοι καὶ ἐπιβλαβεῖς. Ἐνεκα δὲ τούτων προεκήθησαν αἱματηραὶ σκηναί. Πολῖται ἐμάχοντο κατὰ πολιτῶν, ἔφονεύθησαν δὲ ὑπὸ τῶν ἀντιθέτων οὐ μόνον ὑπὲρ τοὺς 3000 ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ δημοτικοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἀλλ' ἔπεσεν ἐν στάσει τινί, ἣ δὲ κεφαλὴ του ἐπληρώθη ἀντὶ ἴσου θάρους χρυσοῦ (121 π. X.). Καίτοι δὲ μάτην κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας τοῦτον ἀγῶνα ἔρρευσε τὸ αἷμα τόσων καὶ τόσων πολιτῶν· διότι οὔτε οἱ δημόσιοι ἀγροὶ διανεμήθησαν, οὔτε οἱ Ἰταλικοὶ λαοὶ ἀπέκτησαν τὰ δικαιώματα Ρωμαίων πολιτῶν ὅμως τὸ πατριαστικὸν πνεῦμα καὶ ἡ συναίσθησις τῶν διὰ μεγάλων θυσιῶν κτηθέντων δικαιωμάτων εἶχε τόσον ἐξεγερθῆ, ὥστε ὅν ἦτο δυνατόν νὰ κατασταλῶσι καθ' ὅσκληρίαν. Οὕτω τέλος ἐν ἔτει 88 π. X. οἱ Ἰταλικοὶ λαοὶ ἐπέτυχον τὸ δικαίωμα τοῦ πολίτου μετὰ αἱματηρὸν πόλεμον, ὅστις εἶνε γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *συμμαχικὸς ἢ μαρκικὸς πόλεμος* (90—88 π. X.). 300, 000 ἄνθρωποι ἐκάλυψαν τὰ πεδία τῶν μαχῶν καὶ μεγάλαι ἐκτάσεις τῆς Ἰταλίας μετεβλήθησαν εἰς ἔρημον.

Καὶ οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τῶν σκληρῶς καταπιεζομένων δούλων διηγέρθη ἡ ἐπιθυμία πρὸς βελ-

τίωσιν τῆς θέσεώς των. Ἐπανειλημμένοι δ' ἐπαναστάσεις αὐτῶν ἐξεργάγησαν καὶ πρὸ πάντων ἐν Σικελίᾳ μάλιστα δὲ κατεβάλλετο ἢ μία ἀνηγγέλλετο νέα ἐπανάστασις ἀλλαγῆς. — Τὸν ἐρεθισμὸν τοῦτον τοῦ λαοῦ προσεπάθησαν νὰ καταστείλωσι διὰ μέσων, ἅτινα δὲν ἠδύνατο εἰμὴ νὰ ἔχωσι ὀλεθρίας συνεπειάς. Οἱ φόροι καθηργήθησαν, συχνὰ διένεμον ἄρτον εἰς τὸν λαόν καὶ ἐζήτουν διὰ δημοσίων θεαμάτων νὰ ἀφαιρέσωσι πᾶσαν ἄλλην σέψιν ἀπ' αὐτοῦ. Ἰδίως δὲ ὁ ὄχλος εὗρισκε μεγάλην τέρψιν εἰς τὸ ἀποτρόπαιον ἔθος νὰ βλέπῃ ἀνθρώπους νὰ μάχωνται μέχρι θανάτου κατ' ἀλλήλων ἢ κατ' ἀγρίων θηρίων. Οἱ πολυπληθεῖς δ' αἰχμάλωτοι, οἱ εἰς θάνατον καταδικαζόμενοι ἐγκληματίαι, προῖόντος δὲ τοῦ χρόνου καὶ οἱ δούλοι ἀπετέλουν πλουσιωτάτην συλλογὴν, ἐξ ἧς ἠδύνατο νὰ ἐκλέξωσι διὰ τοὺς αἵματηροὺς καὶ ἀπανθρώπους τούτους ἀγῶνας τοὺς καταλλήλους ἀνδρας. Κατὰ κανόνα δὲ οἱ ἀγῶνες οὗτοι ἐτελοῦντο κατὰ τὰς ἐορτάς τῶν θεῶν ἢ κατὰ τὰς κηδεῖας τῶν ἀριστοκρατικῶν, ὁ δὲ ἐκφυλισθεὶς λαὸς μεγαλοφώνως ἐξεζήτηει δύο πράγματα, τὰ βδελυρὰ ταῦτα θεάματα καὶ ἄρτον (*panem et circenses*). Τί δὲ καλὸν πλέον ἠδύνατό τις νὰ ἀναμένῃ παρὰ τῶν νέων, οἵτινες ἐτρέφοντο ἐν μέσῳ τοιαύτης μεμολυσμένης ἀτμοσφαιρας καὶ τῶν ὁποιῶν ἢ ἀγωγῆ ἦτο ἐμπειστευμένη τὸ πλεῖστον εἰς δούλους ἢ εἰς ἐξήχρειωμένους ἀνθρώπους!

Ἐν γένει δὲ ἡ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἐκλυσις εἶχε φθάσῃ εἰς τὸν ὑψιστὸν βαθμόν. Οὕτω πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν δημοσίων θέσεων οὐδὲν πλεόν ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἢ ἰκανότης καὶ τιμιότης τῶν ὑπαλλήλων. Οἱ μᾶλλον διεφθαρμένοι, οἱ δοξομανεῖς, οἱ κατορθοῦντες διὰ κολακειῶν, δωροδοκιῶν καὶ ἄλλων τοιοῦτων αἰσχρῶν μέσων νὰ προσοικειωθῶσι πλείονας ὁπαδοὺς, εἶχον τὰς μεγαλυτέρας ἐλπίδας ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα. Ἡ ἐξαγορὰ δὲ τῶν ψήφων κατήνησε τὸ συνηθέστατον ἐπάγγελμα. Οὕτω δὲ πάντα τὰ ἀξιώματα διὰ δωροδοκιῶν πρὸς τὸν λαόν περιήλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν πλουσιῶν καὶ τῶν ἰσχυρῶν πολιτῶν, οἵτινες μετεχειρίζοντο αὐτὰ πρὸς κορεσμόν τῆς φιλοδοξίας των καὶ ἰκανοποίησιν χαμερπῶν παθῶν. — Τῆς ἀκολασίας δὲ ταύτης καὶ εὐώνου διαφθορᾶς οὐδ' αὐτὴ ἡ σύγκλητος διέμεινεν ἀμέτοχος. Τοῦτο δὲ κατέστησε κατάδηλον ὁ κατὰ Ἰουγούρθα πόλεμος.

6'. Γάϊος Μάριος καὶ Κορνήλιος Σύλλας.

Αἱ νίκαι τοῦ Γαῖου Μαρίου.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Γράκχων δύο ἄνδρες ἐπρωταγωνί-

στησαν ἐν τῇ Ῥώμῃ, ὁ Γάιος Μάριος καὶ ὁ Κορνήλιος Σύλλας. Φίλοι τὸ πρῶτον, ὑπηρετοῦντες τὴν πατρίδα ἐν τῷ αὐτῷ στρατῷ, ἐγένοντο λυσσώδεις ἀντίπαλοι κατόπιν, ἐπειδὴ ἤγοντο ὑπὸ ὁμοίας φιλοδοξίας καὶ συμπάρεισαν καὶ τὸν λαὸν εἰς ὀλέθριον ἐμφύλιον πόλεμον.— Ἐξετάσωμεν δὲ τὸ πρῶτον τὸν κραταῖον πολεμιστὴν καὶ νικητὴν Γάιον Μάριον, ὅστις ἐδοξάσθη μεγάλως κατασυντρίψας τὸν Ἰουγούρθαν καὶ καταστρέψας τοὺς Κίμβρους καὶ Τεύτονας.

Πόλεμος κατὰ Ἰουγούρθα (111—106 π. Χ.).— Ὁ Ἰουγούρθας, ἔγγονος τοῦ Ἀφρικανοῦ βασιλέως Μασανόσου, εἶχεν υἱοθετηθῆ ὑπὸ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ, τοῦ βασιλέως Μικίψου. Οὗτος εἶχε μὲν δύο υἱούς, τὸν Ἀδέρβαλον καὶ τὸν Ἰέφαλον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦσαν εἰσέτι νέοι καὶ ἄπειροι, ἐπίστευσεν ὁ Μικίψας, ὅτι θὰ παρεῖχεν εἰς τοὺς υἱούς αὐτοῦ ἀσφαλὲς ἔρεισμα, ἐὰν ἀποκαθίστα κοινωνὸν τῆς ἀρχῆς καὶ τὸν ἐξάδελφόν των Ἰουγούρθαν, κληροδοτῶν καὶ εἰς αὐτὸν μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Νουμιδίας· διότι ὁ Ἰουγούρθας ἐκέκμητο ἑκτακτα προσόντα· ἦτο ὁ κάλλιστος ἵππεύς, ὁ τολμηρότατος κυνηγός, ὁ ἀνδρειότατος πολεμιστής, εἶχε δὲ καὶ μεγάλην πολιτικὴν σύνεσιν καὶ ἐμπειρίαν. Ἀποσταλεῖς ποτε πρὸς ἐπικουρίαν τῶν Ρωμαίων ἐν τῷ κατὰ τῆς Νουμαντίας πολέμῳ, ἐθαυμάσθη ὑπὸ τῶν Ρωμαίων στρατηγῶν καὶ στρατιωτῶν διὰ τὴν ἐν ταῖς μάχαις ἀρετὴν καὶ ἐπανήλθεν ἐνδοξος καὶ τετιμημένος εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἀλλὰ τὰ μεγάλα αὐτοῦ προτερήματα ἡμαυροῦντο δυστυχῶς ὑπὸ μισαρῶν ἐλαττωμάτων καὶ ἀγρίων παθῶν. Ἦτο καταφρονητὴς τοῦ δικαίου, ἄστοργος πρὸς τοὺς συγγενεῖς του καὶ ἀγνώμων, φιλοδοξία δὲ καὶ ἀρχμανία ἐρρῦθμιζεν τὰς σκέψεις καὶ τὰς πράξεις τοῦ ἀσυνειδήτου ἀνδρός. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Μικίψου προκειμένου νὰ διανεμηθῆ ἡ χώρα κατὰ τὴν διαθήκην μεταξὺ τῶν 3 κληρονόμων, πᾶσα συνεννόησις ἐναυάγησε κατὰ τῶν ἀρπακτικῶν διαθέσεων τοῦ Ἰουγούρθα, ἐπιμένοντος νὰ γίνῃ κύριος τῆς ὅλης Νουμιδίας. Ἐνεκα δὲ τούτου τὸν μὲν Ἰέφαλον ἐφόνευσε, τὸν δ' Ἀδέρβαλον ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ζητήσῃ βοήθειαν. Πράγματι δὲ ἡ σύγκλητος ἀπέστειλε πρέσβεις εἰς τὴν Νουμιδίαν, ἀλλὰ δωροδοκηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰουγούρθα, διένειμαν τὴν χώραν εἰς δύο ἄνισα μέρη, καὶ παρεχώρησαν τὸ μεγαλύτερον καὶ εὐφορῶτερον εἰς τὸν Ἰουγούρθαν. Καὶ τοῦτο δ' ὅμως δὲν ἦτο ἱκανὸν νὰ καταστείλῃ τὴν πλεονεξίαν αὐτοῦ. Παρέσυρε λοιπὸν εἰς πόλεμον τὸν δικαίως ὠργισμένον ἐξάδελφον αὐτοῦ καὶ κυριεύσας τὰ φρούρια αὐτοῦ ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἀκούσας δ' ὅτι οἱ Ρωμαῖοι ἐξωργίσθησαν διὰ τὴν ἀνόσιον ταύτην πράξιν ἐπεμψε πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην καὶ κατῴρωσε νὰ καταπραύνη τοὺς συγκλητικούς, διανείμας ἄφθονον χρυ-

σίον. Τέλος δ' ὅμως ὁ δῆμορχος Μέμμιος στηλιτεύσας τὴν ἀνανδρόν ταύτην στάσιν τῆς συγκλήτου, κατώρθωσε νὰ ἐξερεθίσῃ τὸν λαόν. Τότε δ' ἀπεφασίσθη νὰ ἀποσταλῇ στρατὸς εἰς Ἀφρικὴν πρὸς τιμωρίαν τοῦ σφετεριστοῦ ξένου θρόνου (111 π. Χ.). Ἄλλ' ὁ Ἰουγούρθας κατορθώσας νὰ διαφθείρῃ διὰ χρημάτων τὸν κατ' αὐτοῦ σταλέντα ὑπάτον, συνωμολόγησε μετ' αὐτοῦ εἰρήνην. Ὁ Μέμμιος ἀποκαλύψας τὴν ἀισχρὰν ταύτην διαγωγὴν τοῦ ὑπάτου, τοσοῦτον διῆγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ κληθῇ ὁ Ἰουγούρθας εἰς Ρώμην, ἵνα δώσῃ λόγον. Ἦλθε δ' αὐτός εἰς Ρώμην φέρων ἄφθονον χρυσὸν καὶ ἄργυρον καὶ κατώρθωσεν οὐ μόνον ν' ἀποφύγῃ πᾶσαν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐθρασύνθη, ὥστε ὑπὸ τὰ ὄμματα τῆς συγκλήτου ἐνήργησε τὸν φόνον τοῦ ἐξαδέλφου του Μασσίβα, ὅστις ἤγειρεν ἀξιόσεις ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Νουμιδίας. Ἐνεκεν δ' ὅμως τῆς στυγεραῆς ταύτης πράξεως ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Ρώμης, ἀπερχόμενος δὲ ἀπηύθυνε πρὸς αὐτὴν τὰς σαρκαστικὰς ταύτας λέξεις : «ὦ πόλις ὦνία καὶ σὺ θὰ ἐπωλεῖς, ἐὰν ὑπῆρχεν ἀγοραστής». Κηρυχθέντος δὲ τοῦ πολέμου, ὁ κατ' αὐτοῦ ἀποσταλεὶς ρωμαϊκὸς στρατὸς ἠττηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ διέλθῃ ὑπὸ τὸν ζυγόν. Τὸ ὄνειδος τοῦτο κατέστησε μανιώδεις τοὺς Ρωμαίους. Ἔσπευσαν δὲ νὰ ἀποπλύνωσι τὴν ἕβριν ταύτην ἀποστείλαντες εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ στρατοῦ ἐκλεκτοῦ τὸν ἐνάρκτον καὶ δραστήριον ὑπάτον Μίτελλον, ὅστις κατώρθωσε μετὰ μικρὸν νὰ περιαγάγῃ τὸν ἐπικίνδυνον Ἰουγούρθαν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπόγνωσιν καὶ νὰναγκάσῃ νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν πενθερὸν αὐτοῦ, τὸν βασιλέα τῆς Μαυριτανίας (Μαρόκκου) Βόκχον. Θὰ ἔφερε δ' ἀσφαλῶς εἰς πέρας τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Μίτελλος, ἐὰν ὁ Μάριος δὲν κατώρθου διὰ ψευδῶν κατηγοριῶν νὰνακληθῇ εἰς Ρώμην καὶ νὰνατεθῇ εἰς αὐτὸν ἡ περαιτέρω διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου.

Ὁ Γάιος Μάριος ἦτο υἱὸς πτωχοῦ χωρικοῦ ἐκ τοῦ ἐν τῇ Οὐλοσκικῇ χώρᾳ Ἀρπίνου. Ἀνατραφεὶς δ' ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐν τῇ ἐργασίᾳ καὶ τῇ σκληραγωγίᾳ περιεφρόνει τὰς καιρικὰς μεταβολὰς, τοὺς ἀνέμους καὶ θεύλλας καὶ ἦν ἰσχυρὸς ὡς σίδηρος. Οὐδέποτε ὑπολόγιζε τοὺς κινδύνους, ὁ δὲ φόβος ἦτο αὐτῷ ἄγνωστος. Πνευματικὴν μόρφωσιν δὲν εἶχεν, οἱ δὲ τρόποι αὐτοῦ ἦσαν τραχεῖς. Ἀλλὰ τρομερὰ φιλοδοξία ὑπεξέκατε τὰ στήθη τοῦ ἀνδρός, ὅστις ἔχων συνείδησιν τῶν φυσικῶν αὐτοῦ πλεονεκτημάτων ἐθεώρει τὰ πάντα κατορθωτά. Ἀναδειχθεὶς τὸ πρῶτον ἐν τῷ κατὰ τῆς Νουμαντίας πολέμῳ διὰ τὴν τόλμην αὐτοῦ καὶ ἀνδρείαν, ἐπανήλθεν ἐκεῖθεν εἰς Ρώμην δεδωξασμένος καὶ κατώρθωσε παρὰ τὴν ταπεινὴν αὐτοῦ καταγωγὴν νὰνέλθῃ εἰς τὰ ὑψηλότατα ἀξιώματα τῆς πολιτείας. Ὁ λαὸς τὸν ἠγάπα καὶ ἦτο ἀφωσιωμένος πρὸς αὐ-

τόν, διότι ἦτο ἐκ τῆς τάξεώς του. Τὰ ἀγνά καὶ ἀφιλοκερδῆ αἰσθήματα τῶν Γράκχων πρὸς τὸν λαόν, ὑπὲρ ὧν εὗτοι ἐθυσιάστησαν, πολὺ ὀλίγον συνεκίνησαν τὸν Μάριον, ἐμίσει δὲ τοὺς ἀριστοκρατικούς μόνον καὶ μόνον διὰ τὰ προνόμιά των, τὸν πλοῦτον καὶ τὴν μόρφωσίν των. Περιεποιεῖτο δὲ τὸν ὄχλον ἵνα πατήσῃ ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὑψωθῇ καὶ ἱκανοποιήσῃ τὴν φιλαρχίαν αὐτοῦ καὶ τὸ μίσος κατὰ τῶν ἀριστοκρατικῶν. Ἐνεκα δὲ τῆς φιλαρχίας του ταύτης δὲν ἐδίστασε νὰ συκοφαντήσῃ τὸν Μέτελλον, ἵνα καταλάβῃ αὐτὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ.

Ἐκλεχθεὶς δ' ὕπατος ἐστρατολόγησεν ἐκ τῶν ταπεινοτάτων πολιτῶν ὅτινες μέχρι τότε δὲν ἐστρατεύοντο καὶ ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐνίκησε νίκας ἐπὶ νικῶν. Ὁ δὲ παρ' αὐτῷ ὡς ταμίας τότε ὑπηρετῶν Σύλλας κατώρθωσε δι' ἐπιτηδείων διαπραγματεύσεων νὰ πείσῃ τὸν Βόκχον νὰ παραδώσῃ τὸν Ἰουγούρθαν. Ὁ Μάριος διὰ τὴν εὐτυχῆ ἀποπεράτωσιν τοῦ πολέμου ἐτέλεσεν ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην λαμπρότατον θρίαμβον, ὃν διεκόσμη καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουγούρθας ἐν βασιλικῇ στολῇ καὶ ἀλυσίδετος. Ὅτε δ' ὁ βασιλεὺς ἐρρίπτετο εἰς τὸ δεσμοτήριον, ἀνέκραξε, ἀπόσον ψυχρὸν εἶναι τὸ λουτρόν σας !». Μετὰ ἐξαήμερον δ' ἀγῶνα κατὰ τῆς πείνης λέγεται ὅτι ὁ Ἰουγούρθας ἐστραγγάλισθη ἐν τῇ φρικώδει φυλακῇ. Τὸ δ' ἀπορφανισθὲν βασιλεῖον τῆς Νουμιδίας διενεμήθη μεταξὺ τοῦ Βόκχου καὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μασσανάσου.

Πόλεμος κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων
(113—101 π. Χ.).—Εἰς τὸν Μάριον ἐπεφυλάσσετο βραδύτερον πολὺ μεγαλυτέρα δόξα τῆς πρώτης. Ἐνῶ εἰσέτι ἐξηκολούθει πολεμῶν ἐν Ἀφρικῇ τὸν Ἰουγούρθαν, ἀνηγγέλθη εἰς τὴν Ρώμην ὅτι βαδίζει κατ' αὐτῆς, ἐρχόμενος ἀπὸ βορρᾶ, φοβερός τις λαὸς γιγαντιαίου ἀναστήματος, μὲ γαλανοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ξανθὴν κόμην καὶ μὲ ἀσυνήθη πολεμικὴν περιβολήν. Ἦσαν δ' οὗτοι οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεῦτονες, γερμανικοὶ λαοὶ ἐκ τῶν ἀκτῶν τῆς βορείου θαλάσσης καὶ τῆς βαλτικῆς, εἴτινες ἐγκαταλιπόντες τὴν γυναίξιν καὶ τέκνοις τῆς πρώτης αὐτῶν κατοικίας καὶ εἰς πολλὰς μυριάδας ἀνερχόμενοι, ἐτράπησαν πρὸς νότον ἵνα ζητήσωσι νέας τοιαύτας.¹⁾ Κατὰ τὴν πορείαν δ' αὐτῶν διὰ τῶν Ἀλπείων χωρῶν, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰσπανίας οἱ Κίμβροι ἐνίκησαν ἐπανειλημμένους τοὺς Ρωμαίους καὶ ἄλλους λαοὺς. Κατόπιν δ' ἐπανακάμφαντες ἐκ τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν Γαλλίαν, ἠνώθησαν παρὰ

1) Ἴσως εἰς τὴν μετανάστευσιν ταύτην ἐξώθησεν αὐτοὺς ἡ πείνα ἢ πλημμύραι.

τόν κάτω Σηκουάναν μετὰ τῶν Τευτόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ πληθυσμὸς τῶν δύο λαῶν ἦτο μέγιστος, ἢ δ' ἐξέυρεσις τῶν τροφίμων δυσχερής, διγρέθησαν ἐκ νέου. Καὶ οἱ μὲν Τεύτονες διηθύνθησαν πρὸς νότον ἀκολουθήσαντες τὸν ροῦν τοῦ Ροδανοῦ, ἵνα διὰ τῆς περαλίας εἰσβάλωσιν εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν· οἱ δὲ Κίμβροι ἐβιάσθησαν πρὸς νότον τὴν γνωστὴν ἤδη εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν μέσων Ἄλπεων ὁδόν. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ εἰδήσει οἱ Ρωμαῖοι κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ· τὸ πρῶτον δὲ τότε οὐδεὶς ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ νὰ γίνῃ ὕπατος. Ἐν τῇ γενικῇ δὲ ταύτῃ ἀπελπισίᾳ τὰ βλέμματα πάντων μηδ' αὐτῶν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἐξαιρουμένων ἐστράφησαν πρὸς τὸν Μάριον, ὅστις παρὰ τὸν νόμον ἐκλεχθεὶς ἐκ νέου ὕπατος ἐβάδισεν ἀποφασιστικῶς κατὰ τοῦ δεινοῦ ἐχθροῦ. Παρὰ δὲ τὸν ποταμὸν Ροδανὸν συναντηθεὶς μετὰ τοὺς Τεύτονας καὶ κατασκευάσας ἀπέναντι αὐτῶν ὄχυρὸν στρατοπέδον, ἐνεκλείσθη ἐν αὐτῷ. Οἱ Τεύτονες ἐπῆλθον κατὰ τοῦ στρατοπέδου μετ' ἀγρίων κραυγῶν, μυκτηρίζοντες καὶ χλευάζοντες τοὺς Ρωμαίους καὶ προκαλοῦντες αὐτοὺς εἰς μάχην. Ἄλλ' ὁ Μάριος παρέμενον ἡσυχος καὶ ἀτάραχος ἐντὸς τοῦ στρατοπέδου, ἵνα συνειθίσῃ τὸ πρῶτον τοὺς στρατιώτας αὐτοῦ εἰς τὴν θέαν τῶν ξένων. Ὅσάκις δὲ παρετήρει μικρὸν σῶμα ἐχθροῦ ἀπομεμακρυσμένον, ἐπέπιπτε κατ' αὐτοῦ, ζητῶν νὰ συνειθίσῃ τοὺς Ρωμαίους νὰ ἔρχονται εἰς χεῖρας μετὰ τῶν ξένων καὶ νὰ νικῶσιν. Ἄλλ' ἡ ἀναβλητικότης αὕτη ἐκούραζε τοὺς πολεμοχαρεῖς Γερμανοὺς. Βλέποντες δ' ὅτι ὁ Μάριος ἀπέφυγε, προκαλούμενος, νὰ συνάψῃ μάχην, ἀνεχώρησαν πρὸς τὴν Ἰταλίαν διελθόντες πρὸ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ρωμαίων, πρὸς οὓς ἐφάνουν μετὰ δηκτικῆς εἰρωνείας, ἐὰν εἶχον καμμίαν παραγγελίαν διὰ τὰς γυναῖκας αὐτῶν ἐν Ρώμῃ. Ὁ Μάριος παρηκολούθησεν αὐτοὺς μετ' ἐπιφυλάξεως, διατρέλων πάντοτε ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, ἵνα μὴ ἐξ ἀπροόπτου ἐπιτεθῶσι κατ' αὐτοῦ οἱ ἐχθροί. Παρὰ δὲ τὰ Σέξτινα ὕδατα, τὸ σημερινὸν Αἰξ, ἐν τῇ νοτίῳ Γαλλίᾳ, οἱ Γερμανοὶ ἐσταμάτησαν νάναπαυθῶσιν, ὁ δὲ Μάριος ἐστρατοπέδευσε πάλιν ἀπέναντι αὐτῶν. Τὸ μέρος τοῦτο ἐγένετο τὸ τέρμα τῆς νικηφόρου πορείας τῶν Γερμανῶν· διότι ὁ Μάριος ἐπιπεσὼν κατ' αὐτῶν ἐν ἔτει 102 ἐξολόθρευσεν αὐτοὺς σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου μετὰ διήμερον μάχην. Συνελήφθη δ' αἰχμάλωτος καὶ ὁ ἡγεμὼν αὐτῶν Τευτόβορος.

Ἐν τῷ μεταξῷ δὲ οἱ Κίμβροι βαδίσαντες τὴν ἐτέραν ὁδὸν καὶ μετὰ τῶν Τιγυρητῶν ὑπερβάντες τὰς Ἄλπεις εἶχον εἰσβάλλῃ εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ὁ τρόμος προηγεῖτο αὐτῶν. Ἐπὶ τῶν μεγάλων ξυλλίων ἀσπίδων τῶν τιθέμενοι καθήρχοντο ὀλισθαίνοντες τὰ ὄρη. Ἀποσπῶντες δὲ ὡς οἱ γίγαντες δένδρα πρᾶρριζα καὶ βράχους ἐριπτον εἰς τὸν Ἀτισῶνα ποταμὸν ὅπως εὐχερέστερον διαβῶσιν.

Μάτην δ' ὁ ὕπατος Κάτλος ἐπειράθη νίναχαιτίσῃ ταύτας τὰς ὁρδὰς παρὰ τὸν Πάδον. Ἄλλ' ὁ Μάριος μετὰ τὴν μάχην πρὸς τοὺς Τεῦτονας ἔσπευσε ὁρμαλῶς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Κάτλου ἐπέπεσε κατὰ τῶν Κίμβρων παρὰ τὰς Βερκελλὰς ἐπὶ τῆς ρωδικῆς πεδιάδος ἐν ἔτει 101 καὶ ἐπῆνεγκε καὶ εἰς αὐτοὺς τελείαν καταστροφὴν. Ὅ,τι δὲ ἐπῆύξησε τὴν σφαγὴν ἦν ὅτι οἱ πολεμισταὶ τῆς πρώτης γραμμῆς εἶχον συνδεθῆ διὰ σιδηρῶν ἀλύσεων, ἵνα μὴ διασπᾶται ἡ τάξις. Μετὰ δὲ τὴν τροπὴν καὶ φυγὴν αἱ γυναῖκες πενηθοροῦσαι ἴσταντο ἐπὶ τῶν ἀμαξῶν καὶ ἐφόρευον τοὺς φεύγοντας πατέρας καὶ ἀδελφοὺς αὐτῶν. Μετὰ δὲ ταῦτα πνίγουσαι τὰ τέκνα τῶν ἔρριπτον αὐτὰ ὑπὸ τοὺς τροχοὺς τῶν ἀμαξῶν καὶ τοὺς πόδας τῶν ὑποζυγίων καὶ ἔπειτα ἤτοκτόνου. Μετὰ τὰς αἱματηρὰς ταύτας νίκας ὁ Μάριος ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπέστατον θρίαμβον, ὃν ἐκόσμουσιν οἱ ὀλίγοι αἰχμάλωτοι, ὅτινες διέφυγον τὴν σφαγὴν. Οἱ Κίμβροι καὶ αἰχμάλωτοι προσεκάλουσιν τὸν τρόμον καὶ τὸν θαυμασμὸν διὰ τοῦ μεγέθους τῶν σωμάτων των. Ἐπὶ πολὺ δὲ ἐνεθυμούντο οἱ Ρωμαῖοι τὸν Κίμβροικὸν τρόμον. Οἱ Ρωμαῖοι ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν μεγίστας τιμὰς καὶ ἀνεκήρυξαν «τρίτον θεμελιωτὴν τῆς Ρώμης».

Ἐμφύλιος πόλεμος μετὰ Μαρίου καὶ Σύλλα

(88—82 π. Χ.).

Ἄλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ τόσον ὑπὸ τοῦ λαοῦ δοξασθεὶς καὶ λατρευθεὶς Μάριος ἤρχιστε νὰ καταπίπτῃ εἰς τὴν συνείδησιν τῶν πολιτῶν. Ὑπὸ τῆς αἴγλης τῶν λαμπρῶν στρατιωτικῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων τυφλωθεὶς, δὲν ἐγνώριζε πλέον νὰ χαλιναγωγῆσῃ τὴν φιλοδοξίαν του. Μισῶν δὲ ὡς τέκνον τοῦ λαοῦ πάντοτε τοὺς ἀριστοκρατικούς, ἐπειράθη νῦν, ὅτε εἶχε φθάσῃ εἰς τὸ κατακόρυφον τῆς δόξης καὶ τῆς ἰσχύος του, νὰπομακρύνῃ αὐτοὺς ἐντελῶς ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον συνεδέθη μετὰ δημαγωγῶν ἀχαλινώτων. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἐναυάγησε, οἱ δὲ μετριοπαθέστεροι τῶν πολιτῶν ἀποστραφέντες ἀπ' αὐτοῦ, προσεκολλήθησαν εἰς τὸν ὀπὸ πολλοῦ χρόνου ἀντίπαλον τούτου τὸν Κορινθίου Σύλλαν. Ὁ περιώνυμος οὗτος ἀνὴρ, οὐ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἐξ ἀρχαίας ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας καταγόμενος, ἦτο λεπτοτάτης ἀνατροφῆς καὶ ἐνθερμος θιασώτης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας. Καίτοι δὲ μεγίστη περιουσία, ἦν βραδύτερον ἐκκληρονόμησεν, ἤγεν αὐτὸν εἰς τὸν τρυφηλὸν καὶ ἐκδοτον βίον τῆς ἐποχῆς του, ὅμως οὐδέποτε ἐγκατέλιπε χάριν διασκεδάσεων τὰ φιλόδοξα ὄνειρά του. Τὸ πρῶτον ἐγένετο ὀνομαστός

ἐν τῷ Ἰουγουρθικῷ πολέμῳ· διότι εἰς τὴν ἐπιδειξίοντα αὐτοῦ κυρίως ὀφείλεται ἡ αἰχμαλωσία τοῦ Ἰουγούρθα. Ὁ Σύλλας ἠρέσκειτο νὰ καυχᾶται ἐπὶ τῷ κατορθώματι τούτῳ· ἴσως χωρὶς νὰ φαντάζεται ὅτι διήγειρε τὸ μῖσος καὶ τὴν ζήλοτυπίαν τοῦ Μαρίου καθ' ἑαυτοῦ καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ λυσσώδους πολιτικοῦ ἀνταγωνισμοῦ, ὅστις τόσα δεινὰ ἐπεσφύρευεν ἐπὶ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας. Καὶ ἐν τῷ πολέμῳ δὲ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων διεκρίθη ὁ Σύλλας. Ἀλλὰ κυρίως κατέστησαν αὐτὸν ὀνομαστὸν αἱ ὑπηρεσίαι ἃς προσέφερεν εἰς τὴν πατρίδα κατὰ τὸν συμμαχικὸν ἢ μαρσικὸν πόλεμον.

Συμμαχικὸς ἢ Μαρσικὸς πόλεμος

(91—88 π. Χ.)

Πολλοὶ δηλονότι σύμμαχοι Ἰταλικοὶ λαοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Μάρσοι, δὲν ἤθελον πλέον νὰ εἶναι ὑπῆκοοι τῶν Ρωμαίων, ἀλλ' ἀπήτουν τὴν ἐξίσωσιν ὅθεν ἐξεροάγη κατὰ τὸ 90 πόλεμος τούτων κατὰ τῶν Ρωμαίων, οἵτινες ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Γαίου Γράκχου δὲν ἤθελον νὰ παραχωρήσωσι τοῦτο τὸ δικαίωμα. Ἐν τῷ αἵματηρῷ δὲ τούτῳ πολέμῳ ἰδίως διεκρίθη ὁ Σύλλας ἐπὶ στρατηγικῇ ἱκανότητι, ἐπισκιάσας τὴν πολεμικὴν δόξαν τοῦ Μαρίου καὶ ἐπισύρας τὴν ἀδιάλλακτον ἔχθραν τοῦ στρατηγοῦ τούτου καθ' ἑαυτοῦ. Καίτοι δὲ οἱ Ρωμαῖοι κατώρθωσαν νὰ καταπνίξωσιν ἐπὶ τέλους τὴν ἐπανάστασιν, ὅμως ἠναγκάσθησαν νὰ παραχωρήσωσιν ἐν ἔτει 88 εἰς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ συμμαχοὺς λαοὺς τὰ δικαίωματα τῶν Ρωμαίων πολιτῶν, ἵνα ἐπαναφέρωσιν ἐν Ἰταλίᾳ τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ὁμόνοιαν καὶ στρέψωσι πάσας αὐτῶν τὰς δυνάμεις ἐναντίον ἐνὸς ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ, τοῦ βασιλέως Μιθριδάτου.

Ὁ κατὰ Μιθριδάτου πόλεμος (87—84 π. Χ.) Θάνατος τοῦ Μαρίου. Ὁ φοβερώτερος μετὰ τὸν Ἀντίβαν ἐχθρὸς, ὅστις ἠπέληξε τὴν Ρώμην, ἀναμφισβητήτως ὑπῆρξεν ὁ Μιθριδάτης, ὁ βασιλεὺς τοῦ Πόντου, χώρας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς Μ. τοῦ Εὐξείνου πόντου. Ὑπῆρξε δὲ οὗτος παράδοξον κρᾶμα ἀρετῆς καὶ κακίας, συνδέων μετὰ τῆς ἀσυνειδησίας καὶ ὀμότητος Ἀσιάτου δεσπότη ἀξιοθαυμάστους ἱπποτικὰς ἰδιότητας, τόλμην, περίνοιαν, πολεμικὴν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ καὶ ἀχαλίνωτον ἀρχομανίαν καὶ μῖσος ἀδιάλλακτον κατὰ τῶν Ρωμαίων. Ὁ Μιθριδάτης ἠθέλησε νὰ νικήσῃ τὴν ἀπειλητικὴν ἐπέκτασιν τῆς κυριαρχίας τῶν Ρωμαίων, ἐνῶν ὑπ' αὐτὸν τοὺς ἡγεμόνας καὶ λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἀπωθῶν μετ' αὐτῶν τὸν κοινὸν ἐχθρὸν. Κατὰ πρῶτον ὑπέταξε πλείστας ἐπαρ-

χίας τῆς μικρᾶς Ἀσίας, κατόπιν δ' ἀντεπεξεληθὼν κατὰ τῶν Ρωμαίων, θελησάντων νὰ ὑποστηρίξωσι τοὺς καθυποταγέντας λαοὺς, κατετρόπως αὐτοὺς ἐπανεילהμένως. Τὸν δὲ ἤττηθέντα στρατηγὸν Ἀκίλιον προσδέσας ἐπὶ ὄνου, περιέφερε πρὸς χλευασμὸν. Μετὰ δὲ ταῦτα κυριεύσας τὴν ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν Πέργαμον διέταξε νὰ σφαγῶσιν ἐν ὄρισμένη ἡμέρᾳ πάντες οἱ αὐτοῖσι εὐρισκόμενοι Ρωμαῖοι καὶ Ἴταλοι ἄνευ διακρίσεως ἡλικίας καὶ γένους. Λέγεται δ' ὅτι ὑπὲρ τὰς 80,000 Ρωμαίων ἐσφάγησαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην (89 π. Χ.) κατ' ἄλλους δὲ περὶ τὰς 150,000.

Ἡ διεξαγωγή τοῦ πολέμου κατὰ τοῦ φοβεροῦ τούτου ἐχθροῦ ἀνετέθη οὐχὶ εἰς τὸν Μάριον, ὡς οὗτος προεδόκα, ἀλλ' εἰς τὸν ἀντίπαλον αὐτοῦ Κορνήλιον Σύλλα. Ὁ Μάριος λυσσῶν ἐπὶ τῇ ἀπονεμηθείσῃ τιμῇ εἰς τὸν μισητὸν ἀντίπαλον, κατόρθωσε κατὰ τινα θορυβώδη συνέλευσιν τοῦ λαοῦ νὰ φαιρῆθῃ ἡ κατὰ Μιθριδάτου στρατηγία ἀπὸ τοῦ Σύλλα καὶ νὰ νατεθῇ εἰς αὐτόν. Ὁ Σύλλας μικρὸν χρόνον πρότερον, ὑποχωρῶν πρὸ τῶν βαιοπραγιῶν τοῦ Μαρρίου, εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν Ρώμην, ἀλλὰ μόλις ἐβεβαιώθη περὶ τῆς πίστεως τοῦ στρατοῦ, ἐν Καμπανίᾳ τότε εὐρισκομένου, ἐβάδισε κατὰ τῆς Ρώμης, εἰσῆλθε νικηφόρος εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐνεσπείρε τὸν φόβον καὶ τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. Ὁ Μάριος προεγράφη. Φεύγων δὲ καὶ καταδιωκόμενος ἐκρύβη τόσον βαθέως ἐν τιμῇ ἔλει, ὥστε μόνον ἡ λευκὴ αὐτοῦ κεφαλὴ ἐξείχε τοῦ βορβόρου. Ἀνακαλυφθεὶς δ' ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ ἀπήχθη εἰς τὸ δεσμοκτήριον τῆς γειτονικῆς πόλεως Μιντουρνῶν, ἀποστάζων ὕδωρ καὶ βόρβορον. Δουλὸς τις εἰσῆχθη εἰς τὸ δεσμοκτήριον, ὅπως φονεύσῃ αὐτόν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Μάριος ἠτένισεν αὐτόν διὰ τοῦ αὐστηροῦ αὐτοῦ βλέμματος καὶ στεντορία τῇ φωνῇ ἐκραύγασε πρὸς αὐτόν, «σὺ, σὺ θέλεις νὰ φονεύσῃς τὸν Μάριον», ἐλύθησαν ἐκ τρόμου αἱ χεῖρες τοῦ δούλου καὶ κατέπεσε τὸ ξίφος του, ὁ δὲ Μάριος διέφυγε τὸν κίνδυνον. Μετὰ παντοίας δὲ περιπλανήτεις καὶ περιπετείαις διεπεραιώθη τέλος εἰς τὴν Ἀφρικὴν, τὸ θέατρον τῶν προτέρων αὐτοῦ κατορθωμάτων, Ἐκεῖ δὲ ἐπὶ τῶν βρειπίων τῆς Καρχηδόνας καθημένοι, ἀνελογίζετο τὸ ἴδιον κατὰπεπὸν μεγαλεῖον.

Διευθετήσας δὲ ὁ Σύλλας τὰ πράγματα ἐν Ρώμῃ, διεπεραιώθη εἰς Ἑλλάδα πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ποικίλου πολέμου. Ἡ τάξις δ' ὅμως καὶ ἡ ἡσυχία ἐν Ρώμῃ ἦτο ὅλως φαινομενικὴ· διότι, ὅμα ὡς ὁ Σύλλας ἀπεμακρύνθη ἐκ Ρώμης, τὸ ἀνατρεπτικὸν κίμμα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπάτου Κίνα, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τοῦ λαοῦ, ὑπεκίνησε ταραχάς. Ἀλλὰ νικηθεὶς ὁ Κίνας ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τῆς τάξεως, ἠνοργάσθη νὰ φύγῃ ἐκ Ρώμης. Πινέων δὲ ἐκδίκησιν συνήθροισεν ὄχλον πολὺν δυσχεροστημένων συμμάχων καὶ δούλων, εἰς οὓς ὑπέσχεθη τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀνεκάλεσε καὶ τὸν φί-

λον αὐτοῦ Μάριον ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀφρικῇ κρύπτῃς του. Οὗτος δὲ διαπεραιωθεὶς εἰς Ἴταλιαν, εὐρέθη μετ' ὀλίγον ἐπὶ κεφαλῆς ἀχαλινώτων ὀπαδῶν, οὗς καθ' ὁδὸν συνέλεξε, πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ρώμης, ἥτις ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς ἀσυμφωνίας τῶν κατοίκων μαστιζομένη ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Φρικωδέσταται δὲ τότε σκηναι διεδραματίσθησαν ἐν ταῖς ἀγυαῖς τῆς δυστήνου πόλεως. Στίφη ἀγρίων στρατιωτῶν περιέτρεχον ἀνὰ τὰς ἀγυαῖς φονεύοντα, ἀρπάζοντα καὶ ἐσπείροντα παντοῦ τὴν καταστροφὴν. Ἐν τῇ ἀγορᾷ ἴσταντο οἱ συγκλητικοὶ ἵνα ὑποδεχθῶσιν αὐτόν. Ἄλλ' εἰς ἐν νεῦμα τοῦ Μαρίου κατεσφάγησαν πάντες. Κατέσφαξε δ' ὡσαύτως καὶ πάντας τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, ἀναζητήσας αὐτοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις των. Διέταξε δὲ ὁ ἀπάνθρωπος νὰ θέσῃσι πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ τραπέζης τὰς ἀποτροπαίους καὶ αἵματος ἀποσταζούσας κεφαλὰς τῶν ἀρχηγῶν ἐχθρῶν του ἵνα κατὰ τὰ πικνηγυρικὰ συμπόσια ἐντροφᾷ βλέπων τοῦτο τὸ φρικτὸν θέαμα. Πέντε ἡμέρας καὶ πέντε νύκτας διήρκεσεν ἡ σφαγὴ καὶ ἡ λεηλασία τῆς πόλεως, ἐν ᾗ ὁ ἀπάνθρωπος νικητῆς ἀνέλαβε πάλιν τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου. Ἄλλ' ὀλίγας ἡμέρας ἐχάρη ὁ Μάριος τὴν ἐβδόμην αὐτοῦ ὑπατείαν. Ἐξήντηλμένος ἐκ τῶν κόπων τῶν τελευταίων χρόνων καὶ βασανιζόμενος ὑπὸ ἀνησυχαστικῶν προαισθημάτων καὶ φοβερῶν ἀναμνήσεων, παρεδόθη εἰς βίον ἀκόλαστον καὶ εἰς τὴν μέθην. Ὑποσκαφείσης δ' ἕνεκα τούτου τῆς υγείας του, ἀπέθανεν αἰφνῆδως ἐν ἔτει 86 π. Χ., κατὰ τὴν δεκάτην ἐβδόμην ἡμέραν τῆς νέας αὐτοῦ ὑπατείας καὶ κατὰ τὸ 71 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ὁ δὲ Κίνας, ὁ ὀπαδὸς αὐτοῦ καὶ σύντροφος, ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν. Οὗτω οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στασιαστικοῦ τούτου κινήματος ἐξέλιπον.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα συνέβαιον ἐν Ρώμῃ, ὁ Σύλλας διεξῆγε τὸν κατὰ Μιθριδάτου πόλεμον μετ' ἀποφασιστικότητος καὶ ἐπιτυχίας. Κατ' ἀρχὰς βεβαίως ἡ θέσις τῶν Ρωμαίων δὲν ἦτο εὐχάριστος· διότι ἅπανα ἡ Ἑλλάς ἐξεγερθεῖσα καὶ ἐνωθεῖσα μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Μιθριδάτου ἐζήτησε νάποτινάξῃ τὸν ζυγὸν τῶν Ρωμαίων. Ἄλλ' ὁ Σύλλας ἐβάδισε σθεναρῶς κατὰ τοῦ κινδύνου. Εἰσβαλὼν ἐκ τῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Μέσην Ἑλλάδα καθυπέταξε τὰς ἐπαναστατήσασας πόλεις τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην καὶ τέλος ἠνάγκασε διὰ τῆς πείνης καὶ αὐτὰς τὰς Ἀθήνας νὰ παραδοθῶσι. Μόνον δ' ἕνεκα τῶν μεγάλων αὐτῆς νεκρῶν δὲν ἐτιμώρησε ἐπαρκῶς, ὡς ὁ ἴδιος ἔλεγε, τὴν περιώνυμον πόλιν. Οὐχ ἦττον μεγάλας λεηλασίας καὶ καταστροφὰς ἐπῆνεγκε κατ' αὐτῆς ὁ φοβερὸς ἀνὴρ.

Μετὰ ταῦτα ὤρμησεν εἰς τὴν Βοιωτιαν, ἐβῆ παρὰ τὴν Χαιρῶνιαν καὶ τὸν Ὀρχομενὸν κατώρθωσε νὰ κατατροπώσῃ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τοὺς ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρους στρατοὺς τοῦ Ἀρχελάου,

τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Μιθριδάτου, ὥστε οὗτος ἀπόλεσε τὸ θάρρος νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον. Ἡ δὲ παρὰ τὸν Ὀρχεμενὸν νίκη τῶν Ρωμαίων ἐπέφερε τὴν ὑποταγὴν πάλιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ἀρχέλαος συνθηκολογήσας μετὰ τοῦ Σύλλα ἐπανήλθεν εἰς Ἀσίαν, ἵνα πείσῃ τὸν κύριόν του νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν συνθήκην. Τῷ ὄντι δ' ὁ Μιθριδάτης, στενοχωρούμενος πανταχόθεν ἠναγκάσθη νὰ παραδεχθῇ τοὺς ἄρους, ὅσον βαρεῖς καὶ ἂν εὔρισκεν αὐτούς. Ὑπεχρέωθη νὰ ἀποδώσῃ τὰς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ κατακτηθείσας ὑπ' αὐτοῦ χώρας, τὰ πολεμικά του πλοῖα καὶ νὰ καταβάλῃ ὑπέρογκον πολεμικὴν ἀποζημίωσιν. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶται ἐγόγγυζον, ὅτι ἄφησεν ἐλεύθερον ἐν τῷ ποτικῷ αὐτοῦ βασιλείῳ τὸν βασιλέα, τοῦ ὁποίου αἱ χεῖρες ἦσαν βεβαμμένοι ἐν τῷ αἵματι 80000 Ρωμαίων.

Ἐμύνητες καὶ θάνατος τοῦ Σύλλα. K

Μετὰ τὸ πέρας τοῦ Μιθριδατικοῦ πολέμου ὁ Σύλλας ἐπανήλθε μετὰ τοῦ νικηφόρου αὐτοῦ στρατοῦ εἰς Ἰταλίαν, προσερμισθεὶς εἰς Βρενθῆσιον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 83 π. Χ. Οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ μαθόντες τὴν ἐπάνοδόν του κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ, ἐνῶ οἱ φίλοι του περιχαρεῖς ἔσπευδον πρὸς αὐτὸν πανταχόθεν μετὰ στρατοῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ Γναῖος Πομπήϊος, ὁ βραδύτερον περιώνυμος καταστάς στρατηγός. Ἐνισχυθεὶς δὲ διὰ τῶν νέων τούτων ἐπικουριῶν ὁ Σύλλας καὶ καταβάλων ἅπαντας ἀλληλοδιαδόχως τοὺς κατ' αὐτοῦ ἐπελθόντας ἀντιπάλους του, εἰσῆλθεν θριαμβευτικῶς εἰς Ρώμην ἐν ἔτει 82 π. Χ. Ἀπερίγραπτος δ' εἶναι ἡ λύσσα καὶ ἡ ὠμότης, μεθ' ἧς ἐτιμώρησε τοὺς ἀντιπάλους του. Ἀντὶ τῆς χαρᾶς μεθ' ἧς ὑπεδέχθησαν αὐτὸν οἱ πεφοβισμένοι πολῖται ἤχησαν ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς καὶ ἐν πάσαις ταῖς οἰκίαις φρικτῶδεις οἰμωγαὶ ἐν μέσῳ τῶν φονικῶν μυκηθμῶν τῶν ἀγρίων στρατιωτῶν. Χιλιάδες ἐκ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Μαρίου παραδοθέντες εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Σύλλα, προσεδέθησαν κατὰ διαταγὴν του ἐν τῷ ἱπποδρομίῳ καὶ ἐσφάγησαν ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου. Αἱ ἄγρια κρυγαὶ τῶν φονεῶν καὶ αἱ οἰμωγαὶ τῶν θυμάτων ἐνεποίουν τσαούτην φρίκην, ὥστε οἱ συγκλητικοὶ συνεδριάζοντες τὴν ὥραν ἐκείνην ἐν τῷ παρκακείμῳ ναῷ τῆς Bellona, ἔντρομοι καὶ ὄχροι ἐκ τοῦ φόβου ἠγέρθησαν ἐκ τῶν ἐδωλίων. «Ἦσυχάσατε» εἶπεν αὐτοῖς ὁ Σύλλας ψυχρῶς καὶ ἀπαθῶς, «εἶναι ὀλίγοι ταραξῖαι, οἵτινες μαστιγοῦνται κατὰ διαταγὴν μου». Ἐν δημοσιευθεῖσι δὲ καταλόγοις, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα προγραφῶν (proscriptiones), ἀεγράφησαν τὰ ὀνόματα πάντων ἐκείνων, οἵτινες ἐμελλον νὰ φονευθῶσι καὶ διὰ τὰς κεφαλὰς τῶν ὁποίων εἶχε προκηρυχθῆ γενναῖα χρηματικὴ ἀμοιβή.

Αἱ αὐταὶ δὲ φρικώδεις σκηναὶ ἔλαβον χώραν καὶ ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἰταλίας κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Μαρρίου. Τὰ σπήλαια καὶ τὰ δάση ἐπληρώθησαν φυγαδῶν, οὕτως ὥστε συγκλητικὸς τις ἐτόλμησέ ποτε νὰ ὑποδείξῃ εἰς τὸν Σύλλαν, ὅτι πρέπει νὰ φήσῃ τινὰς ἐν τῇ ζωῇ διὰ νὰ ἔχη ὀλίγους ὑπηκόους νὰ κυβερνήσῃ.

Μετὰ τὴν παντελεῆ καταστροφὴν τῶν ἀντιπάλων τοῦ ὁ Σύλλας γενόμενος δικτάτωρ ἐπ' ἀρίστον χρόνον, ἐξέδωκε διαφόρους νόμους ἀποβλέποντας εἰς τὴν ἐπὶ τὸ ἀριστοκρατικώτερον μεταρρυθμισιν τοῦ πολιτεύματος καὶ εἰς τὸν περιορισμὸν τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. Πρὸ πάντων δὲ περιώρισε τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων, ἐνισχύσας ἐξ ἄλλου τὴν τῆς συγκλήτου, ἣν ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ τὴν ἀνωτάτην καὶ τὰ μάλιστα προνομιοῦχον ἀρχὴν τῆς πολιτείας. Ἄρῳ δὲ οὕτω μετερρύθμισε τὰ τῆς πολιτείας, ὁ Σύλλας ἐν ἔτει 79 π. Χ. κατέθετο τὴν ἀρχὴν καὶ ἀπεσύρθη ὡς ἰδιώτης εἰς τὴν ἐν Καμπανίᾳ λαμπρὰν αὐτοῦ ἐξοχικὴν ἔπαυλιν. Ἐνταῦθα δ' ἀπέθανε τὸ ἐπόμενον ἔτος ὑπὸ αἰμορραγίας. Ὁ νεκρὸς αὐτοῦ μετηνέχθη εἰς Ρώμην ἐν ἀτελευτήτῳ συνοδείᾳ μετὰ στρατιωτικῆς ἀκολουθίας προηγουμένων 24 ραβδούχων μετὰ τῶν ράβδων καὶ πελέκειων. Οἱ ὑπατοί, ἡ Σύγκλητος, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἰππεῖς καὶ ἄπειρον πλῆθος ἀνέμενον πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως τὸν νεκρὸν ὃν κεκοσμημένον διὰ διαχιλίων χρυσῶν στεφάνων κατατεθέντων ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ ἐπέθηκαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως. Ἡ σποδὸς του κατετέθη παρὰ τοὺς τάφους τῶν παλαιῶν βασιλέων.

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα (63 π. Χ.)

Τὴν οἰκτρὰν κατάπτωσιν τῆς δημοσίας τάξεως καὶ τῶν ἠθῶν τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ καταδεικνύει ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Κατὰ τὴν τριμοκρατίαν τοῦ Σύλλα πολλοὶ νέοι τῆς πρώτης τάξεως ἔπαιζαν πρόσωπον τὰ μάλιστα ἐλεεινόν. Οὗτοι κατασπαλήσαντες τὴν περιουσίαν των καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ εὐρισκόμενοι πρὸ οὐδενὸς μέσου ἐδειλίων ὅπως ἀποκτήσωσι πλοῦτη καὶ ἰσχύον. Εἰς ἐκ τούτων ἦν καὶ ὁ Σέργιος Κατιλίνας. Οὗτος ὁ βδελυρὸς ἀλλ' εὐφυὴς ἀνὴρ κατήγετο μὲν ἐξ ἀρχαίας οἰκογενείας πατρικίων ἀλλ' ἐκ νεανικῆς ἡλικίας παρεδόθη εἰς τὰς ἀσωτείας. Κατὰ δὲ τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς του στίφος Γαλατῶν ἐκόρησε τὴν πρὸς τὴν ἀρπαγὴν καὶ τοὺς φόρους ὁρμὴν του. Κατὰ δὲ τὸ 64 π. Χ. ἐπέζητησεν οὗτος ὁ ἐπικίνδυνος ἀνὴρ τὴν ὑπατείαν ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἐνεκα δὲ ταύτης τῆς ἀποτυχίας ἐκμανεῖς συνεδέθη μετὰ ομάδος δημοφρόνων φαύλων ἐχόν-

των πάσας τὰς ἐλπίδας των εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῶν καθεστῶτων. Οὗτοι λοιπὸν συνερχόμενοι κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς συνώμοσαν ἐν ὠρισμένῃ ἡμέρᾳ δοθέντος σημείου ἐξεγειρόμενοι νὰ προβῶσιν εἰς ἐμπρησμοὺς καὶ σφαγὰς καὶ ἐν ταύτῃ τῇ γενικῇ παραζάλῃ νὰ ἐγκαταστήσωσι μὲν ἐν τῇ ἀρχῇ τοὺς ἀρχηγούς τῆς συνωμοσίας, νὰ ἀμελήσωσι δὲ τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἄλλων ὁπαδῶν διὰ τῆς λείας καὶ τῶν λαφύρων. Τὰ πάντα εἶχον διαταχθῆ. Πάντες δ' ἀνέμενον τὸ σημεῖον παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Κατιλίνα. Ἄλλ' ὁ νέος ἐκλεχθεὶς κατὰ τὸ 63 π. Χ. ὑπάτος Κικέρων, αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπιφανὴς ῥήτωρ, ἐτέθη ἐπὶ τὰ ἔχνη ταύτης τῆς προδοτικῆς ἐταιρείας. Ἀπεικάλυψεν εἰς τὴν συνελθούσαν Σύγκλητον τὰ τῆς συνωμοσίας καὶ κατεκεραύνωσε διὰ τῆς εὐγλωττίας του τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, ὅστις κατέλιπεν μὲν ἐκουσίως τὴν πόλιν ἀλλὰ παραλαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ καὶ πολλοὺς τῶν ὁπαδῶν του ἀντιπαρατάχθη ἐν τῇ Ἐτρουρία κατὰ τοῦ πεμφθέντος κατ' αὐτοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Συνεκροτήθη λοιπὸν αἵματηρὰ μάχη παρὰ τὴν Πιστωρίαν 62 π.Χ. Οἱ συνωμῶται καὶ πρὸ πάντων ὁ Κατιλίνας ἐπολέμησαν μετ' ἀνδρείας, ἦν ἐμπνέει ἡ ἀπελπισία. Ἄλλ' εἰς μάτην! Τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐκάλυψε διὰ τῶν σωμάτων τὸ πεδῖον τῆς μάχης· μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ὁ Κατιλίνας, ὅστις καὶ ἀπεθνήσκων ἐδειξε τὸ ἄγριον πνεῦμα ὅπερ κατεῖχεν αὐτὸν ζῶντα. Ὁ δὲ Κικέρων τοῦ ὁποῦοι οἱ κατὰ Κατιλίνα λόγοι εἶναι οἱ διασημότεροι ἐστεφανώθη ὡς σωτὴρ τῆς πολιτείας καὶ ἔλαβε τὸ τιμητικὸν ὄνομα «Πατὴρ τῆς Πατρίδος».

γ') Γναῖος Πομπήϊος καὶ Ἰούλιος Καῖσαρ.

Μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ Γ. Μαρίου καὶ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα ἀνεφάνησαν δύο πάλιν ἄνδρες ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ρωμαϊκῆς πολιτείας, ὁ Γναῖος Πομπήϊος καὶ ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ. Ἐπὶ τινὰ χρόνον στενοὶ φίλοι ἐγένοντο κατόπιν ἀντίπαλοι καὶ ἀνεμέτρησαν τὰς δυνάμεις αὐτῶν ἐν φοβερῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ, ἐξ οὗ ὁ Καῖσαρ ἐξῆλθε νικητής.

Γεννηθεὶς ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει (106 π. Χ.) μετὰ τοῦ περιωνύμου ῥήτορος καὶ πολιτικοῦ Κικέρωνος ὁ Γναῖος Πομπήϊος διεδραμάτισεν ἐπὶ πολὺν χρόνον σπουδαιότατον πρόσωπον ἐν τῇ ρωμαϊκῇ πολιτείᾳ, λαβὼν μάλιστα καὶ τὴν προσωνομίαν τοῦ «Μεγάλου». Ἦτο δ' ἀνὴρ δραστήριος, γενναῖος καὶ ἐπιδέξιος, ἀλλὰ τὰς ἀγαθὰς ταύτας ἰδιότητες ὑπερῆκόντιζεν ἡ δοξομανία αὐτοῦ καὶ ἡ φιλαρχία, ἧτις δὲν ἠνεύχετο ἄλλον τινὰ παρ' αὐτῷ, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ὑπεράνω αὐτοῦ. Καὶ ὅμως δὲν εἶχε τὴν μεγαλόνοιαν ἐκείνην, οὐδὲ τὴν εὐθὺ καὶ ἀσφαλῶς πρὸς τὸν σκοπὸν βαίνουσαν δύναμιν τῆς ἐνεργείας, ἐξ ὧν θὰ προσεκτάτο τὴν ἰκανότητα νὰ

ἀναδειχθῆ ὁ πρῶτος ἐν τῇ Ρώμῃ. Ἔνεκα σπανίας εὐνοίας τῆς τύχης κατώρθωσε πολλάκις νὰ συγκομίσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἐργασίας ἄλλων. Προσέτι δὲ ἡ τύχη ἀνύψωσε τὸν ἄνδρα τοῦτον εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης. Ἄλλ' ἡ τυφλὴ πεποιθήσις εἰς ἑαυτὸν τὸν κατεκρήμισε τελευταῖον εἰς τὸ βάραθρον τῆς δυστυχίας.

Κατὰ τὴν νεαρὰν αὐτοῦ ἡλικίαν ἦτο ὀπαδὸς τοῦ Σύλλα καὶ ἐπολέμησε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μαρίου τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε οἱ θρίαμβοι οὗτοι ἐγέννησαν ἐν αὐτῷ τὸ πάθος νάνελθη ἔτι ὑψηλότερον. Οὕτως ἡ μία ἐκστρατεία διεδέχετο τὴν ἄλλην, ἐν Εὐρώπῃ, ἐν Ἀφρικῇ, ἐν Ἀσίᾳ, καὶ παντοῦ ἡ τύχη παραδοξῶς διέμενε πιστὴ εἰς αὐτόν. Ἀφοῦ δὲ κατὰ πρῶτον ἐν Σικελίᾳ καὶ Ἀφρικῇ κατέστρεψε τὸ κόμμα τοῦ Μαρίου, κητύχησε νὰ καταβάλλῃ ἐν Ἰσπανίᾳ τὸ ἔτος 72 π. Χ. τὸν στρατὸν τοῦ ἤδη δολοφονηθέντος γενναίου Σεργιωρίου, ὅστις, ὀπαδὸς ὄν τοῦ Μαρίου καὶ ἐξακολουθήσας ἐν τῇ Ἰβηρικῇ χερσονήσῳ τὸν δυσκόλως καταβαλλόμενον ὄρεινόν πόλεμον κατὰ τοῦ Σύλλα, εἶχε κατατροπώσῃ πάντας τοὺς μέχρι τοῦδε κατ' αὐτοῦ σταλέντας στρατηγούς καὶ περιαιγάγῃ τοὺς ἀντιπάλους εἰς ἀπόγνωσιν. Ὁ πόλεμος οὗτος ἐκλήθη **ἰβηρικὸς**. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος (71 π. Χ.) ὁ Πομπηΐος κατήνεγκε τὸ τελευταῖον κτύπημα κατὰ τῶν ἐπαναστησάντων δούλων¹ ὑπὸ τὸν Σπάρτακον τὸν Θραῖκα. Μετὰ πυρός καὶ σιδήρου διεληθόντα ταῦτα τὰ τρομερὰ στίφη τὴν λοιπὴν Ἰταλίαν ἐτρέπτησαν κατ' αὐτῆς τῆς Ρώμης ἀξήθηντα εἰς 120000 καὶ ἐνέσπειραν τὸν πανικόν. Ἄλλὰ τότε ἀπιστάλη κατ' αὐτῶν ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς Κράσος, ὅστις ἐπὶ τέλους κατέστρεψεν αὐτοὺς κατὰ μέγιστον μέρος. Πεντακιχίλιοι δ' ἐξ αὐτῶν διασωθέντες διηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἄλλ' ἐκεῖ συναντήσαντες τὸν ἐκ Γαλλίας καὶ Ἰσπανίας ἐπανερχόμενον Πομπηΐον, κατεστράφησαν ἅπαντες ὑπ' αὐτοῦ

¹ Ἀπὸ μικροῦ δηλαδὴ χρόνου εἰσήχθη εἰς Ρώμην, τὸ ἀποτρόπαιον ἔθος νὰ ἐκχυμνάζωνται ἄνθρωποι, οἵτινες ὄφειλον κατὰ τὰ δημόσια θεάματα νὰ μάχωνται, εἴτε κατ' ἀλλήλων, εἴτε κατὰ θηρίων ἀγρίων μέχρι θανάτου (μονομάχοι, θηριομάχοι). Ἐστρατολογοῦντο δ' οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐκ τῶν αἰχμαλώτων, τῶν εἰς θάνατον καταδεδικασμένων καὶ ἐκ δούλων, οἵτινες ἠγοράζοντο ὑπὸ κερδοσκόπων εἰς διαφόρους χώρας καὶ μετεφέροντο εἰς Ἰταλίαν ἀγεληδόν. Οἱ δυστυχεῖς οὗτοι ἀπόκληροι τῆς κοινωνίας, μὴ δυνάμενοι ἐπὶ πλέον νὰ ὑποφέρωσι τὴν οἰκτροτάτην ταύτην ζωὴν, ἐξεγερθέντες καὶ ἀναδειξαντες ἀρχηγὸν τὸν γενναῖον Θραῖκα Σπάρτακον ἐπειράθησαν, ἀφοῦ οὕτως ἢ ἄλλως ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἀποθάνωσι, νὰ θυσιάσωσι τὸν ἀχίριστον τὴν ζωὴν αὐτῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῶν.

ἀκόπως. Καίτοι δὲ τὸ κατώρθωμα τοῦτο τοῦ Πομπηίου ἦτο ἐντε-
λῶς ἀσήμενον, ὅμως κατώρθωσε νὰ σφετερισθῇ ὅλην τὴν δόξαν
τῆς νίκης, διακηρύττων ὅτι αὐτὸς ἐξεργήσασεν ὅλον τὸ κακόν.

Πολλὴ δὲ μεγαλυτέραν δόξαν προσεκτήσατο ὁ Πομπηίος κατὰ
τὸ μετ' ὀλίγον ἐπακολούθησαντα πειρατικὸν πόλεμον. Ἀπὸ
τῆς ὑπὸ τῶν Ρωμαίων καταστροφῆς τῶν ισχυροτάτων ναυτικῶν
πόλεων Καρχηδόνος καὶ Κορίνθου ἡ πειρατεία εἶχε προαχθῆ τόσον
καταπληκτικῶς ἐν τῇ Μεσογείῳ ὥστε οὐ μόνον τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα
δὲν ἦσαν πλέον ἀσφαλῆ ἐν τῇ θαλάσῃ ταύτῃ, ἀλλ' οὐδ' οἱ κά-
τοικοὶ τῶν παραλίων ἠδύναντο νὰ ζῶσιν ἀκινδύνως. Ἀπὸ πολλῶν
δ' ἐτῶν οἱ Ρωμαῖοι κατεπολέμουν ἄνευ πολλοῦ ἀποτελέσματος
τὴν ἀκαταστασίαν ταύτην, μέχρις ὅτου τῇ προτάσει τοῦ δημάρ-
χου Γαβινίου (lex Gabinia) ἀνετέθη ἡ ἀρχιστρατηγία τοῦ πολέ-
μου κατὰ τοῦ ληστρικοῦ τούτου συρφετοῦ εἰς τὸν Πομπηίον. Ὁ
ἐνδοξος στρατηγὸς ἀνέπτυξεν ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ μεγάλην ἀ-
ληθῶς δραστηριότητα καὶ ἰκανότητα. Ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ δυτι-
κωτάτου σημείου τῆς Μεσογείου ἔπλεε μετὰ τοῦ στόλου του ἐν
ἔτει 67 πρὸς ἀνατολὰς, ἐν ᾧ στρατὸς κατὰ ξηρὰν ἐπεβόηθει τὸ ἔρ-
γον του. Πανταχόθεν δὲ κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ ξηρὰν οἱ πειραταὶ
ἐξετοπισθήσαν, καταδιώχθησαν, διεσκορπίσθησαν καὶ ὡς ἐπὶ τὸ
πλεῖστον κατεστράφησαν. Καθαρίσας δὲ τὴν δυτικὴν λεκάνην ἐξη-
κολούθησε τὸ ἔργον τοῦτο μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιτυχίας ἐν τῇ ἀνα-
τολικῇ. Οὕτω δ' ἐν διαστήματι 89 ἡμερῶν ἐσάρωσε τοὺς πειρα-
τὰς ἐξ ὅλης τῆς Μεσογείου, καταδιώξε τοὺς λοιποὺς ἐν τῇ Μι-
κρᾷ Ἀσίᾳ καὶ συνέλαβε πλέον τῶν 200,000, ἐξ αὐτῶν.

(*Τρίτος Μιθιδρατικὸς πόλεμος*). Τὸ ἐπόμενον δ' ἔτος ἀνέλαβε
ὁ Πομπηίος τὴν διεξαγωγὴν τοῦ τρίτου Μιθιδρατικοῦ πολέμου.
Μετὰ τὸν βραχὺν καὶ μάταιον δεύτερον πόλεμον, ὅστις ἐξεργήθη ὀ-
λίγον χρόνον μετὰ τὸν πρῶτον, παρεσκευάσθη ὁ φίλαρχος οὗτος
ἡγεμῶν εἰς νέον πόλεμον κατὰ τῶν μισθῶν τῶν Ρωμαίων. Κατὰ τοῦτον
δὲ τὸν περιπετειώδη ἀγῶνα, ὅστις διήρκεσεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 74 μέχρι τοῦ
64, ὁ Μιθριδάτης προσεταιρίσατο πολλοὺς συμμάχους. Συνεννοη-
θεὶς δὲ καὶ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ Ἰσπανίᾳ μετὰ τῶν ἐχθρῶν τῶν Ρωμαίων
ὡς καὶ μετὰ τῶν πειρατῶν προσέβαλε κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν
τὰς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ κτήσεις τῶν Ρωμαίων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ
τύχη ἐπρόδωκεν αὐτόν. Ὁ ὕπατος Λούκουλλος καταστρέψας εὐ-
θὺς κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον αὐτοῦ καὶ
καταδιώκων αὐτὸν μέχρι τῆς ἰδίας του πατρίδος, ἠνάγκασε τὸν
Μιθριδάτην νὰ καταφύγῃ εἰς Ἀρμενίαν παρὰ τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ,
τῷ βασιλεῖ Τιγράνῃ, ὅστις ἦν σύμμαχος αὐτοῦ. Ὁ δὲ Λούκουλλος
καταδιώξας τὸν ἠττηθέντα ἐχθρὸν καὶ ἐκεῖ, συνεκρότησεν ἐν ἔτει
68 μεγάλην μάχην πρὸς ἀμφοτέρους τοὺς συμμάχους ἡγεμόνας

παρὰ τὰ Ἀρτάξαρτα, καθ' ἣν οὔτοι ἠττήθησαν κατὰ κράτος. Ἄλλ' οἱ ρωμαϊκαὶ λεγεῶνες ἐνεκα τῶν μακρῶν ὁδοποριῶν καὶ τῶν ἄλλων ταλαιπωριῶν τοῦ πολέμου ἤρχισαν νὰ γογγύζωσι κατὰ τοῦ στρατηγῶς καὶ ἤρουντο νὰ βαδίσωσι περαιτέρω. Συκοφαντηθεὶς δὲ καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ ἀνεκλήθη ὁ ἄξιος Λούκουλλος, δρέψας ἀντὶ εὐγνωμοσύνης μαύρην ἀχαριστίαν παρὰ τῷ ρωμαϊκῷ λαῷ. Ἐπωφελοῦμενος δ' ὁ Μιθριδάτης τῆς μεταβολῆς ταύτης τῶν πραγμάτων, ἐπανῆλθεν εἰς τὸ βασιλεῖον αὐτοῦ καὶ ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν. Οὕτω δ' οἱ Ρωμαῖοι ἀπώλεσαν τοὺς καρποὺς τῶν ὀκταετῶν αὐτῶν ἀγώνων καὶ τόσων ἐνδόξων νικῶν.

Ἐν ἔτει δὲ 66 π. Χ. ἐπὶ τῇ προτάσει τοῦ δημάρχου Μανιλίου, (lex Manilia) ἦν θερμῶς ὑπεστήριξε καὶ ὁ Κικέρων, ἀντέθη ἡ στρατηγία τοῦ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πολέμου εἰς τὸν Πομπηϊόν. Ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλείων, ὡς κολακευτικῶς ὠνόμαζον αὐτὸν οἱ ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἕλληνες, εἰσέβαλεν ἀμέσως εἰς τὴν χώραν τοῦ Μιθριδάτου, ὅστις ἐν σπουδῇ κατέλιπεν αὐτὴν καταφυγῶν εἰς τὸν ἄνω ροῦν τοῦ Εὐφράτου. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ καταδιώξας αὐτὸν ὁ ἀκούραστος Πομπηϊὸς καὶ συναντήσας ἐν τινι ἀγρίᾳ ὄρεινῃ χώρᾳ κατὰ τινα σελήνοφώτιστον νύκτα, ἐπήνεγκε τοσαύτην καταστροφὴν κατ' αὐτοῦ, ὥστε μόλις οὗτος διεσώθη μετὰ μικρὰς ἀκολουθίας. Ἐκτοτε ὁ ἠττηθεὶς δὲν ἠδυνήθη νὰ εὕρη οὐδαμοῦ ἡσυχίαν καὶ ἀνάπαυσιν ἐκ τῶν ταλαιπωριῶν καὶ τῶν πολλῶν περιπετειῶν. Ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ, τοῦ Τιγράνου, κατέφυγεν εἰς Κολχίδα ὅπουθεν ἀπεπέμψθη εἰς τὴν Ταυρικὴν χερσονήσον (νῦν Κριμαϊκὴν). Ἐνταῦθα δὲ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ ἐκστρατεύσῃ διὰ τῆς Θράκης, Μακεδονίας καὶ τῶν χωρῶν τοῦ Δουνάθους εἰς Ἰταλίαν, ὅπως πολεμήσῃ, ὡς ἄλλοτε ὁ Ἀνίβας, τοὺς Ρωμαίους ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν χώρᾳ. Ἀλλὰ δὲν ἐγένετο οὕτως. Ἐνεκα τῆς τραχύτητος καὶ τῆς αὐστηρότητός του εἶχεν ἀποξενώσῃ ὁ Μιθριδάτης τὰς καρδίας πάντων καὶ αὐτοῦ τοῦ υἱοῦ του· ὅθεν συνήντησεν ἐν τῇ ἐσχάτῃ αὐτοῦ ἀνάγκῃ παντοῦ τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν. Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν ἐρρίφθη ἐπὶ τοῦ ἰδίου ξίφους, ἐπειδὴ οὐδὲν δηλητήριον ἠδύνατο νὰ ἐπιενεργήσῃ κατ' αὐτοῦ, καὶ ἀπέθανεν. Ἀγγελιοὶ δὲ φέροντες ἐπὶ τῆς κόμης στέφανον ἀνήγγειλαν τὸ οἰκτρὸν τέλος τοῦ Μιθριδάτου εἰς τὸν Πομπηϊόν, ὅστις τότε εὕρισκετο ἐν τῷ παρὰ τὴν Ἰερικῶ ρωμαϊκῷ στρατοπέδῳ.

Ἀκωλύτως τότε ὁ Ρωμαῖος στρατηγὸς μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μιθριδάτου διήλθε τὰς χώρας τῆς δυτικῆς Ἀσίας, ἀς ἀκόπως σχεδὸν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην καθυπέταξε καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν διηθηθέτησεν. Οὕτως ἐν ἔτει 64 π. Χ. ἡ Συρία μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ἡ δὲ Παλαιστίνη ἐγένετο φόρου ὑποτελής τὸ ἐπόμενον ἔτος. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Πομπηϊὸς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν

Ρώμην μετὰ καταπληκτικῶν λαφύρων καὶ ἐτέλεσε τὸν θρίαμβον αὐτοῦ μετὰ πρωτοφανοῦς μεγαλοπρεπείας καὶ λαμπρότητος. Πρὸ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ, κεκοσμημένου διὰ πολυτίμων λίθων, ἔβαινον 324 αἰχμάλωτοι καὶ ὄμηροι ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν στολῇ· ἦσαν δ' οὗτοι βασιλεῖς καὶ βασιλόπαιδες, ἡγεμόνες, ἡγεμονίδες καὶ στρατηγοὶ παντοίων ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν. Ἐπὶ μεγάλων δὲ πινάκων, οἵτινες προηγούντο τῆς πομπῆς, ἀνεγράφετο ὅτι ὁ Πομπηῖος ἐκυρίευσε περὶ τὰ 1000 φρούρια, 900 πόλεις, συνέλαβε 800 πλοῖα καὶ καθυπέταξε τὴν Ἀσίαν ἀπὸ τῆς Κασπίας θάλασσης μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς. Ἀτελεύτητος δὲ σειρά ἀμαξῶν ἔφερε τὰ ἄπειρα λάφυρα, ὄπλα, καλλιτεχνήματα, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ ἀγγεῖα, στέμματα καὶ κοσμήματα ἀνυπολόγιστου ἀξίας. Πολυτέλεια καὶ μεγαλοπρέπεια οὐδέποτε ὄραθεισα.

Ἄλλ' ἤδη ὁ Πομπηῖος εἶχεν ἀνέλθῃ εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς δόξης· βαθμηδὸν δ' ἤρξατο νὰ ὠχρῶν ἢ λαμπρῶς τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἕνεκα τῆς ἀνατολῆς ἄλλου μεγαλειτέρου καὶ λαμπροτέρου ἀστέρος, τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, ἐνὸς τῶν μεγαλυτέρων ἀνδρῶν τῆς παγκοσμίου ἱστορίας, ὅστις εἰς τὰ ἔργα καὶ τοῦ πολέμου καὶ τῆς εἰρήνης, ὡς καὶ κατὰ πνευματικὰ προσόντα ἦτο πολὺ ἀνώτερος τοῦ Πομπηίου.

Γαῖος Ἰούλιος Καῖσαρ.

Ὁ Γαῖος Ἰούλιος Καῖσαρ ἐγεννήθη ἐν ἔτει 100 π. Χ. Ἦδη δὲ παῖς ὢν εἴλκυσε διὰ τῆς ἐκτάκτου αὐτοῦ εὐφύιας τὸν γενικὸν θυμωσμόν. Ἀπολέσας τὸν πατέρα του λίαν πρόωρως ἀνετρέφη ὁ εὐελπίς παῖς ὑπὸ τῆς μητρὸς του, τῆς Ἀθρηλίας, ἐπιμελῶς καὶ φιλοστόγως. Πρὸ πάντων δ' ἐδιδάχθη παρ' αὐτῆς τοὺς διαχυτικούς καὶ φιλόφρονας τρόπους, δι' ὧν κατόπιν κατέκτα τὰς καρδίας πάντων. Λίαν δὲ πρώτως ἤρξατο νὰ σκέπτηται τίνι τρόπῳ θ' ἀπέκτα μέγα ὄνομα καὶ θὰ διέπραττε μεγάλα κατορθώματα. Δεκαενναετῆς δὲ γενόμενος ἐθεώρει αὐτὸν ἴσον πρὸς ἐκείνους, οἵτινες κατεῖχον τὰ ὕψιστα ἀξιώματα. Εἶχε δὲ νυμφευθῆ μετὰ τῆς Κορνηλίας, τῆς θυγατρὸς τοῦ Κίννα τοῦ ὀπαδοῦ τοῦ Μαρίου. Ὁ Σύλλας ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου νὰ χωρισθῇ τῆς συζύγου του. Ἄλλ' οὗτος μὴ ὑπακούσας εἰς τὴν διαταγὴν, ἀπέδρα μετ' αὐτῆς ἐκ τῆς Ρώμης. Ὁ Σύλλας ἐπεμφε κατόπιν ὀπλοφόρους, ἵνα συλλάβωσι καὶ φονεύσωσι τὸν δραπετήν. Ἄλλὰ τῇ μεσολαβήσει ἐπιφανεστάτων πολιτῶν, ἐχάρισεν αὐτῷ τὴν ζωὴν ὁ φοβερὸς δικτάτωρ, εἰπὼν τοὺς σημαντικωτάτους τούτους λόγους· «διατηρήσατε λοιπὸν τὸν Καῖσαρά σας, ἀλλὰ μάθετε ὅτι ἐν τῷ νεανίᾳ ἐμβλέπω πολλοὺς Μαρίους». Καὶ μετὰ τὴν ἀμνη-

στείαν μὴ ἐμπιστευόμενος εἰς τὸν Σύλλαν δὲν ἐπαγήλθεν εἰς Ρώμην, εἰμὴ ὅτε ἔμαθε τὸν θάνατον τοῦ δικτάτορος.

Ἐπέληθε δὲ εἰς Ρόδον, ὅπως διδαχθῆ αὐτόθι τὴν ρητορικὴν, ἣν ἐδίδασκε τότε ὁ διάσημος Μόλων. Κατὰ δὲ τὸν πλοῦν συνελήφθη ὑπὸ τῶν πειρατῶν, οἵτινες ἀπήτησαν 20 τάλαντα ὡς λύτρα. « Πῶς », ἀνέκραξεν ἐν ἀγανακτήσει, « 20 τάλαντα μόνον δι' ἄνδρα, ὃν ἐμέ; Θὰ λάβητε 50 ». Ἀπέστειλε δὲ τοὺς ἀκολουθοῦντας αὐτοῦ ἵνα κομισώσι τὰ χρήματα. Ἐν τῷ μεταξὺ δ' ἐφέρετο ἐν τῷ πλοίῳ οὐχ ὡς αἰχμάλωτος, ἀλλ' ὡς κύριος τῶν πειρατῶν. Ὅτε ἤθελε νὰ καμνηθῆ διέτασεν αὐτοὺς νὰ ὄσιν ἥσυχοι. Ἐνίοτε δ' ἀναγινώσκων εἰς αὐτοὺς τὰ ποιήματα καὶ τοὺς λόγους του καὶ βλέπων αὐτοὺς δεικνύοντας ἀδιαφορίαν, ἐπέπληττεν αὐτοὺς ὡς βαρβάρους καὶ ἠπειλεῖ ὅτι ἡμέραν τινὰ θὰ τοὺς σταυρώσῃ. Οἱ πειραταὶ ἀπέβιδον τὴν ἐλευθεροστομίαν του ταύτην εἰς τὸν εὐθυμον χαρακτήρα του καὶ ἐγέλων ἐπὶ τούτῳ. Τέλος δ' ἀφίκοντο οἱ ἀκόλουθοι αὐτοῦ φέροντες τὰ ὑποσχεθέντα 50 τάλαντα καὶ ἀφέθη ἐλεύθερος, ἀποβιβάσθεις εἰς Μίλητον. Ἄλλ' ἀμέσως ὁ Καῖσαρ παρασκευάσας ὀλίγα κελῶς ὀπλισμένα πλοῖα κατέδιωξε τοὺς πειρατὰς καὶ συλλαβῶν αὐτοὺς διέταξεν, ὡς εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς αὐτοὺς, νὰ σταυρωθῶσιν, ἀφ' οὗ πρότερον ἔλαβε παρ' αὐτῶν τὰ χρήματα.

Ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην ἐξῆλθε ὁ Καῖσαρ, ὡς δεύτερος Ἀλκιβιάδης, βίον πολυδάπανον καὶ μεγαλοπρεπῆ. Οὐχ ἤττον ἦτο ἀρκετὰ νοήμων ὥστε νὰ δαπανᾷ τὸ πλεῖστον τῆς περιουσίας του πρὸς ἀπόκτησιν φίλων καὶ ὁπαδῶν παρὰ τῷ λαῷ οἵτινες ἐμελλον νὰ ἐξυπηρέτησιν κατόπιν τοὺς φιλοδόξους σκοποὺς του. Τότε δὲ πρῶτον ἐπιδοξάζας δημόσιον τι λειτουργήμα, ἀπεστάλη ὡς Ταμίης εἰς Λυσιτανίαν (Πορτογαλίαν). Πορευόμενος δ' ἐκεῖ ἐπεσκεψέθη τὸν ἐν Γαδεΐροις (Καδίξ) ναὸν τοῦ Ἡρακλέους, ὅστις ἦτο μεστὸς ἀνδριάντων περιωνύμων ἀνδρῶν. Ἐπὶ μακρὸν δὲ σταθεὶς πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, ἀνέκραξε τέλος μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς. « Οἶμοι, οὗτος ἐν τῇ ἐμῇ ἡλικίᾳ εἶχε κατακτήσῃ τὸν κόσμον, ἐγὼ δ' εἰσέτι οὐδὲν ἔπραξα ». Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ρώμην, ἐγένετο ἐπιδημοτικώτερος. Ἦτο φιλόφρων καὶ καταδεικτικὸς πρὸς πάντας, διένειμεν ἀφειδῶς δῶρα εἰς τὸν λαόν, ἐδίδοι πλούσια γεύματα καὶ ἐτέλει ἀγῶνας. Ἐνεκα δὲ τούτων ἦτο τόσο βέβαιος πρὸς τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτόν, ὥστε δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιδοξάζῃ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχιερέως, ὅπερ μόνον εἰς τοὺς γερων-

1 Οὐ δοκεῖ ὑμῖν ἄξιον εἶναι λύτης, εἰ τηλικούτος μὲν ὢν Ἀλεξάνδρου ἤδη τόσοσὺν ἀνέβασίλευεν ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν οὕτω πέπραχται» Πλουτ. βίος Καίσαρος XI.

τοτέρους και ικανωτέρους συγκλητικούς ἐδίδατο. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκλογῆς ἡ μήτηρ του περιφροντικῶς προέπεμψεν αὐτὸν μὲχρι τῆς θύρας. «ὦ μήτηρ,» εἶπε, «σήμερον ἡ ἀρχιερέα τὸν υἱὸν ἢ φυγάδα ὄψει». Ἀλλὰ πρὸς ἐκπληξίν τῶν συγκλητικῶν ὁ λαὸς ἐξέλεξε τὸν εὐνοούμενόν του ἀρχιερέα.

Μετὰ δύο δ' ἔτη ἀπεστάλη προσφραταίωρ εἰς Ἰσπανίαν. Ἄλλ' εἰ δανεισταὶ αὐτοῦ δὲν ἤθελον νάφήσωσιν αὐτὸν νάναχωρήσῃ, διότι ἐχρεώσται αὐτοῖς μεγάλα ποσά. Τότε δὲ κατόρθωσε νὰ πείσῃ τὸν βαθύπλουτον Κράσσον νὰ ἐγγυηθῇ ὑπὲρ αὐτοῦ. Διερχόμενος δέ, ὅτε μετέβαινεν εἰς Ἰσπανίαν, διὰ τινος παρὰ τοὺς πρόποδας τῶν Ἀλπεων μικροῦ καὶ ἐλεεινοῦ χωρίου καὶ ἐρωτηθεὶς ἀστείως ὑπὸ τινος τῶν συνοδοσιπάρων του ἂν καὶ ἐν τῷ χωρίῳ ἐκεῖνῳ ἤριζον περὶ θέσεων καὶ τιμῶν, «βεβαίωτατα,» ἀπήντησεν, «ἐγὼ τοῦλάχιστον θὰ ἐπαθίμουν νὰ ἤμην πρῶτος ἐνταῦθα, ἢ δεύτερος ἐν Ρώμῃ». Ἐν Ἰσπανίᾳ ἀνεδείχθη τὸ πρῶτον ὡς στρατηγὸς καὶ ἐπανῆλθεν εἰς Ρώμην δεδοξασμένος καὶ μετὰ πολλῶν λαφύρων. Τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἶχε καταστῆ πλεόν δημοτικώτατον παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ἀνέθετεν εἰς αὐτὸν τὸ ἐν ἀξίωμα μετὰ τὸ ἄλλο. Ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Πομπηῖος περιελθὼν εἰς ρῆξιν μετὰ τῆς συγλήτου, ἐζήτησε τὴν συμμαχίαν τοῦ Καίσαρος, ἵνα ἐδραιώσῃ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ δύναμιν.

Ἡ πρώτη τριανδρία. (60 π. X.). Ὁ Καίσαρ καὶ ὁ Πομπηῖος, οἵτινες, ἂν καὶ ἦσαν ἀντίζηλοι, συνεδέθησαν ἤδη πρὸς ἀλλήλους, κατόρθωσαν νὰ σύρωσιν εἰς τὸν σύνδεσμον αὐτῶν καὶ τὸν Κράσσον, ὅστις εἶχε μεγίστην ἐπιρροὴν ἐν Ρώμῃ ἕνεκα τοῦ μεγίστου αὐτοῦ πλοῦτου, ὃν ἐκτήσατο ἐν τῷ ἐμπορίῳ τῶν δούλων, διὰ τῆς ἀγορᾶς τῶν κτημάτων τῶν προγραφέντων καὶ δι' ἄλλων μέσων. Οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐσχημάτισαν (μυστικῶν) πολιτικὸν δεσμόν ἐν ἔτει 60 π. X. ὅστις ὠνομάσθη τριανδρία. Ἦτο δ' ὁ δεσμὸς οὗτος ἡ ἑνωσις τοῦ νοῦ, τῆς δόξης καὶ τοῦ πλοῦτου, καὶ ἰδρύθη πρὸς ἰδιοτελεῖς σκοποὺς δι' ἀμοιβαίας ὑποστηρίξεως. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ρωμαϊκὴ πολιτεία θὰ ἐκυβερνᾶτο ὑπ' αὐτῶν. Διὰ τοῦτο δὲ διένειμαν μεταξὺ των πάντα τὰ ἀξιώματα, χωρὶς νὰ λάθωσιν ὑπ' ὄψιν τὴν σύγκλητον. Καὶ ὁ μὲν Καίσαρ ἐξέλεξε τὴν ἐπαρχίαν Γαλιαίαν, τὴν ἐντεῦθεν καὶ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων, ὁ Πομπηῖος τὴν Ἰσπανίαν μετὰ τῆς Ἀφρικῆς, ὁ δὲ Κράσσος τὴν πλουσίαν Συρίαν. Ἄλλ' ὁ τελευταῖος περιπλακίει εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς Πάρθους, ἔπεσε θύμα τῆς ὑπερμέτρου αὐτοῦ φιλοδοξίας καὶ ἀκορέστου φιλαργυρίας νικηθεὶς ἐν Κάρραις (53 π. X) πόλει τῆς Μεσοποταμίας.

Ὁ Καίσαρ ἐν Γαλιαίᾳ. (58-51 π. X.). Οὐχὶ ἄνευ ὑστεροβουλίας ὁ Καίσαρ ἐξέλεξε τὴν δυσχεραστάτην ταύτην θέσιν, τὴν

Γαλατίαν, ἐλπίζων ὅτι ἐνταῦθα θὰ προσπορισθῆ μεγίστην δόξαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς πέραν τῶν Ἑλλήνων Γαλατίας κατεῖχον μικρὸν μόνον μέρος, τὸ δὲ πλεῖστον ἐπρόκειτο νῦν νὰ κατακτήσωσι διὰ τοῦ ξίφους, ἐπειδὴ ἐπεθύμουν νὰ ἀποκαταστήσωσι διὰ τῆς χώρας ταύτης ἐλευθέραν συγκοινωνίαν μετὰ τῆς πρὸ πολλοῦ ὑποτελοῦς Ἰσπανίας. Ὁ δὲ Καῖσαρ εὗρισκε νῦν εὐκαιρίαν κατὰ τὴν κατάκτησιν τῆς χώρας ταύτης νὰ καταρτίσῃ στρατὸν πειθαρχικὸν καὶ ἀφωσιωμένον πρὸς αὐτόν, δι' οὗ ἤλπιζε βραδύτερον νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὰ φιλόδοξα αὐτοῦ σχέδια, τὰ ὁποῖα νῦν ἐπιμελῶς ἀπέκρυπτεν. Οἱ κάτοικοι τῆς πέραν τῶν Ἑλλήνων Γαλατίας δὲν ἀπέτελουν ἓν μόνον κράτος, ἀλλ' ἦσαν διηρημένοι εἰς πολλὰ τοιαῦτα μικρὰ καὶ ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἅτινα συχνὰ ἤριζον. Εἶχον δὲ τότε διαιρεθῆ οἱ Γαλάται εἰς δύο ἀντίθετα στρατόπεδα, τὸ τῶν Αἰδουῶν καὶ τὸ τῶν Σηκοναῶν, οἱ τελευταῖοι μάλιστα εἶχον καλέσῃ τοὺς Σουηβοὺς Γερμανοὺς εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν συμπατριωτῶν του. Ἀποκρούσας δὲ κατὰ πρῶτον ὁ Καῖσαρ τοὺς Ἑλλεβοῦς, αἵτινες ἐκ τῆς σημερινῆς Ἑλλεβίας ἐπεχείρησαν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γαλλίαν, ἐνίκησεν ἔπειτα τὰ εἰς Γαλλίαν εἰσδύσαντα πολυάριθμα στίφη τῶν Γερμανῶν καὶ τὸν ἡγεμόνα αὐτῶν Ἀριόβιστον τὸ ἔτος 58 π. Χ. ἐν Ἀλατιᾷ. Ἡ καταστροφή, ἣν ἐνταῦθα ὑπέστησαν οἱ Γερμανοὶ ἦτο μεγίστη· ὀλίγοι μόνον διεσώθησαν ἐξ αὐτῶν, μεταξύ δὲ τούτων καὶ ὁ Ἀριόβιστος, ἀποσυρθέντες πέραν τοῦ Ρήνου, ὅστις κατὰ τὸν ἄνω ροὺν ἐγένετο ἔκτοτε τὸ μεθόριον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ Κράτους. Μετὰ δὲ ταῦτα ὁ Καῖσαρ καθυπέταξε τὰ βίρεια καὶ τὰ δυτικὰ γαλατικά φύλα. Δις δὲ (55 καὶ 53 π. Χ.) ἐν τῇ μεταξύ διαβάς τὸν Ρήνον εἰσῆλασεν εἰς Γερμανίαν. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐδὲν κατόρθωσεν ἄξιον ὁποσὸς ἕποτε λόγου, οὐχ ἥττον ἐδοξάσθη ὡς κατορθώσας νὰ εἰσχωρήσῃ εἰς τὴν χώραν τῶν τόσων ἐπιφόβων πολεμικῶν Γερμανῶν. Ἐν τῇ μεταξύ δὲ τῶν δύο κατὰ τῆς Γερμανίας ἐκστρατειῶν παρενέπεσε καὶ ἡ κατὰ τῆς Βρετανίας ἐκστρατεία αὐτοῦ, ὅπως ἀναγκάσῃ καὶ τῆς νήσου ταύτης τοὺς κατοίκους νὰ μὴ παρέχωσιν εὐδεμίαν συνδρομὴν εἰς τοὺς ὁμοφύλους αὐτῶν Ἑλλήτους. Ὁ κατὰ τῆς Γαλλίας ὁμοῦ πόλεμος δὲν εἶχεν εἰσέτι περατωθῆ, διότι μεθ' ὅλας τὰς ἀλλεπαλλήλους αὐτῶν ἥττας οἱ κάτοικοι δὲν ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῶσι τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας των· ἐνούμενοι δὲ ἤλπιζον ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ποτινάζωσι τὸν μισητὸν ζυγὸν τῶν Ῥωμαίων. Ἀπὸ τῶν Πυρηναίων δὲ μέχρι τοῦ Ρήνου ἐπανεστάτησαν ἔτι μίαν φορὰν ἐν ἔτει 52 σχεδὸν πάντα τὰ γαλατικά φύλα, ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ὁ Οὐεργεντόριξ, ὁ ἡγεμὼν τῶν Ἀρβερνῶν, ἡρωϊκώτατος ἀνὴρ, εἰς ὃν ὁμοῦ ἡ τύχη ἐφάνη δυσμενῆς. Ἠττηθεὶς εἰς Ἀλσιᾶν τῆς Βουργονδίας, ἠναγκάσθη νὰ παρομοιωθῆται ἀπὸ τοὺς Ῥωμαίους ἐκταπεινῶσιν καὶ φιλό-

πατρις Γαλάτης τὸν θρίαμβον τοῦ Καίσαρος ἐν Ρώμῃ, ἐκλείσθη ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ὑπὸ αὐστηρὰν φύλαξιν καὶ κατόπιν ἐφονεύθη ἐπονειδίστως. Ἡ δὲ Γαλλία ὁλόκληρος ἐγένετο μετὰ τὴν τελευταίαν ἀτυχὴ ἀπόπειραν ρωμαϊκῆ ἐπαρχία.

Ἐμφύλιος πόλεμος μετὰ Καίσαρος καὶ Πομπηίου (49-48 π. Χ.)

Τὰ ἀλλεπάλληλα καὶ λαμπρὰ κατορθώματα τοῦ Καίσαρος ἐν Γαλλίᾳ ἐξηρέθιζον τὴν ἀντιζηλίαν τοῦ Πομπηίου καὶ καθίστων αὐτὸν ἀνησυχον διὰ τὸ μέλλον. Ἄφ' οὗτου δὲ μάλιστα ἀπέθανεν ἡ σύζυγος τοῦ Πομπηίου, ἡ θυγάτηρ τοῦ Καίσαρος, ἐξέλιπε δὲ καὶ ὁ Κράσσος, αἱ σχέσεις τῶν δύο ἀπομεινάντων μελῶν τῆς πρώτης τριανδρίας ἐχαλαρώθησαν λίαν. Ἐπῆλθε δ' ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἐπρόκειτο νὰ κριθῆ τίς ἐκ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν θὰ ὑπεσκελίξει τὸν ἕτερον καὶ θὰ ἀνελόμβανε μόνος τὴν ὑπερτάτην ἀρχήν. Ὁ Πομπηῖος παρέμενε ἐν Ρώμῃ, διοικῶν τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἰσπανίαν δι' ἀντικαταστάτου, ἵνα, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς συγκλήτου, κατορθώσῃ νὰ λάβῃ τὴν ὑπεροχήν. Ἡ δὲ σύγκλητος εὐρούσα ἐν τῷ Πομπηίῳ ἰσχυρὸν ἔρεισμα κατὰ τῆς προϊούσης ἀλαζονείας τοῦ λαοῦ, ἐξέλεξεν αὐτὸν μόνον ὕπατον παρὰ τὰ νόμιμα ἐν ἔτει 52 π. Χ. καὶ ἀνέθηκεν αὐτῷ ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Πάντα δὲ ταῦτα ἀνηγγέλλοντο εἰς τὸν Καίσαρα διὰ τῶν ὁπαδῶν του. Ὁ Κεῖσαρ πρὸς διατήρησιν τῆς ἰσορροπίας μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πομπηίου ἐζήτησε τότε νὰ ἐκλεχθῆ καὶ οὗτος ὕπατος εὐθύς ὡς ἤθελε καταθέσῃ τὴν ἐν Γαλατίᾳ διοίκησιν. Ἀπῆλθε δὲ νὰ ἐπιτραπῆ εἰς αὐτὸν νὰ ἐπιβιώξῃ τὴν ὑπατείαν καὶ ἀπάν. Ἄλλ' ὁ Πομπηῖος νομιζὼν τότε ἐαυτὸν ἰσχυρὸν νὰ καταπολεμήσῃ τὸν Καίσαρα, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐνεργήσῃ παρὰ τῆς συγκλήτου, ὅπως οὐ μόνον ἀπορρίψῃ πάσας τὰς ἀξιώσεις τοῦ Καίσαρος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τέλους τῷ ἀναγγείλῃ ὅτι ἐὰν ἐντὸς ὀρισμένης προθεσμίας δὲν διαλύσῃ τὸν στρατὸν του καὶ δὲν καταλίπῃ τὴν ἐπαρχίαν του, θέλει θεωρηθῆ ὡς ἐχθρὸς τῆς πατρίδος.— Ὁ Καίσαρ, ὅστις ἐν τῷ μετὰ εἶχε μεταβῆ εἰς Ράθινναν, ὅπως ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης παρακολούθη τὰ ἐν Ρώμῃ συμβαίνοντα, μαθὼν τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς συγκλήτου ἐξωργίσθη καὶ συμπαραλαβὼν τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐβάδισε πρὸς τὸν Ρουβίκωνα ποταμὸν, ὅστις ἦτο τὸ ὄριον τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γαλατικῆς ἐπαρχίας του. Φθὰς δὲ παρὰ τὸν ποταμὸν ἐδίστασε ἐπὶ μακρὸν, ἐὰν πρέπη νὰ διακινδυνεύσῃ τὰ πάντα καὶ νὰ διαβῆ τὸν ποταμὸν, ὅπερ θὰ ἐσήμυνε πόλεμον κατὰ τῆς πατρίδος του. Τέλος ἐέριψθη ὁ κύβος ἀναφωνεῖ καὶ διαβάς τὸν Ρουβίκωνα ὤρμησε κατὰ τῆς Ρώμης (49 π. Χ.). Ἡ εἶδησις αὐτῆ παρήγαγεν

ἐν Ρώμῃ φοβερὰν σύγχυσιν καὶ τρόμον. Πάντες δὲ προσέτρεχον πρὸς τὸν Πομπηϊὸν ζητοῦντες παρ' αὐτοῦ συμβουλὴν καὶ βοήθειαν, ὅστις ὀλίγον πρότερον ἐπὶ τῇ ἐκδήλωσίῃ αὐτῷ ὑποψία, ὅτι πιθανὸν ὁ Καῖσαρ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Ρώμης, ἔλεγε μετὰ στόμφου, ὅτι «ὅπου δῆποτε τῆς Ἰταλίας ἤθελε κτυπήσῃ τὴν γῆν διὰ τοῦ ποδὸς πολυάριθμοι θὰ ἐξήρχοντο λεγεῶνας». 1) Ἀλλὰ νῦν συμμετεῖχε καὶ οὗτος τοῦ γενικοῦ φόβου. Ἐν σπουδῇ δ' ἐγκαταλιπὼν τὴν Ρώμην κατέφυγε μετὰ τῶν ὀπαδῶν του εἰς κάτω Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖθεν διαπλεύσας τὴν Ἀδριατικὴν εἰς τὸ Δυρράχιον τῆς Ἰλλυρίας.

Μετὰ παρέλευσιν 60 ἡμερῶν ἀπὸ τῆς διαβάσεως τοῦ Ρουβίκωνος ὁ Καῖσαρ ὑπέταξε πᾶσαν τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς νήσους αὐτῆς. Πρὸς πάντας δὲ φερόμενος πρῶως καὶ φιλοφρόνως, ἐφείλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τὴν γενικὴν ἀγάπην. Μετὰ δὲ ταῦτα, ἀφῶ ἔλαβε πάντα τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ἐξεστράτευσε κατὰ τῆς Ἰσπανίας, τῆς ἐπαρχίας τοῦ Πομπηϊοῦ. «Πρῶτον» ἔλεγε, «θέλω νὰ πολεμήσω στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ καὶ ἔπειτα στρατηγὸν ἄνευ στρατοῦ». Ἐὐκόλως δὲ καὶ ταύτην ὑπήγαγεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του ὁ τολμηρὸς ἀνὴρ, ὡς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπανελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον εἰς Ρώμην καὶ παγιώσας τὴν τάξιν ἐν αὐτῇ, δικτάτωρ γενόμενος, ἐξεστράτευσεν κατὰ τοῦ Πομπηϊοῦ. Καὶ μολοντί ὁ ἐχθρικός στόλος, ἐξ 100 πλοίων συγκείμενος, ἦτο ἠγκυροβολημένος παρὰ τὴν Κέρκυραν, ὁ Καῖσαρ σχεδὸν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἐχθρῶν διεπεραιώθη μετ' ὀλίγων πλοίων κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 49 π. Χ. ἐκ τοῦ Βρεντησιοῦ διὰ τοῦ Ἴονίου πελάγους πρὸς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Ἠπείρου. Ἀλλ' ὁ ἐν Ἰταλίᾳ ὑπολειφθεὶς στρατός, ὅστις ἔπρεπε μετ' ὀλίγον νὰκολουθήσῃ αὐτόν, κωλυόμενος ὑπὸ τῆς τρικυμίας καὶ τῶν ἐχθρῶν ἐβρόδυνε νὰ φανῇ. Ὁ Καῖσαρ, περιστοιχιζόμενος γύρωθεν ὑπὸ μεγάλαιν ἐχθρικῶν δυνάμεων, περιήλθεν εἰς μέγιστον κίνδυνον. Ἐνεκα τούτου ἀπεφάσισε παρὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν τρικυμίαν καὶ τὸν ἐκ τῶν ἐχθρῶν κίνδυνον, νὰ ἐπανακάμψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ νὰ φέρῃ ὁ ἴδιος τοὺς ἀναμενομένους λεγεῶνας. Ὁ κυβερνήτης τοῦ πλοίου κατείχετο καθ' ὁδὸν ὑπὸ φόβου. «Μὴ φοβοῦ», ἀνακράζει ὁ τολμηρὸς ἀνὴρ, «φέρεις τὸν Καῖσαρα καὶ τὴν τύχην». 2) Ἐνισχυθεὶς δὲ διὰ τῶν νέων δυνάμεων, ἃς ἐκ τῆς Ἰταλίας ἐκόμισε, συνήψε μετ' ὀλίγον τὴν πρώτην μά-

1 Ὅπου γὰρ ἂν, ἔφη, τῆς Ἰταλίας ἐγὼ κρούσω τῷ ποδὶ τὴν γῆν. ἀναδύσονται καὶ πεζικαὶ καὶ ἵππικαὶ δυνάμεις. » Πλουτ. Βίος Πομπ. LVII.

2 Ἴθι, ἔφη, τόλμα καὶ δέδιθι μηδὲν Καίσαρα φέρεις καὶ τὴν Καίσαρος τύχην συμπλεύσασιν Πλουτ. Βίος Καισ. XXXVIII.

χην πρὸς τὸν Πομπηϊόν παρὰ τὸ *Αυρράχιον*, ἀλλ' ἠττηθεὶς ἠναγκάσθη νάπεσσειν εἰς *Θεσσαλίαν*, ὑπερβὰς τὴν Πίνδον.

Μάχη ἐν Φαροάλοις (48 π. Χ.). **Θάνατος Πομπηϊοῦ.** — Μετὰ τὴν ἐν *Δυρραχίῳ* νίκην οἱ στρατηγοὶ τοῦ Πομπηϊοῦ ἐπέμενον νὰ συγκροτήσωσι ἀποφασιστικὴν μάχην, ἵνα καταφέρωσι τὸ τελευταῖον τραῦμα κατὰ τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῶν κόπων ἐξηντημένου αὐτοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' ὁ Πομπηϊὸς ἐσκέπτετο ἄλλως, ἐπειδὴ διεβλεπεν ὅτι οἱ νέοι, εὐγενεῖς Ῥωμαῖοι, οἱ ὑπηρετοῦντες ἐν τῷ στρατῷ του, δὲν ἠδύνατο νάναλάβωσι τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν σκληραγωγημένων στρατιωτῶν τοῦ Καίσαρος. Οὐχ ἤττον ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν στρατηγῶν του καὶ νὰ συνάψῃ μάχην ἐν *Φαροάλοις* τῆς *Θεσσαλίας* 48 π. Χ. Ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς μάχης ὁ Καῖσαρ διέταξε τοὺς στρατιώτας του νὰ ὀρμήσωσι ξιφῆρεις κατὰ τῶν ἀντιπάλων καὶ νὰ καταφέρωσι τὰ πλήγματα κατὰ τοῦ προσώπου αὐτῶν. Τότε δὲ ἐτράπησαν ἔντρομοι εἰς φυγὴν οἱ ἐκπεφλισμένοι θηλυδραὶ ἐκ φόβου μήπως παραμορφωθῇ ἐκ τῶν πληγῶν τὸ πρόσωπόν των. Κατὰ τῶν παλαιῶν δ' ὅμως στρατιωτῶν τοῦ Πομπηϊοῦ συνήφθη ἀγὼν τρομερός. Ὁ Καῖσαρ διέτρεχε τὰς τάξεις κραυγάζων «Φείδεσθε τῶν πολιτῶν». Αἱ λέξεις δ' αὐταὶ ἐπέφερον μεγαλύτερα ἀποτελέσματα ἢ τὰ ξίφη, διότι πολλοὶ συγκλητικοὶ καὶ ἵππεῖς παρεδόθησαν εἰς τὴν μεγαθυμίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Πομπηϊὸς μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν κατέφυγε διὰ τῆς μικρᾶς Ἀσίας εἰς Αἴγυπτον, ἔνθα ὅμως ἀντὶ φιλοξένου ὑποδοχῆς εὗρε τὸν θάνατον δολοφονηθεὶς. Ὁ *Πτολεμαῖος* δὲλ. ὁ νεαρὸς βασιλεὺς τῆς χώρας, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι θὰ ἐφέλικύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τὴν εὐνοίαν τοῦ Καίσαρος, διέταξε νὰ δολοφονήσωσι τὸν ἠττηθέντα στρατηγόν, καθ' ἣν στιγμήν αὐτὸς ἦτο ἕτοιμος νάποθῇ εἰς τὸ Πηλοῦσιον, νάποκόψωσι τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ καὶ νάφῃσωσιν ἄταφον τὸ ἀκρωτηριασθὲν σῶμα. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας κατέπλευσεν ὁ Καῖσαρ εἰς τὸν λιμένα τῆς *Ἀλεξανδρείας*. Οἱ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως ἐλθόντες εἰς τὸ πλοῖον προσήνεγκον αὐτῷ ὡς δῶρον τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηϊοῦ καὶ συνεχάρησαν αὐτῷ. Ἄλλ' ὁ Καῖσαρ μετὰ φρίκης ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον, βαθέως συγκινηθεὶς ἐπὶ τῷ οἰκτρῷ θανάτῳ τοῦ ἀντιπάλου του καὶ ἄλλοτε γαμβροῦ του. Ἄντι δὲ νάμείψῃ τὴν βέλυστὴν ταύτην πρᾶξιν τοῦ βασιλέως, προσῆνεχθη πρὸς αὐτὸν ὡς κύριος καὶ δεσπότης. Ἐν δὲ τῇ περὶ τοῦ θρόνου ἐριδί μεταξὺ τοῦ νέου Πτολεμαίου καὶ τῆς ἀδελφῆ αὐτοῦ Κλεοπάτρας, ἀπεφάνθη ὑπὲρ τῆς τελευταίας καὶ ἐξησφάλισε αὐτὴν ἐπὶ τοῦ θρόνου διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πομπηϊοῦ διεξήγαγεν ὁ Καῖσαρ εἰσέτι δεινούς τινας ἀγῶνας κατὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ἐν τῇ μικρᾷ

Ἄστια ἐπαναστατήσας ὁ Φαρνάκης, ὁ υἱὸς τοῦ Μιθριδάτου, κατέλαβε πολλὰς ἐπαρχίας. Ἀλλὰ μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ εὐκολίας ὁ Καῖσαρ κατέβαλεν αὐτὸν παρὰ τὴν Ζήλαν ἐν ἔτει 47 π. Χ., ὥστε πρὸς τινα τῶν ἐν Ρώμῃ φίλων του ἔγραψεν ὡς ἐξῆς περὶ τῆς νίκης ταύτης *veni, vidi, vici.* (ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα). Αἱματηρότερος καὶ δυσχερέστερος ἦτο ὁ ἀγὼν ἐν Ἀφρικῇ κατὰ τῶν Πομπηϊανῶν, οὓς κατετρόπωσεν ἐν τῇ μάχῃ παρὰ τὴν Θάμρον ἐν ἔτει 46 π. Χ., καθ' ἣν 50,000 ἐξ αὐτῶν ἐφρονεύθησαν. Μεταξὺ δὲ τῶν ἐνταῦθα πεσόντων ὁ γνωστότερος ἦτο ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων, ὁ ἐπονμαζόμενος Ὑλικανός. Μετὰ τὴν ἐν Θάψῃ ἤτταν κατέφυγεν οὗτος εἰς Ὑλικην, ἧς ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν. Ἐπειδὴ δ' οἱ συμπολεμισταὶ τοῦ ἀπολέσαντες τὸ θάρρος προέτρειπον αὐτὸν νὰ παραδοθῶσιν, ὁ Κάτων, ὅστις δὲν ἠθέλε νάφθῃ εἰς τὸ ἔλκος τοῦ Καίσαρος, ἠτοκτόνησεν ἐμπήζας τὸ ξίφος εἰς τὸ στήθος του. Οὕτω δ' ἐξέλιπεν εἰς τῶν εὐγενεστάτων ἀνδρῶν ἡγῆς ἐκπνεύσεως ρωμαϊκῆς δημοκρατίας. Μετὰ τὴν ἐν Ἀφρικῇ καταστροφὴν τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν συνηθροίσθησαν ἐν Ἰσπανίᾳ περὶ τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Πομπηίου, Γναίον καὶ Σεξτόν, οἵτινες εἶχον συγκροτήσῃ αὐτοῖσι σπουδαίαν δύναμιν ἐκ τῶν ἐγγχωρίων. Ὁ Καῖσαρ ἐκστρατεύσας εἰς Ἰσπανίαν συνήνησεν αὐτοὺς παρὰ τὴν πόλιν Μούνδα, μεταξύ Κορδοβῆς καὶ Γιβραλτάρ, ἐν ἔτει 45 π. Χ. καὶ συνῆψε κρίσιμον μάχην πεισματωδестаτήν, καθ' ἣν ἀμφοτέροι οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ ἐπολέμησαν μετὰ μεγίστης ἀνδρείας καὶ λύσεως. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολεμικοῦ βίου τοῦ Καίσαρος ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπικινδυνωδέστερα, ἀναγκασθέντος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου νὰ ὀδηγήσῃ ἐπὶ τέλους τοὺς λεγεῶνας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀντέτασεν ἀπεγνωσμένην ἄμυναν καὶ μόνον μετ' ἀπώλειαν 33,000 ἀνδρῶν ἐγκατέλειπε τὸ πεδίον τῆς μάχης.

Μονοκρατορία καὶ θάνατος τοῦ Καίσαρος.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 45 π. Χ., ὁ Καῖσαρ ἐπανῆλθεν εἰς Ρώμην μετὰ τῶν νικηφόρων αὐτοῦ λεγεῶνων. Ἡ ὑποδοχὴ αὐτοῦ ὑπῆρξε ἀνωτέρα πλάσης περιγραφῆς, οὐχ ἤττον ἡ πομπώδης αὐτοῦ εἰς Ρώμην εἰσοδος δὲν ὠμοιάζε πλέον πρὸς τοὺς θριάμβους τῶν πρότερον χρόνων—ὁ κύριος καὶ δεσπότης ἐπ' ἀνήρχετο εἰκαδὲ! Μεγάλοι δὲ καὶ μικροὶ ἐπροθυμοποιούντο τίς νὰ φανῇ ὑπηρετικώτερος πρὸς αὐτόν. Ὁ Καῖσαρ πρὸς πάντας ἦτο εὐγενὴς καὶ εὐπροσῆγορος. Τὰ μέγιστα δὲ χρηματικὰ ποσά, λάφυρα τόσων πολέμων, διένειμεν εἰς τὸν λαόν, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸν πειθήμενον ὄργανον τῶν σκοπῶν του. Εἰς ἕκαστον δὲ τῶν

ἀπομάχων ἢ τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν του ἐδώρησε περί τὰς 4, 000 δραχμάς, τὸ διπλάσιον εἰς τοὺς κατωτέρους ἀξιωματικούς. τὸ τριπλάσιον εἰς τοὺς ἀνωτέρους, εἰς ἕκαστον δὲ πολίτην 75 δραχμάς. Πλὴν τούτου διένειμε σίτον καὶ ἔλαιον εἰς τὸν λαόν καὶ ἐτέλει κατὰ ζήρᾶν καὶ θάλασσαν διάφορα θεάματα. Ἐπάλαισάν ποτε πρὸς διασκέδασιν τοῦ λαοῦ 1200 ἄνδρες κατὰ 40 ἐλεφάντων καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς ἑορτῆς παρέθηκε δεῖπνον εἰς τὸν λαόν ἐπὶ 22,000 τραπέζων ἐν ταῖς ὁδοῖς καὶ ταῖς πλατεταῖς τῆς πόλεως.

Πᾶσαν δὲ τὴν ἐξουσίαν συνεκέντρωσεν κατὰ μικρὸν ὁ Καῖσαρ εἰς τὰς χεῖράς του, κατορθώσας, καίπερ ὑφισταμένης τῆς δημοκρατίας, καὶ νάνατεθῆ εἰς αὐτὸν τὸ δικαίωμα νάποφασίζῃ περὶ εἰρήνης καὶ πολέμου, περὶ τῶν δημοσίων προσόδων, περὶ τοῦ στρατοῦ καὶ περὶ τῆς διανομῆς τῶν διαφόρων ἀξιωμάτων. Ἄλλὰ τῆς ἀπολύτου ταύτης ἐξουσίας ὁ Καῖσαρ ἐποίει μετρίαν χρῆσιν, πάντοτε δὲ πρὸς ὄφελος καὶ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῶν ὑπῆρκῶν του. Ἀντήμεμβε δὲ τοὺς φίλους του, ἐξηυμένιζε τοὺς ἐχθρούς του, ἐπαγίωσε τὴν ἡσυχίαν καὶ τάξιν ἐν Ρώμῃ καὶ Ἰταλίᾳ καὶ ἀνέπτυξε μεγίστην δραστηριότητα εἰς ἅπαντας τοὺς κλάδους τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Πᾶσαι δ' αἱ σκέψεις αὐτοῦ περιστρέφοντο εἰς τοῦτο: νὰ ἐνώσῃ πάσας τὰς πολυαριθμούς περὶ τὴν Μεσόγειον χώρας, αἰῖνες κατὰ καιροὺς ὑπειάγησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους, εἰς ἓν μέγα μεσογαιοθαλάσσιον κράτος. Τὴν δὲ θρησκείαν τὸ πολίτευμα, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὰ πάντα ἐσκόπει νὰ καταστήσῃ ὡς οἷόν τε ὁμοιόμορφα ἐν τῷ ἀπεράντῳ τούτῳ κράτει. Οὐ μικρὰν δὲ κατέβαλε φροντίδα ὅπως θεραπεύσῃ πάσας ἐν γένει τὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους, φροντίσας μάλιστα τῇ συνεργασίᾳ ἐιδικῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ καὶ ἐπίβλεψιν καὶ περὶ νομισμάτων, περὶ μέτρων καὶ σταθμῶν, περὶ διορθώσεως τοῦ Καλενδαρίου 1) καὶ περὶ τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Οὕτω δ' ὁ Καῖσαρ ἐκυθέρνα ὡς κραταῖός καὶ ἀπόλυτος μονάρχης καὶ μόνον τοῦ βασιλικοῦ τίτλου ἐστερεῖτο εἰσέτι, ἂν καὶ ἐκέκτητο βασιλικὴν ἐξουσίαν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτον ἐπρόκειτο νὰ προσφέρῃ αὐτῷ ἢ σύγκλητος· φρικτὸν δ' ὅμως συμβᾶν παρεκώλυσε.

Εἰ καὶ ὁ Καῖσαρ ἐφέρετο φιλοφρόνως πρὸς πάντας καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετικωτάτη ὑπ' ὅλους τὰς ἐποφείας, ὅμως ἐν Ρώμῃ ὑπῆρχε μερὶς ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακείμενη. Οἱ φίλοι

1 Ἡ τοῦ ἡμερολογίου (Καλενδαρίου) βελτίωσις ἐγένετο τῇ συνδρομῇ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ μαθηματικοῦ Σωσιγένοῦ. Ἐκλήθη δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνάκτορος τοῦ Καίσαρος Ἰουλιανόν.

τῆς ἐλευθερίας δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσωσιν ὅτι ἡ δημοκρατία ἀνετράπη ὑπ' αὐτοῦ, συνενώσαντος εἰς τὰς χεῖρας του πᾶσαι τὴν ἐξουσίαν. Φοβούμενοι δὲ τὸν τύραννον, ὡς ὀνόμαζον τὸν εὐγενῆ ἄνδρα, ἐνόμιζον ὅτι ἐξυπηρετοῦσι τὰ συμφέροντα τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἀρχηγοὶ δὲ τῆς συνωμοσίας ἦσαν ὁ Μάρκος Βροῦτος, ὅστις διὰ τοῦ ὀνόματός του ὑπενθύμιζε τὸν ἐλευθερωτὴν τῆς Ρώμης ἀπὸ τῆς τυραννίας τοῦ Τυρκυνίου, καὶ ὁ Γάιος Κάσιος, ἀμφότεροι πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εὐεργετηθέντες ὑπὸ τοῦ Καίσαρος, καὶ μάλιστα ὁ πρῶτος, ὃν ὁ Καῖσαρ ἠγάπα ὡς υἱόν. Οὐχ ἤττον ἑμφότεροι ἐμίσουν τὸν Καίσαρα, ὡς σφαγιάσαντα τὴν ἀρχαίαν ἐλευθερίαν. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος. Ἡμέρα δὲ τῆς ἐκτελέσεως τοῦ στυγεροῦ τούτου σχεδίου ὠρίσθη ἡ 15 Μαρτίου (idus Martiae) τοῦ ἔτους 44 π. Χ., (ὅτε ἡ σύγκλητος ἐπρόκειτο νὰ συνέλθῃ, ὅπως ἀνακηρύξῃ αὐτὸν βασιλέα).

Ὁ Καῖσαρ εἶχε λάβῃ γνώσιν τῆς συνωμοσίας. Ἡ συζυγος τοῦ Καίσαρος ἰκέτευεν αὐτὸν νὰ μὴ ἐξέλθῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐκ τῆς οἰκίας, διότι καθ' ὅλην τὴν νύκτα ὁ ὕπνος αὐτῆς ἐταράσσεται ὑπὸ φοβερῶν καὶ ἀπαισιῶν ὀνείρων. Ἔνεκα δὲ τούτου εἶχεν ἀποφασίσῃ ὁ Καῖσαρ νὰ μὴ περνευρῆθῇ εἰς τὴν συνεδρίαν τῆς συγκλήτου. Ὅτε δ' ὅμως τὴν πρωΐαν εἰς ἐξάδελφος τοῦ Βρούτου, ὁ Δέκιμος Βρούτος, ἐπισκέφθη αὐτὸν καὶ τῷ περνετήρησε πόσον θα ἐθίγετο ἡ φιλοτιμία τῆς συγκλήτου, ἐὰν αὐτὴ ἠναγκάζετο νὰ διαλυθῇ ἄπρακτος, μετέβαλε γνώμην. Καθ' ὅδον φίλος του ἐνεχείρισεν αὐτῷ ἐπιστολήν, ἐν ἣ ἀπεκάλυπτε τὰ τῆς συνωμοσίας. Ἔνεκα ὅμως τοῦ συνωμοτισμοῦ τοῦ πλήθους, ὁ Καῖσαρ μὴ δυνάμενος νὰ ἀναγνώσῃ τὴν παρέδωκεν εἰς τὸν γραμματέα του. Εἰσελθόντα δ' εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ θεάτρου τοῦ Πομπηίου, ἔνθα ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ συνεδρίασις τῆς συγκλήτου τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ καταλαβόντα τὸν χρυσοῦν αὐτοῦ θρόνον, εἰ συνωμόται περιεκύκλωσαν αὐτόν. Καὶ ὁ μὲν Τύλλιος Κίμβρος, γονυπετήσας πρὸ αὐτοῦ, ἰκέτευεν ὅπως δοθῇ χάρις εἰς τὸν ἐξορισθέντα ἀδελφόν του, εἰ δὲ λοιποὶ συνωμόται ὑπεστήριζον τὴν αἴτησιν. Τότε ὁ Κίμβρος ἔλαβε τὴν τήβεννον τοῦ Καίσαρος καὶ ἀπέσυρε βιαίαις ἐκ τῶν ὤμων του. Ἦτο δὲ τοῦτο τὸ συμπεφωνημένον σύνθημα, μεθ' ὃ ὁ Κάσιος κατήνεγκε τὴν πρώτην πληγὴν. Ὁ Καῖσαρ ἀνετινάχθη ἐκ τῆς ἑδρας ἀνακράζας « Ἄθλιε, τί πράττεις ! » Ἄλλ' ἄμεσως τὰ ἐγχειρίδια διστύβησαν αὐτὸν πανταχοῦ τοῦ σώματος. Σύρας τὸ ξίφος ἠμύνη ἐπὶ τινὰς στιγμὰς ὁ μέγας ἀνὴρ, ἀλλ' ἰδὼν μετὰ τῶν συνωμοστῶν καὶ τὸν Βρούτον, ἀπώλεσε τὸ θόρος καὶ ἀνέκραξε μετὰ βαθείας θλίψεως, « καὶ σὺ υἱέ μου ». Καλύψας δὲ τὸ πρόσωπον διὰ τῆς τήβεννου κατέπεσε πρὸ τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Πομπηίου λαβὼν 23

πληγὰς. Οἱ δὲ συγκλητικοὶ πρὸ τῶν ὁμμάτων τῶν ὁποίων ἐξετελέσθη τὸ ἀνοσιούργημα, διεσκορπίσθησαν ἐκ φόβου.

δ') Μάρκος Ἀντώνιος καὶ Ὀκταβιανός.

Ἡ δευτέρα τριανθρία (43 π. Χ.). — Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἐπέφερε μὲν νέας παραχὰς καὶ περιπλοκάς, οὐχὶ δ' ὅμως καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἣν ὠνειρεύοντο οἱ συνωμῶται. Ὁ ὕπατος Ἀντώνιος, φίλος τοῦ Καίσαρος, συναθροίσας τὴν διασκορπισθεῖσαν σύγκλητον, ἤτοιμάζετο νὰ ἐκδικήσῃ τὸν δολοφονηθέντα. Ἐνῶ δ' ὁ Λέπιδος, ὁ διοικῶν τὸ ἵππικόν, ὅστις ὡσαύτως ἦτο πιστὸς ὀπαδὸς τοῦ Καίσαρος, εἶχε παρατάξῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ἐν τοῖς πέριξ, ὁ Ἀντώνιος διέταξε νὰ ἐκθέσωσι τὸν νεκρὸν τοῦ Καίσαρος ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ νὰ κρεμάσωσι πλησίον τὸν καθημαγμένον χιτῶνά του. Ἐξύμνησε δὲ πρὸ τοῦ πανταχόθεν συρρέοντος πλήθους ἐνθουσιωδῶς τὸν χαρακτήρα καὶ τὰς ἀρετὰς τοῦ μεγάλου νεκροῦ καὶ ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀγανάκτησις καὶ ἡ λύσσα τῶν πολιτῶν κατὰ τῶν φονέων ἐκορυφώθη, διότι ἕκαστος πολίτης ἐμνημονεύετο ἰδίᾳ ἐν αὐτῇ. Ἐκμανεῖς ὁ λαὸς διέτρεχε τὰς ὁδοὺς, ἐπιρρόλησε τὸ θέατρον, ἐν ᾧ διεπράχθη ὁ φόνος, καὶ ἐκραύγαζε θάνατον καὶ καταστροφὴν εἰς τοὺς φονεῖς. Ἄλλ' οὗτοι εἶχον ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ρώμης τραπέντες εἰς φυγὴν.

Ὁ Καίσαρ, ἄτεκνος ὢν, εἶχε καταστήσῃ γενικὸν κληρονόμον τὸν ὀκτωκαιδεκάτη Ὀκταβιανόν, τὸν ἕγγονον τῆς ἀδελφῆς του καὶ θετὸν υἱόν του, ὃν διέκρινε ἀγχίνοια, σωφροσύνη, μεγάλη φιλοδοξία, ἀλλὰ καὶ ὑποκρισία μεγάλη, ἣν διετήρησε καθ' ὅλον του τὸν βίον. Ὁ Ὀκταβιανὸς μαθὼν τὸν θάνατον τοῦ θείου του ἔσπευσε εἰς Ρώμην, ἔνθα παρὰ προσδοκίαν ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ψυχρῶς καὶ περοφρονητικῶς ἀρνηθέντος μάλιστα νὰ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν κληροδοτηθεῖσαν περιουσίαν τοῦ θείου του. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀπέκρυψε τὴν δυσἀρεσίαν του καὶ ἐπιδιώξας κατόρθωσεν, εὐπροσῆγορος καὶ δημοτικὸς πρὸς πάντας δεικνυόμενος, ὡς καὶ διὰ δῶρων, θεαμάτων καὶ ἄλλων λαμπρῶν ἐσρτῶν, νὰ κερδίσῃ τὴν εὐνοίαν καὶ ἀγάπην τοῦ λαοῦ. Ὡσαύτως δὲ εἰς τὴν σύγκλητον ἐφαίνετο ὅτι ἦτο ὁ μόνος κατέλληλος νὰ καταρρίψῃ τὴν δύναμιν τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐγένετο αὐθαδέστερος καὶ ὑπεροπτικώτερος, ἐπιδιώκων νὰ παίξῃ τὸ πρόσωπον τοῦ Καίσαρος, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ καὶ τὴν μεγαλοφυΐαν αὐτοῦ. Τέλος ὁ Ἀντώνιος ἐκηρύχθη, προτάσει μάλιστα τοῦ Κικέρωνος, ἐχθρὸς τῆς πατριδος, ἀμφότεροι δ' οἱ ὕπατοι μετὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ ἐστρατεύσαντες κατ' αὐτοῦ, κατετρόπωσαν αὐτὸν κατὰ τὴν παρὰ τὴν Μουτίνην (νῦν Μόδενα) συγκροτηθεῖσαν δι-

ἡμερον μάχην (43 π. Χ.), ἐν ἣ μεγάλως διεκρίθη ὁ μόλις εἰκοσαετής Ὀκταβιανός. Πεσόντων δ' ἀμφοτέρων τῶν ὑπάτων ἐν τῇ μάχῃ, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ εὐρέθη νῦν μόνος ὁ Ὀκταβιανός. Ὁ δ' Ἀντωνίος κατέφυγεν εἰς τὴν Γαλίαν, ἔνθα ὁ ὀπαδός του Λέπιδος εἶχε συναθροίσ νέον στρατόν· ἐνωθεὶς δὲ μετ' αὐτοῦ εἰσέβαλεν ἐκ νέου εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν. Ἀπὸ στιγμῆς δὲ εἰς στιγμήν ἀνεμένετο νέα αἱματηρὰ σύγκρουσις, ὅτε αἰφνίς ἀνηγγέλθη, ὅτι ὁ Ὀκταβιανός μετὰ τοῦ Ἀντωνίου καὶ τοῦ Λεπίδου ἐν τινι μυστικῇ συνεντεύξει παρὰ τὴν Βονωνίαν φιλιωθέντες καὶ συνεννοηθέντες, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιδιώξωσιν τὴν ἐξόντωσιν τῆς δημοκρατικῆς μερίδος. Οὕτω ἐν ἔτει 43 π. Χ. συνέστη ἡ δευτέρα τριανδρία, ὁμοία ἐκείνης, ἣν πρὸ 17 ἐτῶν ἐσχματίσεν ὁ Καῖσαρ, ὁ Πομπήιος καὶ ὁ Κράσος. Σκοπὸς δὲ ταύτης ἦτο νὰ σφετερισθῶσι τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἐπὶ 5 ἔτη, νὰ διανείμωσι πρὸς ἀλλήλους τοὺς λεγεῶνας καὶ τὰς ἐπαρχίας καὶ νὰ ἐκδικήσωσι τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος.

Καταλαβόντες δὲ τὴν ἀρχὴν ἐπεδίωξαν χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν νὰ καταστήσωσι πρῶτον ἐκποδὸν πάντας τοὺς πολιτικούς αὐτῶν ἀντιπάλους καὶ ταὺς ὀπαδοὺς τῆς ἀρχαίας δημοκρατίας, εἰς τὴν ἐκτέλεσιν δὲ τῆς φοβερᾶς ταύτης ἀποφάσεως προσέβησαν μετὰ τοσαύτης λύσεως, ὥστε ἡ Ρώμη ἐπανείδεν τρομερὰς ἡμέρας τοῦ Μαρίου καὶ τοῦ Σύλλα. Οἱ εὐγενέστατοι τῶν πολιτῶν ἐφρονεῦθησαν, διὰ τὰς κεφαλὰς δὲ τῶν ἀποδράντων προεκηρύχθησαν μεγάλαι ἀμοιβαί, γενναίως δ' ἠμείβοντο οἱ στρατιῶται οἱ ἐκτελοῦντες τοὺς φόνους. Καὶ ὄχι μόνον ἐν τῇ ἀτυχεῖ πρωτεύουσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπάσῃ τῇ χώρᾳ ἔρρευσε τὸ αἷμα τῶν κρεουργηθέντων. Μεταξὺ δὲ τῶν θυμάτων ἐκείνων ἦτο καὶ ὁ Κικέρων, ὁ ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἀντωνίου, ὃν ματαίως προσεπάθησε νὰ σώσῃ ὁ Ὀκταβιανός.

Κικέρων:

Ὁ Μάρκος Τούλλιος Κικέρων ἐγεννήθη τῷ 106 π. Χ. ἐν τινι ἐπαύλει παρὰ τὸ Ἄρπινον τὴν πατρίδα τοῦ Μαρίου. Ἡ οἰκογένειά του ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἱππέων, ἀλλ' ἦτο ὀλίγον γνωστῆ. Ὁ πατὴρ του χάριν τῆς ἀγωγῆς τοῦ μικροῦ Μάρκου καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του μετέβη εἰς Ρώμην, ἔνθα ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ περὶφήμου ρήτορος Κράσσου καὶ Ἑλλήνων διδασκάλων. Καὶ μετ' ἄλλων γομομαθῶν συναναστράφη πολλάκις ὁ Κικέρων ὅπως παρασκευασθῆ εἰς τὸ ἐπάγγελμά του. Ἐνεφανίσθη δὲ τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς δικτατορίας τοῦ Σύλλα ὡς συνήγορος εἰς δημοσίας καὶ ἰδιωτικὰς δίκας καὶ ἐπέσυρε διὰ τῆς ἐκτάκτου εὐγλωττίας του τὴν προσοχὴν πάντων. Θεωρῶν δ' ὅμως ἀνεπαρκῆ τὴν μόρφωσίν του μετέβη

π, ὃς τελειοποίησιν εἰς Ἀθήνας καὶ ὕστερον εἰς Ρόδον, ἔνθα ἐδίδασκε τὴν ρητορικὴν ὁ ἐπιφανὴς Μόλων.¹) Καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλός του ἐθαύμασε τὴν εὐφυΐαν τοῦ νέου Ρωμαίου. Λέγεται δὲ ὅτι ἀπήγγειλέ ποτε ὁ Κικέρων ἐνώπιον τοῦ Μόλωνος καὶ ἄλλων ἐπὶ προταθέντος ζητήματος ἐκ τοῦ προχείρου τόσον ὥραϊον λόγον ὥστε ἀντήχησεν ἢ αἴθουσα ἐκ τῶν ἐπευφημιῶν. Μόνος ὁ Μόλων ἐμεινεν ἀκίνητος καὶ σκυθρωπὸς προσέβλεπε πρὸς τὸ ἔδαφος. Τοῦτο ἐξέπληξε τοὺς μαθητὰς του ὥστε ἠρώτησαν τὴν αἰτίαν. Τότε στραφεὶς ὁ Μόλων πρὸς τὸν Κικέρωνα εἶπεν. «Οἱ Ρωμαῖοι ἔχουσιν ἀφαίρεσιν ἡμῶν τὴν ἐλευθερίαν, τὰ ἀγαθὰ καὶ τὴν δύναμιν, ἀλλ' ὄφειλον νὰ ἀφήσωσιν εἰς ἡμᾶς τὴν δόξαν τῆς ἐπιστήμης· ἀλλὰ καὶ ταύτην λαβὼν πέραν τῆς θαλάσσης μεταφέρει. Τοῦτο καθιστᾷ με σκυθρωπὸν». 2) Ἐπανελθὼν εἰς Ρώμην ἐξελέχθη κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη Τιμητῆς, Ἀγορανόμος, Πραίτωρ καὶ ἐν ἔτει 63 ὕπατος. Ὑπατος δὲ ὢν, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, ἐματαίωσε τὰ ἀπαίσιμα σχέδια τοῦ Κατιλίνα καὶ ἔσωσε τὴν Ρώμην καὶ αὐτὸ τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ὑπῆρξαν μεγάλαι αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαι τοῦ ἐξόχου πολιτικοῦ ἀνδρὸς καὶ εὐγλώττου συνηγόρου δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σώσωσιν ἀπὸ τῆς μῖσος τῶν ἀντιπάλων του. Καταδιωχθεὶς λοιπὸν ὑπὸ τοῦ δημάρχου Κλωδίου ἐξωρίσθη κατὰ τὸ 58 π. Χ. καὶ ἐφυγεν εἰς Μακεδονίαν. Ἀπὸν κατεδικάσθη εἰς ἀτιμίαν καὶ ἐδομείβθη ἡ περιουσία του. Ἐπανελθὼν δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος πρὸς μεγίστην χαρὰν τῶν σωφρόνων δὲν ἐπεδειξάτο πλέον τὴν αὐτὴν δραστηριότητα ἐν τῇ πολιτικῇ. Ἄλλ' ὅσο μᾶλλον μακρὰν ἔζη τῆς πολιτικῆς τόσο μᾶλλον ἐνησχολεῖτο εἰς τὴν συνηγορίαν καὶ τὰς σπουδὰς του. Μάλιστα δὲ ἀφωσιώθη εἰς ταύτας ὅτε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ὑποχωρῶν εἰς τὴν αὐθάδειαν τοῦ Ἀντωνίου ἀπεσύρθη εἰς τὴν ἑπαυλίαν του. Ἐκεῖ ἐγράφει σειρὰν ἐξόχων ἔργων περὶ γῆρατος (de senectute), περὶ φιλίας (de amicitia) περὶ καθηκόντων (de officiis) κλπ. ἃ καὶ σήμερον ἀναγιγνωσκονται ὡς μερφοτικά διὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἀνθηρὰν γλῶσσαν. Εἰς ταύτας τὰς ἐνασχολήσεις εὕρισκε παρηγορίαν τινα κατὰ τὰς δεινὰς περιστάσεις τῆς πατρίδος, ἧς τὴν κυριαρχίαν ἐζήτει νὰ καταλάβῃ ὅτε μὲν ὁ εἶς ὅτε δὲ ὁ ἄλλος. Ὅτε δὲ ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον

1 Ὁ Πλούταρχος ἐν βίῳ Κικέρ. IV. ἀναφέρει ὅτι ἐν Ρόδῳ διδάσκαλος τοῦ Κικέρωνος ὑπῆρξεν Ἀπολλώνιος ὁ Μόλωνος.

2 «Σέ μὲν, ὦ Κικέρων, ἐπαινῶ καὶ θαυμάζω, τῆς δὲ Ἑλλάδος οἰκτείρω τὴν τύχην, ὁρῶν, ἃ μόνον τῶν καλῶν ἡμῖν ὑπελείπεται, καὶ ταῦτα Ρωμαῖοις διὰ σοῦ προσγεγόμενα, παιδείαν καὶ λόγον». Πλουτ. Βίος Κικέρ. IV.

εἰς τὴν πολιτικὴν σκηνὴν ὁ Ὀκταβιανός, ἐπληρώθη ὁ Κικέρων ἐκ νέου ἐλπίδων. Ἐπειδὴ ὁ ὄμως ἐπετέθη σφοδρῶς διὰ τῆς εὐγλωττίας του κατὰ τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις ἤθελε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸν Καίσαρα ἐπετάχυνε τὸν ἄλεθρόν του. Διότι καίτοι ὁ Ὀκταβιανός ἐπεθύμει νὰ σώσῃ αὐτὸν ἠνικμάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸν ἐξωργισμένον Ἀντώνιον καὶ οὕτως προεγράφη ὁ Κικέρων. Μερθὼν δὲ τοῦτο ὁ ρήτωρ ἐζήτησε νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς, ἀλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι φονεῖς ὑπὸ τὴν ὄδηγιάν τοῦ χιλιάρχου Ποπιλλίου, οὗ ὁ Κικέρων ἔσωσεν ἄλλοτε ποτε διὰ τῆς ρητορικῆς του δεινότητος τὴν ζωὴν, καταδιώξαντες αὐτὸν κατέλαβον περὶ τὴν Καίτην¹⁾ (νῦν Γαέτα). Ἐνῶ δὲ ὁ καταδιωκόμενος ἐπεκαλεῖτο τὸν ἕλεον αὐτῶν ἐφρονεῖτο ὑπὸ τοῦ ἑκατοντάρχου Ἐρινίου τὴν 7 Δεκεμβρίου τοῦ 43 π. Χ. εἰκοσιν ἔτη ὕστερον τῆς ὑπ' αὐτοῦ σωτηρίας τῆς πατρίδος ἀπὸ τῆς συναμοσίας τοῦ Κατιλίνα. Οἱ φονεῖς ἀποκόψαντες τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ ρήτορος ἔφερον εἰς τὸν Ἀντώνιον, ὅστις ἀντήμειψεν αὐτοὺς βασιλικῶς. Οὗτος δὲ ἐξέθηκε τὴν κεφαλὴν καὶ τὴν χεῖρα τοῦ Κικέρωνος ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐπὶ τοῦ βήματος ἐφ' οὗ ἄλλοτε δημηγορῶν ἔσωζε τὸν δίκαιον καὶ τὸν ἀθῶνον. Λέγεται δὲ ὅτι πρὸ ταύτης τῆς ἐκθέσεως ἡ σύζυγος τοῦ Ἀντωνίου ἡ φαύλη Φουλβία διεπαρόνησε διὰ βελόνης τὴν γλῶσσαν τοῦ ἐξόχου ρήτορος.

Οἱ τελευταῖοι ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας ἀγῶνες.

Ἡ καταστροφὴ τῶν δημοκρατικῶν. *Μάχη παρὰ τοὺς Φιλίππους.* Ἐνῶ δὲ τριαῦται καὶ τοσαῦται μισαραὶ πράξεις ἐξετελοῦντο ἐν Ρώμῃ καὶ τῇ λοιπῇ Ἰταλίᾳ, ὁ Βρούτος καὶ ὁ Κάσσιος, οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς κλονιζομένης δημοκρατίας καὶ ἀντίπαλοι τῆς Τριανδρίας, εὕρισκαντο μετὰ στρατοῦ ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπου ἄθροσι ἔσπευδον πάντες οἱ φίλοι τῆς δημοκρατίας Κατ' αὐτῶν ἐξεστράτευσαν ὁ Ὀκταβιανός καὶ ὁ Ἀντώνιος καὶ συνήψαν παρὰ τοὺς Φιλίππους δύο φοβερὰς μάχας (42 π. Χ.). Ἐν τῇ πρώτῃ μάχῃ ὁ Βρούτος ἀπέκρουσε νικηφόρος τοὺς λεγεῶνας τοῦ ἀσθενούντος Ὀκταβιανοῦ. Ὁ δὲ Κάσσιος ἠττηθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου καὶ ἀπελπισθὴς ἕνεκα ψευδοῦς εἰδήσεως ἔπεσεν ἐπὶ τοῦ ξίφους του καὶ ἠτύοκτόνησεν. Ὅτε δὲ οἱ τριανδροὶ μετὰ 20 ἡμέρας συνεκρότησαν ἐνώσαντες τὰς δυνάμεις νέαν φονικὴν μάχην, ἠττηθεὶς καὶ ὁ Βρούτος ἐμιμήθη τὸν Κάσσιον καὶ ἠτύοκτόνησεν. Οὕτω δὲ ἐξέλιπον οἱ τελευταῖοι πρόμαχοι τῆς δημοκρατίας.

1 Ὑπάρχει καὶ γρ. Κ α π ί τ α ς παρὰ Πλουτ. Βίος Κικερ. XLVII.

Ήλιμος μετὰ τὸ Ὀκταβιανῶν καὶ Ἀντωνίου. Ἦδη ἐτίθετο τὸ ζήτημα τίς ἐκ τῶν 3 ἀνδρῶν θὰ ὑπεσκέλιζε τοὺς ἄλλους, ἀρπαζῶν μόνος τὴν ἀρχήν. Ὁ Λέπιδος, ὁ ἀσημότερος τῶν τριῶν, ἐτέθη ταχέως ἐκποδῶν, γενόμενος θύμα τῆς ματαιοδοξίας αὐτοῦ καὶ ἀδυναμίας. Μὴ εὐχριστούμενος εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀφρικήν, ἥτις ἐδόθη εἰς αὐτόν, ἐπεζήτησε νὰ λάβῃ καὶ τὴν πλουσίαν Σικελίαν καὶ ἐπίστευεν ὅτι τιθέμενος ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατευμάτων τοῦ ἡδύνατο νὰ ἐκβιάσῃ τὸν Ὀκταβιανὸν νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν ταύτην.

Ἄλλ' ἤρκεσε μία λέξις τοῦ Ὀκταβιανῶν, ὅπως ἐγκαταλίπῃ αὐτὸν ὅλος ὁ στρατός του. Πρὸ τούτου δ' ἤμας ὁ Ὀκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος εἶχον διανεμηθῆ μεταξὺ τῶν τῶν Ρωμαίων κράτος, καὶ ἐκείνος μὲν ἔλαβε τὰς δυτικὰς ἐπαρχίας, αὐτὸς δὲ τὰς ἀνατολικὰς. Ἄλλὰ δὲν ἐκυβέρνησαν πολὺν χρόνον ἐν ὁμονοίᾳ. Ὁ Ἀντώνιος ἐφαίνετο ὅτι ἐπεζήτησε μόνος τὸν ὄλεθρον τοῦ. Οὐδαμῶς φροντίζων περὶ τοῦ ἐκ τοῦ Ὀκταβιανῶν κινδύνου, ἀφ' ὅτου ἐνέπεσεν εἰς τὰ ἐρωτικά δίκτυα τῆς Κλεοπάτρας, ἐξῆ ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Αἰγυπτίας βασιλίσσης παρεδόδεμος ὅλως εἰς τὰς ἡδονάς, ἐδώρησεν εἰς αὐτὴν καὶ τὰ τέκνα τῆς πολλὰς ρωμαϊκῆς ἐπαρχίας ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐξηρέθησε τελείως τὰ πνεύματα τῶν ἀντιπάλων του, ἀπωθήσας εἰς τὸ τέλος τὴν ἐνάρτεον αὐτοῦ σύζυγον Ὀκταβίαν, τὴν ἀδελφὴν τοῦ Ὀκταβιανῶν.

Ναυμαχία παρὰ τὸ Ἄκτιον. (31 π. Χ.). Ὁ Ὀκταβιανὸς ἐξεμεταλλεύθη λίαν ἐπιτηδείως τὴν χειρίστην ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἐποίησεν ἐπὶ τῶν Ρωμαίων ἢ ἄφρων θρασύτης καὶ ἀναισχυντία τοῦ Ἀντωνίου. Ἐνεργήσας παρὰ τῇ συγκλήτῳ κατώρθωσεν, ὅπως αὕτη στέρησῃ τὸν Ἀντώνιον πάντων τῶν ἀξιομάτων καὶ κηρύξῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Κλεοπάτρας, ὡς ἐχθρῶς τοῦ κράτους. Τότε δὲ μόλις ἀνένηψεν ὁ Ἀντώνιος. Συναγαγὼν δὲ μεγάλας πεζικὰς καὶ ναυτικὰς δυνάμεις ἀπέπλευσεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου μετὰ τῆς Κλεοπάτρας πρὸς δυσμάς. Ὁ Ὀκταβιανὸς δὲν ἦτο εἰσέτι ἀρκούντως προπαρασκευασμένος, ἐν δ' ὁ Ἀντώνιος ἐσπευδεν εὐθὺς πρὸς τὴν Ἰταλίαν μετὰ τοῦ πολυαριθμοῦ αὐτοῦ στρατοῦ, οὐχὶ δυσκόλως θὰ κατέβαλε τὸν ἀντίπαλον. Ἄλλ' ἀντὶ τούτου παρέμεινεν ὁ ἐκτεθηλυμμένος ἀνὴρ ἐν Ἑλλάδι καὶ κατηγάλισκε τὸν πολὺτιμον χρόνον μετὰ τῆς Κλεοπάτρας ἐν μέσῳ ποδουτελεστάτων διασκέδασεων καὶ ἐορτῶν. Οὕτω δ' ἔλαβε καιρὸν ὁ Ὀκταβιανὸς νὰ παρασκευασθῇ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν καὶ νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος, ἐνθα ὁ στόλος αὐτοῦ ὁ τεθεὶς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀγρίππα ἠγκυροβόλησε παρὰ τὸ Ἄκτιον. Ἐνταῦθα δὲ συνέβη τὴν 2 Σεπτεμβρίου τοῦ 31 π. Χ. ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν δύο ἀντιπάλων κατὰ ξηρὰν στρατῶν ἢ περιφίμης παρὰ τὸ Ἄκτιον ναυμαχία, ἥτις ἐμίλλε νὰ κρίνῃ περὶ τῆς τύχης τοῦ κόσμου. Ἀμ-

φότερα τὰ ἀντίπαλα μέρη ἐπολέμησαν μετὰ θάρρους καὶ καρτερίας. Δὲν εἶχε δ' εἰσέτι κριθῆ ὁ ἀγὼν, ὅτε αἰφνης ἡ Αἴγυπτιὰ βασίλισσα ἐτράπη εἰς φυγὴν μετὰ μέρος τοῦ στόλου τῆς. Ὁ δ' ἐλευσινὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος δὲν εἰδίσατο νὰ σπεύσῃ κατόπιν αὐτῆς καὶ νὰ φύγῃ μετ' αὐτῆς εἰς Αἴγυπτον, ἀδιαφορῶν περὶ τῆς ἐκβάσεως τῆς μάχης. Οἱ ὑπ' αὐτὸν μὴ γνωρίζοντες ὅτι ἐγκατελείφθησαν τόσον ἀπίστως, ἐξηκολούθηον τὴν ναυμαχίαν μέχρι τῆς ἐσπέρας. Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἠττηθέντες παρεδόθησαν. Ὁ δὲ πεζὸς αὐτοῦ στρατὸς παραμείνας πιστὸς καὶ ἑτοιμὸς ὢν πρὸς μάχην, εἰς μάτην ἀνέμενον ἐπὶ 7 ὅλας ἡμέρας τὴν ἐπάνοδον τοῦ Ἀντωνίου. Βλέποντες δὲ καὶ οὗτοι ὅτι ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τοῦ ἀναξίου ἀνδρός, ἠυτομόλησαν πρὸς τὸν ἐκθαμβὸν νικητὴν.

Οὗτος δὲ κατ' ἀρχὰς μετέβη εἰς Συρίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Αἴγυπτον. Ἐνταῦθα δ' ὁ Ἀντώνιος ἠτοιμάσθη νύμνηθῆ, ἀλλὰ μετ' ἀπογνώσεως παρετήρει, ὅτι ἡ μία ὄμας στρατιωτῶν μετὰ τὴν ἄλλην, ἴσως δὲ καὶ κατὰ προτροπὴν τῆς Κλεοπάτρας, ἠτίς ἐζήτηε νὰ κολακείωσιν τὸν Ὀκταβιανόν, μετέβαινε πρὸς τὸν ἀντίπαλον. Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἄπιστος ἐγκατέλιπεν αὐτόν. Κρυβεῖσα εἰς τοὺς θαλασσίους τάφους ναοῦ τινος διέδωκεν ὅτι ἀπέθανεν. Ἐνεκα δὲ τούτου ὁ Ἀντώνιος περιήλθεν εἰς τριαύτην ἀπελπισίαν ὥστε νὰ αὐτοκτονήσῃ. Ἐνῶ δὲ ἔκειτο ἐπὶ ἀσπαίρων ἦλθεν εἰδήσις ὅτι ἡ Κλεοπάτρα ἐζῆ. Ὁ Ἀντώνιος διέταξε νὰ μεταφέρωσιν αὐτὸν πρὸς αὐτὴν εἰς τὸν θάλον καὶ ἀπέθανε πολυῶδον θάνατον εἰς τοὺς πόδας τῆς ἀπίστου συζύγου του. Τὸν Ἀντώνιον δὲν ἐβράδυνε νὰ μιμηθῆ καὶ ἡ Κλεοπάτρα, ἀφοῦ ἐπέισθη ὅτι οὐδαμῶς ἠδυνήθη νὰ δελεάσῃ διὰ τῶν θεληγῆτρων τῆς τὸν Ὀκταβιανόν καὶ ὅτι οὗτος ἐσκόπει νὰ κοσμήσῃ δι' αὐτῆς τὸν θρίαμβόν του. Διέταξε δηλαδὴ νὰ φέρωσιν ἐντὸς καλάθου πεπληρωμένον καρπῶν, ὅπως ἀπατήσῃ τοὺς φιλακας, δηλητηριώδεις ὄφεις καὶ ἀπέθανεν ὑπὸ τὰ δῆγματα αὐτῶν. Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν ἔλαβε δραστήριον δηλητήριον ὅπερ ἐφύλαττεν ἐντὸς κούλης κνηστίδος ἣν ἔκρυπτεν ἐν τῇ κόμῃ. Ἀποθανούσης τῆς βασίλισσας ἐκρίθη καὶ ἡ τύχη τῆς Αἰγύπτου γενομένης ἐπαρχίας ρωμαϊκῆς (30 π. X.).

Ἡ καιάργησις τῆς δημοκρατίας.—Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀντωνίου οὐδεὶς πλέον ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κράτει ὑπῆρχε τόσον ἰσχυρὸς, ὥστε νὰ ματαιώσῃ τὰ φιλόδοξα σχέδια τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν καταρρεῦσασαν δημοκρατίαν. Ἡ μάχη τοῦ Ἀκτίου κατέλυσε τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων πολιτῶν, ὅπερ διήρκεσε μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας ἐπὶ 500 σχεδὸν ἔτη. Τὰ δευὰ δὲ καὶ αἱ συμφοραὶ τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων γεννήσαντα τὸν πόθον παρ' ἅπασιν τοῖς πολίταις πρὸς εἰρηνικὴν ἠρεσίαν ἐκινήθησαν, ἐκινούνησαν τὸν Ὀκταβιανόν νὰ λάβῃ

εἰς χεῖρας τοῦ ὄλην τὴν ἐξουσίαν καὶ νὰ δώσῃ νέαν μορφήν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν πολιτείαν.

Ἠθικὴ κατάστασις τῆς Ρώμης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας.

Οὐδὲν πρᾶγμα συνετέλεσε τόσον εἰς τὴν κατάρτησιν τῆς δημοκρατίας, ὅσον ἡ μεγάλη διαφορὰ τῶν ἠθῶν. Ἡ ἀρχαία ρωμαϊκὴ ἀρετὴ (virtus Romana), ἡ εὐσέβεια, ἡ ἀγνότης τῶν ἠθῶν, ἡ ἀνδρεία καὶ ἡ φιλοπατρία, ἐξέλιπον κατὰ μικρὸν, οἱ ναοὶ ἔμεινον κειοί, ἐπὶ δὲ τῶν ἀγαλμάτων τῶν θεῶν ἐπεκράτητο παχὺ στρώμα κομπορτοῦ. Ἀποβαλόντες δὲ τὴν πίστιν πρὸς τοὺς θεοὺς καὶ χλευάζοντες ὡς παιδικὰ ληρήματα πάντα τὰ περὶ μελλούσης ζωῆς λεγόμενα καὶ πιστεύοντες ὅτι πέραν τοῦ τάφου οὐδὲν ὑπάρχει, ἐρρίφθησαν ἀκράτητοι εἰς τὰς ἡδονὰς τοῦ βίου καὶ εἰς τὰς ἀσωτίας καὶ ἀκολασίας. Ἀμαρτίαι δὲ καὶ ἀνοσιουργίαι παντὸς εἴδους ἐδηλητηρίαζον τὸν λαόν, ὅστις ὡς τὰ μέγιστα ἀγαθὰ τοῦ βίου θεώρει τὸν πλοῦτον καὶ τὰς ἀπολαύσεις. Εἶναι δὲ ἀπίστευτον ὅπως πλοῦτος συνήχθη εἰς τινὰς οἰκογενείας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς δημοκρατίας. Δὲν πρέπει νὰ καταλογίζηται μεταξὺ τῶν πλουσίων, ἔλεγεν ὁ Κράσος, ἐκεῖνος ὅστις δὲν δύναται νὰ διαθρέψῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ ὀλόκληρον στράτευμα. Τὰ ποσὰ δὲ, ἅτινα ἐδαπάνων οἰκογενεαὶ τινες, καταντῶσι μυριάδι. Καὶ αὐτὴ ἡ θάλασσα ἐχερσοῦτο ἵνα κτίσῃσι μέγαλα, ὧν τὰ μάρμαρα μετεφέροντο ἐκ λίαν μεμακρυσμένων μερῶν ἀντὶ ὑπερόγκου τιμῆς. Ὁ Δούκουλλος, ὅστις ἐκ τῆς παρὰ τὸν Πόντον Κερκασούντος μετέφερεν εἰς τοὺς κήπους αὐτοῦ ἐν Ἰταλίᾳ τὰς πρώτας κερασεάς, ἰσοπέδωσε βουνὰ καὶ ἀνέσκαψε τεχνητὰς λίμνας, ἃς ἐπλήρωσε θαλασσίου ὕδατος, ἵνα δύναται νὰ διατηρῇ θαλασσίους ἰχθύς ἐν τῷ μέσῳ τῆς ξηρᾶς. Καλέσας δὲ ποτε τὸν Κικέρωνα καὶ τὸν Ἀττικὸν εἰς γεῦμα ἐδαπάνησε πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ 37,500 δραχμῶν, καὶ ὅμως ὁ μάγειρος αὐτοῦ ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τὴν πενιχρότητα τῆς τραπέζης, ὡς ἀργὰ λαβὼν τὴν πρὸς τοῦτο διαταγὴν. — Μία δὲ τῶν μεγαλυτέρων διασκευάσεων ἦτο νὰ τρέφωσι θαλασσίους ἰχθύς ἐντὸς μεγάλων ἀρξαμένων παρὰ τὴν θάλασσαν. Ὁ Ἰρρος ἐδαπάνησε πρὸς συντήρησιν τοῦ ἰχθυοτροφείου του κατ' ἔτος 750000 δραχμάς. Τοιαῦτα δ' ὑπέρογκα ὡσαύτως ποσὰ ἐδαπανῶντο καὶ εἰς ἄλλα πράγματα. Ὁ Ὀρτένσιος ἐπότιζε τὰ δένδρα του διὰ τοῦ περιωνύμου ἰσπανικοῦ οἴνου Ξέρες. Τὰ δὲν ἐν Ρώμῃ μέγαλα τῶν πλουσίων ὡς καὶ αἱ ἐξοχικαὶ ἐπαύσεις, αἵτινες ἀνεγείροντο ἐν μέσῳ ἀπεράντων κτη-

μάτων, ἦσαν φιλοδομημένοι με ὄλας τὰς ἀπαιτήσεις βίου τροφικοῦ καὶ ἀναπαυτικοῦ.

Ἐκατοντάδες δέ, καὶ μάλιστα χιλιάδες δούλων ὑπηρετοῦν ἐν τοῖς πλουσίοις τούτοις οἴκοις. Ὁ Σακῦρος ἐκέκτητο 4.000 δούλους διὰ τὴν πόλιν καὶ ἄλλοι τόσους διὰ τὴν ἐξοχὴν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν δὲ τοῦ Αὐγούστου εἰς ἀπελευθεροῦς κατέλιπε 4116 δούλους. Αἱ ἀσχολίαι δὲ τῶν ἀποκλήρων τούτων πλασματῶν ἦσαν ποικιλώταται. Ἐχρησίμευον ὡς θυρωροί, δεδεμένοι ὡς κύνες δι' ἀλύσεως ἐν τῇ εἰσόδῳ τῶν μεγαλοπρεπῶν μεγάρων, ὡς θαλαμηπόλοι, μάγειροι, βακλανεῖς, ταχυδρόμοι, φορεῖς, ἀναγνώσται καὶ εἰς μύριας ἄλλας ὑπηρεσίας. Συνήθως δὲ μεταχειρίζοντο τοὺς δούλους ἀπανθρωπώτατα, εἰς τοῦτο δὲ δὲν καθυστέρουν καὶ αἱ ἀκριβοὶ Ῥωμαῖαι γυναῖκες. Ἡ τύχη δὲ τῶν ἐν τῇ ἐξοχῇ ζώντων δούλων ἦτο ἐτι σκληροτέρα, διότι ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψὴν ὤμων ἐπιστατῶν καὶ ὑπὸ τὸν καυστικὸν τῆς Μεσημβρίας ἤλιον ἐκαλλιέργουν τοὺς ἀγρούς, λαμβάνοντες ἀθλίαν καὶ πενιχρὰν τροφὴν καὶ ἐγκλειόμενοι τὴν νύκτα ἐντὸς χυθμαλῶν καὶ στενῶν κελίων, ἢ προσδεμένοι ἐπὶ πασσάλων, ἵνα μὴ δραπετεύσων. Ἄλλοι δὲ ἐχρησίμευον ὡς ἀγωνισταὶ κατὰ τὰ δημόσια θεήματα, ὡσεύμαζοντο δ' οἱ δυστυχεῖς οὗτοι *Μονομάχοι* ἢ *Θηριομάχοι*. Ἦσαν δ' ὑποχρεωμένοι νὰ μάχωνται ἐντὸς τῶν ἀμφιθέατρων ὑπὸ τῶν ὀμματῶν ἀπειροῦ νευροπαθοῦς ὄχλου ἢ κατ' ἀλλήλων ἢ κατ' ἀγρίων θηρίων. — Φοβεραὶ δὲ τιμωραὶ ἀνέμενον ἐκείνους, οἵτινες ἐζήτουν διὰ τῆς φυγῆς νὰ παλλαγῶσι τῶν βασιάνων τούτων. Ἡ ἀνίχνευσις καὶ σύλληψις τῶν φυγάδων τούτων ἀπετέλουν ἴδιον ἐπάγγελμα. Οἱ συλλαμβανόμενοι ἐστιγματίζοντο διὰ πεφυρακτωμένου σιδήρου ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ ἐπεβάλλετο εἰς αὐτοὺς διπλάσια ἐργασία καὶ διπλάσια μισθιώσει. Ἐν δ' ὁ δεσπότης δὲν εἶχεν ἀνάγκην τοῦ ἀποδράντος δούλου, μεταφέρετο ὁ ἄθλιος εἰς τὸ ἀμφιθέατρον καὶ παρεδίδετο βερὰ εἰς τὰ ἀγρία θηρία. — Ὅσοι δὲ σκληρότερον ἐφέροντο πρὸς τοὺς δούλους, τόσον αἱματηρότερον ἀπεπειρώντο οὗτοι νὰ ἐκδικηθῶσι κατὰ τῶν ἀσπλαγγίων δεσποτῶν. Ἡ ἱστορία τῆς παρακμαζούσης δημοκρατίας ἀναφέρει πολέμους τῶν δούλων (ἴδ. ἄνωτ.), καθ' οὓς οἱ ἀπόκληροι οὗτοι τῆς ἀνθρωπότητος ἐν μέσῳ ἀγρίων σφαγῶν καὶ δρώσεων ἐζήτουν νὰ καταποδῶσιν τὰ ἴσα εἰς τοὺς ὄμους αὐτῶν δεσποτῶν.

Ἐνεκὰ δὲ τοῦ ὑπερμεγεθοῦς πλοῦτου ὀλίγων εὐγενῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες κατόρθωσαν νὰ γείνωσι κύριοι πασῶν τῶν γαιῶν καὶ ἐξέτελουν πάσας τὰς ἐργασίας ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ τῇ πόλει δι' ὀλοκλήρου στρατοῦ δούλων, ἢ μέση Ῥωμαϊκῆ τάξις περιήλθεν εἰς δεινὴν πενίαν. Ἐκλιπόντων δὲ τῶν μέσων τῆς εὐζωίας ἀπὸ τῆς κλιάσεως ταύτης, συνεξέλιπε καὶ ἡ χαρακτηρίζουσα τοὺς ἀρχαίους

Ρωμαίους τιμότης. Πᾶν δὲ μέσον, ὅπερ προσεπόριζεν αὐτοῖς χρήματα, ὅσον αἰσχρὸν ἢ καὶ ἄτιμον ἂν ἦτο, ἐθεωρεῖτο θεμιτόν. Ἡ ἐκνηρία δέ, ἢ πλεονεξία καὶ ἢ αἰσχροκέρδεια εἶχον λάβη καταπληκτικὰς διαστάσεις. «Ἄρτον καὶ θεάματα» ἀπῆλθον μόνον παρὰ τῶν ἀρχῶν τῆς πολιτείας οἱ μικροὶ καὶ ἀνάξιοι ἀπόγονοι μεγάλων προπατόρων, οἵτινες καταλείποντες τὸ ἄροτρον καὶ τὴν σκαπάνην, μετέβαινον εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τῆς πατρίδος καὶ τῆς εὐμερίας τῶν πολιτῶν καὶ ἀπέκρουον ἀνδρείως ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν τοὺς ἐχθροὺς τῆς φιλάτης πατρίδος, ἐμβάλλοντες εἰς αὐτοὺς τὸν τρόμον.

Περίοδος τρίτη. — Αὐτοκρατορία ἐν Ρώμῃ.

(31 π. X.—476 μ. X.).

Αὐτοκράτωρ Ὀκταβιανὸς Αὐγουστός.

(31 π. X.—14 μ. X.).

Ἐκτασίς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.—Τὰ ὅρια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τοῦ ὁποῦ, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ἀκτίου, ὁ Ὀκταβιανὸς κατέστη ἀπόλυτος κύριος, ἦσαν σχεδὸν αὐτὰ ταῦτα τὰ ὅρια τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Ἔνεκα τούτου ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία δικαίως ὀνομάζεται *κοσμοκρατορία*. Ἐν *Εὐρώπῃ* περιελάμβανε τὴν Ἰθνηρικὴν, τὴν Ἰταλικὴν καὶ Ἰλλυρικὴν χερσόνησον, τὴν Γαλλίαν μέχρι τοῦ Ρήνου καὶ πρὸς νότον τὰς νήσους τῆς Μεσογείου. Ἐν Ἀσίᾳ οἱ Ρωμαῖοι κατεῖχον τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Συρίαν μέχρι τῶν διδύμων ποταμῶν Εὐφράτου καὶ Τίγρεως, ἐν δὲ τῇ Ἀφρικῇ πάσας τὰς χώρας τῆς βορείου παραλίας μάλιστα δὲ τὴν εὐρροὴν Αἴγυπτον καὶ τὴν ποτε Καρχηδονικὴν ἐπικράτειαν. Ποικιλλότατοι δὲ λαοὶ κατόικουν ἐν τῷ ἀπεράντῳ τούτῳ κράτει, ἐν τῷ ὁποίῳ ἦνθουν ἑκατοντάδες πόλεις, ἐν αἷς ἐξεῖχον ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ ἢ Ἀλεξάνδρεια καὶ Ἀντιόχεια, ἐν δὲ τῇ Δύσει ἢ Ρώμη, ἡ βασιλεῖς τῶν πόλεων μετὰ τῶν λαμπρῶν αὐτῆς ναῶν, τῶν ἀνακτόρων, τῶν ἀγορῶν, τῶν θεάτρων καὶ ἄλλων μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων. Ὁ ἀριθμὸς δὲ τῶν κατοίκων τῆς Ρώμης ἀνήρχετο τότε εἰς 1 1/2 ἑκατομμύριον, ὁ δὲ ἀριθμὸς ὅλων τῶν κατοίκων τοῦ κράτους εἰς 120 ἑκατομμύρια.

Τὸ πολίτευμα.—Ἴνα μὴ αἰσθανθῇ ὁ λαὸς ἀποτόμως τὴν μετα-

βολήν τοῦ πολιτεύματος, ὁ Ὀκταβιανὸς ἐτήρει πάντοτε τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους πολλῶν διατάξεων τῆς καταργηθείσης δημοκρατίας. Πράγματι δὲ συνεκέντρωσε κατὰ μικρὸν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ σύμπασαν τὴν ἀνωτάτην θερησκευτικὴν, πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν, γενόμενος ἀπόλυτος μονάρχης, τοῦ ὁποῦο ἢ θέλησις ἦτο εἰς τὸ ἐξῆς νόμος, ἢ δὲ σύγκλητος καὶ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ κατήντησαν σκιά μόνον. Ἐπειδὴ δ' ὁ τίτλος τοῦ βασιλέως ἦτο μισητὸς παρὰ τῷ λαῷ, ὁ Ὀκταβιανὸς προσέλαβε τὸν τίτλον τοῦ *Ἀυτοκράτορος* καὶ τοῦ *Αὐγούστου* (= Σεπτῷ). *Καῖσαρ* δέ, ἐξ οὗ τὸ γερμανικὸν *Κάισαρ* καὶ τὸ ρωσσικὸν *Τσάρος*, ὀνομάζετο αὐτὸς καὶ πάντες οἱ ἀκόλουθοι ρωμαῖοι αὐτοκράτορες, ἐκ τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀνδρός, μεταβαλόντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τίτλον. — Εἰς τὰς διαφόρους ἐπαρχίας ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἀυτοκράτορος ἦσαν οἱ ἐπαρχοί, οἵτινες πολλάκις διέθετον μεγάλας στρατιωτικὰς δυνάμεις. Ὁ δ' Ἀυτοκράτωρ ἦτο ἀρχηγὸς ἀπάσης τῆς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν πολεμικῆς δυνάμεως. Ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς εἰς 600000 ἀνδρας ἀνερχόμενος, ἐστρατιάζετο ἐν μέρει μὲν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐν ἄλλαις μεγάλαις πόλεσιν, ἐν μέρει δὲ ἐν *μοιμίοις* στρατοπέδοις κατὰ τὰ μεθόριά τοῦ κράτους καὶ ἰδίως ἐν Ῥήνῳ, Δουνάβει καὶ Εὐφράτῃ. Ὁ δὲ πολεμικὸς στόλος ἠγκυροβόλει εἰς διαφόρους λιμένας τῶν ἀνατολικῶν καὶ δυτικῶν παραλίων τῆς Ἰταλίας (Μισητὸν Ῥάββεναν κλπ. —), ἵνα δύναται νὰ ἐνεργῇ ταχέως πρὸς δυσμὰς καὶ ἀνατολάς.

Χρόνος εἰρήνης. Μετὰ τοὺς τόσους σπαραγματοὺς, καταδιωγμοὺς καὶ αἱματηροὺς ἐμφυλίους πολέμους τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἢ κυβέρνησις τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἐποχὴ εἰρήνης, συνδιαλλαγῆς, ἀσφαλείας καὶ τάξεως. Ἐὰν ἐπομένως ὁ σύγχρονος ποιητὴς Ὀρέτιος ἐξύμνει ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ τὸν Αὐγούστου ὡς ἀγαθὸν καὶ πρᾶον ἡγεμόνα, ὡς φύλακα καὶ προστάτην τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἐξέφραζεν, εἰμὴ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην τῶν συγχρότων. Συναθροίσας δὲ περὶ ἑαυτὸν ὁ Αὐγούστος πολλοὺς διασημοὺς ἀνδρας, προήγαγεν, ὑποστηρίζόμενος ὑπ' αὐτῶν, τὴν εὐμερίαν τοῦ κράτους. Ὁ Βισπάνιος Ἀργίππος, ὁ νικητὴς τοῦ Ἀκτίου, ἀέτατος του. Ὁ Βισπάνιος Πρωτεῦσος, ὁ ἐπὶ τὴν ἐποπτεῖαν δ' αὐτοῦ ἀνηγγέθησαν ἐν Ῥώμῃ λαμπραὶ στοαί, λουτρά καὶ ναοί, πρὸ πάντων δὲ τὸ μεγαλοπρεπὲς Πάνθειον, ὅπερ ἀύξεται καὶ μέχρι σήμερον, ἀψιφρίσαν τὰς θύλλας τῶν αἰῶνων. Ἡ Ῥώμη ἐγένετο τόσον ὡραία ὥστε ὁ Αὐγούστος ἠδύνατο νὰ εἴπῃ ὅτι παρέλαθεν αὐτὴν πλινθόκτιστον καὶ παρέδωκε μαρμαρόκτιστον. Ἄριστος σύμβουλος καὶ συνεργάτης τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξεν ὡσαύτως ὁ Μαικίνας Ἐπρουθικίης καταγωγῆς, ὅστις ἕνεκα τῆς ἀγάπης αὐτοῦ πρὸς τὰς τέ-

χνας καὶ τὰς ἐπιστήμας καὶ ἕνεκα τῆς θερμῆς προστασίας, ἣν παρέσχεν πρὸς τοὺς ποιητὰς καὶ τοὺς ἄλλους ἀντιπροσώπους τῶν γραμμικῶν καὶ τῶν τεχνῶν, ἀπέκτησεν ἀθάνατον ὄνομα. Στέφανος ποιητῶν καὶ λογιῶν ἀνδρῶν ἐκόσμηε τὴν αὐλὴν τοῦ Αὐτοκράτορος. Ὁ Ὀράτιος, ὁ ὕμνητὴς τοῦ φαειροῦ χαρμυσοῦ βίου καὶ γνώστης τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Ὁ Βιργίλιος ὁ ποιητὴς τῆς Αἰνειάδος, τοῦ ἠρωϊκοῦ ἔπους τῶν Ρωμαίων. Ὁ Ὀβίδιος, ὁ χαρμυκεὺς καὶ γόης στιχοουργός. Τέλος δὲ ὁ Προπέρτιος καὶ ὁ Τιβούλλος καὶ ἄλλοι τινὲς ἐλόμπρυναν τόσον τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου, ὥστε δικαίως αὕτη ὠνομάσθη χρυσοῦς αἰὼν. Ὡσαύτως δὲ διάσημοι ἱστορικοὶ ἀνεφάνησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν οἷς ὁ Κορνήλιος Νέπωσ καὶ ὁ Τίτος Λίβιος. Ἐν μίσθῳ δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων, ἡ δόξα τῶν ὀπίσθων ἀντανεκλάτο καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ἔζη ὁ Αὐγούστος εἴτε ἐκ κλίσεως εἴτε καὶ ἐκ συνετῆς περιουσίας ἀπλοῦστατα καὶ λιτότατα, ἐπιδιώκων ταυτοχρόνως δι' αὐστηρῶν διατάξεων τὴν βελτιώσιν τῶν ἡθῶν καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς πολυτελείας καὶ τρυφιλότητος.

Πολεμικὰ ἔργα. Τὰ ὄρια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἦσαν τόσον ἐκτεταμένα, ὥστε ὁ Αὐτοκράτωρ οὐδένα πόλεμον ἐπεχείρησε πρὸς νέας κατακτήσεις, ἀλλὰ μόνον πρὸς ἐξασφάλισιν τοῦ κράτους. Κατεδόμησεν ἐν Ἰσπανίᾳ τοὺς ἀτιθάσσους Καντάβρους, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ τοὺς ἀγρίους Πάρθους, οἵτινες διηνεκῶς κατεπάτουν τὰ ἀνατολικὰ ὄρια τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Πρὸς βορρᾶν δὲ χάριν τῆς ἀσφαλείας τοῦ κράτους ἠναγκάσθη νὰ καθυποτάξῃ μετὰ ἐπανειλημένους δυσχερεῖς ἀγῶνας τοὺς ἀτιθάσσους λαοὺς τῶν Ἀλπείων χωρῶν καὶ νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ ὄρια τοῦ κράτους μέχρι τοῦ Δουνάβεως. Διότι πλὴν τοῦ Ρήνου, ἤθελε νὰ καταστήσῃ καὶ τὸν ποταμὸν τοῦτον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὸ μήκος ὡς τὸ ὄριον τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους. Μετὰ κοπιώδεις δ' ἀγῶνας οἱ λεγεῶνες τοῦ Αὐγούστου ἔλυσαν τὸ δύσκολον τοῦτο ζήτημα, μεθ' ὃ ἰδρύθησαν ἐπὶ τῶν δύο μεθοριακῶν ποταμῶν, Ρήνου καὶ Δουνάβεως, ἔμπεδα στρατοπέδα, ἐξ ὧν ἀπεκρούοντο αἱ ἐχθρικοὶ ἐπιδρομαὶ τῶν γειτόνων λαῶν. Ἐκ τῶν ἐμπεδῶν δὲ τούτων ρωμαϊκῶν στρατοπέδων ἀνεπτύχθησαν βραδυτέρον μεγάλαι καὶ ἐπίσημαι παραρρήνιοι καὶ παραδουνάβιοι πόλεις, ὡς ἡ Βασιλεία, τὸ Μάϊνιον ἢ Μογοντία, ἡ Κολωνία, ἡ Ρεγενσβούργη, τὸ Πάσσαον καὶ ἡ Βιέννη.

Πόλεμος κατὰ τῶν Γερμανῶν. Διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Καίσαρος κατακτήσεως τῆς Γαλλίας μέχρι τοῦ Ρήνου, οἱ Ρωμαῖοι ἐγένοντο ὄμοροι τῶν Γερμανῶν. Ἡ Γερμανία ἐξετείνετο τότε ἀπὸ τοῦ Ρήνου μέχρι τοῦ Οὐισούλου καὶ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῆς Βορείου θαλάσσης καὶ τῆς Βαλτικῆς Ἀπέραντα δάση, τὸ πυκνὸν φύλλωμα τῶν ὀπίσθων οὐδέποτε διεπέρων μέχρι τοῦ ὕγρου ἐδάφους αἱ θερμαὶ ἡλιακαὶ ἀπτι-

νες, ἐκάλυπτον μεγίστας ἐκτάσεις τῆς χώρας. Ἐζῶν δ' οἱ Γερμανοὶ οὐχὶ κατὰ πόλεις ἢ κατὰ χωρία, ἀλλ' ἀπομιμνημένοι ἀλλήλων εἰς πτωχὰς καλύβας. Ἐκ τῶν ἀγρῶν δὲ ἀπεκόμιζον ὀλίγα προϊόντα, τὸ δὲ πλεῖστον τῆς τροφῆς αὐτῶν παρείχεν ἡ θήρα, ἦν μακροῦς ἡγάπων. Ὁ ἐν ὑπαίθρῳ βίος καὶ ἡ ἀπλή θάλασσα καθίστων αὐτοὺς ὑγιεῖς καὶ εὐσώμους ὥστε οἱ ἄλλοι λαοὶ ἐθαύμαζον τὸ γιγαντιαῖον ἀνάστημα αὐτῶν. Πλὴν τῆς θήρας μεγίστην ἡδονὴν εὕρισκον καὶ εἰς τὸν πόλεμον. Ὅτε δὲ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν ἐπεκράτει εἰρήνη, μετηνάστευον καθ' ὁμάδας σὺν γυναξί καὶ τέκνοις, ὡς ἄλλοτε οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεῦτονες, καὶ εἰσέβαλλον χάριν τοῦ πολέμου καὶ τῆς λείας εἰς τὰς ρωμαϊκὰς χώρας.

Πρὸς καταστολὴν τῆς ἀταξίας ταύτης ὁ Αὐγούστος ἀπεφάσισε νὰ καθυποτάξῃ τὴν χώραν καὶ τοὺς κατοικοὺς αὐτῆς. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὁ Δροῦσος, ὁ θετὸς υἱὸς τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπεχείρησε 4 ἐκστρατείας κατὰ τῆς Γερμανίας, ἀπὸ τοῦ ἔτους 12-9 π. Χ. Ὅτε μὲν ἐκ τοῦ ἄνω Ρήνου ὅτε δὲ ἐκ τοῦ κάτω ἐνόησε δὲ καὶ ἐκ θαλάσσης εἰσέβαλλεν εἰς τὴν ἄγνωστον χώραν τῶν ἀπεραντῶν ὁσῶν καὶ τῶν εὐρέων βάλτων. Οἱ δὲ Γερμανοὶ οὐδέποτε ἐμάχοντο ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν ἐμπειροπολέμων Ρωμαίων ἀλλ' ὑποχωροῦντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπέστρεφον καὶ ἐπέπιπτον αἰφνης κατὰ τοῦ πεπονημένου ἐχθροῦ εἰς ἀδιεξόδους χώρας. Οὕτω δὲ ἐπανεκτῶν ὅ,τι πρὸ ὀλίγου ἀπώλεσαν. Τὸ δὲ ἀποτελεσματικώτερον μέσον ὅπερ ὁ Δροῦσος μετεχειρίσθη πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν κατακτημένων χωρῶν ἦτο ἡ ἴδρυσις φρουρῶν ἀνὰ τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ὁδοὺς. Τὸ ἔργον δὲ τούτου ἀποθανόντες μετὰ τὴν 4ην μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ἐλβα ἐκστρατείας ἐνεκα πτώσεως ἐκ τοῦ ἵππου συνεχίσας ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Τιβέριος, κατόρθωσε νὰ καθυποτάξῃ σχεδὸν πᾶσαν τὴν Γερμανίαν, ἐν ἣ πολλοῦ ἴδρυσεν ὄχυρά στρατόπεδα, ἐνθα διέμενον οἱ Ρωμαῖοι τὸ θέρος καὶ τὸν χειμῶνα καὶ ὀπίθεν ἤρχοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Γερμανῶν, εἰς οὗς εἰσήγον εὐμαρέστερον βίον. Καὶ τὴν γλῶσσαν δὲ καὶ τοὺς νόμους προσεπάθουν οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τοὺς Γερμανοὺς, ὅπως ἐπιτύχωσιν ἀναίμακτον ἀλλ' ἀσφαλῆ ὑποταγὴν. Ἀλλὰ τοσοῦτον μετὰ μικρὸν διήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Γερμανῶν ὁ ἀγέρωχος καὶ δεσποτικὸς τρόπος τοῦ Ρωμαίου ἐπάρχου Οὐάρου, ὥστε μὴ δυνάμενος ὁ φιλελεύθερος ἐκεῖνος λαὸς νὰ ὑποφῆρῃ ἐπὶ πλέον τὸν ρωμαϊκὸν ζυγὸν, προέβη εἰς ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τολμηροῦ ἡγεμόνος τῶν Χερουσκῶν Ἀρμίνιου (Ἑρμανν) καὶ κατόρθωσεν ἐν τῷ Τευτοβουργεῖῳ δάσει (ἡγεμονία Λίππης-Δετμόλδης) νὰ ἐπενέγκῃ εἰς τὸν ρωμαϊκὸν στρατὸν τελείαν καταστροφὴν (9 μ. Χ.).

Ἡ ἀγγελία τῆς φοβερᾶς ταύτης καταστροφῆς ἐνέσπειρεν ἐν

Ρώμη τὸν πανικόν. Ὁ Αὐτοκράτωρ, μεγάλα θρηγῶν, περιέτρεχεν ὡς παράφρων ἐν τῷ ἀνακτόρῳ κραυγάζων, «Οὐαρε, ἀπόδος μοι τοὺς λεγεῶνας». Πάντες οἱ Γερμανοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσι τὴν Ρώμη, ἀποπεμφθείσης καὶ αὐτῆς τῆς γερμανικῆς σωματοφυλακῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Αὐγούστος ἔταξεν εἰς τὸν Δία μεγάλας ἐφορτὰς ἐὰν σώσῃ τὸ κράτος, διότι γενικῶς ἐφοβοῦντο τὴν εἰσβολὴν τῶν γερμανικῶν λαῶν, ὡς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων. Ἐν τάχει δὲ συνταχθεὶς νέος στρατὸς ἀπεστάλη ὑπὸ τὸν Τιβέριον εἰς τὸν Ρήνον, ὅστις πάλιν ἐγένετο τὸ μεθόριον τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῆς ἐλευθερωθείσης Γερμανίας.

Τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς τοῦ Αὐγούστου. — Ἐξαιρέσει τῶν ἀτυχῶν γερμανικῶν πολέμων ἡ κυβερνήσις τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξεν ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εὐεργετικὴ καὶ προήγαγε τὴν εὐημερίαν τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὡς ἄνθρωπος ὁ ἡγεμὼν ὑπῆρξε δυστυχῆς ἐνεκα πολλῶν οἰκογενειακῶν συμφορῶν. Οἱ δύο εὐέλπιδες ἔγγονοι αὐτοῦ, τέκνα τῆς μετὰ τοῦ Ἀγρίππα συζευχθείσης θυγατρὸς τοῦ Ἰουλίας ἀπεβίωσαν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ. Αἱ δὲ ἀκολασίαι τῆς Ἰουλίας ἐπροξένησαν εἰς τὸν πατέρα τοιαύτην θλίψιν καὶ ἀγανάκτησιν, ὥστε ἐξώρισεν αὐτήν. Πολλὰ δ' ὑπέστη καὶ ἐκ τῆς τρίτης αὐτοῦ συζύγου, τῆς μοχθηρᾶς καὶ δοξομανοῦς Λιβίας, ἣτις τέλος διὰ τῶν ραδιουργιῶν αὐτῆς κατώρθωσε νὰ υἱοθετηθῇ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου ὁ υἱὸς αὐτῆς Τιβέριος καὶ κληρυθῆ διαδόχος τοῦ θρόνου, ἂν καὶ ἦτο γνωστὴ ἡ μουσὰρὰ ψυχὴ αὐτοῦ. Ὁ Αὐτοκράτωρ ἀπέθανε τῷ 14 μ. Χ., εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν ἐν Νώλῳ τῆς κάτω Ἰταλίας. Μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἠρώτησε τοὺς παρισταμένους φίλους του, ἂν κελῶς ἐπαιξε τὸ μέρος του ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ βίου τούτου· καταφατικῶς δ' ἀπαντησάντων ἐκεῖνων, «κροτήσατε λοιπόν», εἶπεν αὐτοῖς, «τάς χεῖρας διότι ἡ πράξις ἐτελέεωσεν». Καίτοι δὲ ὁ Αὐγούστος τῇ ἀληθείᾳ ὅμοιος πρὸς ὑποκριτὴν εἶχεν ἀπατησῆ τὸν λαὸν διὰ φαινομενικῆς ἐλευθερίας, ὅμως ἡ ἀξία αὐτοῦ ὅτι ἐκυβέρνησε τὸ Κράτος μετὰ δυνάμει καὶ σοφίᾳ ἐπὶ 24 ἔτη καθ' ἃ ἐπεκράτησεν ἐσωτερικὴ ἡσυχία καὶ ἀσφάλεια καὶ τάξις ὅποια ἦτο ἄγνωστος ἀπὸ ἑκατονταετηρίδων παραμένει ἀμειωτος ὥστε δικαίως ἀπέηλθε τῆς εὐγνωμοσύνης τῶν συγχρόνων καὶ τῆς ὑἱᾶς τῶν μετγενεστέρων.

Ἡ βασιλεία τοῦ πρώτου Ρωμαίου αὐτοκράτορος ὑπῆρξε καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιοσημειώτος, ὅτι συνέβη κατ' αὐτὴν ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος τῆς ἀνθρωπότητος Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ οἶκος τῶν Κλαυδίων (14—68 μ. Χ.)

Ὁ αὐτοκράτωρ Αὐγούστος συνεζεύχθη εἰς τρίτον γάμον τὴν *Διβίαν Δρουσίλλην*, τὴν χήραν τοῦ Τιβερίου Κλαυδίου Νέρωνος. Διὰ τῶν υἱῶν δ' αὐτῆς μετὰ τοῦ πρώτου συζύγου της, ὁ οἶκος τῶν Κλαυδίων ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου. Ὁ οἶκος δ' οὗτος παρέσχε τέσσαρας αὐτοκράτορας, τὸν *Τιβέριον* (14—37 μ. Χ.), τὸν *Γάϊον* (37—41 μ. Χ.), τὸν *Κλαύδιον* (41—54 μ. Χ.) καὶ τὸν *Νέρωνα* (54—68 μ. Χ.).

Αὐτοκράτωρ Τιβέριος (14—37 μ. Χ.). — Ὁ μονάρχης οὗτος ὑπῆρξεν εἰς τῶν πολλῶν ὤμων, κακούργων καὶ φαύλων αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης, οἵτινες μετὰ τὸν Αὐγούστον κατέλαβον τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη της ἀρχῆς ὁ Τιβέριος φαίνεται ὅτι ἐνεφορεῖτο ὑπὸ ἀγαθῶν προθέσεων ὑπὲρ τῆς εὐημερίας τῶν ὑπηκόων του. Βραδύτερον δ' ὅμως ἀπελπισθεὶς περὶ τῆς χρηστότητος τῶν ἀνθρώπων, κατέστη δύσπιστος πρὸς πάντας καὶ εἰς ἄκρον σκληρὸς καὶ αἰμόδιψος. Κυριώτατος δὲ αἴτιος τῆς λυπηρᾶς ταύτης μεταβολῆς ὑπῆρξεν ὁ *Ἄλλιος Σηϊανός* ἄνθρωπος δοξαμανθῆς καὶ φαῦλος, ὃν ὁ Αὐτοκράτωρ εἶχε διορίσῃ ὑπαρχον τῶν πραιτωριανῶν, καὶ εἰς ὃν εἶχεν ἀπεριόριστον εὐνοίαν καὶ ἐμπιστοσύνην. Ἀνταποδίδων τὰς εὐεργεσίας ταύτας ὁ Σηϊανός, ἐδήλητιρίασε τὸν υἱὸν τοῦ Αὐτοκράτορος καὶ ἐπεβουλεύθη τὴν ζωὴν πάντων τῶν πλησιεστέρων αὐτοῦ συγγενῶν, τῶν ἐχόντων δικαίωμα διαδοχῆς, ἵνα καταλάβῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον. Ἐπεισε δὲ τὸν Τιβέριον, ὅστις οὐδόλως ὑποπτεύετο τὰς κακούργους προθέσεις τοῦ εὐνοουμένου του, νὰ καταλίπῃ τὴν Ρώμην χάριν ἀσφαλείας καὶ μεταβῇ εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Νεαπόλεως θηλακτικὴν νῆσον *Καπρέαν*. Τότε δὲ συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐκθρονίσῃ τὸν αὐτοκράτορα. Ἄλλ' ἀνακαλυφθεὶς τῆς συνωμοσίας, συνελήφθη ὁ κακούργος ἀνὴρ καὶ ἀπεκεφαλίσθη, τὸ δὲ πτώμα συρθεὶν τρεῖς ἡμέρας ἀνὰ πρὸς ὁδοὺς ἐρρίφθη εἰς τὸν Τιβέριν. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Τιβερίου περιπλάκησαν οἱ Ρωμαῖοι εἰς νέον πρὸς Γερμανοὺς πόλεμον. Κατετροπώθησαν δὲ ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ θετοῦ αὐτοῦ καὶ *Γερμανικοῦ*, ὅστις ἕνεκα τῆς ἀνδρείας αὐτοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς ἱκανότητος εἶχε καταστῆ τὸ ἀντικείμενον τῆς λατρείας τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἄλλ' ἀκριθῶς ἕνεκα τοῦ λόγου τούτου καὶ ἐκ φθόνου πρὸς τὴν δόξαν τοῦ ἀνεψιοῦ του ὁ δύσπιστος αὐτοκράτωρ κατώρθωσε νὰ καταστήσῃ ἐκποδὸν τὸν εὐγενέστατον ἐκεῖνον νέον.

Γάϊος Καλιγούλας (37—41 μ. Χ.). — Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ συγγνοῦ τούτου τυράννου ἀνῆλθεν εἰς τὸν αὐ-

τοκρατορικὸν θρόνον ὁ Γάιος ὁ ἐπονομαζόμενος **Καλιγόλας**, ὁ υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Γερμανικοῦ. Τὸ ἐπώνυμον δὲ τοῦτο ἐδόθη αὐτῷ ἀστείως ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν, διότι παῖς ἔτι ὢν ἐθεῖατο ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ περιωνύμου πατρὸς φορῶν στρατιωτικὰ ὑποδήματα (caligae). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ κυβέρνησις τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος ὑπῆρξε λαμπρά, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον μετεβλήθη ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ὅτε μὲν διέπραττε τὰς γελοιωδεστέρας μωρίας, ὅτε δὲ τὰς μεγαλυτέρας ὠμότητας. Ἦτο τέλειος τύπος παράφρονος κακούργου. Τὸ προσφιλέστερον π. χ. ἀντικείμενον τῆς λατρείας αὐτοῦ ἦτο εἰς τῶν ἵππων του (**Incitatus**), εἰς ὃ, ἀνήγειρε σταῦλον ἐκ μαρμάρου μετὰ χρυστῆς φάνης, συνέτρωγε μετ' αὐτοῦ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορικῆς τραπέζης, ἀνύψωσεν αὐτὸν εἰς ὕπατον καὶ ὠνόμασε μέλος ἱερατικοῦ τινος σωματείου. Φανταζόμενος δ' ἑαυτὸν θεὸν ἐνεφανίζετο πολλάκις εἰς τοὺς Ρωμαίους ὅτε μὲν ὡς Ἡρακλῆς, ὅτε δὲ ὡς Ἀπόλλων καὶ ἄλλοτε ὡς Ζεὺς. Διὰ μηχανημάτων δ' ἀπομιμούμενος τὴν βροντὴν καὶ τὴν ἀστραπὴν προεκάλει τὸν Δία εἰς μονομαχίαν, καὶ ὅμως ἦτο τόσον δειλός, ὥστε ἐν καιρῷ θυέλλης ἐκρύπτετο ὑπὸ τὴν κλίνην. Ἀλλὰ χειροτέρα τῶν μωριῶν τούτων ἦτο ἡ θηριωδία αὐτοῦ. **Olerint, dum metuant** (ὅς μὲ μισοῦσιν, ἀρκεῖ νὰ μὲ φοβῶνται), ἦτο τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀνθρωπομόρφου τούτου τέρατος. Χάριν τέρψεως διέτασσε νὰ βασανίζωσι καὶ ἀποκεφαλίζωσι καταδίκους ἐνώπιόν του ἐν καιρῷ τραπέζης, ἐν τῇ αἰμοδιψίᾳ δ' αὐτοῦ συχνάκις παρεπονεῖτο διατὶ νὰ μὴ εἶχον οἱ Ρωμαῖοι ἓνα μόνον λαίμον, ἵνα δι' ἐνὸς κτυπήματος ἀποκόψῃ τὰς κεφαλὰς πάντων. Ἦτο δὲ καὶ μέχρι παραφροσύνης σπάταλος. Ἐπὶ 4 ὅλα ἔτη, ἦτοι μέχρι τοῦ 41 μ. Χ. ἠτίμαζεν ὁ ἄθλιος τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, μέχρις οὐ ἐφρονεῖθη ὑπὸ τοῦ ὑπάρχου τῶν Πρακτοριανῶν, τῇ βοήθειᾳ πολλῶν συνωμοτῶν.

Κλαύδιος. (41—51 μ. Χ.). Διάδοχος δὲ τοῦ Καλιγόλα ὑπῆρξεν ὁ θεῖος αὐτοῦ **Κλαύδιος**. Ὁ ἀσθενικὸς οὐ μόνον τὸ σῶμα ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν καὶ τὸν χαρακτήρα αὐτοκράτωρ οὗτος, διήρχετο τὸν καιρὸν αὐτοῦ ἐν συμποσίαις καὶ παιζὼν τοὺς κύβους, ὑπὸ τὴν λιπόψυχον δ' αὐτοῦ Κυβέρνησιν ἡ αὐτοκρατορικὴ αὐλὴ ἐγένετο ἐστία διαφόρων ἐγκλημάτων, φόνων καὶ γυναικείων ἀκολασίων καὶ ραδιουργιῶν. Ἰδίως δὲ διαβόητος κατέστη ἕνεκα τῆς ἀνηκουστοῦ ἀνηθικότητος καὶ ἀκολασίας ἡ σύζυγος αὐτοῦ **Μεσαλίνα**, ἡ πάντας τοὺς νόμους τῆς ἡθικῆς καταπατήσασα, εἰς ὅτου ἀποκαλυφθεῖσθαι τῆς διαγωγῆς αὐτῆς εἰς τὸν συζυγὸν τῆς ἐφρονεῖθη κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ. Ἡ δευτέρα σύζυγός του, ἡ δοξαμαχὴς καὶ πανούργος **Αγριππίνα**, ἀφοῦ πρῶτον ἠνάγκασε τὸν Κλαύδιον νὰ υἱοθετήσῃ τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν αὐτῆς **Νέρωνα** καὶ νὰ πα-

ραγκωνίση τὸν ἴδιον αὐτοῦ υἱὸν Βρεττανικόν, κατόπιν ἐδηλητηρί-
ασεν αὐτόν.

Νέρων (54—68 μ. Χ.). Σπανίως κακοῦργος τοιοῦτος, οἷος ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων, ἔφερεν ἄλλοτε σκῆπτρον καὶ στέμμα. Παρα-
δεδομένος εἰς τὰς μᾶλλον ἀχαλινώτους ἀκολασίας καὶ ἀσωτείας εἰς
οὐδὲν ἐλογίζετο τοὺς ἱερωτέρους δεσμοὺς τῆς φύσεως. Ἐδηλη-
τηρίασε τὸν ἑτεροθαλῆ αὐτοῦ ἀδελφὸν Βρεττανικόν, ἐφόνευσε τὴν
ἐνάρετον αὐτοῦ σύζυγον Ὀκταβίαν καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ Ἀγριπ-
πίαν, ἐξηγετέλισε δ' ἐπὶ τοσοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα, ὥστε
δὲν ἤσχυνετο νὰ παρίσταται δημοσίᾳ ὡς κιθαρωδός, αἰοδός ἢ ὑ-
ποκριτής, ἀναγκάζων καὶ τοὺς ἀνωτάτους ὑπαλλήλους νὰ συμμε-
τέλωσι καὶ τῶν μωριῶν αὐτοῦ τούτων. Ἐπισκεφθεὶς δὲ ποτε τὴν
Ἑλλάδα, παρέστη κατὰ τοὺς αὐτόθι ἔθνικοὺς ἀγῶνας ὡς κιθα-
ρωδός καὶ ἀρματηλάτης. Εἰς ἅπαντας δ' ἀνεκνήρυχθη ὑπὸ τῶν κα-
τεπιτομημένων Ἑλληνοδικῶν νικητῆς καὶ ἐστεφανώθη. Καὶ ἀνεκή-
ρυξε μὲν καὶ αὐτὸς τελοῦμένων τῶν Ἰσθμίων ἅπαντας τοὺς Ἑλ-
ληνας ἐλευθέρους, καὶ αὐτονόμους ἀντὶ τῶν ἀποδοθεισῶν αὐτῷ τι-
μῶν, ἀλλ' ἀντὶ τούτου δυστυχῶς οὐ μόνον ἀπεργύμνωσε πάντας
τοὺς ναοὺς τῶν καλλιτεχνημάτων των, ὅπως κοσμήσῃ δι' αὐτῶν τὴν
Ρώμην καὶ τὰνακτορόν του, ἀλλὰ καὶ τὴν χώραν ἐλεηλάτησε καὶ
πολλοὺς διέπραξε φόνους, ἵνα σφετερισθῇ τὰς περιουσίας τῶν φο-
νευθέντων. Λέγεται δὲ ὅτι διεισῆθη τότε νὰ τάμη τὸν ἰσθμὸν τῆς
Κορίνθου, ἀλλ' ἠναγκάσθη μετὰ μικρὸν νὰ διακόψῃ τὰς ἐργασίας.

Ἄλλ' ἐπὶ τέλους ἐσήμανε καὶ αὐτοῦ ἡ ὥρα. Στασιασάντων
τῶν Στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ τοῦ Νέρωνος ἀναγκασθέντος ἐν
φύγῃ εἰς Ρώμην, ἡ σύγκλητος ἐκήρυξεν ἐχθρὸν αὐτόν τῆς πατρίδος
καὶ κατεδίκασεν εἰς θάνατον. Ἀπεστάλησαν δὲ κατόπιν αὐτοῦ ἵπ-
πεῖς, ἵνα συλλάβωσι τὸν φυγάδα, ἀλλ' ὁ Νέρων προλαβὼν ἠτό-
κτόνησεν.

Μετὰ τὸν Νέρωνα ἀνῆλθεν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ **Γάλβας**, ὁ Ὀθων,
καὶ ὁ **Οὔτιλλιος** (68—69), οἵτινες ταχέως ἀντιπαρῆλθον ὡς σκιαί.
Οὐδεὶς δ' ἐξ αὐτῶν ἀπέθανε φυσικὸν θάνατον, διότι οἱ αὐτοκρα-
τορικοὶ σωματοφύλακες, οἱ λεγόμενοι **πραιτωριανοί**, ἀνεκήρυκτον
καὶ καθήρουν ἀντὶ χρημάτων τοὺς αὐτοκράτορας. Προσέφερον δὲ
τὸν θρόνον ὡς ἐμφορεῦμα εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα καὶ ὕστερον ἐφό-
νευσαν τὸν ἀγοραστὴν, ἵνα ἐκ νέου ἐκθέσωσιν εἰς πλειστηριασμὸν
τὸ στέμμα.

Ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων (69—96 μ. Χ.).

Μετὰ τὴν αἰσχρὰν κυβέρνησιν τῶν μετὰ τὸν Αὔγουστον αὐτο-
κρατόρων, ἥτις ἐπέφερε τὴν ἀπόγνωσιν καὶ παραλυσίαν ἐν τῷ Ρω-

μαϊκῶ κράτει, ἐπῆλθε τέλος ἡσυχία καὶ γαλήνη ὑπὸ τοὺς ἐκ τοῦ γένους τῶν Φλαβίων καταγομένους αὐτοκράτορας. Ἄλλ' ὅμως ἐκ τῶν τριῶν ἡγεμόνων τοῦ οἴκου τούτου μόνον οἱ δύο πρῶτοι ἐκυβέρνησαν πατρικῶς, συναποφέροντες εἰς τὸν τάφον τῆς εὐλογίας τοῦ λαοῦ, ὁ δὲ τρίτος καὶ τελευταῖος ἦτο τὸ ἄκρως ἀντίθετον τῶν δύο εὐγενῶν προκατόχων του

Οὐεσπεσιανός. — Ὁ αὐτοκράτωρ Φλάβιος Οὐεσπεσιανός (69—79) πρὸ παντὸς ἐστρεψε τὴν προσοχὴν του νὰποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν πειθαρχίαν ἐν τῷ στρατῷ καὶ νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν ἠθικὴν κατάστασιν τῶν διεφθαρμένων Ρωμαίων. Ὑψωσε δὲ τὸ καταπεσὸν γόνητρον τῆς συγκλήτου καθαρίας αὐτὴν ἀπὸ τοῦ σαρφετοῦ, ὅστις ὑπὸ τοὺς τελευταίους αὐτοκράτορας εἰσεχώρησεν εἰς αὐτήν, καὶ ὑποστήριξας τοὺς πτωχοὺς συγκλητικούς. Ἰδρυσε δὲ καὶ διάφορα δημόσια σχολεῖα, ἵνα ἐξευγενίσῃ τοὺς πολίτας δι' ἀνατεράς παιδείας καὶ ὑπεστήριξε θερμῶς τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Καὶ περὶ τῆς ἐξωραΐσεως δὲ τῆς πόλεως ἐφρόντισεν ὁ Οὐεσπεσιανός, ἀνεγείρας μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα (ἐν οἷς καὶ τὸ Κολοσσαῖον) καὶ περὶ τῆς συγκοινωνίας, κατασκευάσας εἰς διάφορα μέρη τοῦ κράτους στρατιωτικὰς ὁδοὺς. Ὑπῆρξε δὲ καὶ κατὰ τοῦτο εὐτυχής, ὅτι ἐπὶ τῆς βραχείας αὐτοῦ κυβερνήσεως διεσχέθησαν δύο πόλεμοι. Πρῶτος ἡ ἐπανάστασις τῶν Βαταβῶν (69—70 μ. Χ.) ἐν τῷ σημερινῷ Βελγίῳ, ἥτις ἕνεκα τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὸν γερμανικῶν φυλῶν ἠπέλλει νὰ λάβῃ ἐπικινδύνους διαστάσεις. Ἀλλὰ κατεστάλη ταχέως καὶ ἐπιτυχῶς. Δεύτερος δὲ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἰουδαίων (70 μ. Χ.). Οἱ Ἰουδαῖοι δηλονότι περιελθόντες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ρωμαίων ἐν ἔτει 64 π. Χ. πολλάκις ἀπεπειράθησαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῶν 100 ἐτῶν νὰ ἀποτινάξωσι τὸν ζυγόν. Τέλος δ' ἐν ἔτει 70 π. Χ. μετ' ἀτυχῆ ἐπανάστασιν κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας ἡ Ἱερουσαλὴμ κατεστράφη ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τοῦ Τίτου, τοῦ υἱοῦ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ. Ἐν τῇ καταστροφῇ δὲ ταύτῃ 79,000 Ἰουδαῖοι ἠχμαλωτίσθησαν, πλείστοι ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ διασκορπίσθησαν εἰς ξένας χώρας. Καὶ οὕτως ἐπληρώθη ἡ προφητεία τοῦ Σωτῆρος «ὅτι ἤξουσιν ἡμέραι ἐπὶ σὲ καὶ περιβαλοῦσιν οἱ ἐχθροὶ σου χάρακά σοι, καὶ περικυκλώσουσί σε, καὶ συνέξουσὶ σε πάντοθεν καὶ ἐδαφιοῦσί σε καὶ τὰ τέκνα σου ἐν σοί, καὶ οὐκ ἀφήσουσιν ἐν σοί λίθον ἐπὶ λίθῳ» (Λουκ. 19. 43).

Τίτος (79—81 μ. Χ.). — Ὁ Τίτος διαδεχθεὶς τὸν πατέρα αὐτοῦ Οὐεσπεσιανὸν ἐκυβέρνησεν ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ἀλλ' ἡ κυβερνήσις αὐτοῦ ὑπῆρξεν εὐεργετικωτάτη. Ἐνεκὰ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καὶ πραότητος ὠνομάσθη οὗτος «χάρισμα καὶ ἐντρύφημα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (amor et deliciae generis humani)». Ἡ κα-

λοκαγαθία δ' αὐτοῦ καὶ φιλανθρωπία ἐδείχθη πρὸ πάντων κατὰ τὰ δεινὰ καὶ ἀλλεπάλληλα δυστυχήματα, ἅτινα ἐπὶ τῆς βσιλείας του ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῆς Ρώμης. Τὴν 24 ὀκτωβρίου Αὐγούστου τοῦ ἔτους 79 μ.Χ.), ἐπῆλθεν ἡ αἰφνιδία καὶ φοβερὰ ἐκρηξις τοῦ Βασουβίου καὶ ὁ ἐξερρευγμὸς λάβας καὶ σποδοῦ, δι' ὧν κατεχώσθησαν αἱ τρεῖς παρακείμεναι πόλεις Ἡράκλειον, Πομπηία καὶ Σταβία, ἀπολεσθέντος παντὸς ἔχγους αὐτῶν. Ἐπὶ 16 αἰῶνας διετέλου αὐταὶ κειχωσμένοι εἰς τοὺς κόλπους τῆς γῆς μέχρις οὗ τυχαίως ἀνεκαλύφθησαν, ἡ μὲν Πομπηία ἀπὸ τοῦ 1689, τὸ δὲ Ἡράκλειον ἀπὸ τοῦ 1721. Κατὰ δὲ τὸ ἐπόμενον ἔτος φοβερὰ πυρκαϊὰ ἐκραγῆσα ἐν Ρώμῃ ἀπετέφρωσε τὰς ὀρειοτέρους συνοικιασ αὐτῆς, ἐνῶ συγχρόνως νόσος λοιμώδης ἀπεδεκάτιζε τοὺς κατοίκους. Μετὰ συγκληντικῆς ἀγαθότητος προσεπάθει ὁ Τίτος νὰ μετριάσῃ τὴν ἀθλιότητα τῶν πολιτῶν καὶ ἀνακουφίσῃ τοὺς δυστυχεῖς. Ἐσυνεβίβη δὲ νὰ θεωρῆ ὡς ἀπολεσθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἐν ἣ οὐδὲνα εἶχεν εὐεργετήσῃ. Συχνὰ δ' ἐπανελαμβάνειν ὅτι ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος οὐδεὶς πρέπει νὰ φεύγῃ κτυπημένος. Κρίμα ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ λαμπροῦ τούτου αὐτοκράτορος μόνον δύο ἔτη διήρκεσεν.

Τοῦ αὐτοκράτορος Δομμιανοῦ (81—96 μ.Χ.), τοῦ ἀδελφοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Τίτου, ἡ κυβέρνησις κατὰ τοὺς ὑστέρους χρόνους ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀπαισία καὶ τερατώδης, ἀνανεώσαντος καὶ πάλιν ἀπάσας τὰς κακουργίας τῶν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Κλαυδίων αὐτοκρατόρων. Δειλὸς δὲ ὢν καὶ ἀπόλεμος, ἀλλὰ θέλων νὰ καλεῖται πρόσωπον ἥρωος, ἐπεχείρησέ ποτε ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Χάττων ἐν Γερμανίᾳ, ἐξ ἧς ἐπανέκαμψεν ἄπρακτος, μὴ τολμησας νὰ προσβάλλῃ αὐτούς. Ἐπιθυμῶν δ' ὁμοῦ νὰ φανῆ ὅτι κατετρόπωσε τοὺς Γερμανοὺς, ἐξηγόρκεσεν ἐν Γαλλίᾳ μερικοὺς ρωμαίους καὶ ὑψηλοὺς δούλους, οὓς ἐνδύσας ὡς Γερμανοὺς καὶ βόσφας τὴν κόμην αὐτῶν ξανθὴν ἐκόσμησε δι' αὐτῶν, ὡς δῆθεν αἰχμαλώτων, τὸν θρίαμβόν του ἐν Ρώμῃ. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ γελοῖον τρόπον ἐτέλεσε λαμπροτάτους θριάμβους διὰ νίκας, ἃς δῆθεν κατήγαγε κατ' ἄλλων γερμανικῶν λαῶν, καθ' ὧν οὐδὲν ἡδυνήθη νὰ πράξῃ. Φθινῶν δὲ τὴν δόξαν τῶν ἄλλων μετεκάλεσεν εἰς Ρώμην τὸν διάσημον στρατηγὸν Ἀγρικολαν ἐκ τῆς νήσου Βρετανίας, ἣν εἶχε καθυποτάξῃ. Μετὰ 15ετῆ κυβέρνησιν ὁ «κύριος καὶ θεὸς» ὡς καὶ κατὰ διαταγὴν του προσηγορεύετο, ἐφρονεῖθη.

Νέρβας. Τραϊνός. Ἀδριανός (96—138 μ.Χ.).

Νέρβας (96—98 μ.Χ.). — Δι' αὐτοῦ ἄρχεται ἡ σειρά τῶν εὐγενῶν ἡγεμόνων, οἵτινες ἐλάμπρυναν τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς

Ρώμης θρόνον. Καί αὖθις ἡ Ρώμη ἐπανείδε τοὺς παλαιούς χρόνους τῆς εὐλείας καὶ λοιπρότητος, καὶ ἐπέβαλε τὸ σέβας καὶ τὸν φόβον εἰς τοὺς ἀπωτάτους λαούς. Ὁ Νέρβας, μαλακώτατος ἐν μέσῳ λαοῦ ἐξηγηρωμένου ἐκ τῶν αἱματηρῶν θεαμάτων, ἔπραξε τὰ πάντα, ἵνα καταπαύσῃ τὰς φρικαλεότητας τῶν χρόνων ἐκείνων. Μετὰ τὴν διετη αὐτοῦ κυβέρνησιν τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα περιήλθεν εἰς τὸν Τραϊανόν, τὸν ὁποῖον προηγουμένως εἶχε προσλάβῃ ὡς συνάρχοντα καὶ υἱοθετήσῃ.

Τραϊανὸς (98—117 μ.Χ.). — Ὁ Τραϊανός, Ἰσπανὸς τὸ γένος, ἦτο ὁ πρῶτος ἀλλοεθνής, ὅστις ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θρόνου τῆς Ρώμης. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ λατρεία τῶν ὑψηλῶν του πρὸς αὐτὸν ἦτο τόση, ὥστε καὶ πολὺ μετὰ τὸν θάνατόν του ἡ σύγκλητος ἕκαστον νέον αὐτοκράτορα προσεφώνει «κυβέρνα εὐτυχῆς ὡς ὁ Αὐγουστος καὶ πρῶτος ὡς ὁ Τραϊανός», ἀπένειμε δ' εἰς αὐτὸν τὴν προσωνομίαν τοῦ ἀρίστου». Ἦτο δ' αὐστηρὸς τηρητῆς τῶν νομῶν, εἰς οὓς πρῶτος αὐτὸς ὑπέκυπτεν, ἀλλὰ συγχρόνως ἀγαθὸς καὶ εὐπροσήγορος. Μετὰ πατρικῆς δὲ στοργῆς ἐμερίμνα περὶ τῶν πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν παιδίων, χάριν τῶν ὁποίων ἀνήγειρεν ἐκπαιδευτικὰ καταστήματα. Διηκούσκει δὲ καὶ προήγαγε τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν συγκοινωνίαν κτίσας πόλεις καὶ κατασκευάσας νέας ὁδοὺς, γεφύρας, λιμένας· διεκόσμησε τὴν Ρώμην διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων καὶ ὑπέθαλπε τὰς τέχνας καὶ τὰς ἐπιστήμας. Πολλοὶ δὲ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ἐλάμπρυναν τὴν ἐποχὴν τοῦ ἡγεμόνος τούτου, ὡς ὁ Ἰουβενάλης, ὁ Μαρτιάλης, ὁ Κινυλιανός, ὁ περιώνυμος ἱστοριογράφος Τάκιτος καὶ ὁ νεώτερος Πλίνιος, ὅστις ἦτο προσωπικὸς φίλος τοῦ αὐτοκράτορος. — Καὶ στρατηγὸς δὲ σπουδαῖος ὑπῆρξεν ὁ Τραϊανός, κυριεύσας καὶ καταστήσας ρωμαϊκὴν ἐπορχίαν τὴν Δακίαν, (Μολδαυίαν, Βλαχίαν καὶ Σιμπενμπίργερ) καὶ ἀφαιρέσας ἀπὸ τῶν Πάρθων τὴν Ἀρμενίαν καὶ Ἀσσυρίαν, καὶ διελάσας νικητῆς τὴν Ἀσίαν ὡς ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Τὰ πολεμικὰ δὲ κατορθώματα αὐτοῦ διακρινεῖ 35 μέτρων ὑψηλῆ στήλη ἐν Ρώμῃ (στήλη τοῦ Τραϊανοῦ), ἥτις εἶναι οὐ μόνον ἀριστοῦργημα τέχνης ἀλλὰ καὶ διδακτικωτάτη ἐνεκα τῶν ποικίλων ἀναγλύφων.

Ἀδριανὸς (117—134 μ. Χ.). — Ὁ αὐτοκράτωρ αὗτος, ὅστις ἦν συμπολίτης καὶ συγγενῆς τοῦ Τραϊανοῦ, ἠσχολήθη εἰς τὴν υπεράσπισιν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ὀρίων τοῦ κράτους. Ἐνεκα δὲ τούτου παρητήθη πάσων τῶν κατακτήσεων τοῦ προκατόχου του ἐν τῇ ἀνατολῇ. Ἦτο δ' ἐνθερμὸς φίλος τῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ διὰ τοῦτο συνεκέντρωσε περὶ αὐτὸν πολλοὺς λογίους καὶ καλλιτέχνας. Πρὸ πάντων δ' ἠγάπα τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴν κοιτίδα τοῦ ρωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ· πολλαχῶς δ' εὐηργέτησε τὰς Ἀθήνας καὶ πολλὰ μνημεῖα ἀνήγειρεν ἐν αὐτῇ. Τοιοῦτα

δ' ἦσαν ὁ ναὸς τῆς Ἥρας καὶ τοῦ πανελληνίου Διός, τὸ γυμνάσιον καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς Στοὰ περιλαμβάνουσα καὶ πλουσίαν βιβλιοθήκην. Πλὴν δ' ὅμως τούτων ἀπεπεράτωσε καὶ τὸν μεγαλοπρεπέστατον ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, οὗτινος τὰ θεμέλια εἶχε θέσῃ ὁ Πεισίστρατος, κατεσκευάσε τὸ καὶ μέχρι σήμερον σωζόμενον Ἀδριάνειον ὑδραγωγεῖον, ὅπερ καὶ νῦν ἐτι φέρει τὸ ὕδωρ εἰς τὰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἀνήγειρε πρὸς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τῆς Ἀκροπόλεως καὶ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλλισοῦ νέαν ἐπόνημον αὐτοῦ πόλιν. — Καὶ δὲν ἦσαν μόνον αἱ Ἀθηναίαι, αἵτινες ἔτυχον τῆς ἀποκλειστικῆς εὐνοίας τοῦ λαμπροῦ ἐκείνου ἡγεμόνος, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πόλεις τῆς Ἑλλάδος. Διότι καὶ ἐν Μεγάροις ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ ἐν Κορίνθῳ κατεσκευάσε λουτρὰ καὶ ἔφερον ἐκ τῆς ἐν Στυμφαλίᾳ λίμνης ἄφθονον ὕδωρ. Καὶ ἐν Μαντινείᾳ ἀνήγειρε ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος καὶ ἐν Ἀθαίᾳ τῆς Φωκίδος ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ 15 δὲ ἔτη περιηγούμενος, κατὰ τὸ πλεῖστον πεζός, τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους ἐγκατέλιπε παντοῦ ὄθεν διήλθε, λαμπρὰ μνημεῖα τέχνης. Ἐν Ρώμῃ ἵδρυσε μεγαλοπρεπὲς *Μαυσωλεῖον* (*moles Adriani*), ὅπερ διατηρούμενον μέχρι σήμερον, εἶναι γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα *φρουρίου τῶν Ἀγγέλων*. Ἐν δὲ τῇ Θράκῃ, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Ἐβρου, ἔκτισε τὴν καὶ μέχρι σήμερον ὑρισταμένην καὶ ἀπ' αὐτοῦ ὀνομαζομένην *Ἀδριανούπολιν*.

Ὁ οἶκος τῶν Ἀντωνίνων.

Ἐκ τοῦ οἴκου τούτου 3 αὐτοκράτορες ἐκυβέρνησαν τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, ἀλλ' ὅμως οἱ δύο πρῶτοι ἐφάνησαν ἄξιοι ἡγεμόνες. Ὁ αὐτοκράτωρ **Ἀντωνίνος**, εἰς δὲν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν προκατόχον του ἀποδειχθείσης ὑπερβολικῆς ἀγάπης ἐδόθη ἡ προσωνομία τοῦ εὐσεβοῦς (*Pius*), ἦτο εἰρηνικώτερος τοῦ προκατόχου του. Καθ' ὅλον δὲ τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς κυβερνήσεώς του, ἦτις ὑπῆρξε μία τῶν εὐδαιμονοστερέων ἐποχῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἱστορίας, δὲν ἔπαυσε διάσκορπιζῶν περίξ του τὴν χαρὰν καὶ τὴν παραμυθίαν, προσερχόμενος ἀρωγὸς εἰς τοὺς δυστυχούντας καὶ ἀντιλήπτωρ τῶν πτωχῶν. «*Προτιμῶ νὰ σώσω τὴν ζωὴν ἐνὸς πολίτου ἢ νὰ φονεύσω χιλίους ἐχθρούς*», ἦτο ἡ συνήθης ἀπάντησις, δι' ἧς ἀπέκρουε πᾶσαν γενομένην αὐτῷ προτροπὴν πρὸς ἀνωφελεῖς πολέμους. Μεταξὺ δ' ὅμως τῶν γειτόνων βασιλέων ὁ λόγος αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς διαταγή, οἱ δ' ἀπώτατοι λαοί, τρέφοντες ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν φιλοδίκαιον χαρακτήρα του, ἐξέλεγον αὐτὸν ὡς διαιτητὴν ἐν ταῖς μετὰξὺ τῶν διαφοραῖς, ἢ ἐτίθεντο ὑπὸ τὴν προστασίαν του. Ἐπὶ αἰῶνα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἀνεφέρετο μετ' εὐλαθείας καὶ ἀγάπης ὑπὸ

τοῦ λαοῦ. Πολλοὶ δὲ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες προσέλαβον τὸ ὄνομα, ἵνα καταστῶσιν ἀγαπητοὶ παρὰ τῷ λαῷ.

Ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος

(161—180 μ. Χ.)

Οὗτος ἐπικαλούμενος φιλόσοφος ἦν ἀνεφίης τοῦ προκατόχου του. Υἱοθετηθεὶς δὲ ὑπ' αὐτοῦ ἐκληρονόμησεν οὐ μόνον τὸν θρόνον του ἀλλὰ καὶ τὰς ἀρετὰς του. Ἐπὶ τούτου ἡ Ρώμη ἠναγκάσθη νὰ δι-εξαγάγῃ δυσχερεῖς πολέμους. Ἐν ἔτει δηλονότι 166 μ. Χ. οἱ Μαρκομάννοι, γερμανικὸς λαὸς παρὰ τὸν Δούναβιν, εἰσέβαλον εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος, προχωρήσαντες μάλιστα μέχρι τῆς Ἀκυλη-ίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐνέτεινε πάσας τὰς δυνάμεις τῆς πολιτείας, ἵνα ἀνακόψῃ τὸ καταστρεπτικὸν τοῦτο ρεῦμα. Οἱ δυνάμεις νὰ φέρωσι ὄπλα ἐκλήθησαν εἰς τὸν στρατὸν, πάντα δὲ τὰ πολυτίμητα ἀντικείμενα τῶν ἀνακτόρων ἐπωλήθησαν ἵνα ἐπαρ-κείσων εἰς τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου. Ἐπὶ 14 δ' ὅλα ἔτη ἐπολέμη κατατὰ τοῦ δεινοῦ ἐχθροῦ, ὅτε μὲν νικῶν ὅτε δ' ἠττώμενος. Ἄλλ' ὁ Μάρκος Αὐρήλιος δὲν ἐπέζησε μέχρι τέλους τοῦ μακροῦ τούτου πολέμου, διότι ἐν πλήρει ἀκμῇ καὶ καταγιγνόμενος νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ παρὰ τὸν Δούναβιν ὄρια τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπέθανεν ἐν ἔτει 180 μ. Χ. ἐν Φιντοβόνη, τῇ νῦν Βέννη. Ζῶντος ἔτι αὐτοῦ οἱ Ρωμαῖοι ἀνήγειραν πρὸς τιμὴν του χαλκοῦν ἐπιπικρον ἀνδριάναν, ὅστις καὶ ἐπὶ τῶν ἡμῶν ἡμερῶν κοσμεῖ τὸ Καπιτώλιον τῆς Ρώμης.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κομμῶδος (180—192 μ.Χ.). Ὁ υἱὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Κομμῶδος ὑπῆρξε καθ' ὅλα τὸ ἀντίθετον τοῦ ἀρίστου πατρὸς του. Ἄντι δὲ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ πατρὸς καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ διὰ τῆς βίας τοὺς ὀμόρους λαοὺς νὰ μὴ διαταράττωσι τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους ἐξηγόρασε παρὰ τῶν γερμανικῶν λαῶν κατ' ἐπανειδίχιστον τρόπον τὴν εἰρήνην. Ἡ ἀδυναμία δὲ τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ τὸν ἐλεεινὸν καὶ ἀκόλαστον τούτον ἡγεμόνα, καθιστα-μένη ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν αἰσθητοτέρα εἰς τοὺς γείτονας λαοὺς, παρότρυνεν αὐτοὺς νὰ ἐπιχειρῶσι συχνὰς ἐπιδρομὰς. Τὸ τελευταῖον δ' ἔτη τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κομμῶδου συγκαταλέγονται μεταξὺ τῶν βδελυρωτέρων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας. Ὁ ἐκπεφυλι-σμένος οὗτος ἡγεμὼν, ὅστις δὲν ἠσχύνετο νὰ λαμβάνῃ μέρος εἰς τὰ ἐπιβόλαια θεάματα ὡς θηριομάχος καὶ μονομάχος, ἐφέρετο τόσον ὡμῶς καὶ τόσον ἀγρίως πρὸς τοὺς περὶ αὐτόν, ὥστε οὗτοι ἐξ ἀνα-γκητικῆσεως ἀπέκνιζαν αὐτόν ἐν τῷ λουτρῷ.

Εἰκὼν τῆ ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.

α') *Ἡτρομοκρατία* ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας τῶν πραιτωριανῶν.—Θανάτῳ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀπέπτη διὰ παντός ἡ εὐ-
 ημερία τῶν Ρωμαίων καὶ οὐδέποτε πλέον ἐπανήλθεν. Ἡ ἐποχὴ
 τοῦ αὐτοκράτορος τούτου ὁμοιάζει πρὸς ὠρῆαν δύσιν ἡλίου, μετὰ
 τὴν ὁποίαν κατεπλάκωσε τὸ ρωμαϊκὸν κράτος βαθὺς ζόφος. Ἐσαεὶ
 μεγαλειτέρα ἀπέβαιναν ἢ παρακμῆ τοῦ κράτους, οἱ φόροι κατα-
 θλιπτικώτεροι, ἡ πενία τοῦ λαοῦ ἀπελπιστικώτερα, ἡ διαφθορὰ
 τῶν ἡθῶν καὶ ἡ ὠμότητων αὐτοκρατόρων χειροτέρα. Οὕτω π. Χ.
 ὁ *Καρακάλλας* ἦτο τόσον ἀπάνθρωπος, ὥστε ἡμέραν τινὰ διέταξεν ἄ
 σφαγῶσιν 20000 ἀνθρώπων, ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ *Ἡλιογάβαλος* ἢ
Ἐλαγάβαλος, ἦτο ἐν τῶν βδελυρωτάτων τεράτων, ἅτινα ἐκάθισάν ποτε
 ἐπὶ τοῦ θρόνου. Ἐν γένει δὲ οἱ πλεῖστοι Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες,
 οἵτινες ἐκυβέρνησαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 180 μ. Χ. ὑπῆρξαν θηριώ-
 δεις τύραννοι, μίαναντες τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα δι' ἀνηκού-
 στων φρικαλεοτήτων καὶ ἀνοσιουργημάτων καὶ παρασκευάσαντες
 μεγίστας συμφορὰς εἰς τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐν διαστήματι 120 ἐ-
 τῶν, ἦτοι ἀπὸ τοῦ ἔτους 180—300 μ. Χ., ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν
 αὐτοκρατορικὸν θρόνον 36 ! ἐν ὧν αὐτοκράτορες, ἐξ ὧν οἱ 27
 ἐδολοφονήθησαν, οἱ 3 ἔπεσον μαχόμενοι καὶ μόνον 6 ἀπέθανον
 φυσικὸν θάνατον. Στρατιωτικοὶ αὐτοκράτορες ὠνομάσθησαν οἱ ἐλε-
 εῖνοι οὗτοι ἡγεμόνες, διότι ὁ θρόνος καὶ τὸ στέμμα εἰδίδετο εἰς
 αὐτοὺς κατ' ἀναξιοπρεπέστατον τρόπον ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν. Ὑ-
 πὸ τῶν Ρωμαίων δηλονότι σωματοφυλάκων, τῶν πραιτωριανῶν,
 ἐξετίθετο εἰς δημοκρασίαν τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα καὶ κατεκυ-
 ροῦτο εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα. Ἄλλ' ἄλλοίμονον εἰς τὸν δυστυχεῖ
 ἐκεῖνον, ὅστις ἠγόραζε τὸ ἐπικίδυνον ζῶρον ! Ἐἴτε διότι ἤρνεϊτο,
 εἴτε διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ ὡς αὐτοκράτωρ τὰς ἀνε-
 ληφθείσας ὑποχρεώσεις, ἐπιπτε θῦμα τῆς μανίας τῶν ἀνθρώπων
 ἐκείνων, οἵτινες πρὸ μικροῦ εἶχον ἀναδιβάσῃ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρό-
 νου. Οὕτω τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα ἐγένετο τὸ παίγνιον τῶν
 πραιτωριανῶν, τὸ δ' αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα εἶχε πολὺ καταπέ-
 ση, ἀφ' ὅτου ἀπὸ τῶν διαφόρων ρωμαϊκῶν στρατιωτικῶν σωμα-
 τῶν ἀνεκρῦσσοντο ἴδιοι αὐτοκράτορες ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν κατε-
 χομέναις ἐπαρχίαις. Ἀπὸ δὲ τοῦ *Διοκλητιανοῦ* (283) τὸ κράτος
 διηρέθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον εἰς τμήματα.

β') *Οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν*.—Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πα-
 ρακμῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, ὅτε ἡ ἀθλιότης τῆς ἀνθρωπότητος
 ἐβλινεν ἀεὶ αὐξάνουσα, ἡ θεία τοῦ Χριστοῦ θρησκεία ἐξηπλοῦτο

ἀθρούτως εἰς τὰς διαφόρους τῆς γῆς χώρας. Ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ, τῇ βορείῃ Ἀφρικῇ, τῇ Ἑλλάδι, τῇ Ἰταλίᾳ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποτασσομένων τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ προσερχομένων εἰς τὸν χριστιανισμόν ἤϋξανε καταπληκτικῶς. Διευκολύνετο δὲ μεγάλως ἡ εἰς τὰς χώρας ταύτας διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ, διότι ἐπειδὴ ἀνήκον πᾶσαι εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ συνεζέοντο πρὸς ἀλλήλας οὐ μόνον δι' ἀρίστων ὁδῶν ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἣτις εἶχεν ἐξαπλωθῆ εἰς πάσας ταύτας τὰς χώρας, ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ τῶν κατοικῶν τῶν διαφόρων χωρῶν ἦτο μεγάλως ἀνεπτυγμένη. Ἄλλ' οἱ Ρωμαῖοι ὑπάλληλοι ἦσαν ἀληθεῖς πολέμιοι τοῦ χριστιανισμοῦ, θεωροῦντες τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ οὐ μόνον ὡς ἐπιβουλευομένους τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων τῶν ἀλλὰ καὶ ἐχθροὺς τῆς πολιτείας· ἕνεκα δὲ τούτου ἐζήτησαν διὰ πυρός καὶ σιδήρου νὰ καταπνίξωσι τὴν νέαν πίστιν. Οὕτω δ' ἤρξατο διὰ τὴν νέαν θρησκείαν φοβερὰ ἐποχὴ, καθ' ἣν τὸ αἷμα τῶν ὀπαδῶν τῆς θρησκείας ταύτης ἔρρευσε ποταμηδόν.

Κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ρωμαίων αὐτοκρατόρων συνέβησαν 10 μεγάλοι διωγμοί, καθ' οὓς οἱ χριστιανοὶ ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ θηριώδους Νέρωνος (64 μ. Χ.) μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 4ου αἰῶνος ὑπέστησαν ἀνήκουστα μαρτύρια. Οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες ἐν Ρώμῃ καὶ ταῖς λοιπαῖς ἐπαρχίαις ὡς καὶ τὸ μέγα πλῆθος τῶν ἐθνικῶν, συνειθισμένοι νὰ ζῶσιν ἐν ἁμαρτίαις καὶ ἀκολασίαις, μετ' ἀγανακτήσεως ἔβλεπον τοὺς χριστιανούς νὰ κηρύττωσι τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν ἀγνότητα τοῦ βίου. Ὡσαύτως δ' οἱ ἐθνικοὶ ἱερεῖς καὶ πάντες ὅσοι ἐκέρδιζον τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἐκ τῶν ναῶν, ἐκ τῶν θυσιῶν καὶ τῶν ἱερῶν τελετῶν, ἐμίσησαν ἀσπόνδως τοὺς χριστιανούς. Καταχρώμενοι δὲ τὴν ἐπιρροὴν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ὑπεδαύλιζον τὴν ἐχθραν αὐτοῦ κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ὁ δ' ὄχλος εἶχετο τῆς παλαιᾶς θρησκείας ἕνεκα τῶν συχνῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν ἐθνικῶν ἑορτῶν, τῶν συμποσίων κατὰ τὰς θυσίας καὶ τῆς ἀχαλινώτου ἀκολασίας κατὰ τὰς ἑορτὰς θεοτήτων τινῶν. Οὕτω δ' ὁ χριστιανισμὸς ἔτο πανταχόθεν περικεκυκλωμένος ὑπὸ φανατικωτάτων ἐχθρῶν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἄγριος διώκτης τῶν χριστιανῶν. Ἐν ἔτει 64 μ. Χ. δὲν ἐδίστασεν ὁ αἰμοβόρος διατάξῃ νὰ πυρπολήσῃ τὴν Ρώμην εἰς πολλὰ ταῦτ' ἰσχυρῶς σημεῖα, ἵνα ἀνοικοδομήσῃ αὐτὴν ἐν ρυθμῷ καὶ μεγαλοπρεπιστέραν καὶ ἐπωνομάσῃ αὐτὴν Νεροπόλιν. Ἐπὶ ἑξ ἡμέρας καὶ 7 νύκτας ἐμαίνετο τὸ πῦρ. Ἐν ᾧ δ' οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἔβλεπον μετ' ἀπελπισίας καὶ ἀγανακτήσεως καιομένας τὰς οἰκίας των, ὁ Νέρων ἠμφισμῆνος ὡς κηθαρφῶδὸς ἐθεάτο ἀπὸ τῶν ἐπάλξεων τῶν ἀνακτόρων τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο καὶ φοβερὸν θέαμα καὶ ἦδε κρούων τὴν

κιθάραν τὸν ἐμπρησμόν τῆς Τροίας. Ἐπειδὴ δὲ παρεθήρει ὅτι ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ ἕνεκα τούτου ἐπετείνετο ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν, δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅτινες ὑπέστησαν διὰ τοῦτο φοβερόν καὶ λυσσώδη διωγμὸν. Εἰς τὰ μαρτύρια δ' αὐτῶν παρίστατο καὶ αὐτὸς ὁ Νέρων, θεώμενος αὐτὰ μετὰ τῶσδε ἡδονῆς, μεθ' ὅσας πρότερον ἦδε τὴν πυρπόλησιν τῆς Ρώμης. Πολλοὶ ἐκ τῶν χριστιανῶν ἐσταυρώθησαν, ἄλλοι περιετυλίχθησαν εἰς δορὰς ζῶων καὶ κατεσπαράχθησαν ὑπὸ τῶν κυνῶν, ἄλλοι δὲ περιλειφθέντες δι' εὐφλέκτων ὑλῶν καὶ προσδεθέντες εἰς στύλους, ἀνήφθησαν φωτιζόντες τὰ ἀκόλαστα νυκτερινὰ συμπόσια τῶν πραιτωριανῶν. Κατὰ τὸν διωγμὸν δὲ τοῦτον ὑπέστησαν μαρτυρικὸν θάνατον καὶ οἱ ἀπόστολοι Πέτρος καὶ Παῦλος. Καὶ ὁ μὲν Πέτρος ἐσταυρώθη, ὁ δὲ Παῦλος, ὡς Ρωμαῖος πολίτης, ἀπεκεφαλίσθη.

Ὡσαύτως δὲ λυσσώδεις καὶ πολλάκις ἐτι λυσσώδεστεροι ὑπῆρξαν οἱ διωγμοὶ τῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοὺς αὐτοκράτορας *Δομιτιανόν, Τραϊανόν, Μάρκον Αὐρήλιον* καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τὸν *Διοκλητιανόν*. Ἐν ἔτει 107 ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς πορευόμενος κατὰ τῶν Πάρθων καὶ διελθὼν διὰ τῆς Ἀντιοχείας διέταξε νὰ φέρωσι πρὸ αὐτοῦ τὸν προεστώτα τῆς χριστιανικῆς κοινότητος, τὸν ἐπίσκοπον *Ιγνάτιον*. Ὁ αὐτοκράτωρ, εὐγενέστατος ἄλλως ἀνὴρ, ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω, εἶχε δυστυχῶς ἐκ ψευδῶν εἰσηγήσεων σχηματισθῆ χειρίστην ἰδέαν περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ· διὸ προσηνέχθη σκληρῶς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον καὶ ὠνειδισεν αὐτὸν ὡς κατεχόμενον ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος, ἀδιακόπως παρακούοντα τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ σύροντα καὶ ἄλλους μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὸν ὄλεθρον. Εἰς ταῦτα ἄνευ δέους ἀπήντησεν ὁ ἄνθρωπος τοῦ θεοῦ ὡς ἐξῆς. «Δὲν κατέχεται ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος ἐκεῖνος, ὅστις ὡς δοῦλος τοῦ θεοῦ φέρει τὸν Ἰησοῦν ἐν τῇ καρδίᾳ του». Ὁμολογήσαντος δὲ πλὴν τούτου ὅτι εἰς μόνον θεὸς ὑπάρχει καὶ ὅτι οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν ἦσαν πλάσματα τῆς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων, ὁ αὐτοκράτωρ διέταξε νὰ μετανεχθῆ ἄλυσσώδεις εἰς Ρώμην. Ἐνταῦθα δὲ ἐν μέσῳ τῶν ἐπεσηφισμῶν τοῦ λαοῦ ἐρρίφθη ὁ ἅγιος ἀνὴρ ὡς βορὰ τῶν πεινόντων λύκων. Οἱ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ συνήθροισαν τὰ ὑπολειφθέντα ὄστα τοῦ μάρτυρος καὶ μετέφεραν εἰς Ἀντιοχείαν. Ἐν Ρώμῃ ἐν τῷ Κολοσσαίῳ καὶ σημερινὸν βλέπει τις τὸ μέρος, ἐνθα ἐφυλάττοντο τὰ ἄγρια θηρία τὰ ἐπίτηδες ἐξ Ἀφρικῆς κομισθέντα ὅπως κατασπαράττωσι τοὺς χριστιανούς κατὰ τοὺς θλιβερούς ἐκείνους χρόνους τῶν διωγμῶν. Ἐν ἔτει 167 ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀπέθανεν ἐπὶ τῆς πυρᾶς μαρτυρικὸν θάνατον ὁ *Πολύκαρπος*, ὁ ἐπίσκοπος τῆς Σμύρνης. Παρὰ τοῦ σεβασμίου γέροντος ἀπήτησαν νὰ βλασφημήσῃ τὸν Ἰησοῦν. Ἄλλ' εἰς ταύτην τὴν ἀ-

σεβῆ ἀξίωσιν ἀπήντησεν ἀξιοπρεπῶς ὁ Πολύκαρπος. «Πλέον ἢ 86 ἔτη ὑπηρετῶ τὸν Χριστὸν καὶ οὐδέποτε με ἠδίκησε. Πῶς λοιπὸν δύναμαι νὰ βλασφημῶ τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρά μου.» Τότε ἀνέκραξε τὸ πλῆθος. «Εἰς τὸ πῦρ, εἰς τὸ πῦρ», καὶ συνεσώφρευσαν ἐν σπουδῇ πυράν. Φαῖδρος ἀνέβη ἐπὶ τῆς πυρᾶς ὁ Ἅγιος μετὰ εὐχαριστήριον προσευχῆν. Ἄλλ' αἱ φλόγες δὲν ἤγγιζον τὸ σῶμά του, τὸ πῦρ ἐκολλοῦτο περὶ αὐτὸν ὡς ἰστίον ὑπὸ τοῦ ἀνέμου. — Καὶ οὐ μόνον ἄνδρες καὶ γέροντες, ἀλλὰ καὶ παῖδες ἔτι χριστιανοὶ καὶ παρθένοι ἐπορεύοντο ἀταράχως καὶ ἀπαθῶς πρὸς τὸν θάνατον χάριν τῆς πίστεως. Ἄπλως δὲ τὸ ὄνομα «χριστιανός», ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθεσιώσεως, διὰ τὸ ὅποιον οὐδὲν μαρτύριον ἐφαίνετο ἀρετὰ σκληρόν. Πάντα δὲ τὰ δυστυχήματα, τὰ ὅποια ἐνέσκηπτον εἰς τὸ κράτος ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς χριστιανούς. Οἱ σεισμοί, οἱ λιμοί, ἡ πανώλης, οἱ καταποντισμοί, ταῦτα πάντα ἀπεδίδοντο εἰς τοὺς χριστιανούς, ὅτινες ἕνεκα τούτου ὑφίσταντο παντὸς εἶδους μαρτύρια καὶ τοὺς φρικωδεστάτους τῶν θανάτων. Ἄλλ' οὗτοι καὶ ὑπὸ τὸ ζῆφος ἔτι καὶ ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς ὕμνου τὸν θεὸν ὅτι ἤξιώσεν αὐτοὺς νὰ τύχωσιν ὡς οὗτος μαρτυρικοῦ θανάτου. Ἡ ὑπομονὴ ὁ ἄμωσ καὶ ὁ ἠρωϊσμός, ὃν ἐπεδείκνυον οἱ χριστιανοὶ κατὰ τὰ μαρτύρια καὶ ἡ πεποίθησις ἣν εἶχον θηήσκοντες περὶ μελλούσης καλυτέρας ζωῆς, ἐξέπληττε τοὺς ἔθνικοὺς καὶ τοὺς ἔκαμνε νὰ μεταβάλλωσι γνώμην περὶ τοῦ χριστιανισμοῦ. Οὕτω δ' ἐκ τοῦ ἀθῶως χυνομένου αἵματος τῶν χριστιανῶν ἀνεβλάστανε πλουσία συγκομιδῆ νέων ὀπαδῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ ἐξορία τῶν χριστιανῶν συνετέλει εἰς τὴν διάδοσιν τῆς νέας θρησκείας, διότι παντοῦ ὅπου ἤρχοντο οἱ χριστιανοὶ ἐκήρυττον τὸ Εὐαγγέλιον.

Διοκλητιανὸς καὶ ὁ μέγας Κωνσταντῖνος.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι ἀπὸ τοῦ Κορμόδου, τοῦ ἀναξίου διαδόχου τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ πολλοὶ αὐτοκράτορες ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ Ρωμαικοῦ θρόνου, ἀσήμαντοι ὅλως ἄνθρωποι καὶ οἱ πλείστοι αὐτῶν οὐδὲ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου ἄγιοι. Ὁ πρῶτος δὲ μετὰ τὸν Μάρκον Αὐρηλίον σπουδαῖος ἀντὶ τῶν ὑπῆρξεν ὁ Διοκλητιανὸς (284—305 μ. Χ.). κυβερνήτης ἐξέροχος, πρὸς ὃν ὀλίγοι δύνανται νὰ συγκριθῶσιν. Ὁ Διοκλητιανὸς ἀνύψωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν δύναμιν καταστήσας αὐτὴν ἀπόλυτην καὶ δοῦς εἰς τὸ πολίτευμα ἀνατολικῶν δεσποτικῶν χαρακτήρα. Γινόμενος δ' εἰς τὸ ἐξῆς μόνος καὶ ἀπεριόριστος κύριος τοῦ κράτους, ἀφῆρσε ἀπὸ τὴν σύγκλητον πᾶσαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰσήγαγε νέον ὄργανισμὸν ἐν τῇ διοικήσει. Ἀναγνωρίσας ὁ Διοκλητιανὸς ὅτι πρὸς διοίκησιν καὶ ἀμυναν τόσον ἀγαχοῦς κράτους

δὲν ἦσαν ἐπαρκεῖς ἐνὸς μόνου ἀνδρός αἱ δυνάμεις, προέβη εἰς τὴν διαίρεσιν τῆς κυβερνητικῆς ἐξουσίας καὶ προσέλαβεν ὡς συνάρχοντα τὸν γενναῖον αὐτοῦ στρατηγὸν *Μαξιμιανόν*, ὅστις ἔλαβε τὸν τίτλον τοῦ *Αὐγούστου*. Καὶ οὗτος μὲν ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς δύσεως, ὁ δὲ *Διοκλητιανὸς* τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἄλλὰ μετὰ ἐξ ἑτῆ προσέλαβον ἀμφότεροι καὶ δύο ἄλλους συνάρχοντας ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ *Καίσαρος*, ὁ μὲν *Διοκλητιανὸς* τὸν *Γαλέριον* ὁ δὲ *Μαξιμιανὸς* *Κωσιάντιον* τὸν *Χλωρόν*. Ἄλλ' ὅλου τοῦ ὑπεράντου κράτους τὴν ὑπάτην ἀρχὴν ἀντεπροσώπευεν ὁ *Διοκλητιανὸς*, ἐκλέξας ὡς καθέδραν αὐτοῦ τὴν *Νικομήδειαν* τῆς *Βιθυνίας*. Ἡ δὲ *Ρώμη*, ἣτις δὲν ἦτο πλέον τὸ κέντρον τοῦ κράτους ἀπόβλεσεν ἔκτοτε πολὺ ἐκ τῆς λαμπρότητος αὐτῆς. Ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους εἰς πολλὰ τμήματα διετηρήθη καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ *Διοκλητιανοῦ*. Ἐξ δὲ μετ' ὀλίγον *Αὐγουστοὶ* εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὰ διάφορα τμήματα τοῦ κράτους, μεταξὺ δὲ τούτων οἱ ἐπισημότεροι ἦσαν ὁ *Δικίνιος* ὁ *Μαξέντιος* καὶ πρὸ πάντων ὁ *Κωνσταντῖνος*.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ μέγας (323—337 μ. Χ.). — Ὁ πρωνομμος οὗτος μονάρχης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους κατ' ἀρχὰς εἶχεν ἀναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν *Βρεττανίας*, *Ισπανίας* καὶ *Γαλλίας*, ἐνεκα δὲ τῶν πολέμων, οὓς διεξήγαγε κατὰ τῶν γειτόνων *Γερμανῶν* εἶχεν ἀποκτήσῃ μεγάλην φήμην. Ἄλλὰ φιλόδοξος ὢν καὶ μὴ ἀρκούμενος εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτοῦ συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ καθαιρέσῃ τοὺς λοιποὺς ἢ συνάρχοντες καὶ νὰ καταστῇ αὐτὸς μόνος ἀπόλυτος μονάρχης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Πολλοὺς δὲ πολέμους διεξήγαγε πρὸς τοῦ σκοποῦ τοῦτον, ἐξ ὧν οἱ κατὰ τῶν *Μαξενίων* καὶ *Δικινίων* ἦσαν οἱ σπουδαιότεροι. Τὸν *Μαξέντιον* ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως ἐν τῇ ἄνω *Ἰταλίᾳ* καὶ πρὸ πάντων παρὰ τὸ *Τουρόνον* (312 μ. Χ.). Λέγεται δ' ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ μέγας *Κωνσταντῖνος* εἶδε ὑπεράνω τοῦ ἡλίου τὴν σημαίαν φέρουσαν ἐν τῷ μέσῳ σταυρὸν καὶ τὰς λέξεις «ἐν τούτῳ νίκα». Ἐνθουσιασθέντες δ' ἐνεκα τούτου οἱ στρατιῶται αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ πλεῖστοι ἦσαν *Χριστιανοί*, ἐγένοντο ἀκράτητοι καὶ κατετρόπωσαν τὸν ἀντίπαλον. Ἐκτοτε κατ' ἀπομίμησιν τοῦ σημείου ἐκείνου ἐγένετο ἡ πρώτη *Χριστιανικὴ* σημαία, ἣτις εἰς τὸ ἄγνωστον λόγον ἐκλήθη *λάβραρον*. Μετ' ὀλίγον δὲ κατετρόπωσε παρὰ τὴν *Ρώμην* τὸν *Μαξέντιον*, ὅστις ἐφανέθη ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ. Ὁσαύτως δὲ καὶ τὸν ἕτερον *Αὐγουστον* *Δικίνιον*, ἐστεροχώρησεν ὁ *Κωνσταντῖνος* κατὰ *Ξηρὰν* καὶ *θάλασσαν* πόσον, ὥστε οὗτος ἐν ἔτει 324 μ. Χ. ὑπετάγη εἰς τὸν νικητὴν. Οὕτω δ' ὁ μέγας *Κωνσταντῖνος* καταβάλων πάντας τοὺς συνάρχοντας *Αὐγουστοὺς*, τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον, ἐγένετο αὐτὸς μόνος ἀπόλυτος κυρίαρχος τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.

Ὡς ἀναδιοργανωτῆς τοῦ ἀπεράντου κράτους ἐπέδειξεν ὁ μέγας αὐτοκράτωρ μοναδικὴν δραστηριότητα. Πρὸς καταστολὴν τῶν ἐσωτερικῶν ταραχῶν, αἵτινες ἐπὶ αἰῶνας ἤδη ἐκλόνιζον τὸ ρωμαϊκὸν κράτος καὶ ἐπροκαλοῦντο ὑπὸ τῆς αὐθαδείας καὶ τῆς πλεονεξίας τῶν πραιτωριανῶν, ὁ αὐτοκράτωρ διέλυσε τὸ σῶμα τούτων καὶ διήρσε τὸν στρατὸν εἰς δύο τμήματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν ἐν ἦτο προωρισμένον νὰ διεξαγάγῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς πολέμους, τὸ δ' ἕτερον χρησιμεῦν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν ἦτο διηρημένον εἰς τὰς διαφόρους τοῦ κράτους ἐπαρχίας. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὴν δικαιοσύνην ἀνύψωσεν ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ἰδρύσας νομικὰς σχολὰς καὶ ἐξησφάλισεν τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ κατὰ πάσης καταπιέσεως. Αἱ δὲ τέχναι καὶ ἐπιστήμαι θερμῶς ἐπροστατεύθησαν ὑπ' αὐτοῦ.

Κτίσις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. — Ὁ μέγας Κωνσταντῖνος, ὅστις κατέβαλε τόσοις ἀγῶνας καὶ ἔχυσε τόσον αἷμα, ὅπως ἐνώσῃ τὰ τμήματα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους εἰς μίαν πολιτείαν, προέβη εἰς μέτρα, ἐνεκα τοῦ ὁποῦ βραδύτερον ἐπῆλθεν ἐκ γένου ὀριστικὴ πλέον διαίρεσις τοῦ κράτους: **Κατὰ τὸ ἔτος δηλονότι 330 ὁ Κωνσταντῖνος μετέθηκε τὴν καθέδραν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς Ρώμης εἰς τὸ Βυζάντιον.** Ἴσως δὲ ὡς ἀφορμὴ πρὸς τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐχρησίμεισε τὸ περιστατικὸν ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Ρώμης οὐδέποτε ἐφρόνουν φίλα πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ἡ κυρία αἰτία τῆς πράξεως ταύτης ἐνέκειτο εἰς τὴν σπουδαιότατην θέσιν τῆς νέας πρωτεύουσας. Τὸ Βυζάντιον ἔκειτο εἰς τὰ πρόθυρα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, αἵτινες ἀμφότεραι ὑπήγοντο ἐξ ἴσου εἰς τὸ ρωμαϊκὸν κράτος. Ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ ταύτης δι' ἐνὸς μόνοις ἄλλοματός ἠδύνατό τις νὰ μεταβῇ ἐκ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὰνάπαλιν· ἐνεκα δὲ τοῦ λόγου τούτου ἀπὸ αἰῶνων ἤδη συνεκεντροῦτο ἐνταῦθα τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς. Πρὸς τούτοις τὸ ὀψιμώτατον Βυζάντιον κείμενον ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου, ὅστις συνεχέτο ἐφ' ἐνὸς μὲν μετὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἐφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῆς Μεσογείου, ἐδέσποζε τῶν θαλασσῶν τούτων. Ὡνομάσθη δ' ἀπ' αὐτοῦ ἡ νέα πρωτεύουσα **Κωνσταντινούπολις**, ἣν διεκόσμησε διὰ μεγαλοπρεπεστάτων οἰκοδομῶν καὶ ἄλλων ἀριστοτελεσιμῶν τῆς ἀρχαίας τέχνης, ἐξέτεινε καὶ προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ δευτέραν Ρώμην. Ὅπως δὲ ἡ ὁμοίότης ἢ τελειοτέρα δὲν παρέλείφθη οὐδὲ τὸ Καπιτώλιον οὐδὲ ἡ ἐπτάλοφος. Ἀλλ' ἀντὶ τῶν ἐθνικῶν περμένων ἀνηγέρθησαν χριστιανικοὶ ναοί, ἐφ' ὧν τὸ σύμβολον τῆς νίκης τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπήσπραπτεν, ὁ Σταυρός.

Ἀνακλήρωσις τοῦ χριστιανισμοῦ ὡς θρησκεία τοῦ κράτους. — Ἡ μεγίστη δόξα τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντῖνου ἦσαν αἱ ὑπηρεσίαι αὐτοῦ πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Μετὰ

τὸ ἐκδοθὲν κατὰ τὸ 312 ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ συνάρχοντός του διάταγμα ἀνεξιθρησκείας, καθ' ὃ πᾶσα θρησκεία ἦτο ἀνεκτὴ, ἐξέδωκε κατὰ 313 τὸ περιώνυμον διάταγμα τῶν *Μεδιολάνων*, καθ' ὃ οἱ χριστιανοὶ ἠδύνατο, ὡς πάντες οἱ ἄλλοι ὑπήκοοι τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους νάποδῶσιν ἐλευθέρως τὴν θρησκείαν αὐτῶν· πᾶς τις ἠδύνατο ἀκολούτως νάσπάξεται τὸν χριστιανισμόν· οἱ ἅπ' αὐτῶν ἀφαιρεθέντες ναὶ καὶ τὰ κοινοτικὰ τῶν χριστιανῶν κτήματα ἐπράπε νάποδοθῶσιν εἰς αὐτοὺς πάλιν, οἱ δ' ἀγορασταὶ τῶν κτημάτων τούτων νάποζημιωθῶσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου». — Ἐκ τῶν χρυσῶν τούτων λόγων τοῦ αὐτοκράτορος νέαι χρόνοι ἀνέλαμψαν ἢ εἰδωλολατρεία κατέπεσεν εἰς τὸ σκότος καὶ νικηφόρος αἰωρεῖται ὑπεράνω εὐτυχεστέρου κόσμου ὁ Σταυρὸς τοῦ Σωτῆρος. Ἐκ σεβασμοῦ δὲ πρὸς τὸν Σταυρὸν ἐν ᾧ συνετελέσθη τὸ μέγα ἔργον τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπηγόρευσεν ὁ Κωνσταντῖνος νά σταυρῶνται οἱ κακοῦργοι. Ὁ αὐτὸς σταυρὸς ὅστις ἦτο σύμβολον ἀτιμίας καὶ τρόμου λάμπει ἔκτοτε ἐπὶ τῶν στεμμάτων τῶν αὐτοκρατόρων καὶ βασιλέων, εἶναι τιμητικὸν παράσημον ἀξίας καὶ ἐνθρονίζεται ἐν ἡρέμῳ μεγαλοπρεπείᾳ ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν ἐκκλησιῶν. Μετέωρος φωτίζει ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν θόλων καὶ πύργων τὸν διαβάτην, καὶ κυματίζει νικηφόρος ἐπὶ τῶν σημαίων. Πάντες ζητοῦσιν εἰς τοὺς πόδας τοῦ Σταυροῦ τὴν γαλήνην καὶ εἰρήνην ἐνταῖς θυελλαῖς τοῦ βίου. Ἰσταται δὲ παρήγορος ὡς ἄγκυρα σωτηρίας ἐν ταῖς νεκροταφείαις ἐπὶ τῶν τάφων τῶν κεκοιμημένων. — Ὅποιος ταχείας προόδους ἐποίησεν ὁ χριστιανισμὸς ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ διατάγματος ἐκείνου δεικνύει τὸ γεγονός, ὅτι ἐν ἔτει 325 μ. Χ. συνεκροτήθη ἐν Νικαίᾳ τῆς μικρᾶς Ἀσίας ἡ πρώτη οἰκουμένηκὴ Σύνοδος, ἧς συμμετέσχε καὶ αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Θὰ φανῇ δ' ἴσως παράδοξον ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος ὁ τόσο ἐνθερμος θιασώτης τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ προστάτης αὐτῆς, μόλις κατὰ τὰ ἔσχατα τοῦ βίου ἐδέχθη τὸ βάπτισμα. Εἶχεν ἀποφασίσῃ νά μεταβῆ ἐν καταλλήλῳ εὐκαιρίᾳ εἰς Παλαιστίνην καὶ ἐκεῖ νά βαπτισθῇ ἐν ταῖς ὕδραις τοῦ Ἰορδάνου, ἀλλὰ βαρεῖα ἀσθένεια ἐματαιῶσε τὸν σκοπὸν του (337 μ. Χ.). Κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν δὲ μετενεχθεὶς κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του εἰς προάστειόν τι τῆς Νικομηδείας, ἐδέχθη ἐκεῖ τὸ βάπτισμα ἐπὶ τῆς ἐπιθανατοῦ κλίνης παρὰ τοῦ Εὐσεβίου καὶ μικρὸν κατόπιν ἀπέθανεν ἐν ἡλικίᾳ 65 ἐτῶν. Ὁ δὲ νεκρὸς αὐτοῦ τῆθεῖς ἐν χρυσῇ λάρακι μετηνέχθη αὐθις εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ κατετέθη ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων. — Πολλὰ ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας εἰργάσατο ὡσαύτως καὶ ἡμῆτηρ τοῦ Κωνσταντῖνου, ἡ ἀγία Ἑλένη. Ἐν ἔτει 326 μεταβάσα πρὸς προσκύνησιν εἰς τοὺς ἁγίους τόπους, ἐβαπτίσθη ἐν τῷ Ἰορδάνῳ. Μεγάλως δ' εὐηργέτησε τοὺς Ἁγίους τόπους καὶ πολλὰ φιλανθρωπικὰ καθιδρύ-

ματα ἀνήγειρεν ἡ γηραιά χήρα κατὰ τὸ προσκύνημα ἐκεῖνο. Ὑπ' αὐτῆς δ' ἀνευρέθη καὶ ὁ ἅγιος Τάφος, ὑπεράνω τοῦ ὁποίου ἀνήγειρε μεγαλοπρεπῆ ναόν. Ἐν αὐτῷ δὲ ἐγκλείσασα ἐντὸς χρυσοῦς θήκης διεφύλαξε καὶ τὸν Σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἐν Βηθλεὲμ σπήλαιον, ἐν ᾧ ἐγεννήθη ὁ Χριστός, μετέβαλεν εἰς ναόν, εἰς ὃν ἐποίησε μεγάλα ἀφιερῶματα. Τρίτον δὲ ναόν ἠκοδόμησεν ἡ εὐσεβὴς αυτοκράτειρα ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑβραίων, ἐν τῇ θέσει, ἐν ᾗ ἀνελήφθη ὁ Κύριος.

Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου ἡ θεία χριστιανικὴ θρησκεία ἐξηπλοῦτο ἀκατάσχετος πλέον ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει. Μεταξὺ δὲ τῶν πόλεων, αἵτινες ὑπῆρξαν ἐστίαὶ καὶ πρόμαχοι τοῦ χριστιανισμοῦ, αἱ κυριώτεραι ἦσαν ἡ *Ρώμη*, ἡ *Ἀντιόχεια*, ἡ *Ἱερουσαλὴμ* καὶ ἡ *Κωνσταντινούπολις*. Ὡσαύτως δὲ πολλοὶ διαπρεπεῖς ἄνδρες γενόμενοι ἔνθερμοι κήρυκες τοῦ χριστιανισμοῦ, οἱ μὲν διὰ τοῦ λόγου, οἱ δὲ διὰ τῶν συγγραμμάτων, μέγαν συνετέλεσαν εἰς τὴν παγίωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν εὐρυτέραν διάδοσιν. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ὀνομάζονται ἄλλοι μὲν πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἄλλοι δὲ ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς. Εἰς τοὺς πρώτους συγκαταλέγονται ἐκ μὲν τῆς Ἀνατολῆς ὁ Ἀθανάσιος, ὁ μέγας Βασίλειος, ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς καὶ ὁ Χρυσόστομος. Ἐκ δὲ τῆς Δύσεως ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Αὐγουστίνος, Γρηγόριος ὁ μέγας καὶ ὁ Ἱερώνυμος. Οἱ διασημότεροι δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων εἶναι ὁ Τερτουλιανός, ὁ Ὠριγένης καὶ ὁ Εὐσέβιος.

(Μετάφρασις ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ.)

Τ Ε Λ Ο Σ .

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΩΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑΤΩΝ
«ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ»
1902

